

**УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА**

Андреа Ракановић Радоњић

**КАРАКТЕРИСТИКЕ И РАЗВОЈ ХРАНИТЕЉСТВА
У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Бања Лука, 2022.

**UNIVERSITY OF BANJA LUKA
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES**

Andrea Rakanović Radonjić

**CHARACTERISTICS AND DEVELOPMENT OF
FOSTER CARE IN REPUBLIC OF SRPSKA**

DOCTORAL DISSERTATION

Banja Luka, 2022.

Информације о ментору и докторској дисертацији

Ментор: Проф. др Александар Југовић, редовни професор, ужа научна област Социјална патологија (Посебна подручја социјалног рада), Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду.

Назив докторске дисертације: Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској

Резиме: Хранитељство је област социјалне заштите дјете, одраслих и старијих лица која представља алтернативни облик заштите корисника у социјалној заштити. Ријеч је о динамичној области која се мијења у односу на контекст у коме се одвија, потребе корисника у датом контексту и нова научна сазнања која креирају савремене трендове у хранитељству. Одређени ниво развоја области хранитељства директно зависи од стручних капацитета центара за социјални рад који су надлежни за област хранитељства, спремности система за унапређење области кроз промоцију хранитељства, позитивну селекцију и обуку хранитељских породица, те адекватну подршку хранитељским породицама и корисницима на хранитељству. Одржавање одређеног нивоа развоја хранитељства условљено је и одржавањем квантитативних карактеристика хранитељских породица, уз њихово квалитативно унапређење. У раду су квантитативним и квалитативним истраживачким методама истраживани елементи хранитељства у Републици Српској испитујући стручне раднике, хранитеље и кориснике права на збрињавање са циљем мапирања стања у пракси хранитељства у Републици Српској, али и идентификовања развојних потенцијала хранитељства. Анализа добијених резултата омогућила је доношење закључака о стању у хранитељству у Републици Српској, те правцима дјеловања у смислу развоја хранитељства у наредном периоду.

Кључне ријечи: хранитељство, карактеристике хранитељства, корисници права на збрињавање, стручни рад у хранитељству, квалитет живота у хранитељству, развој хранитељства.

Научна област: Посебна подручја социјалног рада

Научно поље: Социјални рад

Класификациона ознака за дату научну област: S215

Тип одабране лиценце креативне заједнице: Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

The Information about the Mentor and the Doctoral Dissertation

Mentor: Ph.D. Aleksandar Jugović, Full professor, Scientific Area of Expertise Social pathology (Special areas of social work), University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation.

Title of doctoral dissertation: Characteristics and development of foster care in the Republic of Srpska

Summary: Foster care is an area of social protection for children, adults and the elderly, which represents an alternative form of protection for beneficiaries in social protection. It is a dynamic field that changes in relation to the context in which it takes place, the needs of beneficiaries in a given context and new scientific findings that create contemporary trends in foster care. A certain level of development of foster care directly depends on the professional capacities of centers for social work that are amenable for foster care, the readiness of the system for foster care promotion, positive selection and training of foster families, and adequate system support for foster families and beneficiaries. A certain development level of foster care is conditioned by maintaining the quantitative characteristics of foster families, along with their qualitative improvement. The subject of this doctoral dissertation is research of foster care elements in the Republic of Srpska. Research has been conducted using quantitative and qualitative research methods, examining professional workers, foster parents and beneficiaries with the aim of mapping the current foster care situation in the Republic of Srpska, and identifying the development potential of foster care. The presented conclusions pointed to the directions of foster care development in the future.

Key words: foster care, characteristics of foster care, beneficiaries of foster care, professional work in foster care, quality of life in foster care, development of foster care.

Scientific Area: Social work

Scientific Field: Special areas of social work

Social work Classification Mark: S215

Chosen type of Creative Commons License: Attribution – NonCommercial (CC BY-NC)

*Овај рад је посвећен Вукману, Теодору,
Анити и госпођи мајци
као захвалност за све наше заједничке дане.*

САДРЖАЈ

Информације о ментору и докторској дисертацији	3
Резиме	3
The Information about the Mentor and the Doctoral Dissertation	4
УВОД	2
I ДИО: ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ	5
1. ПОЈАМ, ВРСТЕ И ОБЛИЦИ ХРАНИТЕЉСТВА	6
1.1. Дефинисање основних појмова	6
1.2. Појам хранитељства	11
1.3. Врсте и облици хранитељства	14
2. РАЗВОЈ ХРАНИТЕЉСТВА У ЕВРОПИ И РЕГИОНУ	17
2.1. Развој хранитељства у Европи	18
2.2. Хранитељство у земљама региона	26
2.2.1. Развој хранитељства у Србији	27
2.2.2. Развој хранитељства у Хрватској	29
2.2.3. Хранитељство у Федерацији Босне и Херцеговине и Црној Гори	31
2.2.4. Хранитељство у Републици Српској	32
2.3. Ранија истраживања у области хранитељства	37
3. ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУПИ ХРАНИТЕЉСТВУ	44
3.1. Хуманистички приступ	44
3.1.1. Хуманистичке идеје социјалног рада – хранитељство кроз хуманистички приступ	44
3.1.2. Хуманистички групни рад	46
3.2. Системски и еколошки приступ	47
3.2.1. Системска теорија	47
3.2.2. Теорија социјалних мрежа	49
3.2.3. Еколошка системска теорија - Животни модел	51
3.3. Психодинамски приступ	53
3.3.1. Ериксонова теорија психосоцијалног развоја	53
3.3.2. Теорија осјећајног (афективног) везивања	56
3.3.3. Теорија развојних криза одраслог доба	57
4. НОРМАТИВНО-ПРАВНИ ОКВИР ХРАНИТЕЉСТВА	59
4.1. Међународни нормативно-правни оквир	60
4.1.1. Универзална декларација Уједињених нација о људским правима	60
4.1.2. Конвенција Уједињених нација о правима дјетета	61
4.1.3. Смјернице Уједињених нација за алтернативно збрињавање дјеце	62

4.1.4. Заједничке европске смјернице за прелаз са институционалне заштите на услуге подршке за живот у заједници	65
4.1.5. Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација о људским правима 46/91	66
4.1.6. Мадридска декларација и Мадридски интернационални план активности – МПРАА	66
4.1.7. Регионална стратегија за имплементацију Мадридског акционог плана активности о старењу 2002.	67
4.2. Нормативно-правни оквир хранитељства у Републици Српској	68
4.2.1. Устав Републике Српске	68
4.2.2. Породични закон Републике Српске	69
4.2.3. Закон о социјалној заштити Републике Српске	69
4.2.4. Правилник о хранитељству	72
4.2.5. Правилник о учешћу у трошковима издржавања, смјештаја у установи и збрињавања у хранитељску породицу	74
4.2.6. Стратегија унапређења социјалне заштите дјеце без родитељског старања 2015-2020.	75
4.2.7. Стратегија за унапређење положаја старијих лица у Републици Српској за период 2019. до 2028. године	77
5. СИСТЕМСКА РЈЕШЕЊА У ЗАШТИТИ ДЈЕЦЕ, ОДРАСЛИХ И СТАРИЈИХ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	78
5.1. Облици заштите дјеце којима је потребно збрињавање у Републици Српској	79
5.1.1. Заштита дјеце у породици	79
5.1.2. Институционална заштита дјеце	84
5.2. Облици заштите одраслих и старијих лица којима је потребно збрињавање у Републици Српској	87
5.2.1. Заштита одраслих и старијих у породици	87
5.2.2. Институционална заштита одраслих и старијих	95
5.3. Хранитељство као дио покрета за деинституционализацију	96
6. ЗБРИЊАВАЊЕ КОРИСНИКА У ХРАНИТЕЉСКЕ ПОРОДИЦЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	101
6.1. Центар за социјални рад	101
6.1.1. Функције центра за социјални рад	104
6.1.2. Тимски рад у центру за социјални рад	108
6.1.3. Тим за хранитељство	110
6.1.4. Супервизија стручних раника у хранитељству	112
6.2. Стицање статуса хранитељске породице	115
6.2.1. Информисање/иницијални контакт	116
6.2.2. Провјера испуњености услова за стицање статуса хранитељске породице	117
6.2.3. Свеобухватна тимска обрада	118
6.2.4. Програм обуке за хранитељство	121
6.3. Поступак збрињавања корисника у хранитељску породицу	124
6.3.1. Утврђивање потребе за збрињавањем корисника у хранитељску породицу	126

6.3.2. Избор хранитељске породице	131
6.3.3. Припрема корисника и хранитељске породице за збрињавање	132
6.3.4. Збрињавање корисника у хранитељску породицу	134
6.3.5. Одвијање хранитељства и напуштање хранитељске породице	137
6.3.6. Надзор/праћење и подршка у хранитељству	137
7. КОНЦЕПТ КВАЛИТЕТА ЖИВОТА И ХРАНИТЕЉСТВО	139
7.1. Теоријске основе концепта квалитета живота	141
7.2. Фактори који одређују квалитет живота	143
7.3. Процјена квалитета живота	145
7.4. Квалитет живота у хранитељству	147
II ЕМПИРИЈСКИ ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ	149
1. ЕТИЧКА ПИТАЊА	150
2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА	152
3. ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА	153
3.1. Циљеви истраживања	154
3.1.1. Научни циљ истраживања	154
3.1.2. Друштвени циљ истраживања	155
3.2. Задаци истраживања	156
3.3. Варијабле истраживања	157
4. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР	158
5. МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА	159
5.1. Општенаучне и основне методе истраживања	159
5.2. Посебне методе и технике истраживања	160
5.3. Инструменти истраживања	160
5.4. Ток истраживања	163
5.5. Обрада резултата истраживања	164
5.6. Популација и узорак	165
6. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	167
6.1. Социодемографске карактеристике испитаника	168
6.1.1. Социодемографске карактеристике стручних радника у центрима за социјални рад	169
6.1.2. Социодемографске карактеристике хранитељских породица у Републици Српској	171
6.1.3. Социодемографске карактеристике корисника на хранитељству	179
6.1.4. Социодемографске карактеристике корисника смјештених у установе социјалне	

заштите	183
6.2. Карактеристике хранитељства	187
6.2.1. Облици и дужина трајања хранитељства у Републици Српској	188
6.2.2. Ставови стручних радника центара за социјални рад о пракси хранитељства у Републици Српској	193
6.2.3. Карактеристике хранитељских породица и њихове компетенције	196
6.2.4. Задовољство корисника квалитетом живота у хранитељству	208
6.3. Развој хранитељства	219
6.3.1. Стручни капацитети центара за социјални рад	219
6.3.2. Подршка хранитељским породицама	229
6.3.3. Хранитељство током пандемије COVID-19	236
7. ДИСКУСИЈА И ПРОВЈЕРА УТЕМЕЉЕНОСТИ ПОСТАВЉЕНИХ ХИПОТЕЗА	242
7.1. Дискусија о резултатима истраживања	242
7.2. Провјера утемељености постављених хипотеза	254
7.2.1. Доказивање прве посебне хипотезе	254
7.2.2. Доказивање друге и треће посебне хипотезе	255
7.2.3. Доказивање четврте посебне хипотезе	258
7.2.4. Доказивање пете, шесте и седме посебне хипотезе	259
7.2.5. Доказивање осме посебне хипотезе	262
7.2.6. Доказивање девете посебне хипотезе	263
7.2.7. Доказивање десете посебне хипотезе	265
7.2.8. Доказивање једанаесте посебне хипотезе	266
7.2.9. Доказивање дванаесте и тринаесте посебне хипотезе	266
7.2.10. Доказивање четрнаесте посебне хипотезе	268
7.2.11. Коначни став о општој хипотези истраживања	270
8. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА И ПРЕПОРУКЕ	272
ЛИТЕРАТУРА	280
ПОПИС ТАБЕЛА	294
ПОПИС ГРАФИКОНА	296
БИОГРАФИЈА	298
ПРИЛОЗИ	299

УВОД

Савремени трендови базирани на доброј пракси постављеној на стручним и научним релевантним показатељима, промовишу хранитељство као један од најпожељнијих видова заштите корисника којима је због различитих узрока потребно збрињавање.

Хранитељство у Републици Српској је један од облика заштите који се остварује кроз систем социјалне заштите. Савремени европски трендови развоја система збрињавања корисника социјалне заштите, у првом реду дјеце чији је развој угрожен у породици, односно ометен породичним приликама, карактеришу два основна начела – помоћ и подршка породицама кроз спектар мјера усмјерених на промјену околности у породици, како би дијете могло наставити живот у њој. Уколико није могуће постићи одговарајуће промјене, прибјегава се издвајању дјетета из биолошке породице и његово краткотрајно или дуготрајно збрињавање у хранитељској породици или у неком од алтернативних облика породичног збрињавања (Gudbrandsson, 2004; Ајдуковић, 2004, Ајдуковић, 2006). Ова начела утемељена су на начелима промовисаним у Конвенцији о правима дјетета, прецизније кроз право дјетета на живот у породици (United Nations, 1989).

У нормативном смислу у Републици Српској учињен је искорак у нормирању хранитељства, јер се хранитељство најчешће односи на збрињавање дјеце. Највећи број система социјалне заштите у региону, Европи и свијету не прави дистинкцију између хранитељства за малољетна и пунољетна лица. У нормативном смислу, у Републици Српској збрињавање у хранитељску породицу, равноправно је доступно малољетним и пунољетним корисницима социјалне заштите.

Хранитељство нормирано као право из социјалне заштите произилази из досадашњих достигнућа теорије и праксе социјалног рада у свијету и код нас. У настојањима да се у социјалној заштити под мотом „клијент у фокусу“ унаприједи права и услуге које се пружају корисницима социјалне заштите, а све у циљу унапређења квалитете њиховог живота, у Републици Српској су створени предуслови за развој хранитељства као најоптималнијег вида заштите корисника права из социјалне заштите којима је потребан смјештај због различитих узрока или околности. Нормативни оквир који је садржан у Закону о социјалној заштити Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“ бр. 32/12, 90/16, 94/19, 42/20 и 36/22) и Правилнику о хранитељству (Службени гласник Републике Српске бр. 27/14) прописује поступак и услове за

остваривање права на збрињавање у хранитељску породицу, те налаже да се, приликом избора породице у коју ће се збринути корисник, центар за социјални рад који врши збрињавање, нарочито мора руководити личним карактеристикама корисника и чланова породице у коју се врши збрињавање, стамбеним и другим могућностима породице и потребама корисника (члан 1. Правилника о хранитељству). Оваква нормативна одређења која креирају одређене стандарде стварају предуслове за квалитетну припрему, избор хранитељске породице у складу са потребама корисника, али и припрему самог корисника за хранитељство, што би требало омогућити његово оптимално функционисање у хранитељској породици.

Формална и суштинска опредјељеност система социјалне заштите у Републици Српској за развој хранитељства као једног од функционалних, али и пожељних системских механизма заштите дјете без (адекватног) родитељског старања, одраслих и старијих резултовала је дефинисањем хранитељства као једног од специфичних циљева и стратешких области у Стратегији за унапређење социјалне заштите дјете без родитељског старања за период 2015. до 2020. године. Овакав случај није примјећен у Стратегији за унапређење положаја старијих лица у Републици Српској за период 2019. до 2028. године. У Стратегији која је развојни документ за период од десет година постављен је општи циљ-унапређење квалитета живота старијих лица. Стратегијом је предвиђено унапређење области институционалне бриге о старијима, са акцентом на потребу побољшања услова и услуга које се пружају старијима у установама социјалне заштите. Занимљива је чињеница да се о области хранитељства у стратегији не говори, осим на начин да је унапређење хранитељства једна од могућих мјера које ће се примјењивати.

Пракса хранитељства у Републици Српској показује да се области хранитељства као значајном сегменту социјалне заштите, са стручног и научног аспекта не посвећује довољна пажња. Анализа секундарних података је показала да је у претходних пет и више година присутан тренд пада броја корисника у хранитељским породицама, али и тренд пада броја хранитељских породица. Истраживања у области хранитељства су ријетка и најчешће је ријеч о истраживањима заснованим на анализи секундарних података кроз анализу садржаја, што умањује могућност реалног предвиђања трендова у хранитељству, али и планирања развојних активности за ову област.

Истраживањем provedеним за потребе израде ове докторске дисертације начињен је покушај да се прикупе и анализирају релевантни подаци на основу којих би се могла

приказати тренутна „слика“ хранитељства у Републици Српској, те утврдити ниво његовог развоја. Истраживањем су обухваћени сви елементи који заједно чине систем хранитељства. Ријеч је о стручним радницима центара за социјални рад (који представљају систем социјалне заштите Републике Српске), хранитељским породицама у којима је извршено збрињавање корисника кроз систем социјалне заштите и корисницима који су збринути у хранитељске породице.

Докторска дисертација је састављена из два дијела. У првом дијелу који је назван *Теоријске основе* у седам поглавља извршена је теоријска елаборација хранитељства која је обухватила објашњавање појма и облика хранитељства; развој хранитељства у Европи и региону; теоријске приступе хранитељству; нормативно-правни оквир хранитељства у Републици Српској; системска рјешења у заштити дјеце, одраслих и старијих у Републици Српској; збрињавање корисника у хранитељску породицу и концепт квалитета живота, са посебним освртом на квалитет живота у хранитељству.

Други дио докторске дисертације под називом *Емпиријски приступ проблему* садржи осам поглавља од којих су у шест разматрана и елаборирана етичка питања, предмет истраживања, циљеви и задаци истраживања; хипотетички оквир истраживања, методе истраживања и резултати истраживања. Посљедња два поглавља посвећена су дискусији анализираних резултата, провјери утемељености постављених хипотеза након чега су изнесена закључна разматрања и препоруке.

I ДИО: ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ

1. ПОЈАМ, ВРСТЕ И ОБЛИЦИ ХРАНИТЕЉСТВА

1.1. Дефинисање основних појмова

Хранитељство се сматра пожељним обликом збрињавања за сва лица која имају потребу за смјештајем (United Nations, 1989; Courtney, 1998; Doran and Berliner, 2001). Према Роузу (Rose, 2010) хранитељство представља стављање свог дома и себе у сврху старања о дјечи или младима који из било којег разлога у датом тренутку нису у могућности живјети са својом биолошком породицом. Држава повјерава дјецу одређеној породици на бригу и старање, али остаје одговорна за њихову добробит. Хранитељство, као вид збрињавања корисника права из социјалне заштите у Републици Српској, дефинисано је Законом о социјалној заштити („Службени гласник Републике Српске“ бр.: 32/12, 90/16, 94/19, 42/20 и 36/22) и Правилником о хранитељству („Службени гласник РС“, бр.: 24/14). Хранитељство се сматра пожељним обликом збрињавања за сва лица која имају потребу за смјештајем (Courtney, 1998; Doran and Berliner, 2001; United Nations, 1989). У литератури хранитељство се најчешће дефинише као вид породичног смјештаја иза којег стоји држава, којим се обезбјеђује стабилност, адекватни услови за раст и развој за дјецу која због различитих узрока имају потребу за привременим смјештајем. Једна од обухватнијих дефиниција објашњава хранитељство као облик заштите дјече без родитељског старања, али и механизам који обезбјеђује стимулативније услове у породичном окружењу коме се дјеца лакше прилагођавају, подстиче се њихов развој и успостављање односа дијете – родитељ. На овај начин код дјетета се омогућава стварање трајних емотивних веза и стабилност односа. Такође се обезбјеђују повољнији услови за учествовање дјетета у остваривању дјечијих права, али и стицање искуства и вјештина које су битан фактор у процесу осамостаљивања (Грујић, 2017). Хранитељство за одрасле и старије особе може се дефинисати као ванинституционални облик збрињавања који се реализује у породицама које имају компетенције и које пружају заштиту и подршку старијој особи. Ово је кључно одређење хранитељства као стандардизоване, ванинституционалне услуге у систему социјалне заштите (Лепир, 2018).

Хранитељска породица је у складу са Законом о социјалној заштити Републике Српске дефинисана као породица са једним или више пунољетних лица која се бави збрињавањем корисника, за коју је од стране надлежног центра за социјални рад извршена

процјена и оспособљавање за хранитељство, која испуњава прописане услове и остварује накнаду за свој рад (члан 42. став 3 Закона о социјалној заштити, „Службени гласник РС“, бр.: 37/12, 90/16, 94/19, 41/20 и 36/22).

Појам *дијете* у смислу критеријума старосне доби стицања пунољетства, први пут је дефинисан у УН-овој Конвенцији о правима дјетета (1989). У складу са одредбама Конвенције, која је обавезујућа, дијете је „свако људско биће које није напунило 18 година живота, уколико законом који се примјењује на дијете није другачије одређено“ (члан 1. Конвенције УН-а о правима дјетета). Породичним законом Републике Српске појам дијете није дефинисан, иако се поменутим законом уређују значајна питања везана за дјецу, која се у првом реду односе на породично-правне односе између родитеља и дјеце, усвојиоца и усвојеника, старатеља и штићеника, као и поступци надлежних органа у вези са породичним односима и старатељством (члан 1. Породичног закона Републике Српске). Шћеповић у контексту дефинисања појма дијете, значајан фокус ставља на појам дјетињства, који се у контексту дефинисања појма дјетета мора узети у обзир. Тако се на дјетињство гледа као на „друштвени конструкт који се различито дефинише и зависи од традиције и културе одређеног простора“ (Шћеповић, 2018:14). За дефинисање појма дијете Грујић (2014) истиче неколико значајних одредница дјетета: од рођења до доба зрелости пролази кроз различите промјене; пролази кроз фазе развоја; пролази кроз „буран“ период развоја у периоду адолесценције; развој дјетета постиже се кроз социјализацију која је дуготрајан процес; за достизање потпуног развоја треба да расте и развија се у породичном окружењу.

Дијете/дјеца без родитељског старања у литератури се дефинишу као дјеца чији су родитељи преминули или су нестали, чији су родитељи спријечени да врше родитељску дужност; чији родитељи неадекватно врше родитељско старање; чији су родитељи лишени родитељског права; чији су родитељи изгубили или нису стекли пословну способност; чији су родитељи вршили насиље над дјететом; чији су родитељи непознати или због неких других околности не врше адекватно старање (Југовић, 2020). Закон о социјалној заштити („Службени гласник РС“, бр.: 37/12, 90/16, 94/19, 41/20 и 36/22) нормативно одређује појам *дјетета без родитељског старања* на начин да се дјететом без родитељског старања сматра свако дијете које нема родитеље, које је напуштено од родитеља, чији родитељ није у могућности да му пружи потпуно старање зато што су ограничени у вршењу родитељског права или су лишени тог права (члан 18.). Југовић

(2020:216, према УН, 2018) даје широку дефиницију дјеце без родитељског старања у којој су обухваћена „сва дјеца која нису збринута преко ноћи код барем једног свог родитеља, без обзира на разлог и под било којим околностима“. У складу са подацима које је изнио УНИЦЕФ БиХ (2017) процјењено је да у Босни и Херцеговини, укључујући оба ентитета, у складу са пописом становништва из 2013. године, од укупног броја дјеце има 0,35% дјеце без родитељског старања (дјеца са додјељеним статусом од стране центара за социјални рад). Од наведеног броја, најбројнија су дјеца средњошколске доби (42,1%), затим дјеца основношколске доби (21,9%) и дјеца старије предшколске доби (13,3%). Дјеца предшколске доби у овој популацији имају удио од 7%, док најмлађа дјеца, од 0 до 3 године у укупној популацији дјеце без родитељског старања имају најмању заступљеност (4,7%). Удио младих (од 18 до 25 година) у популацији дјеце без родитељског старања према процјенама у БиХ износи 13%. Према истом извору, већи удио у популацији дјеце без родитељског старања имају дјечаци (52,9%) у односу на дјевојчице (46,8%), што одговара полној структури популације дјеце у БиХ и нема статистички значај. Број дјеце без родитељског старања из градских средина је значајно бројнији (за више од 10%) од броја дјеце из руралних средина. У укупном броју дјеце нешто мање од 10% су дјеца из реда националних мањина, што указује на висок ризик од губитка родитељског старања у овој популацији, будући да у укупном броју становника у БиХ 3,7% чине националне мањине. Дјеца без родитељског старања, њих 64% имају живог бар једног (или оба) родитеља. Занемаривање и напуштање којима доприносе економско-социјална ситуација и сиромаштво, могу се сматрати фактором због кога је извршено издвајање из породице за нешто више од једне трећине дјеце (39%). У 25% случајева фактор је смрт родитеља, док је висок проценат од 18,2% појединачни разлог за издвајање дјетета из породице одлука родитеља да привремено повјери дијете установи или другој особи на бригу.

Дјеца са сметњама у развоју у складу са Законом о социјалној заштити Републике Српске (члан 18. став 2.) су дјеца са различитим оштећењима (вида, слуха, говорно-гласовне комуникације, тјелесним и/или интелектуалним оштећењима, психичким поремећајем или обољењем) или хроничним обољењем која доводе до потешкоћа које значајно отежавају или онемогућавају свакодневно функционисање. Дјеца са сметњама у развоју су статистички значајно заступљена међу дјецом без родитељског старања (УНИЦЕФ БиХ, 2017) са удјелом од 17,7%. *Дијете чији је развој ометен породичним приликама* је категорија коју Закон о социјалној заштити уврштава у групу малолетних

корисника права (члан 18. став 3). Према Шћеповић (2018), дијете чији је развој ометен породичним приликама је дијете чији родитељи због болести или смрти, поремећених породичних односа, материјалних или неких других разлога нису у могућности да му обезбиједје услове у породици за нормалан раст и развој. Исти аутор даље наглашава неодређеност у дефинисању термина дијете чији је развој ометен породичним приликама, указујући на проблем односа у дисфункционалним породицама. Дјеца чији је развој ометен породичним приликама имају највиши удио у популацији дјеце без родитељског старања, 39% (УНИЦЕФ БиХ, 2017).

Породица, према традиционалним схватањима, је основна ћелија једног друштва. У овом контексту могу се изводити тумачења да уколико не постоји породица, неће бити могуће ни постојање једног друштва. Шнајдер (*Schneider*, 1984) посматрајући породицу кроз традиционалну призму сматра да породица као основну функцију има репродукцију и продукцију, што се остварује кроз дијелење материјалних средстава и међусобну његу и бригу о члановима породице. Савремени приступи дефинисању појма породица налажу да се породица треба разумијевати као биолошки, психолошки и социјални систем. Према Јанковићу (2008) у биолошком смислу породица је заједница између особа које су повезане брачном или ванбрачном заједницом и сродством, међу којима постоје законом одређене дужности и права. У социолошком смислу породица је основна ћелија друштва, док се у психолошком смислу породица дефинише као један од најважнијих фактора у психичком развоју дјетета. Шћеповић (2018:63) у складу са системским приступом дефинише породицу као систем који је организован, релативно трајан, представља репродуктивну друштвену цјелину која има ограничено промјенљиве обрасце понашања везаних за улоге, структуру и начине дјеловања. У нормативном смислу, породица је дефинисана Породичним законом Републике Српске („Службени гласник РС“ бр.: 54/02, 41/08 и 63/14) као животна заједница родитеља и дјеце и других сродника (члан 2.).

Одрасла особа у нормативном смислу је свака особа која је навршила 18 година живота и има пословну способност. У дефинисању појма одрасле особе присутне су различите противрјечности. Многи аутори сматрају да човјек одраста све до тридесете године, до када се одвијају различити процеси физичког, психичког и искуственог раста и развоја. Посљедња истраживања која су рађена на Институту за неуромедицину у Кембриџу показују да се човјек може сматрати одраслом особом са навршених тридесет

година. Нормативно-правно одрасла особа је свака особа са навршених осамнаест година, те се одраслом сматра до преласка у трећу животну доб.

Добна граница коју нека особа треба прећи да би се за њу могло казати да је *старија особа* разликовала се кроз историју, а у највећем броју случајева зависила је од културе неког народа и историјске епохе. Данас се као добна граница након које особа улази у старост најчешће узима вријеме у коме престаје (губи се) радна способност. У највећем броју земаља то је добна граница од навршених 65 година живота. Према Лепиру (2018) добна граница уласка у старост се помјера навише због побољшања квалитета живота и продужења животног вијека, али и настојања да се пронађе адекватан системски одговор на кризу система социјалне сигурности. Свјетска здравствена организација (WHO, 2020) дала је редифинисане добне категорије према периодима живота, разврставајући их на сљедећи начин: малољетне особе (од 0 до 17 година), млади (од 18 до 65 година), људи средњих година (од 66 до 79 година), старије особе (од 80 до 99 година) видљиво да се граница уласка у старост помјера у односу на раније поимање старости, када је ова добна категорија почињала са 60 година (WHO, 1989).

Социјална заштита у складу са Законом о социјалној заштити Републике Српске („Службени гласник РС“, бр.: 37/12, 90/16, 94/19, 41/20 и 36/22) дефинисана је као дјелатност којом се пружа помоћ лицима која се нађу у стању социјалне потребе и предузимају посебне мјере и радње ради спречавања и отклањања посљедица које производи стање социјалне потребе (члан 2.). Социјална заштита се дефинише и као организована дјелатност усмјерена на сузбијање и отклањање узрока и посљедица стања социјалне потребе у свим сферама друштвеног живота и рада и пружање помоћи грађанима и њиховим породицама када се нађу у таквом стању. Основни носиоци социјалне заштите у Републици Српској су локалне заједнице и Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске. Гавриловић (2005) дефинише социјалну заштиту као организовани систем социјалне сигурности појединца и породица које нису у стању сопственим радом осигурати минимум животних услова. Исти аутор наглашава да је социјална заштита значајан дио социјалне политике савремених друштава. Други аутори, по угледу на приступ који социјалној заштити имају европске институције, социјалну заштиту дефинишу као „све социјалне трансфере у једном друштву, укључујући све облике накнада и услуга упућених не само најсиромашнијима, већ и онима који се суочавају с неповољним животним приликама“ (Лепир, 2018:126). Социјална заштита у

Републици Српској је Законом о социјалној заштити дефинисана као дјелатност од општег интереса, а сходно члану 2. овог Закона кроз систем социјалне заштите пружа се помоћ лицима када се нађу у стању социјалне потребе и предузимају потребне мјере ради спречавања настајања и отклањања посљедица таквог стања („Службени гласник РС“, бр.: 37/12, 90/16, 94/19, 41/20 и 36/22).

Појмом *карактеристике* објашњавају се обиљежја или особине неке појаве (особе или ствари), којом се она посебно одликује и разликује од других, уз навођење њених главних битних особина или својстава (Вујаклија, 2012).

Развој у појмовном смислу означава напредак, повећање, раст или појачање. Концепт развоја треба се посматрати као процес у коме долази до одређених промјена. Уколико се развој посматра као универзални феномен, о истом се може говорити у различитим контекстима (биолошка/физичка, морална, интелектуална и друштвена стварност). У контексту друштвеног развоја о развоју говоримо као о процесу еволуције и побољшања животних услова и односа између појединца, група и институција у друштву (Вујаклија, 2012). Из ове перспективе, хранитељство је један од значајних фактора развоја друштва, а нарочито имајући у виду да су многи аутори сагласни да је друштвени развој, фаза развоја након економског и људског развоја, чији је крајњи циљ социјална брига о члановима друштва у којој хранитељство заузима значајно мјесто.

1.2. Појам хранитељства

Савремени приступи заштите корисника у системима социјалне заштите базирани су на чињеници, заснованој на стручним становиштима, да је одрастање дјеце и живот одраслих и старијих у породици приоритет, због свих предности које са собом носи живот у породичном окружењу.

Хранитељство, као вид збрињавања корисника права из социјалне заштите, у Републици Српској дефинисано је Законом о социјалној заштити („Службени гласник РС“, бр.: 37/12, 90/16, 94/19, 41/20 и 36/22) и Правилником о хранитељству („Службени гласник РС“, бр.: 27/14), као могуће право малољетног или пунољетног корисника који има право на збрињавање у установу социјалне заштите.

Неки аутори хранитељство дефинишу као породични смјештај и хуману мисију друштвене заједнице и посебно хуманих људи - хранитеља, путем које се обезбјеђују њега, заштита, васпитање, образовање и услови за оптималан развој дјеце која не могу, из различитих разлога, да живе са својим природним родитељима (Југовић, Пејаковић, Стевановић, 2013:7). Породични смјештај је организовани облик социјалне и породично - правне заштите дјеце без родитељског старања у виду њиховог повјеравања на бригу старање и васпитање, другој, посебно одабраној, мотивисаној и припремљеној породици, уз новчану накнаду (Видановић, 2006:301). Грујић (2017) дефинише хранитељство као услугу у систему социјалне заштите којом се обезбјеђује брига о дјечи којима је потребан смјештај, привременог је карактера и обезбјеђује подршку биолошкој породици за превазилажење кризних ситуација и опоравак и рехабилитацију родитељских потенцијала. Југовић (2020) даје свеобухватну дефиницију хранитељства као ситуације у којој су кроз алтернативни вид збрињавања у домаће окружење, дјеца збринута од стране надлежног органа, са назнаком да је ријеч о породици која није биолошки, или другим начином везана за дијете, али је одабрана, одобрена, квалификована и надзирана током трајања хранитељства.

У англосаксонској литератури хранитељство се најчешће дефинише као систем у којем се збрињавају дјеца и малољетници у породице у којима се корисницима обезбјеђује породична брига која се надгледа од стране званичних институција система. Неки аутори (Canali et al., 2011) хранитељство дефинишу као краткотрајну мјеру заштите која се обезбјеђује дјечи и младима у случајевима када њихови родитељи нису у могућности бринути о њима. Кроз ову мјеру, хранитељске породице дјеци требају обезбиједити задовољење материјалних, емотивних, социјалних и едукативних потреба, те обезбиједити одржавање везе и контакт дјеце са члановима биолошке породице дјетета. Лопез и сарадници (Lopez et al., 2016) хранитељство дефинишу као мјеру заштите дјеце у свим случајевима у којима је неопходно дјецу издвојити из породице ради њихове личне сигурности. Дјеца се збрињавају у породице које добровољно прихватају заштиту дјетета у сегментима бриге и образовања, до повратка дјетета у његову биолошку породицу или до усвојења дјетета. Посебно интересантан је податак да англосаксонска литература не познаје хранитељство за одрасла и старија лица, јер се хранитељство као облик заштите одраслих и старијих не примјењује, нити је системски уређено.

Збрињавање у хранитељску породицу је општеприхваћен концепт алтернативне бриге, посебно о дјечи без родитељског старања, али у новије вријеме и одраслих и старијих лица којима је потребно збрињавање. Када су у питању дјеца, хранитељство се посматра као привремен и раскидив облик збрињавања у другу породицу који подразумева смјештај, исхрану, његу, васпитање, образовање и оспособљавање дјеце за самосталан живот и рад, а све у складу са интересима дјетета (Селимовић, 2008). За највећи број дјеце без родитељског старања, хранитељство представља могућност стицања позитивних породичних искустава, очување личног и породичног идентитета, али и стварање могућности за повратак у биолошку породицу. Хранитељство за одрасла и старија лица, омогућава овој категорији корисника социјалне заштите останак у породичном окружењу и у заједници, што ствара претпоставку задовољавајућег нивоа квалитета живота.

Имајући на уму да је породица за дјецу, али и за одрасле и старије кориснике социјалне заштите, најбоље окружење за обезбјеђивање најбољих могућности за све потребне елементе развоја (интелектуални, физички и емотивни развој дјетета), (ре)социјализацију, задовољавање потреба и остваривање права, хранитељство је несумњиво један од најпожељнијих модела алтернативне бриге. Хранитељство као концепт алтернативне бриге има посебан значај за дјецу јер омогућава стицање позитивних породичних искустава, али и учење улога и одговорности у породици. Хранитељство омогућава развијање осјећаја припадности, заштићености, изградњу односа повјерења са одраслим особама, као и изградњу емотивних веза са одраслим особама. Све наведено утиче на стварање обрасца понашања који ће дјеца користити у каснијим релацијама са другим особама, вршњачким групама, ауторитетима, пријатељима и другим значајним особама. Једна од основних предности хранитељства је могућност контакта са биолошком породицом. За дјецу, кориснике права на збрињавање у хранитељску породицу, контакт са биолошком породицом је од изузетног значаја, јер је један од основних циљева збрињавања у хранитељску породицу стварање услова за повратак дјетета у биолошку породицу након повећања њених капацитета за бригу о дјетету (Ђорђевић, 2015). Један од значајних задатака хранитељске породице је пружање позитивног модела за биолошку породицу и сарадња са биолошким родитељима, који уз подршку стручних радника који раде у хранитељству могу преузети везе и успјехе у понашању дјеце који су остварени у хранитељској породици (Грујић, 2017).

1.3. Врсте и облици хранитељства

У поглављу које слиједи биће ријечи о најчешће примјењиваним врстама и облицима хранитељства. Термин *врсте хранитељства* односи се на класификацију хранитељства у односу на везе између хранитељске породице и корисника права на збрињавање и хранитељство у односу на категорију корисника на коју се односи овај алтернативни облик заштите.

Термин *облици хранитељства*, користиће се када се говори о нормираним формама хранитељства које се примјењују у односу на потребе корисника права на збрињавање.

Према односу хранитељске породице и корисника збрињавања разликујемо двије врсте хранитељства: сродничко и професионализовано хранитељство. Поред наведених, према групи корисника којој припадају особе којима треба збрињавање, у неким праксама се сусрећемо и са хранитељством за дјецу и хранитељством за одрасле и старије особе.

Сродничко хранитељство је хранитељство које подразумијева пружање његе, заштите, васпитања, образовања и услова за нормалан раст и развој дјетета као и осигуравање услова за оптималан живот одраслих и старијих од стране породице која је у сродству са корисником права на збрињавање. Ова врста хранитељства је најзаступљенији и често нормативно препознати облик хранитељства.

Професионализовано хранитељство је врста хранитељства која се одвија у породици која испуњава услове за обављање хранитељства прописане законом и подзаконским актима и која је у законски дефинисано вођеном поступку стекла статус хранитељске породице.

Када се говори о врстама хранитељства потребно је направити разлику између хранитељства за дјецу и хранитељства за одрасла и старија лица. У литератури, када се говори о хранитељству примарно се мисли на хранитељство као облик алтернативне заштите за дјецу којој је потребно збрињавање.

Неки системи социјалне заштите, као што је систем социјалне заштите Републике Српске, препознали су хранитељство за одрасле и старије особе као изузетно продуктивну и сврсисходну врсту заштите ових категорија корисника.

Узимајући у обзир наведено, *хранитељство за дјецу* је однос између дјетета и хранитеља који највише одговара односу родитељ-дијете. Заснивањем хранитељства не прекидају се сроднички односи дјетета и сродника. Хранитељи преузимају непосредну

бригу о дјетету, имају дужност да се старају о задовољавању његових потреба, како би се дијете оспособило за самосталан живот и рад (Грујић, 2017).

Хранитељство за одрасле и старије особе представља врсту збрињавања одрасле, пунољетне особе у породицу која јој обезбјеђује задовољавање основних животних потреба, која брине о њеној личности и помаже јој у остваривању права и извршавању обавеза (Закон о социјалној заштити Републике Српске, према Ракановић Радоњић, 2017).

У зависности од потреба корисника права на збрињавање у хранитељску породицу у Републици Српској примјењују се три облика хранитељства: стандардно, специјализовано и ургентно хранитељство.

Стандардно хранитељство задовољава потребе дјетета за које је процијењено да је примјена хранитељства у његовом најбољем интересу и које се привремено збрињава у хранитељску породицу. Стандардним хранитељством се старијем лицу пружају услуге у циљу задовољавања свакодневних животних потреба повезаних уз његову старосну доб, психофизичко или здравствено стање (члан 15. Правилника о хранитељству Републике Српске).

Специјализованим хранитељством се пружају посебне услуге дјечи, омладини и одраслим лицима којима је због психофизичког или здравственог стања потребна додатна њега и подршка (члан 16. Правилника о хранитељству Републике Српске).

Ургентно хранитељство се примјењује у хитним ситуацијама када је дошло до напуштања дјетета од родитеља или њихове спријечености да брину о дјетету. Ургентно хранитељство за пунољетно лице обезбјеђује се старијем, немоћном, напуштеном лицу, које зависи од помоћи и њега другог лица или је због елементарне непогоде остало без властитог домаћинства. Ургентно хранитељство се обезбјеђује и у случају када лице са инвалидитетом остане без породичног старања, односно у другим хитним ситуацијама (члан 17. став 1 и 2 Правилника о хранитељству Републике Српске).

Неки аутори (Југовић и сар., 2013, према Видановић и Колар, 2008) праве класификацију хранитељства у односу на сљедеће критеријуме:

- Хранитељство према дужини трајања (дугорочно, краткорочно и повремено);
- Хранитељство према специфичним потребама дјеце (специјализовано хранитељство за дјецу са сметњама у развоју и васпитно-занемарену дјецу);
- Ургентно хранитељство за дјецу која се налазе у хитној потреби за збрињавањем због различитих узрока;

- Класично хранитељство – класично збрињавање у не сродничке породице;
- Професионализовано хранитељство (хранитељство у коме хранитељи имају заснован радни однос са установом социјалне заштите или остварују право на пензијски стаж);
- Непрофесионализовано хранитељство (хранитељство за које се добија накнада, без заснивања радног односа);
- Хранитељство према начину и извору финансирања (породични смјештај без накнаде, организовани породични смјештај за који се накнада обезбјеђује из јавних средстава).

Иако ће се за потребе овог рада фокус ставити на облике хранитељства који су заступљени у Републици Српској, неопходно је навести и оне облике хранитељства са којима се сусрећемо у другим праксама (Лаклија, 2011), а посебно оне који би своју примјену могли наћи у систему социјалне заштите Републике Српске у складу са потребама корисника права. Поред већ поменутих, ријеч је о неколико слједећих облика хранитељства (извор: <https://ukfostering.org.uk>):

Краткорочно хранитељство (Shortterm Fostering) подразумева привремено збрињавање корисника у хранитељску породицу. Обично је ријеч о хранитељству које траје док се не постигне дефинисани циљ збрињавања или се не отклоне околности због којих је настала потреба за збрињавањем. Овај облик хранитељства заступљен је у Шведској, Холандији, Шкотској и Србији. Трајање краткорочног хранитељства је од једног дана до једне године, у зависности од околности и правних норми којима се хранитељство уређује.

Дугорочно хранитељство (Longterm Fostering) пружа дјетету или младој особи живот у хранитељској породици дужи низ година уколико није могуће да живе у сопственој породици. Ова врста хранитељства омогућава потпуну интеграцију корисника у хранитељску породицу. Трајање дугорочног хранитељства обично је од настанка узрока за збрињавањем па до пунољетства. Заступљено је у Холандији, Шкотској и Француској.

Викенд хранитељство (Respite Fostering) је врста хранитељства која је заступљена у неким земљама Западне Европе. Ријеч је о врсти хранитељства кроз коју се биолошким породицама или хранитељским породицама пружа могућност кратког „одмора“. Овај облик хранитељства заступљен је у Холандији, Француској и Словенији.

Хранитељство у служби притвора (Remand Fostering) – по одлуци суда карактеристичан је облик хранитељства за Италију. Ријеч је о облику хранитељства које се користи за бригу о малолетницима који су у сукобу са законом и који чекају судски процес. Ова врста хранитељства подразумијева краткорочну бригу о кориснику и уску сарадњу хранитељске породице са институцијама система, како би се осигурао принцип заштите најбољег интереса дјетета.

Терапијско хранитељство (Therapeutic Fostering) се примјењује у случајевима када су дјеца или младе особе били изложени значајним траумама те им је потребан терапијски третман. Кроз ову врсту хранитељства пружа се могућност боравка у породици која ће током трајања терапије пружити дјетету сву потребну подршку, успоставити однос повјерења при чему ће се пружити стручно вођена помоћ у превазилажењу трауматичног искуства. Најчешће је ријеч о дјечи која имају потешкоће у изградњи односа са другима, агресивно понашање или потешкоће у управљању љутњом.

Хранитељство родитеља и дјеце (Parent and Child Fostering) је врста хранитељства у коме кроз овај вид збрињавања могу бити подржани и родитељи заједно са својом дјецом. Заступљено је у Италији. Обично је ријеч о збрињавању дјеце најмлађе доби заједно са једним или оба родитеља, којима се пружа прилика да науче да се носе са родитељством у сигурном окружењу. Најчешће је ријеч о малолетним родитељима са дјецом.

2. РАЗВОЈ ХРАНИТЕЉСТВА У ЕВРОПИ И РЕГИОНУ

Породични смјештај се као неформални вид заштите дјеце и одраслих и старих јавља у најстаријим цивилизацијама. Практиковање породичног смјештаја за дјецу без (адекватног) родитељског старања и одрасле и старије особе које нису могле бринути самостално о себи, разликује се у различитим културама, али у великој мјери има и сличности. У XX вијеку велики број земаља је формализовао породични смјештај кроз

сродничко и несродничко хранитељство које се у највећој мјери примјењује у заштити дјете, док је хранитељство за одрасле и старије готово занемарен облик заштите.

2.1. Развој хранитељства у Европи

Према неким ауторима (Triseliotis et al., 1995) иако познато хиљадама година уназад, о хранитељству као породичној бризи о онима који из различитих разлога не могу живјети у сопственим породицама, може се говорити тек од периода Другог свјетског рата. Исти аутори сматрају да је историјски развој хранитељства потребно гледати кроз двије временске етапе: прва која се односи на период од 1945. до 1985. године прошлог вијека, када се хранитељство посматрало као дугорочно збрињавања или трајни блик заштите, и друга етапа која се односи на период након 1985. године. У овом периоду хранитељство се развија као краткорочна мјера заштите, која је била једна од низа активности усмјерених на интервенције чији је циљ требао бити повратак дјетета у биолошку породицу.

Област хранитељства у Европи је диференцирана. Централна заједничка карактеристика хранитељства у Европи је свакако да се хранитељство разликује од земље до земље, али и од регије до регије у појединим европским земљама. То значи да су поређења хранитељства у Европи често груба и поједностављена (Bullock, 2018). Са друге стране, постоје региони који могу послужити као модел за развој хранитељства за друге европске просторе.

Хранитељство као облик заштите је најразвијеније у Европи, Канади и Америци. Најнапреднији системи заштите за дјецу и одрасле управо су у Европи, посебно у неким њеним дијеловима (Лаклија, 2011). Када се говори о хранитељству у Европи, у највећој мјери се мисли на хранитељство за дјецу. Хранитељство за одрасла и старија лица се као облик заштите појављује стидљиво у неким земљама и спроводи се за одређене категорије одраслих и старијих, иако га неке од земаља у законској регулативи препознају као облик заштите. Скандинавски систем заштите дјете познат као један од најразвијенијих у свијету, за разлику од других система заштите у Европи, попут оних у медитеранским земљама Европске уније као што су Португал или Грчка. Неуједначеност развијености система заштите дјете у Европи последица је различитих социоекономских услова у

којима системи егзистирају, различитих приступа социјалној политици, те различитог историјског наслеђа у бризи о дјечи и другим категоријама корисника права.

Широм Европе хранитељство је годинама уназад пожељна алтернативна мјера за дјецу која не могу да живе са својим биолошким породицама. Оно што је захтјев државе од хранитељства, врло ријетко је артикулисано. Примјена и намјена хранитељства широм Европе најчешће одражава не само историјске посебности, већ и природу режима благостања који постоји у одређеној земљи (Cameron et al., 2016).

Посматрајући карактеристике јавне бриге о дјечи у Европи, са посебним фокусом на хранитељство, примјетићемо одређене разлике и сличности, због чега се намеће потреба да Европу посматрамо као регионалне цјелине и то као Централну и Источну Европу, Западну Европу и Скандинавске земље, како бисмо боље разумјели положај хранитељства у системима заштите европских земаља.

Основне карактеристике јавне бриге за дјецу у Централној и Источној Европи су: 1) повећана потреба за заштитом дјеце изван њихових породица, 2) висок проценат дјеце која су збринута у институцијама и 3) нејака традиција алтернативних облика збрињавања дјеце, као што је хранитељство (Ајдуковић, 2004). Земље Западне и Источне Европе су након пада комунистичких режима деведесетих година прошлог вијека заузеле курс деинституционализације, те су свака у својим оквирима ушле у реформе система и започеле развијање хранитељства. Данас се у овим земљама и даље реформишу системи јавне бриге о дјечи, пратећи трендове развијених европских земаља, уз подршку разних свјетских институција и организација попут Свјетске банке, Шведске организације за развој, Фонда за дјецу Уједињених нација, Европске уније и других.

Према Лаклија (2011), уколико посматрамо заједничке карактеристике јавне бриге о дјечи у земљама Западне Европе, могу се издвојити следеће: 1) релативно низак омјер дјеце смјештене у институције у односу на дјецу збринуту у хранитељске породице, 2) добро развијени системи хранитељства у овим земљама и 3) развијене алтернативне форме збрињавања и подршке дјеце (Ајдуковић 2004. према Лаклија 2011а). Између земаља Западне Европе у смислу јавне бриге о дјечи свакако су уочљиве и разлике које у највећој мјери зависе од њихове социо-економске политике. Тако Лаклија (2011) истиче да државе које су либералне демократије, најбољи примјер је Велика Британија, имају финансијске могућности за развој, али одсуство државне подршке развоју хранитељства. У пракси, хранитељство у најразвијенијим земљама Западне Европе се реализује кроз

неформалне системе, док је улога државе у развоју, функционисању и контроли система хранитељства занемарљива. Оваква пракса довела је до ситуације да се на локалном нивоу у истој земљи значајно разликују како права корисника хранитељства, тако и права и дужности хранитеља. Овакав приступ највећи утицај оставља у сфери компетенција за хранитељство, што у планирању и реализацији развоја хранитељства може представљати отежавајућу околност.

Супротно западно-европским земљама, у земљама са јаком социјалном политиком као дијелом опште политике, држава игра значајну улогу у промоцији и професионализацији хранитељства (Лаклија, 2011a). Овакав приступ карактеристичан је за Скандинавске земље. Према подацима који су наведени у Смјерницама за алтернативну бригу о дјечи Уједињених нација (УН, 2009), хранитељство је пожељан и доминантан вид збрињавања дјеце којима је потребна заштита и смјештај. У прилог овој чињеници говоре подаци из развијених европских земаља у којима је висок проценат дјеце којима је потребно збрињавање, збринута у хранитељске породице. Тако у Шведској приближно 75% дјеце у социјалној заштити збринута је у хранитељске породице, док је 25% дјеце смјештено у домове са највише девет корисника. У Великој Британији удио дјеце у хранитељству је 90% од укупног броја дјеце којима је потребан смјештај и збрињавање (Каменов, Ж. и сар. 2006).

Иако је надлежност у хранитељству у рукама локалних заједница, односно државе кроз локалне заједнице, како би се хранитељство унаприједило и осигурао довољан број хранитељских породица (задржавање постојећих и регрутација нових), све више активности у оквиру ових надлежности се преноси на јавне и приватне агенције, религијске организације, организације цивилног друштва и сличне организације које у овој области могу дати свој допринос. Квалитативно истраживање спроведено у једном броју земаља Европе којим су се истраживали модели хранитељства који се примјењују у Европи, у великој мјери је дало допринос у сагледавању актуелне слике хранитељства у Европи. Истраживање је спроведено у 2011. години под називом „Модели удомитељства у Европи“ (*Foster care models in Europe*) од стране Хрватских истраживача. Истраживањем су биле обухваћене Шведска, Финска, Холандија, Шкотска, Француска, Пољска, Мађарска, Аустрија, Шпанија, Словенија, Босна и Херцеговина (ентитет Федерација БиХ) и Србија. Будући да је циљ истраживања био добити увид у постојеће моделе хранитељства у Европи постављен је низ истраживачких питања која су кореспондирала

задатој циљу (Лаклија, 2011a). Резултати истраживања су показали да се у Европи могу идентификовати различите врсте и облици хранитељства са којима свака од држава покушава одговорити на потребе корисника хранитељства. У односу на податке изнесене у резултатима истраживања „Модели удомитељства у Европи“ дошло је до одређених промјена у легислативи Босне и Херцеговине (Република Српска и Федерација Босне и Херцеговине), које ће бити уврштене у приказ. У свим државама које су учествовале у истраживању постоји дефинисано хранитељство за дјецу и одрасла лица. Специфичност хранитељства за одрасле је што је у највећем броју земаља дефинисано као хранитељство за млађе пунољетне особе и односи се у највећој мјери на продужење хранитељства за дјецу након пунољетства. Дакле, није ријеч о системској заштити кроз хранитељство за одрасла и старија лица. Мали број земаља (Босна и Херцеговина, Србија и Шведска) у законској регулативи имају препознато хранитељство за одрасла и старија лица, са одређеним разликама у реализацији хранитељства у свакој од држава. У Словенији, Италији и Аустрији хранитељство за одрасла и старија лица није ни на један начин препознато у законској регулативи. У државама које су биле обухваћене истраживањем идентификоване су следеће врсте хранитељства: 1) традиционално хранитељство, 2) специјализовано хранитељство, 3) сродничко хранитељство, 4) професионално хранитељство, 5) ургентно хранитељство, 6) хранитељство као кратак одмор за биолошке родитеље (викенд хранитељство), 7) дневно хранитељство, 8) тзв. контакт породице (*besk up family*), 9) приватно хранитељство (Лаклија, 2011:4.) Од наведених врста хранитељства највише се, њих седам, реализује у Шкотској, Француској и Србији. Неки од облика хранитељства специфични су само за одређену земљу. Контакт породице представљају облик хранитељства који се реализује само у Шведској и представљају својеврсни механизам за пружање подршке породицама које су се нашле у неповољним животним околностима (стању социјалне потребе) које привремено могу угрозити најбољи интерес дјетета или угрозити функционисање породице. Ове породице пружају потребне видове подршке као што су информативна, емоционална и инструментална подршка породицама које су се нашле у стању потребе и ризика. *Приватно хранитељство* је облик хранитељства карактеристичан само за Шкотску и подразумева да биолошки родитељи личним ресурсима и потпуно самостално проналазе хранитељску породицу у којој ће извршити збрињавање дјетета без укључивања система социјалне заштите. *Дневно хранитељство* је облик хранитељства који подразумева дневни боравак дјеце у

хранитељским породицама и карактеристично је за Италију. Остале врсте хранитељства које се имплементирају у европским земљама објашњене су раније у тексту.

Исто истраживање показало је да се у Европи хранитељство најчешће спроводи као професионално или професионализовано. Развој хранитељства довео је до професионализације, те су сада хранитељи у већем броју земаља у Европи плаћени за свој рад и тај рад се третира као професионална дјелатност. У једном броју земаља, рад хранитеља је формализован до те мјере да хранитељи остварују права из радног односа, док у другим земљама није такав случај иако је рад хранитеља у потпуности формализован и уређен уговорним односом. Прописани су минимални услови под којима нека особа може бити хранитељ. У неким земљама ови услови укључују и степен стручне спреме, док у другим земљама ниво образовања није формални услов. Услови за бављење хранитељством у свим земљама Европе су прописани у законским или подзаконским актима који регулишу ову област. У већини земаља хранитељи морају бити пунољетне особе, којима није одузета пословна способност, као ни родитељско право. Хранитељи могу бити у браку или ванбрачној заједници, а у неким земљама хранитељи могу бити и самци. Требају имати процјењене способности и вјештине које су потребне како би се пружала одговарајућа брига корисницима права на збрињавање, као и одговарајуће стамбене услове. У неким земљама (Холандија, Шкотска и поједине регије у Аустрији) хранитељи могу бити и особе које живе у истосполним заједницама. Само у мањем броју земаља законом је прописана обавеза да хранитељи морају имати завршену обуку за бављење хранитељством, док је у свим земљама препорука да се изврши обука за хранитељство. Земље у којима је спроведено истраживање, у законској регулативи имају дефинисану обуку хранитеља као дио припремног процеса, након регрутације, а у оквиру процјене која се врши од стране надлежних институција у поступку стицања статуса хранитељске породице. У неким дијеловима Европе едукација хранитеља је прописана у законској регулативи у којој је дат оквир едукације хранитеља. У већини европских земаља едукацију осмишљавају и спроводе професионалци који су обучени и задужени за њено спровођење. Према Лаклија (2011а) у свим земљама Европе које су биле обухваћене истраживањем препоручено је да се даље врше континуиране обуке хранитеља, које у великом броју земаља нису загарантоване и не представљају дио дефинисаних процеса нити процедура, осим у Финској која има дефинисане годишње едукације хранитељских породица као дио система подршке хранитељству.

Систем подршке хранитељству у Европи разликује се од земље до земље, али се уочавају неки заједнички елементи. Ради се о различитим формама подршке хранитељима и корисницима права на збрињавање који се огледају у подршци надлежног социјалног радника који је најчешће и водитељ поступка, или социјалног радника који је у одређеним фазама поступка био укључен у рад са породицама, а није дио система социјалних служби. Поред подршке социјалног радника која се у већини земаља обезбјеђује континуирано и „покрива“ највећи дио дана и социјална подршка хранитељству позитивно утиче на исходе хранитељства. Осим позитивних исхода хранитељства, социјална подршка би требала обезбиједити дуже задржавање хранитеља у хранитељској улози (Лаклија 2011а). Социјална подршка хранитељству најчешће се огледа кроз формалну подршку професионалаца хранитељима или неформалну подршку коју хранитељске породице обезбјеђују кроз различите видове међусобне интеракције. Важну улогу у осигуравању подршке хранитељству у неким европским земљама (Шведска, Шкотска, Аустрија, Финска, Холандија и Француска) имају агенције које у земљама у којима су основане имају законску утемељеност, док у другим земљама Европе то није случај. У неким земљама Европе, подршка агенција је осигурана на системском нивоу, док је у другим организована на нивоу региона или локалних заједница у зависности од унутрашњег државног уређења.

Пажљивом анализом резултата претходних истраживања могуће је закључити да се хранитељство у Европи суочава са два тренда: потешкоће у осигуравању квалитетних хранитељских породица и повећања потребе за институционалним збрињавањем дјете. Према Лаклија (2011а) познато је да Европске земље, уз Канаду и Аустралију, имају напредније системе бриге о дјечи без (адекватног) родитељског старања. Истраживања праксе хранитељства у Европској унији су показала да је хранитељство неравномјерно развијено, те да је значајно развијеније у Скандинавским земљама у односу на земље Медитерана, као што су Грчка и Португал, те „нове“ земље чланице које се примарно налазе на подручју Источне Европе. Узимајући у обзир различите економске, социјалне и политичке односе, као и обиљежја система социјалне заштите условљених у упориштима социјалне политике сваке од земаља, можемо говорити о неколико Европских регија које имају значајне сличности. То су: земље источне и централне Европе, западне Европе и Скандинавске земље.

Могућности унапређења и предности модела у хранитељству Европе су вишеструке. Резултати претходних истраживања су показали да постојећи модели хранитељства у Европи доприносе заштити права дјетета, те да постоје различите врсте хранитељства које су доступне у системима. Видљиво је да модели хранитељства у Европи доминантно не препознају хранитељство за одрасла и старија лица, што треба представљати једну од димензија унапређења хранитељства. Када је ријеч о могућностима унапређења модела хранитељства у Европи, истраживање које је спроведено у неколико европских земаља (Лаклија 2011а) је показало да је потребно радити на промоцији хранитељства и регрутовању нових хранитељских породица, унапређењу свих облика хранитељства и едукације хранитеља. Стручна подршка хранитељима, поред наведеног, истакнута је као једна од важнијих потреба у унапређењу хранитељства у Европи.

Према Рејмеровој (Reimer, 2021) уназад неколико деценија у Европи је у области хранитељства присутно неколико трендова:

- *Хранитељске породице имају све већи значај* као резултат иницијативе Европске уније за деинституционализацију. Дуго година у Европи су хранитељске породице посматране као јефтина алтернатива скупом институционалној бризи. Сада се хранитељство на нивоу Европске уније посматра као најбоља опција у збрињавању дјеце која не могу остати у биолошким породицама. Важан покретач интензивне и системске подршке хранитељству у Европи је глобална критика смјештаја дјеце у великим установама за смјештај (Nelson et al., 2014), посебно у региону Источне Европе. На темељу ових критика, посебно у посљедњих десет година област хранитељства се почела убрзано развијати и масовно ширити. Тако се у 23 европске земље биљежи развијено хранитељство. Иако се може рећи да је хранитељство у Европи развијеније него икада, број хранитељских породица није довољан да се одржи корак са проширењем система хранитељства. Забиљежено је да одређених хранитељских породица недостаје, посебно у Француској, Данској, Хрватској и Њемачкој (Reimer, 2021).
- *Диверзификација – организација бриге у хранитељству и институционалном смјештају* као посљедица реорганизације великих установа за смјештај која је у Европи присутна уназад неколико деценија. Многе земље су развиле алтернативне облике бриге које су „на пола пута“ између традиционалног и

институционалног смјештаја. Овај тренд креће се ка диверзификацији установа ка услугама алтернативне бриге, сличним онима који се пружају у породици (Reimer, 2021 према Hartwig, 2014). Велике установе за смјештај се затварају, док се брига о дјечи без родитељског старања обезбјеђује кроз системе малих група или у породичном окружењу.

- *Већа укљученост биолошких породица наспрам стигматизације.* Прије само неколико деценија, биолошке породице су биле у многим земљама стигматизоване. У многим случајевима издвајања дјеце из породице, основни аргументи за алтернативну бригу су били начин живота и навике родитеља. Дјечи је обезбјеђиван „нови почетак“ у „бољој породици“. Насупрот томе, данашњи циљ је подршка биолошким породицама, што подразумева развој позитивних емоција о породици поријекла, те тежња за враћањем дјеце у биолошке породице (Dittmann & Schäfer, 2019).
- *Напуштање бриге у фокусу.* У посљедње двије деценије рађена су различита истраживања у којима су учествовали млади коју напуштају алтернативну бригу. Сматра се да су особе које напуштају бригу посебно рањива група, те да је неопходно развијати различите мјере подршке за младе који напуштају хранитељство. У неколико земаља ЕУ (као што су Данска, Финска, Румунија) усвојени су закони који регулишу област подршке након изласка младих из система хранитељства (Strahlet al., 2021). У још неким земљама (нпр. Белгија, Естонија, Мађарска, Србија, Шпанија) постоји „рудиментарнији“ правни оквир, како га називају Страхл и сарадници (2021).
- *Разноликост друштава и процеси упаривања (meshing).* Последњих деценија, друштва многих држава чланица Европске уније су се промијенила под утицајем миграција и промјена у схватању породичних вриједности. Ове различитости (вјера, језик, стил живота) се све више препознају у области хранитељства, те се много већи значај придаје бољем упаривању хранитељске породице и дјетета коме је потребно збрињавање (Zeijlmans, 2019).

2.2. Хранитељство у земљама региона

Хранитељство у земљама бивше СФР Југославије (земље региона) има многе сличности, јер почива на заједничким постулатима. Разликује се у нивоу развоја који су постигле одређене земље, те смјеровима развоја хранитељства којим су ишли системи социјалне заштите након деведесетих година прошлог вијека и стицања независности.

Различитости које се могу видјети у карактеристикама и развоју хранитељства у земљама региона огледају се и у традицијском и културолошком приступу, који се разликовао од подручја до подручја. Оно што је заједничко у свим земљама је да се хранитељство, као модел бриге о дјечи без (адекватног) родитељског старања, јавља још у 19. вијеку, те се у различитим периодима апострофира и преузима примат у бризи о дјечи. У периоду од почетка двадесетог вијека до данас, хранитељство је имало своје успоне и падове. Често су институционални видови збрињавања дјеце имали предност, те је развој институционалног смјештаја за дјecu након средине двадесетог вијека био изражен, док је хранитељство у земљама бивше СФР Југославије добило на значају крајем седамдесетих година и кренуло путем експанзије. Од тог периода, хранитељство је у региону прошло кроз неколико развојних криза, што се приоритетно односи на деведесете године и период ратних сукоба, али и транзицијске године које су услиједиле.

Развој хранитељства годинама уназад у свим земљама бивше СФР Југославије био је условљен економским могућностима земље, појединачном развоју Република, потребама корисника система социјалне заштите, савременим трендовима у развоју социјалне заштите и другим факторима попут развоја социјалне политике појединих држава и улагања у развој социјалних услуга на локалном и државном нивоу. Брзина развоја хранитељства у овим земљама у великој мјери је зависила и од ефеката ратних сукоба који су се дешавали у региону и посљедица које се огледају у усложњавању социјалних проблема, ниској економској моћи и сложеној политичкој ситуацији која социјалну политику не ставља у приоритете развоја, као и позиционирању саме земље у актуелном геополитичком контексту. Сходно томе, неке од земаља региона попут Хрватске и Словеније које су чланице Европске уније, развијале су хранитељство у складу са захтјевима Европске уније, те потребама корисника, у складу са економским могућностима земље, као и могућностима система социјалне заштите.

2.2.1. Развој хранитељства у Србији

Србија је у развоју хранитељства учинила велике помаке, те се може говорити о развијености института хранитељства у Србији на истом или сличном нивоу као у земљама које су најбољи примјери у заштити дјеце без (адекватног) родитељског старања у Европи, као што су скандинавске земље (барем када је ријеч о нормативним поставкама хранитељства). Неке регије у Србији имају традицију хранитељства (веома сличног данашњем) дугу преко 100 година. У прилог високом нивоу развоја хранитељства у Србији говори податак да приближно 90% дјеце без (адекватног) родитељског старања бива збринута у хранитељске породице, док од њиховог укупног броја, 40% њих бива враћено у своје биолошке породице (Центар за усвојење и породични смјештај Београд, 2019).

Уколико се развој хранитељства у Републици Србији посматра кроз историју, његове зачетке налазимо још у доба Турске владавине, када је често био случај да породице преузимају бригу о дјечи сродника која су остајала без родитељског старања. У Србији се први пут регулисан породични смјештај спомиње још у Карађорђевом закону из 1805. године, у коме се наводи да „мајке које незаконито роде дјецу, могу дијете дати некој другој жени на бригу и старање“. У Републици Србији се већ у првим прописима којима је уређивана област заштите дјеце (Уредба Министарства социјалне политике, 1919., као и Правилник и Пословник о заштити дјеце и младежи, 1919.) препознаје породични смјештај као приоритетнији облик збрињавања дјеце и даје му се предност у односу на институционални. Истим прописима већ почетком XX вијека у Србији регулисана је накнада за издржавање и васпитање дјетета која је додјељивана породицама. Како наводи Грујић (2017) препознате предности породичног смјештаја у односу на институционалну бригу о дјечи касније су уведене у Конвенцију о правима дјетета, што значи да је на темељима традиције у Србији још почетком XX вијека постојао савремени поглед на бригу о дјечи.

У периоду након Другог свјетског рата, када су значајно повећане потребе збрињавања дјеце без родитељског старања, у Србији се, као и у другим републикама бивше државе брига о дјечи без родитељског старања организује у институцијама које се отварају за смјештај дјеце. Упркос општој тенденцији институционализације, у Србији убрзо долази до препознавања предности породичног смјештаја над институционалним, те се већ крајем педесетих година доноси Закон о породичном смештају (1959) којим се

свеобухватно уређује породични смјештај. На основама овог Закона уређује се хранитељство које налази своје мјесто у нормативном смислу и у законима којима се уређују брак и породични односи, као и социјална заштита.

Хранитељство у Србији доживљава процват седамдесетих година прошлог вијека и развија се све до деведесетих година, када не успијева задржати позицију доминантног облика заштите дјецe без (адекватног) родитељског старања којима је потребан смјештај. У наведеном периоду долази до смањења броја хранитељских породица, броја дјецe смјештене у хранитељске породице, хранитељи се суочавају са периодом у коме нису исплаћиване накнаде за хранитељство, што је њихов положај довело у апсолутно незавидну позицију. Положај дјецe на хранитељству је био неповољан, затварају се службе за хранитељство које су функционисале као посебне организационе јединице и хранитељство у Србији можда и по први пут, почиње да се гаси. Оваква ситуација у хранитељству траје и почетком новог миленијума (смањење броја корисника и хранитељских породица, проблеми у финансирању, недостатак стручне подршке и изостајање адекватног праћења и надзора над радом хранитељских породица. Након демократских промјена, препознаје се потенцијал и важност хранитељства као облика алтернативне заштите дјецe без (адекватног) родитељског старања, те хранитељство у реформском процесу заузима важно мјесто. У циљу изградње квалитетне социјалне заштите и квалитета живота дјецe без родитељског старања у Србији је извршен низ реформских активности које су провођене у оквиру националне политике земље, уз подршку низа међународних организација, у првом реду UNICEF-а. Ови процеси Србију су сврстали на једно од водећих мјеста у Европи са најмањим бројем дјецe смјештене у установе социјалне заштите. Србија је истовремено радила на развоју неколико облика хранитељства, посебно на специјализованом хранитељству, те мијењала прописе који су омогућили развој хранитељске заштите у максималним капацитетима. Једна од законских одредби која истиче значај хранитељства и обавезује државу да има обезбјеђену хранитељску заштиту за све категорије дјецe је забрана смјештаја дјетета испод три године старости у установе социјалне заштите.

Од 2002. године када је започета реформа у оквиру „Стратегије за развој хранитељства у Србији“, хранитељство је развијано у неколико праваца са акцентом на увођење стандарда и увођење савремених приступа у хранитељству. Од 2004. до 2012. године интензивно је рађено на доношењу нових, и измјени постојећих законских и

подзаконских прописа и реализацији програма за припрему и обуку хранитеља. Овај процес заокружен је 2014. године када се завршава оснивање регионалних центара за породични смјештај и усвојење, који функционишу као самосталне установе социјалне заштите. Због недовољних ресурса ови центри нису територијално преузели надлежност над овом облашћу у цијелој Републици, тако да у неким дијеловима Србије хранитељство остаје у оквиру центара за социјални рад. Са оваквим приступом осигурано је поштовање основног принципа унапређења хранитељске заштите који се односи на пружање квалитетнијих, ефикаснијих и економичнијих услуга, са посебним акцентом на оснаживање свих учесника у хранитељству.

Од 2015. године слика хранитељства у Србији је значајно другачија и тежи се сталном развоју ове области. Неки од занимљивих података који указују на убрзан развој хранитељства у Србији односе се на пораст броја хранитељских породица, структура хранитеља у односу на образовање је промијењена (актуелно је преко 65% хранитеља са завршеном средњом школом, док је у ранијем периоду доминантан био број хранитеља који немају квалификације, односно имају завршену основну школу), старосна доб хранитеља је помјерена на ниже (значајан проценат од преко 37% хранитеља је у доби између 30 и 50 година, док је преко половине њих у доби од 51 до 65 година старости, што је повољнија старосна структура у односу на ранији период).

Може се закључити да је у реформском процесу који је интензивно спровођен у Србији у области хранитељства било неколико подручја промјена од којих су најзначајније (Грујић, 2017):

- Поштовање права дијетета;
- Регрутација и селекција квалитетних и компетентних хранитељских породица;
- Свеобухватна подршка биолошкој породици;
- Развијање и унапређење знања и вјештина стручних радника и
- Друштвено вредновање хранитељства.

2.2.2. Развој хранитељства у Хрватској

У Републици Хрватској развој хранитељства почиње на самом почетку XX вијека, када се у нормативном смислу хранитељство спомиње као породични смјештај у Закону о

присилном одгоју недораслих (1902). У истом периоду, појављују се и прве хранитељске породице за дјецу. У периоду након Првог свјетског рата, за збрињавање дјеце осниване су дјечије колоније у руралном подручју које је имало ресурсе и институције здравственог и васпитнообразовног типа (Савановић, 2010). У периоду након Другог свјетског рата на подручју цијеле бивше СФР Југославије јавила се повећана потреба за збрињавањем дјеце без родитељског старања, која су усред ратних дешавања остала без родитеља. На нивоу свих република започета је интервенција тадашње државе у области социјалне заштите дјеце без родитељског старања, те долази до формирања великог броја установа за смјештај дјеце и младих. У наведеном периоду хранитељство у Хрватској и даље постоји, али не постоји праћење његовог развоја ни функционисања и процјењује се да је достигнути ниво развоја изгубљен.

Крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог вијека, у складу са свјетским и европским тенденцијама, долази до препознавања потенцијала хранитељства као адекватнијег облика социјалне заштите не само за дјецу без родитељског старања већ и за одрасла и старија лица којима је потребно збрињавање. У наведеном периоду почиње нови талас развоја хранитељства у Хрватској. Овај процес заустављен је у периоду ратних дешавања током деведесетих година, након којих је нарасла потреба за збрињавањем рањивих категорија становништва.

У Републици Хрватској 1998. године доноси се Закон о социјалној скрби, који је означен као реформистички закон и почетак процеса деинституционализације, а самим тим и наставак развоја хранитељства. У овом периоду отвара се простор за сарадњу са организацијама цивилног друштва и приватних организација у области социјалне заштите, које су утицале на процес деинституционализације и развој хранитељства. Посебан искорак у Хрватској у области хранитељства направљен је 2007. године када се за област хранитељства доноси *lex specialis* којим се уређује ова област. У фокусу овог закона су хранитељске породице и њихова улога и обавезе у хранитељству (услови за бављење хранитељством, поступак издавања дозволе за бављење хранитељством, накнаде у хранитељству и сл.). У даљем настајању развоја хранитељства, стручна и научна јавност је покренула иницијативу након које је донесена Декларација о удомитељству 2001. године, која је у фокусу имала промјену и креирање нових прописа којима се регулише област хранитељства. Почетком новог миленијума у Хрватској су интензивирани пројектни активности најчешће инициране и финансиране од стране UNICEF-а које су довеле до

развоја одређених аспеката хранитељства, али и овог алтернативног облика збрињавања уопште. Као и у другим земљама, у Хрватској се више развија хранитељство за дјецу у односу на хранитељство за одрасла и старија лица (Савановић, 2010). Посебан искорак у развоју хранитељства у Хрватској огледа се у обиму права која могу уживати дјеца, а посебно хранитељи. Обим ових права је значајно већи од оних у осталим земљама региона, осим Србије. Поред збрињавања у хранитељску породицу и накнаде која се издавају на мјесечном нивоу у ту сврху, дјеца остварују и друга права из социјалне и дјечије заштите (различите накнаде, у односу на потребе, додатак на дјецу, превоз, школски прибор, трошкови одмора и рекреације и сл.). Други значајан искорак у развоју хранитељства односи се на права хранитеља, која су значајно обимнија него у другим сусједним земљама чија историја развоја хранитељства почива на једнаким темељима који су успостављени у бившој заједничкој држави (мјесечни износ накнаде за рад хранитеља, допринос за пензијско осигурање, допринос за здравствено осигурање, право на одсуство са рада ради његе дјетета и сл.).

2.2.3. Хранитељство у Федерацији Босне и Херцеговине и Црној Гори

Када је ријеч о развоју хранитељства у другим земљама региона, можемо говорити о сличном нивоу на коме се хранитељство налази. Наиме, у Федерацији Босне и Херцеговине и Црној Гори хранитељство је нормативно одређено кроз законе о социјалној заштити и породични закон, а примарно је заступљено у сродничким породицама. Дјеца која остварују право на збрињавање у хранитељску породицу имају накнаду за издржавање и средства за личне потребе, док не постоји пракса остваривања других права из социјалне и дјечије заштите. Хранитељи не остварују права по основу рада, јер је хранитељство у овим земљама регулисано као уговорни однос између центара за социјални рад и хранитеља, без остваривања права по основу рада. Хранитељи остварују накнаду за рад која у обје земље приближно износи четврти дио најниже плате у земљи, у неким случајевима и ниже. Број хранитељских породица у овим земљама је у благом опадању, што се свакако може приписати чињеници да је највећи број хранитељских породица у категорији сродничког хранитељства. У прилог овоме говоре и званични подаци Завода за социјалну и дјечију заштиту Црне Горе (2020), према којима од укупног

броја дјеце без адекватног родитељског старања, нешто мање од 80% збринута је у хранитељским породицама, од којих је преко 85% сродничких хранитељских породица. Подаци о хранитељству за Босну и Херцеговину не воде се на нивоу земље, већ на нивоу Републике Српске и 11 кантона од којих се састоји Федерација Босне и Херцеговине. Иако хранитељство у овим земљама такође има дугу традицију кроз породични смјештај дјеце без родитељског старања, ниво развоја хранитељства је скроман. У Федерацији Босне и Херцеговине хранитељство је нормативно одређено кроз Закон о хранитељству из 2017. године („Службене новине Федерације БиХ“ бр.; 19/17), док у Републици Српској то није случај. Према подацима организације Норе and Home for Children (2021), која подржава развој хранитељства у Босни и Херцеговини, хранитељство у Федерацији Босне и Херцеговине је на средњем нивоу развоја. Постоји велика потреба за побољшањем квалитета и квантитета хранитељства, те уједначавању развоја хранитељства по Кантонима, како би приступ хранитељству имала сва дјеца која се налазе у стању потребе за збрињавањем у хранитељску породицу, без обзира на мјесто становања. Према подацима исте организације (2020), изнесеним на Првој међународној конференцији о хранитељству у Босни и Херцеговини, констатовано је да је број дјеце у Хрватској и Србији већи у односу на број дјеце збринуте у нашој земљи, у односу на дјецу смјештену у установе социјалне заштите, али је такође констатовано и да је процес трансформације појединих домова за дјецу у Босни и Херцеговини на вишем нивоу него што је то случај са домовима у другим земљама региона. Дакле, Босна и Херцеговина је одређена за деинституционализацију и трансформацију домова за дјецу без родитељског старања. Поред наведеног, исти извор наводи да је у свим земљама региона дошло до повећања броја дјеце збринуте у хранитељству, те да су изазови у укупном процесу реформе велики.

2.2.4. Хранитељство у Републици Српској

Од свог оснивања Република Српска у заштити дјеце без родитељског старања примјењује хранитељство као алтернативни облик бриге о дјечи. Хранитељство је у свим периодима развоја нормативно било одређено примарно Законом о социјалној заштити, што је и данас случај. Налази се у области социјалне заштите и може се спроводити искључиво засновано посредством центара за социјални рад. У периоду од 1993. године

до 2012. године хранитељство је било нормативно одређено као смјештај у другу породицу који подразумијева чување, његу и васпитање дјецe и младих без родитељског старања или чији је развој ометен породичним приликама. Смјештај у другу породицу обезбјеђује се дјеци и младима до повратка у властиту породицу, усвојења или осамостаљивања (Грујић,2017).

Унапређење заштите дјецe је један од приоритета социјалне политике у Републици Српској од њеног оснивања, што област хранитељства, као облика алтернативне бриге о дјеци, ставља у сам фокус развоја. Иако су овакве намјере у више наврата нормативно исказиване, различити показатељи у пракси не говоре да се пракса социјалне заштите дјецe води принципом најбољег интереса дјетета и његовог права да живи и одраста у породици. Република Српска је као уставну категорију дефинисала заштиту дјецe и малолјетника, као и лица која не могу да се старају сама о себи (члан 34. Устава Републике Српске), а као ентитет у Босни и Херцеговини има обавезу примјене свих међународних докумената које је Босна и Херцеговина ратификовала. Од 2012. године, са почетком реформе социјалне заштите и доношења новог Закона о социјалној заштити („Службени гласник РС“, бр.: 37/12, 90/16, 94/19, 41/20 и 36/22), у Републици Српској смјештај у другу породицу нормативно је одређен као хранитељство са условима за његово заснивање и спровођење. Обезбјеђивање услова гарантује центар за социјлни рад, како са професионално-стручног аспекта, тако и са аспекта услова које треба да испуне корисници права и хранитељске породице. Овим Законом гарантовано је унапређење услуга које се пружају корисницима у хранитељству, кроз обавезе породица које врше збрињавање да стекну статус хранитељске породице испуњавањем прописаних услова и проласком кроз програм обуке за хранитеље, али и кроз едукацију стручних радника за рад у хранитељству. Истим нормативима Република Српска увела је и хранитељство за одрасла и стара лица, што није чест случај у другим земљама. На овај начин, системски и организовано је отворен пут за деинституционализацију одраслих и старих особа које нису у могућности самостално да функционишу и потребан им је смјештај. Дакле, може се констатовати да су у Републици Српској од 2012. године створени сви нормативни предуслови за развој хранитељства и његов прелазак у доминантан облик заштите корисника којима је потребан смјештај. Од 2014. године, подзаконским актом који се односи искључиво на хранитељство, ближе су уређена важна питања из области хранитељства, о чему ће посебно бити ријечи. Надлежно Министарство за социјалну

заштиту Републике Српске у сарадњи са УНИЦЕФ-ом Босне и Херцеговине реализује пројекат „Трансформација институција за збрињавање дјеце и превенција раздвајања дјеце од породица“ чији је основни циљ да сва дјеца имају иста права и исти статус, те јачање капацитета (биолошких) породица. Велики број пројектних активности односи се на активности усмјерене на развој хранитељства кроз развој капацитета стручних радника који се баве овом облашћу, унапређење компетенција хранитеља, пружање адекватне подршке хранитељима као и промоцију хранитељства у Републици Српској. Ранија истраживања (Омбудсман за дјецу Републике Српске, 2019), као и истраживање спроведено у сврху израде докторске дисертације, показала су да хранитељство није развијено на жељеном нивоу, како би могло задовољити потребе становништва, посебно најосјетљивијих категорија корисника права из социјалне заштите.

Како је раније наведено, у Републици Српској системски је уређено хранитељство за дјецу и одрасла и стара лица. Уврштено је у каталог права из социјалне заштите. Могу га остварити сва малолетна и пунољетна лица која испуњавају услове за смјештај у установу социјалне заштите. Облици хранитељства који су нормативно уређени у Републици Српској су: стандардно хранитељство, специјализовано хранитељство и ургентно хранитељство.

Надлежно министарство (Министарство здравља и социјалне заштите Владе Републике Српске) уназад неколико година је уз подршку УНИЦЕФ-а БиХ радило на развоју капацитета стручних радника који се баве овом облашћу, унапређењу компетенција и оспособљавању за процјену опште подобности хранитељских породица за квалитетно обављање хранитељске улоге, и задатака хранитеља у задовољавању специфичних потреба корисника за које се примјењује хранитељство као облик заштите. Наведене активности спровођене су кроз пројекат под називом „Развој хранитељства у Републици Српској“. Пројекат је започет 2014. године и траје до данас. Од 2017. године интензивирани су едукације стручних радника у систему социјалне заштите из центара за социјални рад, са циљем да се едукацијом за хранитељство обухвати цијело подручје Републике Српске. Едукације које се спроводе обухватају широк спектар тема из области хранитељства, примјере добре праксе, учење на примјеру, као и низ радионица које се спроводе у сврху обучавања стручних радника. Поред едукације за стручне раднике, организована је и едукација за директоре центара за социјални рад, како би се обезбиједила подршка и разумијевање области хранитељства од стране руководиоца

установа кроз које се хранитељство спроводи. Паралелно са овим активностима, спровођене су и одређене активности на промоцији хранитељства.

Према подацима Министарства здравља и социјалне заштите (подаци су тражени у сврху израде докторске дисертације, тренутно нису јавно доступни, Билтен за 2020. годину у припреми) у 2020. години у Републици Српској је било 283 регистроване хранитељске породице, 188 хранитељских породица које су збрињавале малољетне кориснике (дјецу) и 95 хранитељских породица за пунољетне кориснике (одрасле и старије). Дистрибуција хранитељских породица у локалним заједницама у Републици Српској је изразито неуједначена. Велики број локалних заједница нема хранитељске породице (табеларни приказ у прилогу). Од укупно 62 центра/службе за социјални рад у Републици Српској 22 у својој надлежности имају хранитељске породице за дјецу, док њих 19 има регистроване хранитељске породице за одрасле и старије. Уколико се обрати пажња на бројност хранитељских породица, лако се уочава да је хранитељство релативно развијено у свега неколико локалних заједница. Четири локалне заједнице имају више од десет хранитељских породица у којима се збрињавају дјеца, док свега двије локалне заједнице имају више од десет хранитељских породица за одрасле и старије кориснике. Укупно је у 2020. години у хранитељству било збринуто 370 корисника (206 малољетних и 164 пунољетна корисника). Уколико се са овим подацима упореде подаци о корисницима смјештеним у установе социјалне заштите које оснива Република (малољетни корисници – 152 и пунољетни корисници 1027), може се закључити да је потреба за збрињавањем у хранитељске породице за становништво Републике Српске изражена, посебно имајући у виду да је ријеч о подацима о корисницима који су искључиво збринути посредством центара за социјални рад. Анализирајући податке из претходних пет година, видљиво је да је број збринутих корисника у хранитељске породице у паду, док је број смјештених корисника у установе социјалне заштите у порасту. У 2019. години у хранитељству је укупно било збринуто 373 корисника (210 малољетних и 163 пунољетна), док је у истом периоду у установама социјалне заштите било смјештено 1140 корисника (154 малољетна и 986 пунољетна корисника). У званичним извјештајима Републичког завода за статистику (2019) могу се пронаћи подаци о малољетним и пунољетним лицима која имају сметње у развоју, а смјештена су у специјализоване установе социјалне заштите. Уколико би се укупном броју смјештених лица додао и број смјештених у установе из ове категорије, у просјеку би у свакој години

број смјештених у установе био већи за 500 корисника. Овај податак говори у прилог потреби за развојем специјализованог хранитељства у Републици Српској. Број збринутих корисника у 2018. години износио је 365 од чега 232 малољетна и 133 пунољетна корисника, док је у истом периоду у установама социјалне заштите био смјештен 1081 корисник, укључујући и кориснике са сметњама у развоју. Највећи број дјеце у хранитељству било је збринато 2017. године, њих 232, док је у истом периоду у хранитељске породице било збринато 133 одрасла и старија лица. Број смјештених у установе социјалне заштите за посматрани период износио је 1090.

Дакле, постоји тренд пада броја збринутих корисника у хранитељству, што је могуће повезати са великим процентом сродничких хранитељских породица које престају пружати хранитељску заштиту у моменту када престане потреба за збрињавањем њиховог сродника и неспремности система да ради на промоцији хранитељства као алтернативног облика збрињавања. Уколико се анализирају подаци у односу на старосну доб, примјетан је тренд лаганог раста збрињавања одраслих и старијих лица у 2019. и 2020. години, док је тај тренд у истим годинама када су у питању дјеца у опадању.

Истраживање које је провела институција Омбудсмана за дјецу Републике Српске, а чији резултати су објављени у Посебном извјештају: Дјеца у хранитељству у Републици Српској (2019), показало је да хранитељство у Републици Српској није у довољној мјери развијено, те да принцип најбољег интереса дјетета није адекватно примјењен у ситуацијама када су дјеца у потреби за алтернативном бригом, због неадекватног породичног окружења. Према подацима који су расположиви у наведеном Извјештају поред неадекватног образложења разлога и узрока издвајања дјетета из биолошке породице и чињенице да нису уређени контакти са биолошком породицом од стране органа старатељства, принцип најбољег интереса дјетета није адекватно разматран што потврђују и чињенице да дјеца након неколико година проведених у хранитељској породици бивају смјештена у дом за дјецу без родитељског старања, да су дјеца неријетко збрињавана у неколико хранитељских породица (што често бива правдано неприлагођавањем дјетета). Исто истраживање је показало да у поступку у коме се одлучује о праву дјетета на алтернативно збрињавање, мишљење дјетета није узимано у обзир, те да дијете није учествовало у поступку. Такође је констатовано да се током поступка збрињавања дјетета у хранитељску породицу не слиједи процедура којом би се реализовале законске гаранције и правилна примјена права, посебно у случајевима када је

за старатеља дјетету по службеној дужности постављен стручни радник центра за социјални рад који учествује у поступку збрињавања, често води поступак и члан је стручног тима који одлучује о остваривању права на збрињавање дјетета у хранитељску породицу. Када је ријеч о надзору над хранитељским породицама, који је у искључивој надлежности центра за социјални рад, он није континуиран, неријетко потпуно изостаје, што се од стране органа старатељства правда недостатком стручних радника.

Истраживања ове врсте која би обухватила хранитељство за одрасла и старија лица нису рађена.

Према подацима Министарства здравља и социјалне заштите Владе Републике Српске, у 2020. години је за збрињавање корисника (малољетних и пунољетних) у хранитељске породице издвојено 2.242.882,26 КМ.

2.3. Ранија истраживања у области хранитељства

Ради бољег разумијевања области хранитељства као алтернативног модела збрињавања, те могућности сагледавања ширег оквира резултата који су добијени и анализирани у сврху израде ове докторске дисертације, у тексту који слиједи дат је приказ ранијих релевантних истраживања из области хранитељства. Истраживања чији ће најважнији налази бити приказани, рађена су у периоду од претходних десет година на простору Европе, земаља региона и Босне и Херцеговине (Републике Српске).

- У истраживању *Модела хранитељства у Европи* ауторике Маје Лакије (Лаклија, 2011) приказана су нека од главних обиљежја хранитељства у земљама западне и источне Европе, као и степен развијености хранитељства. У истраживању је учествовало 12 европских земаља укључујући и Босну и Херцеговину (истраживањем је обухваћен само ентитет Федерација БиХ). Резултати су показали да се у Европи може идентификовати велики број различитих облика хранитељства (сродничко, традиционално, специјализовано, професионално, кризно, хранитељство-одмор за родитеље, тзв. контакт породице, приватно хранитељство, заједничко збрињавање мајке и дјетета – Србија и припрема за друге облике хранитељства - Словенија). Хранитељство

за одрасле и старије нормативно је уређено у 7 од 12 земаља учесница истраживања, иако је слабо развијено и углавном се односи на млађу пунољетну популацију након навршеног пунољетства. Надаље, резултати су показали да професионално хранитељство постоји у 10 земаља, док у Србији и у Босни и Херцеговини овај облик хранитељства није заживио и ријеч је о уговорном односу. Србија у овом сегменту има значајнији напредак јер се о хранитељству у овој земљи може говорити као о полупрофесионалном, будући да је хранитељима обезбијеђено пензијско-инвалидско и здравствено осигурање. Анализом резултата који се односе на овај сегмент истраживања доказано је да се права која остварују професионални хранитељи у земљама које имају професионално хранитељство значајно разликују по обиму из области здравственог, пензијско-инвалидског и социјалног осигурања, као и права везаних за пореске олакшице, али и права која се вежу за мајчинство (породиљско одсуство) и његу дјетета. Услови за бављење хранитељством разликују се у свим земљама. Најчешће је ријеч о општим условима (пунољетна, психо-физички здрава, пословно способна особа са оптималним условима за живот и становање). Једина земља која прописује да хранитељ мора бити запослен и остваривати довољне приходе за живот је Аустрија, док у другим земљама то није случај. Ни у једној земљи нису прописани посебни услови за неки од облика хранитељства. Обавезе хранитеља везане за извјештавање о процесу хранитељства се разликују, од прописане обавезе за све хранитеље (Холандија, Француска и Босна и Херцеговина, преко обавезе да извјештавају само хранитељи који су старатељи дјеци која су на хранитељству (Мађарска и Србија) и пракса у којој не постоји обавеза извјештавања (Шведска, Финска, дио Аустрије). Када је ријеч о процесима регрутовања, едуковања, лиценцирања и праћења, пракса хранитељства је у Европи различита. У Шкотској, Пољској и неким дијеловима Аустрије сроднички хранитељи не пролазе регрутацију, едукацију ни лиценцирање, али им је обезбијеђено праћење, док је у осталим земљама (са малим изузецима) пракса иста за све хранитеље без обзира на сроднички статус. Подршка хранитељима се пружа на различите начине, а осигурава се од стране установа/организација које су надлежне за хранитељство. Подршка кроз супервизију хранитељима је

обезбијеђена у Шкотској, Финској и Аустрији. Сви наведени налази указују да се пракса хранитељства у земљама Европе разликује, али да су евидентирани и значајне сличности у односу на ниво развијености хранитељства. Из резултата приказаних у овом истраживању уочава се да је по степену развоја хранитељства Босна и Херцеговина на европском зачељу.

- Истраживање које је проведено у сврху израде докторске дисертације ауторице Маје Дамјановић (Дамјановић, 2012) под називом *Карактеристике квалитета живота и менталног здравља дјеце у систему социјалне заштите* обухватило је дјецу на хранитељству, дјецу смјештену у установе социјалне заштите, али и дјецу из опште популације. Истраживани су ставови дјеце о квалитету живота из наведених група, те присуство потешкоћа у менталном здрављу. За потребе израде ове докторске дисертације издвојени су резултати који се односе на квалитет живота дјеце. Дјеца смјештена у установе социјалне заштите процијенила су свој квалитет живота ниже у односу на друге двије групе испитаника. Такође, дјеца из ове групе имају најниже емоционално функционисање. Дјеца у хранитељству као најнижи су оцијенила аспект физичког функционисања. Између група дјеца на хранитељству и дјеца из опште популације није забиљежена значајна разлика у оцјени квалитета живота, што представља значајан налаз који се може довести у директну везу са остваривањем сврхе хранитељства. Из резултата који су везани за ментално здравље испитаника издваја се налаз да је чак 67% дјеце смјештене у установе социјалне заштите имало барем један ментални поремећај, док је из групе дјеце на хранитељству тај проценат значајно нижи од половине (44%).
- Истраживање које је провео Центар за права детета у сарадњи са Републичким заводом за социјалну заштиту Србије под називом *Место за мене – деца на хранитељству у Србији* групе аутора (Југовић, Пејаковић и Стевановић, 2013) дало је одговоре на питања о стању у области хранитељства у Србији, али и изазовима са којима се сусрећу сви актери у хранитељству. Неки од налаза који су издвојени као релевантни за истраживање спроведено у сврху израде ове докторске дисертације су следећи: Највећа група дјеце на хранитељству су

дјеца основно-школског узраста (42,9%), док средњошколци у хранитељству имају удио од 40,4%. Преко половине дјеце на хранитељству у Србији живи у сеоским подручјима (50,3%), док остали живе у градским и приградским срединама. Више од половине дјеце (53,4%) је након издвајања из биолошке породице збринуто у хранитељску породицу. Дјеца проводе значајан временски период у хранитељству (од двије до пет година 40,1%, од 6 до 9 година 33,9%). 45% дјеце на хранитељству сматра да им хранитељска породица пружа љубав и пажњу, 27% издваја разумијевање, док 16% дјеце наводи да у хранитељској породици имају осјећај сигурности, те да у 87% случајева могу да изразе своје мишљење. Образовна структура хранитеља одговара образовној структури опште популације у Србији. Хранитељи имају дугогодишње искуство у области хранитељства (33% преко 10 година искуства, приближно исти проценат има шест до девет година искуства рада у хранитељству). Хранитељи су оцијенили да имају адекватну и равномјерну подршку у свим областима у којима им је она потребна од стране савјетника из центра за породични смјештај и усвојење.

- Ауторица Сања Станисављевић за потребе израде магистарске тезе провела је истраживање под називом *Ризична понашања адолесцената у хранитељској заштити и протективни потенцијал хранитељске породице* (Станисављевић, 2014). Ријеч је о студији попречног пресека којом су биле обухваћене три групе испитаника: хранитељи, дјеца на хранитељству и биолошка дјеца хранитеља. Резултати студије су показали да је међу адолесцентима на хранитељству висок проценат (65,3%) њих са ризичним понашањима, иако је више од 60% породица процјењено као функционалан породични систем. Уочено је да не постоји значајна разлика у понашању дјеце која су збринута у хранитељским породицама и биолошке дјеце хранитеља. Значајна разлика уочена је у три појавна облика која се односе на однос према школи, конзумирању алкохола и сексуалним односима. Налази ове студије су показали да су ризични фактори за квалитетну хранитељску заштиту ниска образованост хранитеља, непостојање родитељског искуства хранитеља, неприлагођена разлика у годинама корисника хранитељства и биолошке дјеце, те дужина боравка у хранитељској породици. Један од важнијих налаза добијених овом

студијом је да протективни потенцијал хранитељских породица не може адекватно одговорити на ризична понашања дјеце на хранитељству.

- Истраживање проведено међу популацијом одраслих и старијих лица која су збринута у хранитељску породицу и установу социјалне заштите у Републици Српској ауторице Андрее Ракановић Радоњић под називом *Хранитељство за одрасла и старија лица – Модел унапређења живота корисника социјалне заштите*, значајно је за поређење са резултатима који су добијени у овом истраживању. Предметним истраживањем обухваћене су двије групе корисника код којих је вршена компарација нивоа задовољства животом и задовољавања животних потреба (Ракановић Радоњић, 2017). Основни налаз овог истраживања показао је да су корисници из категорије одраслих и старијих лица на хранитељству у значајном броју задовољнији квалитетом живота и начином функционисања у хранитељској породици (80%) за разлику од корисника смјештених у установу социјалне заштите (45%). Посебно се издваја налаз који је добијен анализом одговора корисника који су прије збрињавања у хранитељској породици били смјештени у установи социјалне заштите, који наводи на јасне предности хранитељске породице у осигуравању вишег квалитета живота у односу на установу социјалне заштите. Са аспекта задовољавања потреба (свих 4 дефинисане групе потреба) далеко већи проценат корисника на хранитељству је изразио став да су њихове потребе задовољене, што несумњиво позиционира хранитељство као бољи и адекватнији облик збрињавања за одрасла и старија лица у односу на резиденцијални смјештај.
- Истраживање које је провела институција Омбудсмана за дјецу Републике Српске у сврху израде Посебног извјештаја: *Дјеца у хранитељству у Републици Српској – Свако дијете треба породицу* (Омбудсман за дјецу РС, 2019) дало је оквирну слику хранитељства у Републици Српској. Истраживање је имало за циљ могућност представљања стања у области хранитељства у Републици Српској. Подаци су прикупљани од центара за социјални рад у Републици Српској. Истраживањем нису биле обухваћене хранитељске породице нити дјеца на хранитељству. У периоду израде извјештаја у Републици Српској било

је регистровано 250 хранитељских породица за дјецу. Највећи број хранитељских породица регистрован је у Бањалуци (96), Приједору (25), Лакташима (22), Бијељини (18 и у Градишци (11). У моменту провођења истраживања свега 14% центара за социјални рад имало је активне предмете за стицање статуса хранитељске породице, што је релативно мали број. Петнаест центара за социјални рад имало је на располагању хранитељске породице које су прошле обуку за хранитељство, док у осталим центрима тај процес није завршен. Од укупно 231 дјетета на хранитељству око $\frac{3}{4}$ су збринуте у сродничким хранитељским породицама. Преко 90% дјеце на хранитељству је збринута више од годину дана. Приближно 60% дјеце су основно-школског узраста, нешто више од 30% средњошколског узраста, док је број младих пунољетних лица на хранитељству занемарљив. Евиденције о хранитељству се не воде адекватно (68% центара за социјални рад има евиденције о хранитељима). Значајан проценат центара за социјални рад не врши надзор над вршењем хранитељства, док 76% врши надзор и праћење. Активности везане за промоцију хранитељства вршило је 24% центара за социјални рад, што се може сматрати недовољним активностима.

- Истраживање *Хранитељство и добробит адолесцената* које је спровела група аутора са Факултета политичких наука Универзитета у Београду (ур. Жегарац и Крњајић, 2019), обухватило је двије групе испитаника: адолесценте у вишим разредима основне школе и средњошколце и стручне раднике у школама. Главни налази овог истраживања показали су да су адолесценти на хранитељству добро интегрисани, иако имају доживљај дискриминације. Адолесценти се осјећају добро када имају добре односе са хранитељима. Уколико њихови односи са хранитељима нису добри, проблеми адолесцената често бивају препознати. Хранитељи немају довољну подршку (оцјењују да подршка изостаје због пребацивања надлежности и одговорности између институција система). Добробит адолесцената на хранитељству је угрожена због недостатка системских капацитета. Систем хранитељства не даје довољан одговор на потребе биолошких родитеља и хранитеља који су у сродничком

сродству са корисницима. Партиципација се не артикулише као интерес адолесцената на хранитељству.

- Истраживање које је у име Владе Републике Српске провело Министарство здравља и социјалне заштите, а реализовала именована група експерата у сврху *Евалуације примјене Стратегије социјалне заштите дјеце без родитељског старања за период 2015. до 2020. године* (Влада Републике Српске, 2021) показало је резултате примјене стратегије у односу на специфичне циљеве постављене у Стратегији. Један од специфичних циљева је хранитељство. Истраживањем је обухваћена анализа примарних података прикупљених методом испитивања од представника центара за социјални рад и анализом секундарних података. Спроведена анализа је показала да је у Републици Српској укупно 315 дјеце без родитељског старања, од којих је 197 збринута у 137 хранитељских породица. Половина дјеце је збринута у сродничке породице, а друга половина у несродничке, док је 37,38% дјеце без родитељског старања смјештено у Дом. Резултати овог истраживања показали су да хранитељске породице пролазе обуке за рад у стандардном и специјализованом хранитељству, те да број хранитељских породица има тенденцију раста. У наведеном Извјештају наводи се да хранитељи имају континуирану подршку од стране стручних радника, како индивидуалну, тако и подршку кроз групни рад са хранитељима. Резултати истраживања показали су да су сви центри за социјални рад са својим изабраним представницима у претходном периоду учествовали у обукама за рад у хранитељству које је организовало Министарство здравља и социјалне заштите уз подршку међународних организација и експерата. Поред едукације, стручни радници су подржани у стручном раду кроз израду и доступност публикација које се односе на вођење случаја и најчешћа питања о хранитељству, те да је стручним радницима обезбјеђена континуирана супервизија. У истом извјештају наведено је да се континуирано ради на промоцији хранитељства кроз пројектне активности Министарства.

3. ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУПИ ХРАНИТЕЉСТВУ

Полазећи од таксономије теорија социјалног рада, према којој се, генерално, теорије дијеле на „теорије за социјални рад“ и „теорије о социјалном раду“ (How, 1997), за потребе овог рада акценат је стављен на теорије о социјалном раду. Окосница је општи системски приступ, из кога се, сходно предмету истраживања, издвајају теорија социјалних мрежа, животни модел и системска теорија у социјалном раду. Поред наведених, хранитељство ће се теоријски елаборирати и кроз хуманистички и егзистенцијалистички приступ, те психодинамски приступ ослањајући се на Ериксонovu теорију психосоцијалног развоја, теорију осјећајног везивања и теорију развојних криза одраслог доба.

3.1. Хуманистички приступ

Историјски посматрано, хуманизам своје зачетке има у Италији у другој половини XIV вијека развојем филозофског покрета који је усмјерен на афирмацију слобода човјека. Највећи број хуманистичких теорија пропагира друштвене промјене које су осмишљене и изводе се у односу на потребе човјека (Милосављевић, 2009). Милосављевић наводи да је хуманистичком приступу и свим хуманистичким теоријама заједничко да су усмјерене на човјека и његове потребе и интересе, али и залагање за слободу, једнакост, социјалну правду и људска права.

3.1.1. Хуманистичке идеје социјалног рада – хранитељство кроз хуманистички приступ

Милосављевић (2009) наглашава да су марксистичке идеје посебно релевантне за разумијевање хуманистичког приступа у свим хуманим дјелатностима укључујући и социјални рад. У првом реду истичу се идеје Ериха Фрома (*Erich Fromm*) које су релевантне за хуманистички социјални рад. Ријеч је о идејама које се односе на карактер и хијерархију људских потреба, суштину човјека и различите видове отуђења. Ова Фромова гледишта, посебно она која се односе на универзалне потребе човјека, могу бити једно од теоријских полазишта за објашњавање хранитељства. Уколико се човјек посматра у

укупности његове егзистенције, његовом био-психо-социјалном карактеру и активном односу према друштвеном окружењу, позиција човјека се одређује у односу на снаге друштвеног уређења, могућности исказивања индивидуалности и слободе и услова задовољавања његових изворних/аутентичних потреба.

Универзалне потребе човјека које истиче Фром, а које се могу реализовати кроз хранитељску заштиту су: *потреба за везаношћу* која се у најширем смислу може објаснити као потреба за љубављу; *потреба за превазилажењем* која се суштински изражава у стваралаштву; *потреба за укорјењеношћу* која се односи на постизање осјећаја сигурности; *потреба за идентитетом или индивидуалношћу* кроз коју се остварује потреба да се човјек разликује од других и буде свјестан својих личних карактеристика, али и да истражује себе и *потреба за оквиром оријентације* која се односи на успостављање релативно чврстог система вриједности. Ово Фромово полазиште даје широки оквир за посматрање хранитељства као хуманог приступа у заштити корисника, посебно дјете и њиховог интереса. Хранитељство обезбјеђује оптималне услове за задовољавање изворних потреба: хранитељска породица пружа безбједно окружење, у њој се између дјете и хранитеља формира однос повезаности кроз који дијете стиче осјећај припадања те се гради и његује идентитет дјетета кроз контакте са биолошком породицом и дјететовом ранијом социјалном средином. Хранитељска породица поред наведеног пружа стицање позитивних породичних искустава који утичу и на формирање свих других односа, али и вриједносних ставова дјетета.

Пејн (Payne, 2001) јасно истиче становиште да хуманизам има и базични и периферни значај за социјални рад. Базичан значај огледа се прије свега у чињеници да се хуманистички приступ процјењује као фундаментални став социјалних радника, а периферан јер је више прихваћен као општа филозофска позиција дјеловања него као специфичан приступ пракси. Џејн Адамс (*Jane Addams*), која је највећим дијелом била усмјерена на истраживачки рад и социјални активизам, прва уводи хуманистичку теорију у социјални рад. Ова ауторка је свој рад заснивала на теоријским знањима из социологије, економије, антропологије и политичких наука. Примарно, као практичар, у емпиријска истраживања која је спроводила уносила је хуманистичка знања, која је уједно и критиковала. Овакав став допринио је да је неки аутори прозову критичким прагматичарем, а њену теорију *критичким прагматизмом*. Суштина ове теорије је развој демократије који обезбјеђује „успостављање једнакости, социјалне правде и универзалног

образовања“ (Милосављевић, 2009:259), што би требало гарантовати очување ових људских права. Адамс је током своје професионалне каријере организовала и учествовала у низу истраживања у којима је у великом броју укључивала жене, при чему је била усмјерена на питања једнакости и социјалну правду. Оваква усмјерења крајем XIX вијека била су обиљежја хуманистичких покрета. Посебно значајне хуманистичке идеје социјалног рада које је увела Адамс су социјално-политичке препоруке и ставови засновани на резултатима научних истраживања.

3.1.2. Хуманистички групни рад

Посебан значај за социјални рад има хуманистички групни рад на чији је развој у великој мјери утицао Карл Роџерс (*Carl Rogers*) који је дефинисао кључне принципе савјетовања. Његов посебан значај у социјалном раду огледа се у чињеници да је у овај модел праксе први укључио, и за њега образовао, социјалне раднике. Роџерсов утицај у социјалном раду у првом реду односи се на социотерапију која функционише на принципима рада са клијентом, недирективном приступу, активном слушању, непросуђивању и емпатији. Развојем ових принципа Роџерсов утицај у социјалном раду преносио се и на примјену хуманистичких идеја на рад у заједници.

Развој и утемељење хуманистичког групног рада у социјалном раду надаље припада Гласмановој и Кејтсовој (*Glassman i Kates*), које су успоставиле принципе равноправних и одговорних односа у групи на бази основних хуманистичких принципа: вјера у способност људи за промјену себе и других, одговорност у друштвеном животу и равноправност у друштвеним процесима (Payne, 2001, Милосављевић, 2006). Хуманистички групни рад налази своју примјену у раду са групама хранитеља и пожељан је модел праксе, посебно у процесу подршке хранитељима у свим облицима хранитељства. Групни рад са хранитељима омогућава искуствено учење, али и оснаживање хранитеља у свакодневном раду са корисницима, те лакше суочавање са изазовима хранитељства.

3.2. Системски и еколошки приступ

Системски и еколошки приступ у социјалном раду у фокус стављају односе у различитим релацијама: однос дјетета са породицом и заједницом, односе између чланова породице, као и односе породице и шире заједнице. У односу на системски и еколошки приступ проблем се сагледава у ширем контексту повезан са окружењем. Дакле, у фокусу социјалног рада је појединац у окружењу, што у пракси социјалног рада подразумева појединца у породици у окружењу и породицу у окружењу.

У раду са дјецом и породицама које имају потешкоће у функционисању и у којима постоји ризик од изузимања дјеце из породице, полази се од гледишта да је позиција дјетета у овим породицама резултат низа међусобно повезаних фактора (Милорадовић и Јовић, 2016. према Parton et al., 1997). Ови фактори најчешће укључују психолошке карактеристике које доводе до потешкоћа код дјеце или родитеља/старатеља, позицију породице у њеној средини, али и однос између стресогених и подржавајућих фактора који утичу на функционисање породице или појединца. Системска и еколошка теорија имају несумњив допринос у социјалном раду у области хранитељства и то у првом реду у дефинисању проблема и његовом разумевању, те у приступу који се бира за његово рјешавање и превазилажење.

3.2.1. Системска теорија

Основна премиса системске теорије према Милосављевићу (2009) полази од становишта да је систем састављен од међузависних елемената који функционишу као цјелина и у интеракцијама су са окружењем и другим системима.

Аутори системске теорије у социјалном раду су Пинкас (*Pincus*) и Минахан (*Minahan*), који су развили ову теорију почетком 70-их година прошлог вијека ослањајући се на Парсонсов (*Parsons*) рад који је развио социолошку системску теорију. Основа системске теорије у социјалном раду је теза да живот и социјална ситуација појединаца зависи од „карактера, развијености и међусобних односа различитих социјалних система у њиховом окружењу“ (Милосављевић, 2009:164). Пејн (2001) истиче да постоје три врсте система који могу помоћи појединцима, истичући чињеницу да социјални рад треба бити

умјерен управо на те системе. Ријеч је о *неформалним или породичним системима* који чине породица, пријатељи, колеге на послу и друге значајне особе, *формалним системима* као што су неке групе у заједници и *друштвеним системима* као што су системи социјалне сигурности и други системи. Пинкус и Минахан акценат су ставили само на помажуће системе, имајући на уму појединца и његове потребе и проблеме.

Аутори системске теорије у социјалном раду упозоравају да помажући системи нису увијек дјелотворни у подршци људима, не само због тога што не располажу неопходним ресурсима, него и због тога што људи нису упознати са расположивим механизмима социјалних система. Будући да је у овом раду кључно полазиште да хранитељство није довољно препознато као дјелотворан вид збрињавања у социјалној заштити за дјецу без (адекватног) родитељског старања, као и одрасла и стара лица којима је потребно збрињавање, истражиће се могућности остваривања следећих циљева социјалног рада: „да подстиче решавање проблема и способности сналажења људи; да повезује људе и системе који им обезбеђују средства, услуге и могућности, да промовише ефикасно и хумано деловање ових система; да доприноси развоју и унапређивању социјалне политике“ (Pincus i Minahan 1973, према Милосављевић, 2009: 165).

Наведени циљеви социјалног рада које дефинишу Пинкус и Минахан (1973) могу се остваривати кроз четири основна система: *систем носилац промјене* кога најчешће чине социјални радници и установе/организације у којима су они запослени; *клијентов систем* који је састављен од појединаца, група, породица и заједница који се обраћају за помоћ и бивају ангажовани у раду са системом носиоцем промјене; *циљни систем* представљају појединци које систем носилац промјене тежи да промијени и *акциони систем* који је сачињен од појединаца са којима систем носилац промјене ради на остваривању својих циљева. Системска теорија је у социјалном раду наишла на широку примјену. Како наводи Пејн (2001) један од основних разлога што је системска теорија у социјалном раду имала значајан успјех је чињеница да се кроз ову теорију анализирају и прихватају постојећа друштвена кретања, за разлику од других теорија које их анализирају и одбацују, као што је то случај са радикалном теоријом.

Системска теорија је важна за разумијевање хранитељства као концепта заштите који се реализује у сарадњи више система. Уколико хранитељство посматрамо из перспективе системске теорије, његово функционисање је могуће само уколико сви системи од кога се хранитељство састоји функционишу у узајамним везама. Систем

носилац промјене који у хранитељству чине стручни радници и центар за социјални рад мора бити кадровски и стручно припремљен за рад са хранитељским породицама, које се могу посматрати као акциони систем, али и елемент система носиоца промјене. Циљ система са аспекта системске теорије у хранитељству је корисник који се збрињава у хранитељској породици и његова биолошка породица која се треба оспособити и оснажити за повратак свог члана уз помоћ система носиоца промјене и акционог система. Системска теорија у хранитељству важна је и за сам процес развоја хранитељства у коме може дати одговоре на питања о начину успостављања програма и активности које ће се односити на развој хранитељства уопште или неких његових специфичних облика.

3.2.2. Теорија социјалних мрежа

Најзначајнији представници теорије социјалних мрежа су Булингер и Новак (*Bulinger i Novak*) који полазе од општег системског стајалишта да се све друштвене акције и интеракције одвијају у оквиру неког подсистема, који заједно са другим подсистемима чини систем. Према овим ауторима, развијеност неког друштва и његово културно богатство мјери се управо бројем мрежа којима неки појединац припада и које гради током свог живота, и бројем, врстом и карактером мрежа чији је појединац дио (Милосављевић, 2009). Булингер и Новак сматрају да сваки појединац својим рођењем ступа у одређене функционалне и структуралне односе на које током развоја и одрастања може утицати. Исти аутори наглашавају да свака социјална мрежа има своје одређене карактеристике. Заједничке карактеристике за све социјалне мреже су: садржај, природност (непосредност), учесталост и интензитет. Упркос наведеним заједничким обиљежјима неке социјалне мреже имају већи значај за појединца, а тако и за социјални рад. У односу на њихов значај Булингер и Новак (2004) праве класификацију социјалних мрежа:

- *Примарне социјалне мреже* назване и *микросоцијалне мреже* су мреже којима појединци припадају својим рођењем или их бирају. Најзначајније примарне мреже су породичне, сусједске и пријатељске. Овој групи социјалних мрежа припадају и неке интересне мреже као што су нпр. мреже дјеце, мреже особа са инвалидитетом, мреже старијих особа, јер окупљају појединце са сличним

потребама, проблемима и статусом. Значај примарних мрежа огледа се прије свега у задовољавању социјалних и психолошких потреба појединца, али се њихов значај огледа и у укупном друштвеном статусу и друштвеној промоцији појединца.

- *Секундарне или макросоцијалне мреже* су мреже којима појединац почиње припадати кроз свој лични развој и развој сопствене друштвености. Такве мреже су радна организација, јавне институције и службе и профитне институције (тржишно оријентисане институције и организације).
- *Терцијалне или мезосоцијалне мреже* према Булингеру и Новаку су мреже које посредују између примарних и секундарних мрежа. Као примјере оваквих мрежа ови аутори наводе организације цивилног друштва, различите социјалне и породичне службе, групе за самопомоћ и сл. Други аутори пак ове мреже посматрају као примарне мреже или као мреже које припадају макросоцијалном нивоу.

Теорија социјалних мрежа помјера фокус са појединца, његових потешкоћа и окружења на „средиште и односе појединаца, социјалних група и њиховог социјалног окружења“ (Bulinger i Novak, 2004:13). Од суштинске важности је напоменути да је теорија социјалних мрежа дала велики допринос у развоју различитих модела рада који се користе у социјалном раду. У првом реду ријеч је о оснаживању, управљању случајем (*case management*) и стратегији умрежавања. Такође, неопходно је поменути утицај ове теорије на развој „мрежне помоћи“ чија је суштина да се услуге, подршка и помоћ обезбиједи у интеракцији различитих субјеката и њихових мрежа, кроз ресурсну помоћ из примарних, секундарних и терцијалних мрежа.

Сажето речено, теорија социјалних мрежа значајна је због увида у “реалне, емпиријски описиве социјалне односе између појединаца” (Bulinger i Novak, 2004:33), при чему је у фокусу интимни социјални суживот, који се развија унутар примарних социјалних мрежа (породица, родбина, сусједи). Такође, према овој теорији, улога социјалног рада се види у „промјенама социјалних односа и институција ради побољшања положаја и ситуације појединаца и друштвених група, укључујући и развој, обнављање и јачање социјалних мрежа“ (Милосављевић, 2009:170). Уз помоћ појма „социјалних мрежа“ може се истовремено обухватити животно окружење појединца и системско окружење друштвених институција (Bulinger i Novak, 2004), што је значајно за објашњење

хранитељства као најадекватнијег облика збрињавања у социјалној заштити за кориснике који су се нашли у потреби за збрињавањем или смјештајем. Теорија социјалних мрежа омогућава увид у значај подршке макросоцијалних мрежа за оптимално функционисање корисника у хранитељској породици (институције за социјализацију, организације чија је дјелатност социјална заштита, здравствене институције).

За успјешно хранитељство посебно значајан модел рада је *рад на случају*. Сваки корисник права и услуга социјалне заштите (пунољетно или малолетно лице) у свом социјалном окружењу повезан је са другим особама, стога свака интервенција која се у социјалном раду примјењује, има утицај и на корисника и на његово окружење (Шћеповић и сар., 2019). Вођење случаја у области хранитељства је модел у коме се у фокусу стручног рада налазе дијете и породица (биолошка и хранитељска). Ријеч је о системском приступу, који фокус ставља на системе (подсистеме) у којима корисник функционише у свакодневним активностима. Основна предност рада на случају у области хранитељства је пружање услуга које су засноване на потребама корисника. Овакав приступ свакако би осигурао задовољавање потреба корисника, али и усмјеравао развојни процес хранитељства као алтернативног модела бриге о корисницима социјалне заштите. Још један важан елемент модела рада на случају који је потекао из теорије социјалних мрежа је планирање услуга. Овај модел рада у хранитељству карактерише и праћење процеса хранитељства, те усклађивање услуга и врста подршке потребама корисника на хранитељству. Примјењујући овај модел рада у хранитељству, са циљем задовољавања потреба које корисник на хранитељству има, он постаје инструмент за координацију и повезивање услуга у заједници.

3.2.3. Еколошка системска теорија - Животни модел

Животни модел, чији су аутори Гермајн и Гитерман (*Germain i Gitterman*), развијен на основама системских и еколошких теорија, циљ социјалног рада види у томе „да појача способности прилагођавања људи и да утиче на њихово окружење тако да су трансакције прилагодљивије“ (Germain and Gitterman, 1980, према Милосављевић, 2009: 173). У животном моделу људи се перципирају кроз константно прилагођавање у међуразмјени са различитим аспектима њиховог окружења (Payne, 2001: 112). Реципрочно прилагођавање,

које доводи до мијењања људи кроз подршку и прилагођавања њиховог окружења, је неизоставан садржај социјалног рада у случају узајамног прилагођавања хранитељских породица и корисника права на збрињавање у хранитељску породицу.

Према животном моделу, социјални радник у раду са корисницима има три битне улоге: *омогућавање* (улога социјалног радника у мотивисању корисника, подршци и помагању у управљању сопственим осјећањима, као и уважавање током цијелог процеса); *учење* (учење корисника кроз подршку у проналажењу рјешења проблема, као и уређивање односа са околином) и *олакшавање* (подршка корисниковим изборима и покретање подршке кориснику из његовог окружења). У процесу рада са корисницима се пролази кроз три опште фазе (Милосављевић, 2009):

- *Почетна фаза* у којој социјални радник на основу анализе проблема успоставља контакт са корисницима, упознаје кориснике са могућностима које постоје у њиховом окружењу те утиче на избор адекватних видова помоћи и подршке. У овој фази кључни аспект дјеловања социјалног радника је успостављање међусобног повјерења и одређивање приоритета.
- *Средишња фаза* карактерише се осмишљавањем и спровођењем узајамног прилагођавања корисника и његовог социјалног окружења (свих елемената окружења). У овој фази социјални радник кориснику пружа подршку, подстиче развој механизма прилагођавања, кроз учење вјештина превазилажења животних тешкоћа. У овој фази, посебни задаци социјалног радника односе се на јачање капацитета породице и других социјалних мрежа, као и усклађивање односа корисника са његовим микросоцијалним окружењем.
- *Завршна фаза* у животном моделу карактерише се прекидом односа између социјалног радника и корисника, коме треба да претходи евалуација постигнутих резултата, као и евалуација корисникових могућности да се самостално носи са проблемима и потешкоћама.

Животни модел у области хранитељства налази широку примјену. Након успостављања контакта са корисницима и анализе проблема стручни радници предлажу збрињавање у хранитељску породицу чиме непосредно утичу на избор облика заштите корисника. Након (и у току) процјене и избора облика заштите стручни радници који раде у области хранитељства припремају хранитељску породицу за збрињавање корисника, али и биолошку породицу са којом ће се рад наставити све док траје збрињавање. По

збрињавању корисника хранитељска породица постаје основни фактор за усклађивање односа корисника и његовог микросоцијалног окружења које има додате елементе уласком у хранитељство. Хранитељска породица добија значајну улогу у смањивању трауматског доживљаја корисника који мијења породицу, те је пружање подршке корисницима од стране хранитељске породице један од главних аспеката улоге хранитељске породице. Пружање подршке корисницима траје све док траје хранитељство, али неријетко и након што хранитељство престане (посебно у случају дјеце која се осамостаљују и излазе из хранитељства).

3.3. Психодинамски приступ

За теоријску елаборацију специфичности хранитељства из психодинамског приступа издвојене су Ериксонова теорија психосоцијалног развоја, теорија осјећајног везивања и теорија развојних криза одраслог доба.

3.3.1. Ериксонова теорија психосоцијалног развоја

Теорија психосоцијалног развоја Ерика Х. Ериксона (*Erik Homburger Erikson*) резултат је разраде Фројдове теорије стадијума развоја. За разлику од Фројда, Ериксон је сматрао да развој дјетета не завршава последице пубертета, него да траје током цијелог живота. Развој је подијељен у осам фаза кроз које личност током живота пролази. Свака од фаза специфична је по томе што садржи одређени развојни задатак који се треба извршити, односно конфликт који захтијева разрешење. Начин разрешења конфликта који доноси одређена фаза развоја, према Ериксону утиче на развој личности (Шћеповић, 2012). Ериксон је сматрао да је циљ одрастања достизање индивидуалне аутономије, односно самосталности, што представља „потрагу“ за стабилним идентитетом. Питање „Ко сам ја?“ карактеристика је свих фаза развоја. Овај аутор у литературу уводи термин криза идентитета. Једну од најадекватнијих дефиниција кризе дао је Каплан који истиче да је криза стање несклада између притисака које стварају спољашњи или унутрашњи захтјеви и тренутне могућности појединца да на те захтјеве одговори (Рауне, 2001). Према

Ериксону, темеље укупног развоја поставља особа која се брине о дјетету (родитељ или старатељ) и њен начин задовољавања потреба дјетета, док касније на развој утичу мишљење и ставови других значајних особа из непосредног окружења појединца. У односу на развојну фазу, ријеч је о различитим особама (родитељи, партнер и др.). Ериксон је развој описао у сљедећих осам фаза:

- *Фаза стицања повјерења/неповјерења* која је прва фаза развоја и карактерише се искуственим учењем стицања повјерења или неповјерења дјетета у односу на начин на који родитељи или особе које брину о дјетету задовољавају његове примарне потребе. Ова фаза је карактеристична за доб од рођења до 18 мјесеци живота дјетета. Ериксон наводи да је у овој фази најзначајнија веза дјетета са мајком.

- *Фаза аутономије и сумње* је друга развојна фаза која се одвија од 18 мјесеци до треће године живота. За ову фазу важна је веза са оба родитеља. Карактеристике ове фазе су стицање различитих вјештина за сналажење у разним ситуацијама. Дијете које се у овој фази научи само сналазити у различитим активностима стиче одређено самопоуздање, док дјеца која не постигну развој ових вјештина (кретање, развој маште, развој говора, самоконтрола) постају зависна и несигурна.

- *Фаза иницијативе насупрот осјећаја кривице* је трећа фаза развоја, која према Ериксону траје од треће до шесте године живота. Детерминисана је односом родитеља према дјечи на основу кога дијете развија иницијативу или супротно осјећај понижености, кривице и неспособности. За ову фазу карактеристичан је значај односа са ужом породицом, који утиче на правилан развој осјећаја ране моралности и развоја самопоштовања.

- *Фаза активност/инфериорност* је фаза у којој дијете развија осјећај зрелости и способности да обавља одређене активности. Траје од шесте до 11 године живота (нека тумачења наводе крај ове фазе у 12 години, што има везе са почетком пубертета) и за њу је карактеристично да у односу на искуства дјетета и односа родитеља према дјечи, дијете развија осјећај компетентности или инфериорности. Према Ериксону, уколико дијете не развије осјећај компетентности то може имати негативан утицај на даљи развој појединца. У овој фази посебно су значајне везе са сусједством и школом.

- *Фаза идентитет/пометња (конфузија) идентитета* је пета фаза развоја која обухвата вријеме пубертета и адолесценције. Временски период трајања ове фазе је од 12 до 18 године. У овој фази према Ериксону врло су значајне везе са вршњацима. Развојна

обиљежја ове фазе су тјелесно сазријевање, емоционални развој, полни односи и припадност вршњачким групама. Позитивна искуства у овој фази доприносе изградњи идентитета, док неуспјеси, животне потешкоће и проблеми отежавају формирање идентитета, што за посљедицу може имати разне облике друштвено неприхватљивог понашања.

- *Фаза блискост/изолованост* карактеристична је за доб од 18 до 40 године живота. Током ове фазе значајне су везе са партнером и пријатељима. Развојне карактеристике шесте фазе су репродукција, формирање стабилних веза и рад.

- *Фаза плодотворност/стагнација* је седма фаза развоја за коју су карактеристични његовање емотивних веза или брака, родитељство, управљање каријером и домаћинством. Траје од 40 до 65 година живота. За ову фазу Ериксон истиче значај веза са члановима домаћинства и професионалним сарадницима.

- *Фаза интегритет/безнадежност (очај)* је посљедња, осма фаза развоја. Карактеристична је за животну доб након 65 година. У овој фази долази до значајних промјена које се карактеришу и промјенама погледа на живот и смрт, усмјеравање енергије на активности које до сада нису биле у фокусу пажње и унапређење интелектуалне снаге.

Ериксон прати одрастање дјетета у породици до касне адолесценције, а касније и његов развој у одраслој доби. Значај ове теорије за област хранитељства огледа се прије свега у наглашавању важности одрастања дјетета у адекватној и стимулативној породичној средини. С тим у вези, за адекватан развој дјетета у доби од рођења до треће године живота дијете треба бити збринато у функционалној породици, што је у Републици Српској обезбјеђено законском одредбом да дјеца без родитељског старања или без адекватног родитељског старања не могу бити смјештена у установу социјалне заштите до треће године живота, осим у изузетним случајевима уз мишљење надлежног Министарства (члан 40. став 2 Закона о социјалној заштити Републике Српске).

Надаље значај ове теорије огледа се у општој афирмацији хранитељства за све кориснике којима је потребан смјештај, без обзира на доб, како би се задовољиле њихове развојне потребе и коначно формирање идентитета.

3.3.2. Теорија осјећајног (афективног) везивања

Значајна теорија у области социјалног рада је теорија осјећајног (афективног) везивања или теорија привржености. Ова теорија налази широку примјену у социјалном раду, посебно у раду са дјецом чији је развој ометен породичним приликама и са одраслим и старијим особама које проживљавају развојне кризе. Посебан значај има за развој хранитељства. Творац теорије осјећајног везивања је Џон Болби (*John Bowlby*) енглески психијатар и психоаналитичар. Развој теорије помогла је Мери Ејнсворт (*Mary Ainsworth*) која је Болбијев концепт провела кроз емпиријске анализе које су и утицале на даљи развој теорије. Ријеч је о теорији у чијој је основи поријекло и природа човјекове осјећајности. Болби напушта Фројдов концепт претпоставке о либиду и уводи један сасвим нови начин посматрања односа мајка–дијете, који је заснован на системској опсервацији (посматрању) дјете у свакодневним животним ситуацијама. У основи Болбијевог схватања је идеја да је везаност дјетета за мајку једнака примарним животним потребама, те афективну везаност и дефинише као примарну потребу дјетета, што објашњава биолошком функцијом афективне везаности – заштитом (Михић и сар., 2012). Минић и Стефановић Станојевић (2018:143) истичу да Болби афективно везивање дефинише као „трајну психолошку повезаност између људских бића, коју карактерише тенденција појединца да тражи, али и одржи блискост са одређеном особом. Афективно везивање означава специјалну емоционалну везу једне јединке са другом, однос особе према другима и према себи“. Ејнсвортова је у даљем развоју теорије осјећајног (афективног) везивања дала допринос израђујући прву класификацију индивидуалних разлика на основу квалитета афективне везаности. Класификација садржи три обрасца: образац сигурне везаности, образац избјегавајуће везаности и образац амбивалентне афективне везаности. Сљедећи њен допринос развоју теорије осјећајног везивања је дизајнирање прве технике за процјењивање обрасца афективне везаности, као и увођење појма *сигурне базе* који се односи на услове које ствара фигура за коју се дијете везује како би се оно осјећало сигурно у свијету који га окружује (подршка, могућност осамостаљивања, осјећај психичке близине).

Даље, у развоју теорије осјећајног везивања значајан допринос даје Бинг-Хол (*Bing-Hall*) уводећи као сигурну базу породицу. Према овом аутору породица је сигурна мрежа у којој се сви њени чланови осјећају сигурно. Сигурност коју пружа породица као мрежа дефинише са два аспекта: аспект видљиве стратегије сигурности који представља

обрасце интеракције између члана породице који захтијева бригу и члана који је пружа, и други аспект: аспект опажене сигурности који се односи на осјећања сваког члана породице у било којем тренутку. Оба дефинисана аспекта сигурности су од великог значаја за појединца, први јер повећава капацитет породице да осигура сигурну базу за своје чланове, а други представља основу за слободно комуницирање о емоцијама у породици.

Значај теорије осјећајног везивања, посебно гледишта у коме се породица посматра као сигурна база, веома је велики за савјетодавни рад у хранитељству. Њена примјена значајна је у раду са породицом у изградњи њених капацитета за повратак дјетета у биолошку породицу, као и у савјетодавном раду током припреме хранитељских породица за збрињавање. Не треба се занемарити значај ове теорије у раду са појединцем који ће бити корисник хранитељства прије самог, али и у току провођења поступка збрињавања.

Општи значај ове теорије за развој хранитељства састоји се у промјени погледа на хранитељство и његовом развоју након што је доказано да институционални смјештај (посебно дјеце без родитељског старања) оставља негативне посљедице на њихов развој и функционисање. Савремени приступи у заштити дјетета засновани су управо на овој теорији, као и развој облика заштите дјеце без (адекватног) родитељског старања у породици (Грујић, 2017).

Поред наведеног, ова теорија нуди разумијевање посљедица одсуства родитељске бриге о дјечи, као и изградњу вјештина хранитеља за бригу о дјечи без (адекватног) родитељског старања и дјечи која су одрасла у институцијама за смјештај. Болби полази од становишта да је препознавање постојања примарне дјететове потребе за везивањем за одрасле који га окружују одраз потребе за осјећајем сигурности и заштите од стране одрасле особе (Половина, 2005). Дјеца без (адекватног) родитељског старања која су на хранитељству имају потешкоће при адаптацији у хранитељској породици, које се уз помоћ планираних активности стручних радника и едукованих хранитеља могу успјешно превазилазити.

3.3.3. Теорија развојних криза одраслог доба

Теорија развојних криза аутора Даниела Левинсона (*Daniel Levinson*), наслања се на теоријске поставке Ериксонове теорије психосоцијалног развоја. Левинсон дефинише

старост као спремност појединца да се суочи са посљедицама остварених и неостварених раније постављених животних циљева. У одраслој доби, Левинсон сматра да постоје три периода стабилности које обиљежава постизање животних циљева и рјешавање развојних задатака и пет прелазних (транзиционих) периода у којима се постављени животни циљеви преиспитују, врши се истраживање нових животних могућности и доносе одлуке које представљају важне животне изборе (Кузма, 2016). У хронолошком прегледу Левинсонових поставки уочава се да појединац након адолесценције пролази кроз први прелазни период након адолесценције који је назван *прелаз ране одрасле доби* и карактеристичан је за доб између 17 и 22 године живота. Након овог прелазног периода слиједи развојни период *рана одрасла доб* у трајању од 22 до 40 године живота. Унутар овог развојног периода Левинсон дефинише прелазни период *прелаз тридесете године* са којим се појединац суочава у периоду од 28 до 33 године. Сљедећи развојни период је период од 45 до 60 године назван *средња одрасла доб*, којој у периоду од 40 до 45 година претходи прелазни период *прелаз средине живота*. Посљедњи развојни период, *касна одрасла доб*, одвија се у добу од 65 и више година, коме претходи *прелазни период касне одрасле доби* између 60 и 65 године живота појединца.

Како назначавач аутор теорије, за појединца су најбитнији прелазни периоди који се одвијају између три развојна периода. У овим периодима појединац врши процјену остварених животних циљева постављених у сваком од развојних периода, те мјери задовољство постигнутим. У односу на постигнуто задовољство појединац доноси одлуке о могућим промјенама које би повећале осјећај задовољства. Као што је раније наведено, Левинсон истиче да је старост спремност појединца да се суочи са посљедицама успјеха и неуспјеха у реализацији раније постављених животних циљева. Појединац чија је процјена да је остварио своје постављене циљеве има позитиван став и прихвата своје старење, док у супротном онај појединац који није током прелазних периода прилагођавао своје циљеве у старости се најчешће осјећа неостварено и незадовољно (Деспот-Лучанин, 2003). Левинсон између оваквих појединаца и појединаца који су према Ериксоновој теорији развоја „очајни старији људи“ повлачи паралелу. Овакви појединци обично пружају висок ниво отпора када се појави потреба за смјештајем, и врло често не прихватају хранитељство као најадекватнији вид збрињавања, без обзира на све околности које им се у поступку предоче.

Левинсонова теорија развојних криза одраслог доба фокусира се на развојне фазе одраслог доба током којих често долази до акцидентних криза које настају као реакција на неочекиване животне догађаје из природне или социјалне средине. Овакве кризе настају као посљедица довољно снажног и значајног догађаја за чије је превладавање потребно више од уобичајених односно свакодневних шема реаговања (Рауне, 2001). У односу на ова гледишта могуће је објаснити узрочно-посљедичну везу између узрока који доводе до потребе за збрињавањем, индивидуалних потреба корисника права на збрињавање које диктирају план и смјер активности социјалног рада, као и избор адекватног облика хранитељства.

Значај ове теорије у хранитељству за одрасла и старија лица огледа се у могућности разумијевања криза са којима се суочавају одрасли и старији који су збринуте у хранитељску породицу. Такође, разумијевање ове теорије омогућава и усмјерену едукацију хранитеља за одрасла и старија лица која ће хранитељима пружити могућност усвајања вјештина за рад у хранитељству које се примарно односе на могућности разрјешавање криза са којима се у различитим развојним периодима корисници сусрећу.

4. НОРМАТИВНО-ПРАВНИ ОКВИР ХРАНИТЕЉСТВА

Хранитељство или породични смјештај прокламовано је као пожељан вид збрињавања за дјецу и одрасле којима је потребан смјештај због немогућности останка у сопственој породици. Босна и Херцеговина је потписница низа међународних докумената са којима је ускладила локалне прописе, који имају за циљ да осигурају дјетету и одраслој или старијој особи сигурно и стабилно породично окружење, нормалан раст и развој, као и живот достојан човјека.

4.1. Међународни нормативно-правни оквир

У протеклих стотину година међународна заједница је у великој мјери уредила област људских права, гдје је акценат стављен на заштиту људских права свих грађана и обавезе држава да осигурају ову заштиту, првенствено за оне категорије друштва у којима су особе које нису у могућности самостално остваривати или бранити своја права. Уназад више деценија сматра се да се вриједности неке друштвене заједнице осликавају у њеном односу према рањивим групама.

Међународни документи који се баве људским правима и слободама обично су писани у различитим формама који се третирају као уговори, те се њиховим потписивањем државе потписнице обавезују да ће примјењивати одредбе садржане у документима, као и ускладити локалне прописе са њиховим одредбама.

За област хранитељства веома је значајно неколико међународних докумената који уређују област права и слобода дјете и одраслих и старијих лица. У дијелу рада који слиједи издвојено је неколико међународних докумената које је Босна и Херцеговина потписала и локалне прописе прилагодила њиховим одредбама.

4.1.1. Универзална декларација Уједињених нација о људским правима

Генерална Скупштина Уједињених нација (УН) је у децембру 1948. године донијела Универзалну декларацију о људским правима. Ријеч је о документу који је настао као потреба да се установе основна права грађанина које државе треба да обезбиједе. Будући да је ријеч о документу који је објављен као скуп циљева од стране Организације Уједињених нација није правно обавезујући, стога нема његове ратификације. Декларација се састоји од преамбуле и тридесет чланова којима се уређују основна људска права (грађанска и политичка, економска, социјална и културна). У дијелу Декларације који се односи на социјална и културна права (члан 22. до 27.) садржане су и одредбе које се односе на живот достојан човјека и посебну заштиту дјете.

Иако је Универзална декларација Уједињених нација о људским правима документ који третира људска права као циљеве које треба постићи одређена држава у третирању

грађана, чини основу за многе међународне документе/уговоре који су касније доношени од стране Организације Уједињених нација и уређивали различите области.

4.1.2. Конвенција Уједињених нација о правима дјетета

Конвенција Уједињених нација о правима дјетета донесена је на Генералној скупштини УН-а у новембру 1989. године. Још у преамбули Конвенције (1989) наглашена је важност породичног окружења гдје се апострофира да „дијете у циљу потпуног и складног развоја личности, треба да расте у породичној средини, у атмосфери среће, љубави и разумијевања“. Овом Конвенцијом постављени су универзални принципи за поступање држава потписница у заштити дјеце. Конвенција прописује четири основна права која су издвојена као принципи: право дјетета на живот, опстанак и развој; заштита дјетета од било ког облика дискриминације; право дјетета на изражавање мишљења и најбољи интерес дјетета.

У складу са наведеним принципима, Конвенцијом су даље уређена права дјетета на начин да је свако право из Конвенције основно, не може се издвајати према важности, те да између свих права постоји међусобна повезаност (Шћеповић, 2018). Конвенција Уједињених нација о правима дјетета у члану 20. прописује да дијете има право на посебну заштиту и помоћ државе у случајевима када је лишено породичне средине, или га је због његовог најбољег интереса потребно издвојити из те средине. У складу са овим чланом, државе потписнице Конвенције имају обавезу да својим прописима уреде и обезбједе алтернативну бригу за дијете. Истим чланом дефинисано је да алтернативна брига може укључити, уколико је потребно, на првом мјесту смјештај у другу породицу (хранитељство), усвојење или, уколико је неопходно, и смјештај у одговарајућу установу за бригу о дјечи. Овим чланом Конвенција прописује и дужну пажњу у разматрању потребе успостављања континуитета у подизању дјетета, етничком, религијском, културном и језичком поријеклу дјетета. У складу са овим одредбама Конвенције намеће се закључак да је хранитељство један од најпожељнијих алтернативних начина бриге о дјечи, које омогућава и континуитет у развоју дјетета у складу са његовим потребама, али и континуитет у контакту са биолошком породицом, те подизање њених капацитета како би се омогућио повратак дјетета у сопствену породицу. У члану 23. Конвенције прописано

је да дјеца са физичким и интелектуалним тешкоћама у развоју требају уживати пун квалитет живота у условима који обезбјеђују достојанство, унапређују самопоуздање и олакшавају активно учешће дјетета у заједници. Ове одредбе могу се директно односити и на потребу развоја специјализованог хранитељства као алтернативног облика бриге за дјецу са сметњама у развоју.

4.1.3. Смјернице Уједињених нација за алтернативно збрињавање дјеце

Циљ овог међународног документа је оснаживање примјене Конвенције Уједињених нација о правима дјетета. Смјернице су промовисане на двадесетогодишњицу од доношења Конвенције, 2009. године, а настале су као одговор на препознате мањкавости у примјени Конвенције УН-а о правима дјетета у области заштите дјеце без родитељског старања и дјеце која су у ризику од губитка родитељског старања. У Смјерницама су садржана два основна принципа (принцип нужности и принцип прикладности) која захтијевају да националне политике и праксе обезбиједе збрињавање дјеце у складу са њима. *Принцип нужности* подразумијева да државе требају обезбиједити пружање подршке дјетету (и породици) да остане у својој биолошкој породици. *Принцип прикладности* у складу са Смјерницама државе требају примјењивати кроз обезбјеђивање низа могућности за алтернативно збрињавање дјеце. Поред примјене наведена два принципа, Смјерницама се настоји обезбиједити да државе кроз њихову примјену и усклађивање локалних прописа обезбиједе: задржавање дјеце под старањем своје породице или враћање у биолошку породицу или проналазак адекватног збрињавања уколико није могуће да дијете остане у својој породици; осигуравање пуног и хармоничног развоја дјетета у времену док траје збрињавање; бољу и одговорнију имплементацију одговорности и обавеза државе у области алтернативне бриге о дјечи и усмјеравање политике, одлука и активности социјалне и дјечије заштите, али и субјеката цивилног друштва (Омбудсман за дјецу Републике Српске, 2019).

Смјернице јасно дефинишу моделе алтернативне бриге о дјечи, гдје је препознато 5 најзначајнијих модела алтернативне бриге о дјечи у односу на окружење: сродничко старање, хранитељство, други облици збрињавања слични породичном, институционално збрињавање и надзирани независни аранжмани за дјецу.

Поред алтернативних модела збрињавања Смјернице наглашавају потребу пружања подршке породицама у ризику ради превенције издвајања дјете из породице, као и подршку породицама из којих су издвојена дјета, како би се породица оснажила и изградила капацитете за повратак дјетета. Националне политике и активности требају бити усмјерене на промовисање реинтеграције породице. Овај процес треба бити саставни дио процеса провјере збрињавања.

Важан аспект у Смјерницама односи се на одређивање најадекватнијег облика збрињавања. Одлучивање треба бити засновано на свеобухватној процјени, планирању и анализи коју врше обучени професионалци за рад у области хранитељства.

Хранитељство је у складу са Смјерницама формални модел алтернативне бриге о дјети јер се одвија у породичном окружењу на основу процјене агенције или органа старатељства задуженог за спровођење хранитељства. Ово је облик алтернативног збрињавања дјете у природно окружење друге породице која је одабрана, квалификована, одобрена и надзирана у току пружања збрињавања.

За адекватно хранитељство надлежни органи су задужени да обезбиједи систем у оквиру кога хранитељство егзистира уз све претпоставке за успјешно збрињавање. Систем на располагању треба имати довољан број обучених професионалаца који посједују вјештине за процјену потреба дјетета, упаривање процјењених потреба са квалификацијама и компетенцијама хранитеља, као и за припремање свих учесника за сам чин збрињавања (Омбудсман за дјетцу Републике Српске, 2019). Смјернице су предвидјеле да дјети којој је потребно збрињавање, хранитељске породице требају бити доступне у њиховој локалној средини. Услуге припреме, подршке и савјетовања за хранитеље требају бити развијене и доступне у свим фазама збрињавања.

Поред свега наведеног, Смјернице прокламују и оснивање удружења хранитеља ради адекватног развоја међусобне подршке, као и развоја политика и пракси које прокламују и осигуравају развој хранитељства.

Уколико државе кроз системе бриге о дјети спроводе наведене смјернице, обезбиједиће се адекватни и функционални алтернативни модели бриге о дјети, посебно у хранитељству, које је издвојено као пожељан модел за збрињавање дјете без родитељског старања, што би у духу Конвенције УН-а о правима дјетета, омогућило сваком дјетету да одраста у сигурном породичном окружењу.

4.1.4.Препоруке Комитета за права дјетета

Комитет за права дјетета Уједињених нација 2012. године донио је препоруке које се односе на Босну и Херцеговину, што укључује оба ентитета, а на основу разматрања другог, трећег и четвртог периодичног извјештаја Босне и Херцеговине, које су усвојене на 61-ој сједници Комитета у октобру 2021. године. Ово тијело је донијело низ препорука за унапређење примјене Конвенције о правима дјетета, а Омбудсман за дјецу Босне и Херцеговине је у свом посебном извјештају о дјечи у хранитељству из 2019. године, издвојио препоруке Комитета које се директно или индиректно односе на област хранитељства као алтернативног модела збрињавања дјеце. Ријеч је о сљедећим препорукама:

- Пружање подршке породичном збрињавању дјеце у свим случајевима у којима је то могуће и на такав начин избјећи смјештај дјеце у институције због лоших социоекономских услова живота у властитим породицама;
- Периодично разматрање смјештаја дјетета у установи са посебним освртом на индикаторе занемаривања и злостављања дјеце, олакшавање контакта дјетета са његовом породицом кад год је то у његовом интересу, као и подстицање реинтеграције породице у свим случајевима када је то могуће;
- Обезбјеђивање једнаког приступа образовању и здравственој заштити за сву дјецу која су збринута или смјештена у установе;
- Повећавање броја социјалних радника уз обезбјеђивање обуке, подршке и евалуације рада социјалних радника који су ангажовани на процјени потреба дјетета и подршци у њиховом задовољавању;
- Успостављање националног система старатељства и осигуравање средстава и подршке хранитељским породицама у сврху допуне других облика алтернативне бриге о дјечи;
- Адекватна припрема и подршка младима који напуштају систем бриге;
- Олакшавање процеса спајања дјеце са њиховим примарним породицама у свим случајевима у којима је то могуће;
- Обезбјеђивање бољег положаја дјеце у алтернативној бризи кроз осигуравање људских, техничких и финансијских ресурса (ОУН, 2012).

Поред наведених препорука Комитет за права дјетета препоручио је Босни и Херцеговини да се у области хранитељства начине позитивни помаци у финансирању хранитељства, да се израде стандарди за хранитељство, те да се смањи вријеме које дјеца проведу смјештена у установи.

Испитивање које је проведено у сврху израде рада у највећој мјери ће одговорити на питање да ли су препоруке Комитета у Републици Српској усвојене и које се активности везане за реализацију препорука спроводе у систему социјалне заштите у Републици Српској.

4.1.4. Заједничке европске смјернице за прелаз са институционалне заштите на услуге подршке за живот у заједници

Заједничке европске смјернице за прелаз са институционалне заштите на услуге подршке за живот у заједници из 2012. године резултат су анализе проведене од стране европске стручне радне групе за прелаз са институционалне бриге на услуге подршке за живот у заједници. Смјерницама су обухваћене четири групе корисника институционалног смјештаја: дјеца, особе са инвалидитетом, особе са психо-социјалним потешкоћама и старије особе. Смјерницама су обухваћене обавезе држава које проистичу из Конвенције УН-а о правима дјетета, Конвенције УН-а о правима особа са инвалидитетом и Европске конвенције о људским правима.

Хранитељство се наведеним документом промовише као један од пожељних модела алтернативне бриге о дјечи. Такође, хранитељство се може примјењивати као облик збрињавања и за особе са инвалидитетом (специјализовано хранитељство) и хранитељство за старије особе, као један од модела деинституционализације.

Заједничке европске смјернице за прелаз са институционалне заштите на услуге подршке за живот у заједници препознаје седам облика хранитељства, од којих су два нормативно уређена у Републици Српској и то: специјализовано и ургентно хранитељство, док су остали облици хранитељства они облици који се јављају у другим европским земљама: дуготрајно хранитељство; краткорочно и средњерочно хранитељство, хранитељство по налогу суда; „предах“ хранитељство и хранитељство родитеља и дјетета (Rich, 2012).

Један од кључних циљева Заједничких европских смјерница је осигурање да политике Европске уније и националне политике подрже прелазак са институционалног збрињавања на подршку у заједницу за чију је реализацију један од важних модела збрињавања управо хранитељство.

4.1.5.Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација о људским правима 46/91

Генерална Скупштина Уједињених нација у октобру 1991. године прогласила је Резолуцију 46/91 којом су усвојени *Принципи Уједињених нација за старе особе* којим су успостављене основе социјалног достојанства особа треће животне доби (Лепир, 2018). Резолуцијом је дефинисано осамнаест принципа који су разврстани у пет подручја, а који се односе на независност, учествовање, социјалну заштиту, самоиспуњење и достојанство. Подручјем које се односи на социјалну заштиту, у оквиру које се реализује хранитељство, дефинисано је неколико принципа. Према Лепиру (2018), Резолуција прописује да особе треће животне доби требају имати:

- Приступ здравственој заштити у циљу одржавања и постизања највишег нивоа физичког, друштвеног и емотивног благостања, као и спријечити или одгодити почетак болести;
- Корист од породице и заштите и бриге заједнице у којој живе;
- Приступ законодавним и социјалним службама у сврху побољшања самосталности, заштите и бриге;
- Могућност кориштења одговарајућих нивоа институционалне бриге у сврху осигуравања заштите, рехабилитације, социјалне и друштвене подршке;
- Могућност остваривања људских права и слобода током боравка у било којој установи за збрињавање, прихват или лијечење особа треће животне доби.

4.1.6.Мадридска декларација и Мадридски интернационални план активности – МІРАА

Мадрид је 2002. године био домаћин другој Међународној конференцији о старењу, која је била прекретница за однос међународне заједнице према особама треће животне доби. На поменутој Конференцији усвојена су два важна документа: Мадридска

декларација и Мадридски интернационални план активности, који представљају базу за дјеловање у области старења, промовишу развој друштва за све генерације, те настоје одговорити на изазове популацијског старења (ОУН, 2002. 197/9).

Према Лепиру (2018), Мадридски акциони план о старењу (МРАА) из 2002. године у први план истиче неколико обавезујућих циљева: остваривање свих људских права и слобода за особе треће животне доби; њихово оснаживање и подстицање за учествовање у економском, политичком и друштвеном животу; осигуравање могућности за индивидуални развој и уважавање личних различитости; осигуравање уживања економских, социјалних и културних права; елиминацију свих облика насиља над особама треће животне доби; обавезивање на поштовање равноправности полова; легитимација важности породице и породичне солидарности у социјалном развоју особа треће животне доби; обезбјеђивање здравствене и социјалне заштите; афирмацију и осигуравање партнерства владиног, цивилног и приватног сектора у провођењу заштите и подршке особама треће животне доби. Основа за постизање наведених циљева је борба против дискриминације и промовисање достојанства особа треће животне доби.

Препоруке за активности у складу са овим документом усмјерене су у три правца: особе треће животне доби и развој, продужење здравља и благостања и осигурање позитивног окружења које ће моћи да обезбиједи подршку особама треће животне доби. Трећи правац дјеловања обухвата све активности које се односе на развој и афирмацију хранитељства за особе треће животне доби које обезбјеђује старијим особама могућност одржавања високог квалитета живота у породичном окружењу упркос повећаним потребама у трећој животној доби.

4.1.7. Регионална стратегија за имплементацију Мадридског акционог плана активности о старењу 2002.

У сврху боље имплементације Мадридског интернационалног плана активности на подручју Европе и Сјеверне Америке, 2002. године је у организацији УН-а за Европу одржана (UNECE) Министарска конференција у оквиру које је донесена Регионална стратегија за имплементацију акционог плана активности о старењу. У оквиру стратегије дефинисано је десет обавеза за државе чланице. Једна од наведених обавеза односи се на

прилагођавање система социјалне заштите актуелним демографским промјенама и њиховим економским и социјалним посљедицама (UNICEF, 2002).

4.2. Нормативно-правни оквир хранитељства у Републици Српској

Република Српска је у посљедњој деценији извршила значајне измјене нормативно-правног оквира који се односи на социјалну и породично-правну заштиту становништва, усклађујући прописе са међународним документима чији је Босна и Херцеговина потписник. Хранитељство у Републици Српској правно је нормирано кроз неколико закона и правилника који се индиректно или директно односе на хранитељство. Поједине одредбе међународних документа који се односе на област хранитељства или на социјалну заштиту саставни су дио и највишег правног акта Републике Српске.

4.2.1. Устав Републике Српске

Искључиву надлежност, у складу са Уставом Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, бр.: 25/09) у организовању система социјалне заштите и провођењу мјера социјалне политике имају ентитети (Кантони у Федерацији БиХ), што подразумијева да ентитети/кантони имају независне системе социјалне заштите (Лепир, 2018:181). У члану 4. став 4 Устава утврђено је да помоћ грађанима који су неспособни за рад и немају средства за издржавање осигурава Република. У ставу 102 утврђено је да се јединице локалне управе преко својих органа старају о задовољавању потреба у социјалној заштити (Шћеповић, 2018). Надлежности јединица локалне самоуправе у области социјалне политике су значајне, а када је ријеч о социјалној заштити оне су јасно дефинисане Законом о локалној самоуправи Републике Српске („Службени гласник РС“, бр.: 97/16). Једна од најважнијих надлежности локалне самоуправе за област хранитељства је надлежност у оснивању центра за социјални рад као основне установе социјалне заштите и омогућавање његовог функционисања у пуном капацитету, те обезбјеђивање средстава за остваривање права из социјалне заштите у складу са законом.

4.2.2.Породични закон Републике Српске

Породичним законом у Републици Српској („Службени гласник РС“, бр.: 54/02, 41/08 и 63/14) уређени су односи између брачних супружника, родитеља и дјеце, усвојιοца и усвојеника, стараоца и штићеника као и односи између сродника у брачној, ванбрачној или усвојеничкој породици, те поступци надлежних органа у вези са породичним односима и старатељство (члан 1. Закона).

Одредбе Породичног закона које уређују односе родитеља и дјеце и старатељства су одредбе које се примјењују у области хранитељства. Тако у складу са овим законом родитељи су у обавези да се старају о животу и здрављу своје дјеце, као и о њиховом васпитању и образовању (члан 6.), док и дјеца имају реципрочну обавезу издржавања родитеља, уколико то они нису у могућности (члан 7.). Чланом 11. овог Закона гарантовано је да Република кроз институт старатељства осигурава посебну заштиту малољетној дјечи без родитељског старања, као и пунољетним особама које нису у могућности старати се самостално о својим правима и интересима. У петом поглављу Закона под називом старатељство, законодавац свеобухватно уређује старатељство над малољетним и пунољетним особама, те прецизно уређује обавезе органа старатељства и стараоца.

Због утврђене потребе унапређења заштите дјеце и породице, у Републици Српској су у току активности везане за израду новог Породичног закона. Нацртом новог Породичног закона значајно су унапређени породично-правни односи и дефинисана је посебна заштита дјетета на начин да је свако дужан да се руководи и поступа у складу са најбољим интересима дјетета у свим питањима која се тичу дјетета (члан 8. Посебна заштита дјетета).

4.2.3.Закон о социјалној заштити Републике Српске

Законом о социјалној заштити Републике Српске („Службени гласник РС“, бр.: 37/12, 90/16, 94/19, 41/20 и 36/22) уређује се систем социјалне заштите, носиоци, корисници и права корисника социјалне заштите, поступак и услови за остваривање права, дјелатност установа социјалне заштите, самостално обављање послова у области

социјалне заштите, финансирање, надзор и друга питања значајна за функционисање и остваривање социјалне заштите грађана у Републици Српској (члан 1. Закона).

Неки аутори хранитељство дефинишу као породични смјештај и хуману мисију друштвене заједнице и посебно хуманих људи-хранитеља, путем које се обезбјеђују њега, заштита, васпитање, образовање и услови за оптималан развој дјеце која не могу, из различитих разлога, да живе са својим природним родитељима (Југовић и сар. 2013:7). Породични смјештај је организовани облик социјалне и породично-правне заштите дјеце без родитељског старања у виду њиховог повјеравања на бригу старање и васпитање, другој, посебно одабраној, мотивисаној и припремљеној породици, уз новчану накнаду (Видановић, 2006:301).

Хранитељство у Републици Српској 2012. године законом је дефинисано, као модел алтернативне бриге о малољетним и пунољетним лицима из кога проистиче право из социјалне заштите које под прописаним условима могу остваривати малољетни и пунољетни корисници (прије доношења новог Закона о социјалној заштити 2012. године хранитељство је било нормативно одређено као смјештај у другу породицу). Специфичност овако нормираног хранитељства је што је хранитељство као модел заштите учињено доступним свим групама и категоријама корисника социјалне заштите. На овај начин учињен је нормативни искорак у поимању хранитељства, јер се хранитељство најчешће односи на збрињавање дјеце, а највећи број система социјалне заштите у региону, Европи и свијету, како су показала ранија истраживања не омогућава овај модел заштите за одрасле и старије.

Закон о социјалној заштити хранитељство одређује као право на збрињавање у хранитељску породицу (члан 20. Закона). Даље, у пет његових чланова дефинишу се основне одредбе хранитељства, оквирни услови за његово обезбјеђивање, услови за остваривање права, међусобни односи хранитељске породице и центра за социјални рад посредством кога се заснива однос хранитељства и друго. У члану 42. истог Закона хранитељство се дефинише као облик збрињавања корисника социјалне заштите у породицу која му обезбјеђује задовољавање основних животних потреба, брине о његовој личности и помаже кориснику у остваривању његових права и извршавању обавеза. У овој нормативној дефиницији налазимо елементе који су кориштени за дефинисање хранитељства у стручној и научној литератури.

Истим чланом Закона дефинишу се и категорије корисника и околности у којима могу остварити право на збрињавање у хранитељску породицу, а ријеч је о оним категоријама корисника које могу остварити право на смјештај у установу социјалне заштите. У складу са Законом ријеч је о двије групе корисника, малољетним и пунољетним:

- дијете без родитељског старања, до повратка у властиту породицу или збрињавања у породицу усвојиоца, до завршетка редовног школовања, најдуже до 26. године живота, а не дуже од шест мјесеци након завршетка редовног школовања;
- дијете са потешкоћама у развоју које нема услова да остане у својој породици и када је то сврсисходније ради чувања и васпитања, школовања, оспособљавања или психосоцијалне рехабилитације, док траје потреба за овим обликом заштите;
- дијете чији је развој ометен породичним приликама, до повратка у властиту породицу;
- дијете са друштвено неприхватљивим понашањем, док трају разлози за овим видом социјалне заштите;
- дијете жртва насиља, док трају разлози за овим видом социјалне заштите;
- дијете жртва трговине људима, док трају разлози за овим видом социјалне заштите;
- пунољетно лице са инвалидитетом и тешко хронично обољело лице које није у могућности да самостално живи у породици због неповољних здравствених, социјалних, стамбених или породичних прилика и лица са поремећајима у понашању;
- старије лице које због неповољних социјалних, здравствених, стамбених и породичних прилика није у могућности да живи у породици, односно у домаћинству;
- пунољетно лице жртва насиља у породици, док трају разлози за овим видом социјалне заштите и пунољетно лице жртва трговине људима, док трају разлози за овим видом социјалне заштите;
- трудница и родитељ дјетета до годину дана живота дјетета, ако је други родитељ дјетета умро, нестао, погинуо, извршио насиље у породици, коме је услед материјалне необезбијеђености, неријешеног стамбеног питања, нарушених породичних односа и сличних ситуација потребан привремени смјештај и

- лице које се нађе у скитњи или просјачењу или му је због других оправданих разлога потребан привремени смјештај.

Чланом 42. дефинисани су и оквирни услови које требају испуњавати корисници како би остварили право на збрињавање у хранитељску породицу. Ријеч је о условима који су прописани за остваривање права на смјештај у установу социјалне заштите. Дакле, за оба вида збрињавања прописани су једнаки услови. У истом члану дефинише се и појам хранитељске породице, њене оквирне обавезе, те број корисника који се може збринути у хранитељску породицу, о чему ће посебно бити ријечи.

Законом о социјалној заштити прописано је да се област хранитељства ближе уређује Правилником о хранитељству, те да ће Правилник бити донесен најдуже шест мјесеци од дана ступања закона на снагу. Правилник о Хранитељству донесен је 2014. године, двије године након ступања Закона на снагу.

4.2.4.Правилник о хранитељству

Правилник о хранитељству у Републици Српској ступио је на снагу 2014. године („Службени гласник РС“, бр.: 27/14), чиме су створени услови да се на развоју хранитељства ради на организован и системски начин. Правилником (члан 1.) су прописани услови и поступак добијања статуса хранитељске породице, врсте и облици збрињавања у хранитељској породици, обрачун накнада за рад хранитеља, престанак хранитељства и надзор над радом хранитеља.

Услови које потенцијални хранитељи требају испунити како би добили статус хранитељске породице прописани су у члановима 3. до 10. Правилника. Наведени су општи услови о подобности за хранитељство који се доказују прилагањем одговарајуће документације уз захтјев поднесен надлежном центру за социјални рад. Процјену услова врше стручни радници центра ангажовани на пословима хранитељства, те се врши и свеобухватна тимска обрада породице. Поступак стицања статуса хранитељске породице према одредбама Правилника подразумијева да свака породица треба завршити Програм обуке за хранитељство, о чему ће детаљније бити ријечи у наставку рада.

Облици хранитељства који су дефинисани у члану 14. су облици који се примјењују за обје групе корисника у социјалној заштити (малољетна и пунољетна лица).

Дефинисани облици хранитељства се примјењују у односу на потребе и стања корисника права на збрињавање, а ријеч је о сљедећим облицима хранитељства:

- *Стандардно хранитељство* - услуге у циљу задовољавања свакодневних животних потреба повезаних уз узраст/доб и здравствено стање корисника, у складу са њиховим потребама и осигуравањем принципа најбољег интереса;
- *Специјализовано хранитељство* - услуге које се пружају корисницима којима је због психофизичког или здравственог стања потребна додатна нега и подршка). Кроз овај облик хранитељства извршава се збрињавање дјеце, омладине и одраслих лица са инвалидитетом, злостављаних или занемарених лица или лица са друштвено неприхватљивим понашањем и
- *Ургентно хранитељство* - услуге које се пружају корисницима у хитним ситуацијама. Овај облик хранитељства је ограниченог трајања и примјењује се до разрјешења кризе у породици или до почетка примјене одговарајућих мјера заштите у складу са интересима корисника у хранитељству (члан 14.,15.,16. и 17.).

Како је раније наведено, Правилником се регулише и обрачун накнада за рад хранитеља, који у складу са важећим нормативима имају право на накнаду за рад за сваког збринутог корисника. Накнада се обрачунава процентуално за сваки облик хранитељства различито, у односу на сложеност услуга које се у хранитељству пружају. Тако се чланом 19. прописује да се накнада за рад хранитеља у стандардном хранитељству обрачунава у износу од 25% од просјечне плате у Републици за претходну годину, за специјализовано хранитељство 30% од истог основа, док члан 20. прописује да се укупна накнада за ургентно хранитељство обрачунава у износу од 7% од цијене смјештаја у установу социјалне заштите по дану проведеном у хранитељској породици.

Правилник (члан 21.) уређује престанак хранитељства у сљедећим случајевима:

- када престану разлози за збрињавање корисника у хранитељску породицу,
- када се приликом вршења надзора установи да даљи смјештај корисника није у његовом најбољем интересу и
- усвојењем дјетета.

Поред наведених разлога, хранитељство у пракси у значајном броју случајева (када су у питању особе треће животне доби) престаје због смрти корисника, као и због промјене облика збрињавања (најчешће у случајевима када хранитељска породица није у могућности одговорити потребама корисника).

Надзор над радом хранитеља треба представљати континуиране активности стручног тима центра за социјални рад који је извршио збрињавање у хранитељску породицу. Ријеч је о низу активности усмјерених на пружање стручне подршке хранитељима, процјену остваривања сврхе хранитељства, сагледавању актуелних потреба и промјена у хранитељској породици са циљем реализације плана услуга и мјера заштите (члан 21. Правилника). Надзор се може вршити и кроз преиспитивање статуса хранитељске породице, да ли у ванредном или редовном цикличном периоду од 4 године. Активности које се требају проводити у смислу надзора, а у складу са Правилником, су: а) сагледавање животних услова за корисника током посјете хранитељској породици, најмање једном седмично у периоду међусобног прилагођавања, а током одвијања хранитељства најмање једном мјесечно, б) савјетодавни рад са хранитељима и осталим члановима хранитељске породице, в) савјетодавни рад са корисником на хранитељству и непосредни увид у услове у којима корисник живи, г) контакт са корисником телефоном и сусрети у просторијама центра за социјални рад или на другом мјесту, д) прикупљање релевантних информација од других установа чије услуге користе корисник и хранитељска породица, ђ) састанци са васпитачем, односно наставником образовне установе коју дијете похађа, е) контакти са другим особама које су значајне за корисника, ж) периодично подношење извјештаја хранитеља (члан 23. став 2. Правилника). Надзор у хранитељству прије свега треба да обезбиједи подршку хранитељима и корисницима у свим периодима трајања хранитељства, а не да буде механизам за прекид хранитељства.

4.2.5. Правилник о учешћу у трошковима издржавања, смјештаја у установи и збрињавања у хранитељску породицу

Правилник о учешћу у трошковима издржавања, смјештаја у установи и збрињавања у хранитељску породицу („Службени гласник РС“, бр.: 88/13) један је од подзаконских аката који је ступио на снагу након доношења новог Закона о социјалној заштити Републике Српске. Овим Правилником ближе се уређују услови и мјере за утврђивање учешћа сродника у издржавању, смјештају или збрињавању корисника социјалне заштите. У складу са Законом о социјалној заштити (члан 62.) корисници права на збрињавање у хранитељску породицу учествују са својим примањима и приходима умањеним за средства за личне потребе. Учествовање законских обавезника издржавања

корисника у плаћању збрињавања у хранитељску породицу, у складу са обавезом издржавања, дефинисано је у Породичном закону, али се она ближе уређује наведеним Правилником. Наиме, чланом 2. Правилника, дефинисано је да обавезу учешћа у трошковима смјештаја и збрињавања имају лица која према Породичном закону имају ту обавезу. Правилником се уређује и начин утврђивања учешћа у збрињавању за обавезнике издржавања, начин одређивања процента учешћа у збрињавању и друге процедуре које се односе на уређивање обавеза обавезника издржавања према надлежном центру за социјални рад. Чланом 9. прописано је да је обавезник издржавања дужан учествовати у збрињавању корисника у износу од 25% од основице која се обрачунава на начин да се укупна примања обавезника издржавања умањују за одређени проценат (од 30-70%) у односу на број људи који живе у заједничком домаћинству са обавезником издржавања.

4.2.6. Стратегија унапређења социјалне заштите дјеце без родитељског старања 2015-2020.

Разлози доношења Стратегије унапређења социјалне заштите дјеце без родитељског старања 2015-2020, лежи у опредјељењу Републике за константним побољшањем положаја дјеце без (адекватног) родитељског старања у Републици Српској. Кључни правци кретања усклађени су са препорукама УН Комитета за права дјетета донесених након презентације неколико извјештаја Босне и Херцеговине о спровођењу Конвенције УН-а о правима дјетета. Ријеч је о ревидираној верзији Стратегије за период 2009-2014., са уврштеним препорукама УН Комитета.

Стратегија се првенствено односи на дјецу (до 18 година живота) и на младе (од 19 до 27 година живота који су у моменту наступања пунољетства имали статус дјетета без родитељског старања). Одређена поглавља Стратегије односе се и на дисфункционалне породице којима је потребна подршка и помоћ у адекватној бризи за дјецу.

Стратегијом је дефинисано неколико принципа:

- Принцип најбољег интереса дјетета,
- Принцип индивидуалног приступа,
- Принцип учешћа дјеце у одлукама које их се тичу,
- Принцип избјегавања непотребног издвајања дјетета из породице,
- Принцип приоритета ванинституционалног збрињавања,

- Принцип мултидисциплинарности у третману мултиресорне сарадње у збрињавању и
- Принцип забране дискриминације и свих облика дискриминације.

Сви наведени принципи су у директној вези са хранитељством, јер само уз строгу примјену ових принципа у раду центара за социјални рад, могуће је вршити збрињавање корисника у хранитељске породице у складу са савременим теоријским знањима и примјерима добре праксе.

„Општи циљ Стратегије јесте да се развију и унаприједи системски модели управљања и дјеловања у области социјалне заштите дјеце, који имају капацитете да оптимално одговоре на потребе дјеце без родитељског старања и на потребе дјеце која живе у ризику од раздвајања од родитеља, а у складу са најбољим интересом дјетета“ (Влада Републике Српске, 2015:16). У складу са наведеним општим циљем стратегије, дефинисани су и специфични циљеви који се односе на унапређења у одређеним областима. На тај начин дефинисано је шест области које захтијевају унапређење: област превентивне заштите дјеце под ризиком од раздвајања, област старатељства, област усвојења, област хранитељства, област институционалног збрињавања и област подршке у осамостаљењу.

У области хранитељства, као специфични циљ, Стратегијом је предвиђено: „обезбјеђење материјалних, институционалних и кадровских претпоставки за спровођење збрињавања дјеце у хранитељску породицу заснованих на подизању квалитета постојећих и успостављање нових модела услуга збрињавања дјеце без родитељског старања у хранитељској породици“ (Влада Републике Српске, 2015:22). Надаље су дефинисане активности којима ће се обезбиједити остваривање наведеног специфичног циља. У највећој мјери активности се односе на унапређење услуга у хранитељству, професионално оснаживање центара за социјални рад, едуковање стручних радника и хранитеља, те подршка у извођењу надзора у спровођењу хранитељства. Дио активности се односи и на промоцију хранитељства, али и на унапређење тренутног положаја хранитељских породица у материјалном и сваком другом смислу.

4.2.7. Стратегија за унапређење положаја старијих лица у Републици Српској за период 2019. до 2028. године

Водећи се општим трендовима старења становништва и негативним природним прираштајем у последњих неколико година, те нарастућим потребама старијих лица, 2019. године први пут је у Републици Српској израђена Стратегија за унапређење положаја старијих лица.

У складу са анализом положаја старијих особа у Републици Српској, израђена је Стратегија за период од десет година, у којој је постављен општи циљ - *унапређење квалитета живота старијих лица*. У складу са постављеним општим циљем дефинисано је девет стратешких циљева који се односе на унапређења одређених области или рјешавање социјалних проблема којима су погођене особе треће животне доби. Један од постављених стратешких циљева је унапређење социјалне заштите старијих лица, чија би реализација у великој мјери унаприједила квалитет живота посебно одређених категорија корисника социјалне заштите из групе старијих лица. У стратегији је наведено да је анализа показала да у многим локалним заједницама старија лица немају приступ услугама социјалне заштите. Посебно је апострофиран недостатак „помоћи у кући“ који би обезбиједио останак старијих лица у свом примарном окружењу, као и потреба успостављања капацитета за „дневно збрињавање“ (Дневни центри за старија лица). Као област коју је потребно унапређивати наведена је и институционална брига о старијима, са акцентом на потребу побољшања услова и услуга које се пружају старијима у установама социјалне заштите. Занимљива је чињеница да се о области хранитељства у стратегији не говори, осим на начин да је унапређење хранитељства једна од могућих мјера које ће се примјењивати.

Хранитељство као право из социјалне заштите произилази из досадашњих достигнућа теорије и праксе социјалног рада у свијету и код нас. У настојањима да се у социјалној заштити под мотом „клијент у фокусу“ унаприједи права и услуге које се пружају корисницима социјалне заштите, а све у циљу унапређења квалитета њиховог живота, хранитељству се у Стратегији требао посветити већи значај, посебно имајући у виду да је ријеч о најоптималнијем облику заштите корисника права из социјалне заштите којима је потребан смјештај због различитих узрока или околности.

5. СИСТЕМСКА РЈЕШЕЊА У ЗАШТИТИ ДЈЕЦЕ, ОДРАСЛИХ И СТАРИЈИХ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Системска подршка различитим категоријама становништва у Републици Српској обезбјеђена је кроз различита права, мјере и услуге, које се у односу на његове потребе пружају становништву.

Дјеци без (адекватног) родитељског старања системска подршка се обезбјеђује кроз мјере:

- социјалне заштите (збрињавање у хранитељску породицу и смјештај у установе социјалне заштите),
- дјечије заштите (различите врсте материјалних давања које служе у сврху задовољавања развојних потреба дјетета) и
- породично-правне заштите (заштита дјеце кроз институт старатељства и усвојења).

У ранијем периоду се могло говорити и о комбинованој заштити дјеце кроз тзв. социопедагошке животне заједнице, које у посљедњем периоду у Републици Српској не налазе своју примјену.

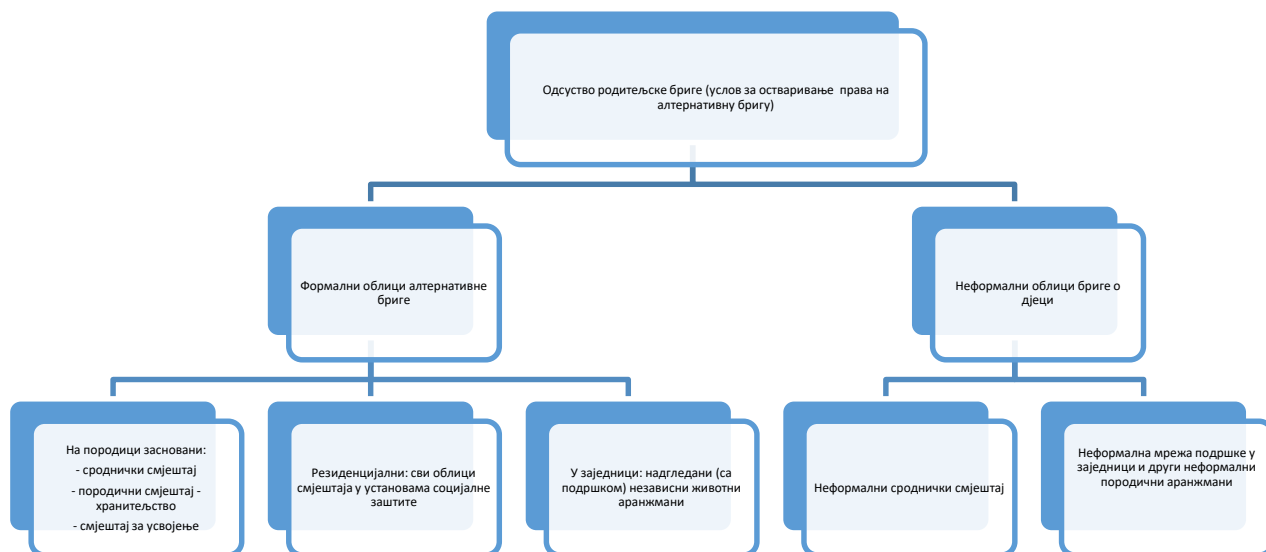
Институционални ресурси система социјалне заштите намијењени подршци дјеце без родитељског старања су: центри за социјални рад/службе социјалне и дјечије заштите; установе социјалне заштите за смјештај дјеце без родитељског старања; установе за смјештај дјеце ометене у психичком и физичком развоју; организације цивилног друштва које раде са категоријом дјеце без (адекватног) родитељског старања и пружају различите видове подршке; Јавни фонд за дјечију заштиту и Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске.

Одрасли и старији у Републици Српској уживају заштиту кроз систем социјалне сигурности. За велики број одраслих и старијих лица у Републици Српској систем социјалне заштите представља једини извор материјалне и социјалне сигурности. Значајан број старијих лица у Републици Српској налази се у стању социјалне потребе које је проузроковано материјалним и различитим психосоцијалним потешкоћама.

5.1. Облици заштите дјеце којима је потребно збрињавање у Републици Српској

У складу са Смјерницама Уједињених нација за алтернативно збрињавање дјеце брига о дјечи се може посматрати као формална и неформална. У графикону 1. представљени су наведени облици алтернативне бриге о дјечи.

Графикон 1. Облици алтернативне бриге о дјечи у складу са Смјерницама УН-а

Извори: Смјернице Уједињених нација за алтернативно збрињавање дјеце, 2018., Југовић, А., 2020.

5.1.1. Заштита дјеце у породици

У складу са формално нормативно-правним одређењима социјалне и породично-правне заштите дјеце у Републици Српској заштита дјеце у породици се реализује кроз старатељство, усвојење и хранитељство (збрињавање у другу породицу). Наведене форме заштите дјеце у породици су и форме алтернативног збрињавања дјеце без родитељског старања, којима припада и смјештај дјеце у установе социјалне заштите.

Старатељство је основни облик породично-правне и социјалне заштите дјеце без родитељског старања. Основни извор старатељског права налази се у Породичном закону („Службени гласник РС“, бр.: 54/02, 41/08 и 63/14). Наведеним законом у потпуности је регулисан институт старатељства, прописан је садржај као и послови старатељства,

надлежности и поступак, те врсте старатељства и услови за постављање старатеља. Као допунски извори старатељског права у Републици Српској издвајају се: Закон о социјалној заштити („Службени гласник РС“, бр.: 37/12, 90/16, 94/19, 41/20 и 36/22), Закон о општем управном поступку („Службени гласник РС“, бр.: 13/02, 87/07, 50/10 и 66/18), Закон о парничном поступку („Службени гласник РС“, бр.: 58/03, 85/03, 74/06, 63/07, 105/08, 45/09, 49/09 и 61/13), Закон о ванпарничном поступку („Службени гласник РС“, бр.: 36/09 и 91/16), Закон о заштити менталног здравља Републике Српске („Службени гласник РС“, бр.: 67/20) и Закон о облигационим односима („Службени гласник РС“, бр.: 17/93, 3/96, 37/01, 39/03 и 74/04). Старатељством, као алтернативним моделом бриге о дједи, се обезбјеђује заштита права и интереса дјетета, заступање, збрињавање, васпитање и образовање, чиме се жели осигурати развој личности дјетета, те оспособити дијете за самосталан живот (Југовић, 2020). Орган старатељства је овлаштени друштвени орган који на основу јавних овлаштења заступа и штити интересе малољетних лица, али и пунољетних лица којима је потребна заштита (Шћеповић, 2018). У складу са Породичним законом (члан 13.), послове и функције органа старатељства врши и обавља центар за социјални рад кроз вршење послова старатељства и спровођење старатељских мјера. Задаци органа старатељства огледају се у сљедећим активностима: руковођење пословима и доношење одлуке и рјешења о постављању и разрјешавању старатеља; давање сагласности и одобрења старатељу за одређене радње; вођење потребних евиденција; вођење старатељске књиге у складу са законом и подзаконским актима и вршење стручног надзора над радом старатеља.

У Републици Српској значајан број дјеце је збринуто кроз старатељски вид заштите. Подаци Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске говоре да је закључно са децембром 2020. године у Републици Српској било 362 дјеце под старатељском заштитом. Претпоставља се да се подаци односе на дјецу која нису збринута у хранитељству и смјештена у установу социјалне заштите (према важећим прописима, поступак стављања под старатељство дјетета које се збрињава у хранитељску породицу или смјешта у установу социјалне заштите је обавезан), већ на дјецу која су неформално збринута у породицама или у заједници.

Усвојење се у складу са Породичним законом (члан 156.) дефинише као трајни однос, изједначен односу крвног сродства, који се заснива између усвојитеља и његових сродника и усвојеника и његових потомака. Југовић (2020) усвојење дефинише као облик

породично-правне заштите дјетета који има хуману, етичку, социјалну, психичку и правну димензију. Задаци органа старатељства у поступку усвојења су вишеструки. Огледају се у сљедећим активностима: утврђивање испуњености (општих и конкретних) услова потенцијалног усвојеника и потенцијалних усвојилаца кроз провођење дијагностичког процеса; утврђивање општих услова за биолошке родитеље, заснивање усвојења (пробни смјештај и доношење рјешења); обезбјеђење тајности усвојења; вођење документације и евиденције о усвојењу; праћење и евалуација усвојења. Породични закон Републике Српске дефинише два облика усвојења (чланови 150. и 156.): *потпуно усвојење* у коме је изједначен однос између усвојеника и усвојитеља као код крвног сродства, који се може засновати само за дијете узраста до пет година и *непотпуно усвојење* у коме се између усвојеника и његових потомака и усвојица и њихових сродника заснивају односи сродства, као и права и дужности која постоје између родитеља и дјеце, што не утиче на права и дужности усвојеника према његовим родитељима и другим сродницима. Према истом закону (члан 174.), усвојење је трајни облик заштите дјетета и не може се раскинути. Потпуно усвојење се не може раскинути, док се непотпуно усвојење може раскинути само када то захтијевају оправдани интереси усвојеника (члан 171.).

Према подацима надлежног Министарства, у Републици Српској у 2020. години проведено је 9 поступака усвојења (4 потпуна и 5 непотпуних усвојења). Од успостављања Републике Српске, кроз институт усвојења збринуто је 362 дјеце. Интересантан је податак да 32 дјеце без родитељског старања испуњава услове и чека на усвојење, а да су 34 регистрована заинтересована усвојица у евиденцијама које надлежно Министарство кроз поступак извјештавања обједињује из центара за социјални рад. Овакви бројеви свакако говоре о сложености и трајању самог поступка усвојења.

Хранитељство је једна од мјера породично-правне и социјалне заштите за дјецу без (адекватног) родитељског старања, који се често у литератури назива и породични смјештај. Овај облик заштите дјеце у породици, како је раније наведено, у Републици Српској нормативно је уређен Законом о социјалној заштити и Правилником о хранитељству. Право на збрињавање у хранитељску породицу гарантовано је Законом за све категорије дјеце које су дефинисане као корисници социјалне заштите и који испуњавају услове за збрињавање у хранитељску породицу. Право на збрињавање у хранитељску породицу у складу са Законом (члан 17.) има дијете:

1. без родитељског старања,

2. са сметњама у развоју,
3. чији је развој ометен породичним приликама,
4. жртва насиља,
5. жртва трговине дјецом,
6. са друштвено неприхватљивим понашањем,
7. изложено социјално ризичним понашањима,
8. коме је због посебних околности потребна социјална заштита.

У Републици Српској не постоји нормативна разлика између сродничког и професионализованог хранитељства. Нормативно су дефинисана три облика хранитељства: стандардно, специјализовано и ургентно хранитељство. Према Грујић (2017), *стандардно хранитељство* је хранитељство у коме се задовољавају потребе дјетета које има уредан психофизички развој и процјењено је да је то у његовом најбољем интересу. Овако дефинисано стандардно хранитељство односи се на дјецу која су уредног психофизичког развоја. Пракса је показала да је највећи број дјеце управо у стандардном хранитељству. Дјеца могу бити збринута у сродничке и несродничке хранитељске породице, а дужина трајања хранитељства је најчешће непредвидива. Иако је хранитељство као модел заштите привремена мјера, врло често дјеца у хранитељству бораве до осамостаљења. У стандардном хранитељству збрињавају се дјеца свих узраста, од беба до адолесцената или студената, у складу са важећим прописима. Стандардно хранитељство обављају хранитељи који су стекли општу хранитељску подобност. Уколико постоји потреба, због промјена у начину задовољавања потреба дјетета током његовог раста и развоја, стандардно хранитељство може попримити облик хранитељства уз интензивну подршку (специјализовано хранитељство), за шта се хранитељи требају обучавати током трајања хранитељства (Грујић, 2017).

Специјализовано хранитељство или како се још у литератури назива *хранитељство уз интензивну и додатну подршку* је облик хранитељства кроз који се пружају посебне услуге дјечи, којима је због психофизичког или здравственог стања потребна додатна нега и подршка (Правилник о хранитељству, члан 16.). У складу са правилником о хранитељству кроз специјализовано хранитељство се збрињавају дјеца са инвалидитетом, дјеца која су злостављана или занемарена и дјеца са проблемима у понашању. Овај облик хранитељства примјењује се увијек у случајевима збрињавања дјеце са сметњама у развоју, потешкоћама у функционисању које су условљене

посљедицама животних искустава и утичу на емоционални, социјални развој и понашање, као и за дјецу која имају здравствене потешкоће. Пракса показује да је релативно мали број дјеце збринут у специјализованом хранитељству. Специјализовано хранитељство обављају хранитељи који су додатно и интензивније ангажовани у бризи за дијете, који морају проћи одговарајућу припрему за овај облик заштите, те требају имати континуирану подршку кроз едукацију и јачање компетенција хранитеља за бављење овим обликом хранитељства.

Трећи облик хранитељства који је нормативно предвиђен за збрињавање дјеце у Републици Српској је *ургентно хранитељство*. Овај облик хранитељства примјењује се у хитним ситуацијама, када је дошло до напуштања дјетета од стране родитеља или њихове спријечености да брину о дјетету (Правилник о хранитељству, члан 17.). Ријеч је о краткотрајном облику збрињавања који у правилу траје до разрјешења ситуације која је довела до потребе за ургентним збрињавањем. Посебна одлика овог облика хранитељства је висок степен неизвјесности у његов крајњи исход, јер је ријеч о хитном збрињавању у коме се нема времена за припремање дјетета, нити хранитељске породице, јер се дијете збрињава непосредно након изузимања из биолошке породице. Овакве ситуације су ситуације које имају све елементе кризне ситуације, што је изузетно трауматично за дијете. Хитна изузимања из биолошке породице најчешће су узрокована околностима које угрожавају безбједност дјетета и имају обиљежја високо стресних ситуација. Ургентно хранитељство се према Грујић (2017) реализује управо у ситуацијама у којима је потребно прекинути кризну ситуацију (заустављање насиља, занемаривања и злостављања), обезбиједити сигурно окружење за дијете, предузети активности подршке за превазилажење трауме, обезбиједити индивидуализовану подршку, удаљити дијете од стресогене средине, обезбиједити опоравак дјетета од утицаја стесогеног искуства, обезбиједити другачији модел породичног искуства, „добити вријеме“ за предузимање даљих мјера и доношење одлуке о даљој заштити дјетета. Хранитељске породице које могу пружити услуге ургентног хранитељства требају бити посебно обучене, спремне да се налазе „на чекању“ до потребе за збрињавањем, требају имати интензивнију и континуирану подршку у вршењу хранитељства и требају се налазити у средини која има адекватно развијен систем подршке, прије свега у смислу осигуравања здравствене заштите за дијете.

Хранитељство као облик заштите дјете у породици заснива се одлуком надлежног центра за социјални рад, који посредством својих стручних тијела доноси одлуку да је управо хранитељство најадекватнији облик заштите за дијете. Поступак заснивања хранитељства и избора хранитељских породица биће накнадно објашњен. Хранитељство престаје (члан 21. Правилника) када престану разлози за збрињавање дјетета у хранитељску породицу, када се приликом вршења надзора установи да даље збрињавање дјетета није у његовом најбољем интересу и усвојењем дјетета.

Према посљедњим подацима Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске за 2020. годину у хранитељске породице било је збринато 206 дјеце у 137 хранитељских породица. Према истим подацима, само у 5 хранитељских породица је збринато троје дјеце (што је маскимальан број збринуте дјеце у складу са Правилником), док је у 31 хранитељској породици збринато по двоје дјеце. Остале хранитељске породице збрињавају по једно дијете, што може указивати да је ријеч у највећој мјери о сродничким породицама, или да се капацитети хранитељских породица не искориштавају у довољној мјери. Подаци о броју сродничких и професионалних хранитељских породица нису доступни.

5.1.2. Институционална заштита дјеце

Институционална заштита дјеце без родитељског старања, позната и као домски смјештај, након Другог свјетског рата доживљава снажан развој због повећане потребе за збрињавањем дјеце без родитељског старања, али и друштвеног става према домској заштити као адекватном облику бриге о дјечи. У том периоду у друштву је преовладавало увјерење да институције, као репрезенти државе, могу да од дјеце без родитељског старања створе узорне грађане. У периоду од близу педесет година, домски смјештај је имао приоритет у односу на све друге алтернативне облике бриге о дјечи без родитељског старања. Босна и Херцеговина је у том периоду, као и друге републике бивше СФР Југославије, имала велики број установа за смјештај дјеце. Паралелно са развојем домског смјештаја код нас и у региону, у свијету почиње да расте свијест о штетности утицаја институционалног збрињавања на развој дјеце (емоционални, когнитивни, социјални), почевши од објављивања резултата студије коју је за Свјетску здравствену организацију

проводил Болби (Bowlby, 1951). Највећи број истраживања која су спровођена у наредном периоду потврдила су негативне ефекте великих установа на развој дјеце. Посебно су негативни ефекти који су трајно утицали на развој дјетета забиљежени код дјеце у доби до 3 године (Barth, 2002). На темељима ових резултата, многе земље су у своја нормативна уређења заштите дјеце без родитељског старања уградиле одредбе о забрани смјештаја дјеце узраста до три године у домове, уз одговарајуће изузетке, када је то неопходно, и у интересу дијетета. Примјер такве праксе у региону је Србија која има постављен законски захтјев да се дјеца узраста до три године не смјештају у дом, као модел заштите, осим у изузетним случајевима и околностима (Југовић, 2020). Оваква пракса са реформом социјалне заштите преузета је и у Републици Српској, која је започета почетком миленијума. Током 2005. године су у већој мјери започете активности на развоју алтернативних модела за збрињавање дјеце без (адекватног) родитељског старања, интензивирани су 2012. године доношењем новог Закона о социјалној заштити Републике Српске.

У Републици Српској за заштиту различитих категорија дјеце основано је неколико установа социјалне заштите од стране Републике. Ријеч је о установама које збрињавају дјецу без родитељског старања и дјецу са сметњама у развоју. Двије установе су намијењене искључиво за дјецу, док су двије установе за смјештај лица са инвалидитетом чији су корисници и малолјетна и пунолјетна лица. Ријеч је о установама за смјештај особа са интелектуалним потешкоћама, које су родно подијељене, те се у њих врши смјештај особа једног пола.

Савремена схватања заштите дјеце у претходне двије деценије подразумијевају да се за збрињавање дјеце као посљедњи вид заштите одређује институционални смјештај и то само у ситуацијама када је то једини начин да се задовоље потребе и интереси дјетета. Нека истраживања су показала (Југовић, 2020 према Видановић, 2007), да домови, иако имају негативан утицај на дјецу, имају позитивне социоемоционалне утицаје на дјецу у неким сферама развоја (припадање групи, солидарност, осјећај за колектив и сл.).

У Републици Српској се посљедњих година ради на трансформацији институционалног смјештаја за дјецу, што је у складу са савременим схватањима организације живота у домовима. Домски смјештај је организован у мањим групама, тзв. „породицама“, у којима борави до 20 дјеце. За функционисање ових група задужене су одређене групе васпитача, дјеца похађају локалну школу и функционишу у оквиру дома

као породица. Овакав модел, који укључује и блиску сарадњу стручних радника из надлежних центара за социјални рад са стручном службом дома и васпитачима, дао је бољи ефекат у укупном функционисању дјеце у домском смјештају и њиховој припреми за осамостаљење. Установа за смјештај дјеце без (адекватног) родитељског старања и дјеце у ризику у Републици Српској од 2018. године ушла је у процес трансформације у оквиру програма „Трансформација институција и превенција раздвајања дјеце од породица“, који се спроводи у партнерству Министарства здравља и социјалне заштите и УНИЦЕФ-а БиХ, кроз финансијску подршку Европске уније. Програмом је предвиђено да дом за дјецу без родитељског старања развије низ нових услуга из социјалне, дјечије и породичне заштите, те да се процес трансформације заврши до краја 2021. године. Овај процес није завршен у предвиђеном временском периоду. Програм има за циљ смањење броја дјеце без (адекватног) родитељског старања у институционалном смјештају, развијање нових услуга, као и обезбјеђивање подршке спајању дјеце са њиховим биолошким породицама, имајући у виду најбољи интерес дјетета. Трансформацијом је предвиђено увођење низа нових услуга: оснивање предшколске установе за дјецу (вртића), успостављање услуге "Предах", оснивање ресурсног центра са савјетовалиштем, прихватилишта, дневног центра, становања уз подршку и успостављање услуге породични сарадник - стручна служба за подршку породици.

Према посљедњим подацима Министарства здравља и социјалне заштите за 2020. годину број дјеце смјештене у установе социјалне заштите у Републици Српској износио је 152 дјеце. Тај број је и већи уколико се узме у обзир чињеница да у случајевима када установе чији је оснивач Република нису у могућности одговорити на потребе дјетета, дијете бива смјештено у одговарајућу установу ван простора Републике Српске. У установама је смјештено 9 дјеце узраста од 0-3 година, 70 дјеце узраста од 7 до 14 година и 73 дјеце узраста од 15 до 18 година. Број млађих пунољетника који су на редовном школовању није могуће издвојити, јер се званични подаци и евиденције воде за старосну доб од 19 до 30 година.

5.2. Облици заштите одраслих и старијих лица којима је потребно збрињавање у Републици Српској

Закон о социјалној заштити Републике Српске предвиђа различите облике заштите одраслих и старијих лица којима је потребна социјална заштита, кроз нормирани каталог права и услуге у социјалној заштити. Законом је предвиђено да се као пунољетни корисник права (члан 17.) у социјалној заштити може јавити:

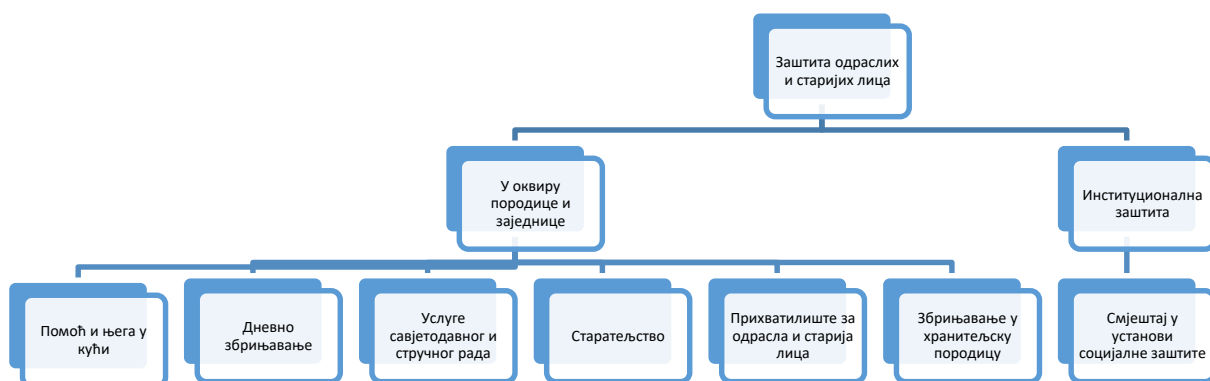
1. материјално необезбијеђено и за рад неспособно лице,
2. лице са инвалидитетом,
3. старије лице, без породичног старања,
4. лице са друштвено негативним понашањем,
5. жртва злоупотребе психоактивних супстанци,
6. жртва насиља у породици,
7. жртва трговине људима и
8. лице коме је због посебних околности потребна социјална заштита.

5.2.1. Заштита одраслих и старијих у породици

Заштита одраслих и старијих лица кроз систем социјалне заштите може се посматрати као ванинституционална (заштита у породици и заједници) и институционална, која подразумева смјештај у установе социјалне заштите. Остварује се кроз права и услуге из социјалне заштите.

У графикону 2. дат је графички приказ облика заштите одраслих и старијих лица који је нормативно уређен Законом о социјалној заштити Републике Српске, из ког се може видјети да преовладавају ванинституционални облици заштите, који су нормирани као права из социјалне заштите која могу, под одређеним условима, остваривати корисници из категорије пунољетних лица.

Графикон 2. Облици заштите одраслих и старијих лица у социјалној заштити Републике Српске

Ванинституционални облици збрињавања одраслих и старијих омогућавају останак лица којима је потребно збрињавање у својој породици или заједници, чиме се укупан квалитет живота ових особа подиже на виши ниво. На овај начин развија се хуманији систем заштите.

Према Лепиру (2018) ванинституционални облици збрињавања подразумевају организовање мјера, услуга и активности којима се обезбјеђује социјална подршка у непосредном окружењу корисника. Основна карактеристика ванинституционалне заштите је да се одрасле и старије особе не измјештају из сопственог дома, осим у ријетким случајевима, а услуге које им се пружају прилагођавају се мјесту живљења.

За развој ванинституционалних услуга значајан фактор је локална заједница и претпоставка децентрализованог система социјалне заштите, у коме је могућ ангажман приватног и цивилног сектора у области заштите. Локалне заједнице требају препознати потребе својих становника и на основу дефинисаних потреба креирати, планирати, организовати, и финансирати услуге за одређене категорије људи који живе у локалној заједници. На овај начин, омогућава се останак корисника у заједници, што је основни циљ модела заштите у заједници. Према Милосављевићу и Бркићу (2005) модел заштите у заједници треба да испуни сљедеће циљеве:

- смањење корисникове зависности од других уз развој личне одговорности и самосталности у мјери у којој је то могуће;
- укључивање већег броја појединаца, група, локалних служби и организација у процес пружања помоћи корисницима којима је потребна подршка и помоћ и

- формирање мањих неинституционалних облика помоћи и подршке ослоњене на волонтеризам, подржан од стране професионалаца.

У Републици Српској Законом о социјалној заштити је кроз гарантована права развијена претпоставка останка корисника у заједници кроз низ социјалних услуга које се пружају. Неке од најзначајнијих су: помоћ и њега у кући, дневно збрињавање, услуге савјетодавног и стручног рада, старатељство, прихватилиште за одрасла и старија лица и збрињавање у хранитељску породицу.

Помоћ и њега у кући је право из социјалне заштите које у заједници, под одређеним условима могу остваривати старија изнемогла лица, обољела лица и лица која нису у стању да се брину о себи. Реализација помоћи и њега у кући за кориснике може се организовати кроз рад установа социјалне заштите, удружења грађана, вјерских заједница или других правних лица која испуњавају одређене услове (Лепир, 2018). Право на његу и помоћ у кући подразумејева сет услуга социјално-заштитног карактера уз примјену различитих хигијенско-заштитних услуга и сервисних услуга које се пружају лицима у њиховом окружењу са циљем постизања што квалитетнијег живота у породици и заједници (НСХЦ, 2006). Социјално-заштитне услуге се односе на процјену социоекономског стања корисника и упознавање корисника са могућностима подршке у оквиру система социјалне политике. Хигијенско-здравствене услуге су услуге које се односе на помоћ у очувању хигијене и здравља, док су сервисне услуге усмјерене на различите активности везане за обезбјеђење услова за свакодневни живот корисника у његовој кући или стану (хигијена стана, набавка хране и лијекова и сл.). Начин остваривања права на помоћ и његу у кући дефинисан је Правилником о остваривању права на помоћ и његу у кући („Службени гласник РС“, бр.: 2/14). Истим Правилником дефинисане су врсте услуга, ближи услови за њихово остваривање, као и обавезе корисника и његових обавезника издржавања у трошковима помоћи и њега у кући. Према подацима Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске за 2020. годину, право на помоћ и његу у кући користило је 186 корисника (76 мушкарца и 110 жена), од чега је у добној групи од 18 до 30 година било 8 корисника, док је у добним групама од 31 до 64 година и 65 и више година био једнак број корисника права, њих 89. Изразито низак број корисника права на помоћ и његу у кући у односу на укупан број корисника социјалне заштите у 2020. години (50.652) темељи се на чињеници да велики број локалних заједница нема обезбијеђене услуге које се пружају у оквиру овог права, те се

право, без обзира што је гарантовано Законом, у већем броју локалних заједница, без обзира на потребе корисника, не остварује.

Једна од социјалних услуга које су у функцији деинституционализације је *дневно збрињавање*. У Републици Српској, дневно збрињавање је дио каталога права из социјалне заштите од 2012. године. Ово право треба да се остварује на цијелој територији Републике. Прије 2012. године у појединим локалним заједницама пружале су се услуге дневног збрињавања као проширене услуге из социјалне заштите. Иако је дневно збрињавање сврстано као право из социјалне заштите гарантовано свим грађанима у Републици, велики број локалних заједница нема развијене сервисе који могу реализовати ове услуге, те су корисници у неравноправном положају у односу на мјесто живљења. Дневно збрињавање се обично дефинише као боравак изван сопствене породице са различитим врстама организованих дневних услуга. Услуге које се пружају у дневном збрињавању треба да укључују исхрану, његу, старатељство, здравствену заштиту, васпитање и образовање, психосоцијалну рехабилитацију, радно-окупационе и друге потребне услуге (Ракановић Радоњић и Ћук, 2020). Обично се ове услуге организују и спроводе у посебно издвојеном простору намијењеном за *дневне центре*. У односу на процјењене потребе и категорију корисника, дневни центри се организују за пружање услуга одређеним категоријама корисника (дневни центри за особе са потешкоћама у менталном здрављу, дневни центри за старија лица, дневни центри за лица са сметњама у развоју и сл.). Према Лепиру (2018), поред чињенице да је дневно збрињавање алтернативни модел институционалном смјештају, исто је оптималан одговор на социјалну искљученост одраслих и старијих лица. Дневно збрињавање у Републици Српској ближе је уређено Правилником о дневном збрињавању („Службени гласник РС“, бр.: 2/14) којим је одређен начин вршења услуга дневног збрињавања и учешће у трошковима дневног збрињавања корисника и њихових сродника обавезних за издржавање (члан 1.).

Према подацима Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске за 2020. годину, право на дневно збрињавање у Републици Српској су користила 174 одрасла и старија корисника, од чега 72 мушкарца и 102 жене. Значајан број корисника дневног збрињавања припада млађем дијелу одрасле популације (77) од 18 до 30 година. Број корисника дневног збрињавања који спада у старосну групу од 31 до 64 година је у 2020. години износио 86, док су корисници преко 65 година имали најмањи удио у кориштењу права (11). Оваква дистрибуција корисника према старосном добу указује да не постоји

довољан број дневних центара за старија лица, те да је укупно број лица која су користила право на дневно збрињавање за пет и по пута мањи од броја корисника права на смјештај у установе социјалне заштите.

Услуге савјетодавног и стручног рада углавном се односе на професионалну подршку стручних радника установа социјалне заштите која се пружа грађанима у заједници. Прије свега је ријеч о редовним активностима центара за социјални рад. Према Лепиру (2018) разлози за кориштење ових услуга су различите неповољне ситуације у којима се нека особа може наћи (сиромаштво, породични односи, услови становања, остваривање права из социјалне заштите и др.). Закон о социјалној заштити из 2012. године у Републици Српској је, поред других новина у социјалној заштити, услугу савјетовања подигао на ниво права, те је ова услуга вреднована једнако као друге услуге у оквиру социјалне заштите. Интересантан је податак да у 2020. години у Републици Српској (подаци Министарства здравља и социјалне заштите) ниједан корисник није остварио право на савјетовање. Ово говори да је приступ стручних радника у центрима за социјални рад услузи савјетовања и даље неформалан, те да савјетовање корисника раде „успутно“ уз друге активности.

Како је раније наведено *старатељство* је једна од основних мјера породично-правне и социјалне заштите, која у складу са породичним законом има сврху заштите личности штићеника. Породичним законом („Службени гласник РС“, бр.: 54/02, 41/08 и 63/14) регулисан је институт старатељства, садржај и послови старатељства, надлежности и поступак, те врсте старатељства и услови за постављање старатеља. Поред раније описаног старатељства за дјецу, овај институт се примјењује и за заштиту одраслих и старијих који због болести или сметњи у психо-социјалном развоју, својим поступањима непосредно угрожавају властита права и интересе или права и интересе других људи. У овим ситуацијама, врши се испитивање пословне способности. Уколико се поступак испитивања пословне способности оконча на начин да одрасла или старија особа буде лишена пословне способности, таква се лица стављају под старатељство након што је утврђено да нису у могућности да се старају сами о себи. Орган старатељства кроз дефинисану процедуру врши постављање старатеља који има обавезу да се стара о личности штићеника, заступа га, прибавља средства за издржавање и управља и располаже имовином штићеника. За свој рад одговара органу старатељства, коме периодично подноси извјештај. Институт старатељства се за одрасла и старија лица

примјењује у два облика: стално и старатељство за посебан случај (Траљић и Бубић, 2007). *Стално старатељство* над одраслим или старијим лицем је старатељство које врши старатељ над особом која је потпуно лишена пословне способности и односи се на заштиту личности, заступање и заштиту и управљање имовином у најбољем интересу лица које је под старатељством. Ова врста старатељства у литератури се назива и трајно старатељство. Према Херингу (Heering, 2007) *старатељство за посебан случај* обично је формулисано као привремено старатељство. Старатељством за посебан случај пружа се заштита лицима која су фактички спријечена да лично учествују у појединим пословима и споровима или је за неко одређено вријеме онемогућено да самостално дјелује (Herring, 2007). Обим права и дужности старатеља у старатељству за посебан случај је знатно ужи у односу на стално старатељство. Овдје се не штите сва права и интереси једног лица, него је ријеч о одређеној правној ствари или више правних ствари, или је ријеч о заштити одређене имовине или одређених права. Старатељство за посебан случај се примјењује као мјера заштите одраслих или старијих лица у различитим случајевима, а најчешће се примјењује као мјера заштите за:

- лице чије је боравиште непознато, ако нема законског заступника или пуномоћника;
- непознатог сопственику имовине;
- лице чији су интереси у супротности са интересима његовог законског заступника;
- страног држављанина који се налази или има имовину на територији Републике Српске;
- лице које захтијева да му буде постављен привремени старатељ и за то наведе оправдан разлог;
- друга лица када је то предвиђено законом.

Обје врсте старатељства регулишу се одлуком/рјешењем органа старатељства. Према подацима Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске у 2020. години стални старатељ је постављен за 1291 пунољетно лице (679 мушкараца и 612 жена). Од укупног броја лица која су лишена пословне способности у доби од 18 до 30 година, под старатељство је стављено 117 лица. Највећи број лица под старатељством у 2020. години је у доби између 31 и 64 година (791), док је 383 лица из добне групе 65 година и више било под сталном старатељском заштитом. Када је ријеч о старатељству за

посебан случај, у 2020. години је 1115 лица користило овај облик заштите, од чега 613 мушкараца и 502 жене.

Прихватилиште за одрасла и старија лица је у складу са Законом о социјалној заштити (члан 121.) установа социјалне заштите у којој се на краћи период збрињавају одрасла и старија лица са друштвено неприхватљивим понашањем, као и лица којима је из различитих узрока потребна хитна социјална заштита. У складу са Законом прихватилиште се организује у оквиру постојећих установа социјалне заштите, под условом да установа има физички издвојен простор за ову намјену. Трајање збрињавања предвиђено је најдуже три мјесеца, а током периода боравка у прихватилишту, поред неопходних мјера заштите, потребно је урадити процјену и утврдити одговарајући облик збрињавања. Иако је прихватилиште предвиђено Законом као установа социјалне заштите, Република Српска нема основана прихватилишта. Услуга прихватања и хитног збрињавања корисника којима је неодложно потребна социјална заштита, спроводи се у оквиру Геронтолошког центра у Бањалуци, кроз услуге Прихватне станице, која у овом облику постоји од 2005. године. Према подацима који су прикупљени од установе социјалне заштите у оквиру које егзистира ова услуга, Прихватну станицу годишње користи између 35 и 50 корисника, које збрињава мјесно надлежни центар за социјални рад. Вријеме боравка је ограничено на максимално 15 дана. Надлежно Министарство не води евиденције о овој услузи.

Хранитељство, као ванинституционални облик заштите одраслих и старијих у Републици Српској, је један од модела алтернативне заштите ових категорија становништва који се примјењује када постоји потреба за збрињавањем. Узроци за збрињавање одраслих и старијих у хранитељству најчешће су промјене у функционалном стању корисника и њиховим животним и радним условима, старење, погоршање здравственог стања, губитак одређених функција, проблеми у функционисању породице, сиромаштво, неадекватни стамбени услови и сл. (Ракановић Радоњић, 2017). Поред наведених, Закон предвиђа и низ других околности који доводе до потребе за збрињавањем: поремећаји у понашању који угрожавају породицу и друге чланове, насиље у породици, трговина људима, заштита трудница и родитеља дјете до годину дана, бескућништво и скитња (члан 18.). Нормативна дефиниција хранитељства у Републици Српској отвара простор за хранитељство одраслих и старијих особа, које није довољно заступљено у земљама региона и Европе. У земљама у којима је заступљено,

хранитељство за одрасла и старија лица није довољно развијено, као што је то случај и у Републици Српској. Хранитељство за одрасла и старија лица даје могућности за посебну бригу о особама са инвалидитетом, што ствара претпоставку остваривања права, социјалне укључености и њиховог оптималног функционисања у друштву. Студије су показале да се значајни резултати могу постићи у раду са особама са сметњама у развоју, те да је њихова деинституционализација могућа управо кроз хранитељство са посебном подршком (Ракановић Радоњић и сар., 2017). Правилник о хранитељству у Републици Српској (члан 14.) дефинише три различита облика хранитељства: стандардно, специјализовано и ургентно хранитељство. *Стандардно хранитељство* се обезбјеђује за одрасле и старије особе кроз збрињавање у хранитељској породици која кориснику обезбјеђује породични живот и свакодневно функционисање у односу на доб, психосоцијалне и здравствене потребе. *Специјализовано хранитељство* обезбјеђује се за одрасле и старије особе са инвалидитетом, злостављана и занемарена лица и лица са друштвено неприхватљивим понашањем. Специјализовано хранитељство за одрасле и старије требало би да има посебно важну улогу у деинституционализацији одраслих са сметњама у развоју. *Ургентно хранитељство* се обезбјеђује одраслим и старијим особама у различитим врстама ванредних ситуација (природне катастрофе, недостатак или прекид породичне његе за особе са инвалидитетом, зависност од помоћи и његе другог лица). Ургентно хранитељство се као мјера заштите примјењује и за заштиту лица са инвалидитетом које је остало без породичног старања или у другим хитним ситуацијама. Ургентно хранитељство за одрасла и старија лица траје по правилу кратак временски период, док се не отклони узрок који је довео до потребе за збрињавањем или до изналажења трајнијег облика збрињавања.

Право на збрињавање у хранитељску породицу у складу са Законом могу остварити сва одрасла и старија лица која испуњавају услове за смјештај у установу социјалне заштите (члан 40. и 42.). Актуелни подаци надлежног министарства за 2020. годину указују на то да хранитељство за одрасла и старија лица као мјера алтернативне заштите није искориштена у свом релном капацитету. Број укупно збринутих лица у хранитељске породице износио је 164 (од чега 73 мушкарца и 91 жена). У укупном броју збринутих лица приближно једнак број збринутих се односио на све добне скупине и то: 58 збринутих лица у доби између 18 и 30 година, 59 у доби између 31 и 64 године и 47 у добној скупини 65 и више година.

5.2.2. Институционална заштита одраслих и старијих

Институционална заштита одраслих и старијих подразумијева интегрисану цјелодневну заштиту која представља колективни смјештај, најчешће ван мјеста становања корисника. Карактеристика овог вида заштите је да се одвија под константним стручним и техничким надзором служби које су формиране у установама за смјештај (Лепир, 2018). Линч (2017:199) истиче да је институционални амбијент за одрасле и старије особе комплексно окружење, у коме морају егзистирати све вјештине социјалног рада. Опсег практичног рада креће се од препознавања стварне трауме одрасле и старије особе настале усљед губитка самосталности и аутономије до алтернативног гледишта да институционални амбијент, касније у животу, може да обезбиједи замјенски дом, мир и задовољство.

Институционална заштита одраслих и старијих остварује се у установама социјалне заштите које оснива Република, али ју је могуће организовати и у другим установама под прописаним условима. Начин оснивања и рада установа за смјештај одраслих и старијих (али и других установа социјалне заштите) прописан је Законом о социјалној заштити Републике Српске и Правилником о условима за оснивање установа социјалне заштите („Службени гласник РС“, бр.: 24/13) којим су прописани минимални стандарди по питању простора, стручног кадра и опреме. Установе социјалне заштите за смјештај одраслих и старих специјализоване су за пружање услуга у односу на категорију корисника које збрињавају. Тако разликујемо установе за смјештај старијих лица, лица са проблемима у менталном здрављу, лица са сметњама у психофизичком развоју и сл. Према Лепиру (2018) установе за смјештај у складу са савременим принципима социјалне заштите обезбјеђују корисницима становање, исхрану, одијевање, његу и рехабилитацију, здравствени надзор, психосоцијалну помоћ и подршку, културне и радно-окупационе садржаје.

Смјештај у установу социјалне заштите најпрепознатљивији је облик заштите одређених категорија становништва, посебно старијих и особа са сметњама у развоју. Са развојем хуманистичких приступа у социјалној заштити започеле су и критике институционалне заштите. Оне се прије свега односе на противљење издвајању особа из породичног и социјалног окружења у којем су живјеле, униформност приступа у пружању услуга и неприлагођеност третмана индивидуалним потребама корисника. И поред све гласнијих критика, али и покушаја деинституционализације у системима социјалне

заштите широм Европе и свијета, и даље је смјештај у установу социјалне заштите један од доминантних модела заштите који се примјењују. У прилог овој тези говоре и подаци надлежног Министарства према којима у Републици Српској у 2020. години број смјештених одраслих и старијих лица само у установама чији је оснивач Република износи 1027, што је готово 10 пута више од броја збринутих у хранитељске породице. Према полу, у броју смјештених корисника већи удио су имале жене (557) у односу на мушкарце. У односу на старосну доб, највећи број корисника припада групи одраслих између 30 и 65 година (502), затим старијих од 65 година (452), док је најмањи број смјештених у групи од 18 до 30 година (73). Уколико се упореде званични подаци од 2014. године видљиво је да у Републици Српској постоји тенденција раста броја смјештених пунољетних лица у установе социјалне заштите (Републички завод за статистику, 2019). Важно је напоменути да је ријеч о статистичким подацима који се односе само на установе које оснива Република, те да је број смјештених у приватне домове непознат (Прилог, табела бр.2). Пракса је показала да је број смјештених у приватне домове значајан, те да су због недостатка капацитета у установама за смјештај које оснива Република, центри за социјални рад почели упућивати кориснике у домове у приватном власништву. Поред наведених критика, смјештај у установе према неким ауторима може имати и позитивне ефекте на кориснике услуга (Штамбук, 2001). Најчешће је ријеч о позитивном осјећају о квалитету живота корисника који се темељи на адекватној припреми за смјештај и индивидуалној подршци која се корисницима треба пружити прије и непосредно по доласку у установу, те адекватном третману који је индивидуално креиран за сваког корисника смјештаја у сарадњи са породицом и другим установама система.

5.3. Хранитељство као дио покрета за деинституционализацију

У Републици Српској постоје четири установе социјалне заштите за смјештај дјеце. Ријеч је о установама чији је оснивач Република и које збрињавају дјецу без (адекватног) родитељског старања и дјецу са сметњама у развоју. Од наведених установа, једна збрињава дјецу без (адекватног) родитељског старања, једна дјецу са сметњама у развоју, док су преостале двије установе примарно основане за одрасла и старија лица, али се у њих у посебним одјељењима смјештају и дјеца са сметњама у развоју. За смјештај одраслих и старијих лица регистровано је пет установа, двије за одрасла и старија лица са

сметњама у развоју и три установе социјалне заштите за старије особе. Дакле, установа чији је оснивач Република у Републици Српској има седам, од којих се у двије смјештају и малољетна и пунољетна лица. У претходном периоду у Републици Српској постојао је већи број установа социјалне заштите од којих су неке затворене. Према посљедњим подацима (Министарство здравља и социјалне заштите, 2021) у установама социјалне заштите смјештено је 1179 особа. Број установа у приватном власништву у којима се збрињавају одрасла и старија лица у Републици Српској је непознат, јер се ове установе најчешће региструју на локалном нивоу, и о њима се не води заједнички регистар.

Још од презентовања налаза добијених након истраживања утицаја институција на развој дјетета које је средином прошлог вијека проводио Болби, стручна настојања усмјерена су ка обезбјеђењу алтернативних модела бриге о дједи, али и одраслима који су усмјерени на деинституционализацију.

Деинституционализација подразумијева процес транзиције из резиденцијалне бриге на систем бриге о корисницима социјалне заштите у породичном окружењу уз кориштење ресурса у заједници у сврху подршке останка и партиципацију корисника у заједници. Ријеч је о системским промјенама које омогућавају активно учешће корисника у свим сферама живота (Пејаковић, 2003). Деинституционализација као процес усмјерена је на превенцију институционалног смјештаја; развој сервиса услуга и подршке; обезбјеђивање предуслова за осамостаљивање и самосталан живот и израду дугорочних политика заштите које су засноване на принципу једнаких могућности за све. Југовић (2020:225) истиче да је деинституционализација савремена политика која подразумијева развој стандарда збрињавања којима се обезбјеђују подстицајни услови за развој дјетета. УНИЦЕФ деинституционализацију дефинише као „процес током кога се планира промјена, смањују капацитети и/или затварају установе, док се у исто вријеме успостављају услуге у заједници (УН, 2012).

Овакво посматрање бриге о корисницима социјалне заштите посебан замах добија након вишегодишњег подизања свијести, лобирања и сарадње која је за резултат имала усвајање УН Конвенције о правима особа са инвалидитетом 2007. године, која у члану 19. посебно наглашава да све особе са инвалидитетом имају право да живе и учествују у заједници. У процесу деинституционализације која има европске размјере, значајан документ представљају Јединствене европске смјернице за прелазак са институционалне заштите на бригу и подршку у заједници (2012). Наиме, ријеч је о упуству за провођење и

подршку за прелазак са институционалне на пружање алтернативних услуга бриге и подршке које се остварују у породици и у заједници за особе којима су потребне (у првом реду односе се на рањиве групе: дјеца, особе са инвалидитетом, особе са психичким сметњама и старије особе). У овим смјерницама истакнуте су обавезе које произилазе из Конвенције УН о правима дјетета, Конвенције УН о правима особа са инвалидитетом и Конвенције о људским правима.

Република Српска кроз реформски процес који и данас траје у социјалној заштити, обезбиједила је нормативне предуслове за деинституционализацију усклађивањем законодавства са европским стандардима. Дакле, очигледна је формална опредјељеност ка деинституционализацији будући да је посвећена дужна пажња нормативном уређењу алтернативних облика заштите. Поставља се питање шта је у пракси социјалне заштите урађено у овом сегменту?

Према доступним подацима видљиво је да је процес деинституционализације започео у установи која збрињава дјецу без (адекватног) родитељског старања ЈУ Дом „Рада Враћешевих“, за који је израђен план деинституционализације (План трансформације Дома). У Евалуационом извјештају о реализацији стратегије унапређења социјалне заштите за дјецу без родитељског старања 2015-2020 (Влада РС, 2021) наведено је да су од планираних услуга од 2018. године реализоване двије, и то услуга савјетовања и дјечији вртић, док се у наредном периоду очекује интензивирање активности предвиђених Планом трансформације дома. Добре праксе (Италија, Португал) су показале да је процес деинституционализације могуће извршити интензивирањем активности у периоду од двије и по године. У Републици Српској овај процес за Дом за дјецу без (адекватног) родитељског старања 2018. године и већ се на основу овога може рећи да процес не тече задовољавајућом динамиком. Процес деинституционализације је спор, за шта се као један од основних фактора наводи недостатак финансијских средстава (Жегарац, 2014). У истом Извјештају наводи се да су у Дому повећани стручни капацитети, те да се интензивно ради на смањењу капацитета Дома. Циљне групе предвиђене за укључивање у подршку Планом трансформације су: дјеца без родитељског старања са сметњама у развоју; дјеца у ризику од издвајања из породице; породице без родитељског старања; породице у ризику и старатељске и хранитељске породице којима је потребна заштита. У складу са савременим тенденцијама социјалне заштите општи циљеви деинституционализације су: превенција смјештаја корисника у установе; развој сервиса подршке и услуга; развој алтернативних

облика смјештаја са акцентом на хранитељство које представља облик заштите најсличнији породици; обезбјеђивање предуслова за самосталан живот у заједници што се посебно односи на одрасле особе са физичким и интелектуалним тешкоћама и израда дугорочних политика и планова у односу на потребе корисника у заједници.

У Републици Српској на снази су двије стратегије чија реализација директно утиче на деинституционализацију. Стратегија унапређења социјалне заштите дјеце без родитељског старања 2015-2021. године која је у првом реду усмјерена на унапређење положаја дјеце која из различитих разлога остају без породичног старања. Стратегијом су дефинисани специфични циљеви и који се односе на сљедеће: област превентивне заштите дјеце која су под ризиком раздвајања; област старатељства; област усвојење, област хранитељства; област институционалног збрињавања дјеце без (адекватног) родитељског старања; област која се односи на подршку у осамостаљивању младих за самосталан живот након збрињавања. Поред наведене, нешто касније (2018) донесена је Стратегија унапређења друштвеног положаја лица са инвалидитетом (2017-2026), чији је један од главних циљева деинституционализација (са акцентом на установе за особе са инвалидитетом). У складу са Стратегијом, планиране активности у оквиру деинституционализације требају проводити локалне заједнице у сарадњи са центрима за социјални рад и центрима за ментално здравље. Нема података да су ове активности утицале на смањење броја корисника у установама, нити да је у значајном броју превениран смјештај нових корисника у установе. Такође, не постоје подаци да је у установама социјалне заштите за смјештај особа са инвалидитетом израђен план трансформације који води ка деинституционализацији, па се поставља питање да ли је Стратегија „на чекању“?

Хранитељство као један од пожељних модела збрињавања дјеце, одраслих и старијих којима је потребан смјештај је један од важних механизма деинституционализације. Развојем различитих облика хранитељства стварају се предуслови за смањење броја корисника смјештених у установе социјалне заштите. Посебно важан облик хранитељства је специјализовано хранитељство које може одговорити на потребе особа са инвалидитетом и бити један од кључних механизма за смањење броја смјештених корисника у установе. Кроз хранитељство као модел алтернативног збрињавања поред стицања позитивних породичних искустава,

корисницима се омогућава адекватан раст и развој и останак, као и активна партиципација у заједници уз стручну подршку која треба бити развијена кроз интерсекторску сарадњу.

Хранитељство за дјецу има низ предности у односу на резиденцијални смјештај. Ове предности посебно долазе до изражаја у случајевима дјеце која имају боље адаптивне склоности за прихватање хранитељске породице, имају наглашену потребу за успостављањем односа дијете-родитељ (што утиче на развој емотивних веза и стабилност односа). Неке од других предности хранитељства у односу на резиденцијални смјештај су потпунија остваривања права дјетета која се прије свега огледају у учествовању дјетета у породичном животу, те стицање породичних искустава која су важна за процес осамостаљивања и учествовања у заједници.

Хранитељство за одрасле и старије се може посматрати као значајан механизам за смањење броја смјештених одраслих и старијих лица у установу социјалне заштите, посебно имајући у виду растуће потребе за збрињавањем одраслих и старијих лица. Овим моделом алтернативне заштите за одрасле и старије осигурава се њихов останак и партиципација у заједници.

Поред наведених предности које хранитељство има над другим облицима заштите корисника, потребно је напоменути да у хранитељству постоје и одређени изазови који могу представљати ризике. Неки од најчешћих ризика описаних у литератури (Југовић, 2020. Према Селимовић, 2008) су:

- *Емотивна поврјеђеност корисника и/или породице* која се најчешће дешава у случајевима привременог збрињавања или прекида хранитељства које је раскидиво.
- *Неупареност (неусклађеност) корисника и хранитељске породице* је један од честих ризика у хранитељству који се јавља због неадекватне процјене могућности и капацитета хранитељске породице у односу на потребе корисника. Ово је често случај уколико се не изврши процјена хранитељске породице или процјена не буде адекватна, посебно када је ријеч о корисницима чије потребе захтијевају специјализовану хранитељску заштиту која подразумијева посебна знања и вјештине хранитеља.
- *Раскидање веза између корисника и биолошке породице* до које долазе уколико хранитељска породица (а некада и стручни радници који раде у хранитељству) максимално не уважавају потребе контакта корисника са његовом биолошком породицом.
- *Ривалство између корисникове биолошке и хранитељске породице* које се најчешће јавља у случајевима када су корисници дјеца. Овај ризик се може превазићи што бржим

успостављањем сарадње између центра за социјални рад, хранитељске и биолошке породице. Пракса показује да је ово један од изазовнијих задатака за хранитеље и стручне раднике. Важан изазов у хранитељству је и *адекватно финансирање хранитељских породица и корисника*. Финансирање хранитељских породица и корисника у хранитељству врше локалне заједнице посредством центара за социјални рад, што врло често у односу на мјесто живота кориснике може довести у неравноправан положај. Ово питање захтијева системско рјешавање.

6. ЗБРИЊАВАЊЕ КОРИСНИКА У ХРАНИТЕЉСКЕ ПОРОДИЦЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Збрињавање корисника у хранитељске породице врши се посредством установа социјалне заштите на локалном нивоу – центара за социјални рад који врше функцију органа хранитељства. Центри за социјални рад, по основу мјесне надлежности, посредством стручних тијела одлучују и врше збрињавање корисника за које се процијени да је најадекватнија мјера за њихову заштиту хранитељство.

6.1. Центар за социјални рад

У складу са Законом о социјалној заштити (члан 100.) центар за социјални рад је установа социјалне заштите са јавним овлаштењима коју оснива јединица локалне управе.

Бећин (1999) дефинише центре за социјални рад као социјалне установе, носиоце стручног рада на локалном нивоу у области социјалне заштите, чији је циљ да обезбјеђују стручно повезивање и адекватну и ефикасну употребу средстава у социјалној заштити на превентивном и куративном плану, како би се члановима локалне заједнице у којој дјелују, пружила сигурност и помоћ када се нађу у стању социјалне потребе.

Милановић и Крговић (2003) дефинишу центре за социјални рад као „тражени и нађени облик“ социјалне заштите за особе којима је потребна помоћ у задовољавању социјалнозаштитних и примарних потреба.

Центар за социјални рад је установа социјалне заштите са јавним овлаштењима која су у складу са чланом 102. Закона о републичкој управи („Службени гласник РС“, бр.: 115/18) пренесена са законодавне власти на ову установу. Будући да је појам јавних овлаштења широк, код преноса јавних овлаштења дефинишу се послови и овлаштења које нека установа или организација има. Код центра за социјални рад ријеч је о овлаштењима која се односе на рјешавања у појединачним управним предметима и обављање одређених управних радњи.

Видановић (2006) дефинише центар за социјални рад као поливалентну утанову са јавним овлаштењима у области рјешавања о правима грађана из социјалне заштите, остваривања улоге органа старатељства, превентивним активностима, као и активностима из области проучавања социјалних проблема. У Републици Српској, у складу са важећим Законом, функционише 47 центара за социјални рад и 16 служби социјалне заштите. Центри за социјални рад су стручне установе са интердисциплинарним приступом у раду, док су службе социјалне заштите административне јединице у оквиру јединица локалне управе, које раде административне послове у поступцима остваривања права (Лепир и Гавриловић, (2010).

Дјелатност центра за социјални рад су непосредни облици социјалне и породичне заштите. До 2020. године дјелатност центра за социјални рад обухватала је и дјечију заштиту, која је издвојена, те центар више нема надлежности у овој области.

Центри за социјални рад у Републици Српској су основне установе социјалне заштите, са јавним овлаштењима у остваривању права и пружања услуга из Закона о социјалној заштити, Породичног закона и других законских и подзаконских аката (Шћеповић, 2018).

У складу са Законом о социјалној заштити (члан 100. став 1) центар за социјални рад врши следећа јавна овлаштења:

- пружа прву стручну помоћ грађанима,
- рјешава у првом степену о остваривању права утврђених Законом и одлукама о проширеним правима у јединицама локалне самоуправе,
- рјешава у првом степену о остваривању права из области породично-правне заштите и старатељства,
- ради на спровођењу мјера према малољетним лицима у кривичном поступку,

- пружа социјалне услуге у поступку рјешавања о правима из области социјалне заштите,
- врши надзор над хранитељским породицама,
- води евиденцију и документацију о правима, пруженим услугама и предузетим мјерама у оквиру своје дјелатности и издаје увјерења на основу евиденције и
- врши исплату новчаних права утврђених Законом и другим прописима и општим актима.

Поред наведених послова, који представљају практичну примјену јавних овлаштења, центар за социјални рад обавља и стручне послове у спровођењу социјалне заштите и социјалног рада и породичне заштите:

- открива и прати социјалне потребе грађана и проблеме у области социјалне заштите,
- предлаже и предузима мјере у рјешавању социјалних потреба грађана и прати њихово извршење,
- предлаже мјере за унапређивање социјалне заштите и планирање развоја система социјалне заштите у локалним заједницама,
- организује и спроводи одговарајуће облике социјалне заштите и непосредно пружа социјалне услуге,
- прати стање у области породично-правне заштите, покреће иницијативе и предлаже мјере за унапређивање система породичне заштите,
- развија и унапређује превентивне активности које доприносе спречавању и сузбијању социјалних проблема,
- пружа дијагностичке услуге, спроводи одговарајући третман, савјетодавне, терапијске услуге и стручну помоћ корисницима,
- подстиче, организује и координира професионални и добровољни рад у области социјалне заштите,
- ради на развоју разноврсних модела збрињавања корисника у заједници и социјалних услуга у складу са потребама корисника, развија социјални рад у заједници (члан 101. став 2).

6.1.1. Функције центра за социјални рад

Дјелатност центра за социјални рад у пракси се остварује кроз реализацију основних функција центра за социјални рад. Милановић и Крговић (2003) истичу следеће најважније функције центра за социјални рад:

1. *Непосредно остваривање социјалне заштите грађана и њихових породица* је једна од основних функција центра за социјални рад, која подразумева пружање услуга и рјешавање о одређеним правима појединаца и породица из области социјалне заштите. Ова функција центра се доминантно односи на примјену социјалног рада у процјени и утврђивању испуњености услова појединаца и породица за остваривање права која су прописана Законом о социјалној заштити, који је основа за остваривање права. Поменути Закон у Републици Српској прописује 10 права (члан 20.) која могу остваривати појединци и породице у складу са прописаним условима. Права из социјалне заштите у Републици Српској у складу са Законом су: новчана помоћ, додатак за помоћ и његу другог лица, лична инвалиднина, подршка у изједначавању могућности дјете и омладине са сметњама у развоју, смјештај у установу, збрињавање у хранитељску породицу, помоћ и њега у кући, дневно збрињавање, једнократна новчана помоћ и савјетовање.
2. *Остваривање функције органа старатељства* центар за социјални рад реализује као установа социјалне заштите у цјелини. За остваривање ове функције, а због комплексности потреба у оквиру породично-правне заштите, постављени су одређени захтјеви у погледу стручних профила и компетенција стручних радника који остварују дјелатност центра за социјални рад и проводе различите поступке и облике заштите. У ову сврху у центрима за социјални рад ангажовани су различити профили стручњака: дипломирани социјални радник, дипломирани правник, дипломирани психолог, дипломирани социолог, менаџер социјалне политике и социјалне заштите, дипломирани педагог, дипломирани социјални педагог и дипломирани специјални едукатор и рехабилитатор (члан 91. став 2). Првобитна функција центра за социјални рад као органа старатељства је управо старање, односно посебна друштвена заштита дјете без (адекватног) родитељског старања и одраслих и старијих лица лишених пословне способности, али и осталих лица која нису у могућности да сама штите своја права и интересе. Основни садржај дјелатности органа старатељства у вршењу ове функције односи се на старање о

личности, имовини, правима и интересима лица под старатељством. У поглављу 5. детаљније је било ријечи о старатељству за дјецу и старатељству за одрасла и старија лица, као и о облицима овог модела заштите.

3. *Праћење и проучавање социјалних потреба и проблема* Милановић и Крговић (2003) означавају као функцију која је основа за развијање социјалне заштите, организовање превентивних активности у локалној заједници и развојно планирање социјалне заштите на локалном нивоу. Ова функција подразумијева скуп поступака за информисање и анализирање социјалних потреба и проблема, али и мјера које се спроводе за њихово ефикасно задовољавање и отклањање. Праћење се односи на карактеристике корисника и њихових породица и услуге социјалног рада, али и просторну распрострањеност социјалних проблема на одређеним локалитетима. Праћење и проучавање социјалних потреба и проблема у центрима за социјални рад у Републици Српској најчешће има извјештајно-синтетички карактер. Врши се на годишњем нивоу и представља саставни дио извјештаја о раду центра, на основу којег се прави план рада за наредну годину. Према Милосављевићу (1984) ова функција центра за социјални рад се остварује кроз обавезно евидентирање и документовање које је прописано подзаконским актима и служи као основа праћења у социјалној заштити; непосредно праћење социјалних проблема на одређеним локалитетима (мјесне заједнице, одређена подручја у локалној заједници) од стране стручних радника; спровођење истраживања и других метода прикупљања података и истраживања социјалних проблема од значаја за социјалну заштиту и кориштење података које су прикупиле и анализирале друге институције или појединци, а који су значајни за социјалну заштиту. Основна сврха праћења социјалних проблема у центрима за социјални рад према Милановић и Крговић (2003) је заснивање и практична примјена стандардног система праћења, којим ће се обезбиједити информације о социјалним потребама корисника, али и резултатима предузетих мјера и облика заштите који се спроводе ради рјешавања социјалних проблема.
4. *Превентивна дјелатност* као функција центра за социјални рад треба бити усмјерена на спречавање настанка или ублажавање узрока који доводе до социјалних потреба и проблема појединаца и породица, али и шире заједнице. Исти аутори истичу основне претпоставке за развој превентивних активности у центрима

за социјални рад, а то су: успостављање система праћења резултата и израда стандарда стручног рада и прецизних индикатора о социјалним потребама и проблемима, на основу којих ће се планирати и спроводити превентивне активности центра за социјални рад. Миловановић и Јовић (1998) према Милановић и Крговић (2003) дефинишу превенцију у социјалном раду као помагање појединцу да постигне и одржи оптимално функционисање у контексту проблема и стварање социјалних услова који помажу оваквом виду развоја појединца. Наведена дефиниција превенције се односи и на породице у којима се појединац развија и формира као индивидуа, али и на ширу друштвену заједницу, уколико бисмо даље уопштавали приступ превенцији, због усмјерености превенције на укупност особе унутар њене животне средине. Центри за социјални рад кроз превентивну дјелатност требају реализовати активности које су усмјерене на примарну, секундарну и терцијарну превенцију, што би било могуће уколико се задовоље основни структурални услови за успјешну превенцију. Ти услови подразумијевају праћење и координацију појаве; планирање, програмирање и предлагање општих и посебних мјера; координацију и обједињавање свих фактора и самосталну реализацију одређених посебних мјера. Поред наведеног, важно је у системе образовања уградити образовање професионалаца за превенцију, које у нашем образованом систему у највећој мјери изостаје. Превентивна дјелатност као функција центра за социјални рад може бити успјешна уколико се задовољи неколико важних претпоставки (Миловановић и Јовић, 1998): системско рјешавање статуса, појма и праксе превенције на свим нивоима социјалне заштите, укључујући и центар за социјални рад; одређивање и прихватање методолошких и стручних поступака и техника; образовање стручних радника за превентивну дјелатност; адекватни услови рада; финансирање превентивног рада и израда програма превентивних активности. У протеклој деценији у центрима за социјални рад у Републици Српској примјећени су покушаји осигуравања неких од наведених претпоставки, које су у мањем или већем обиму осигурале неке облике превентивног рада. Свакако је изостао системски одговор, који је нужан како би се могло говорити о превентивној дјелатности као функцији коју центри реализују у пуним капацитетима у складу са потребама становништва у локалној заједници у којој они дјелују.

5. *Планирање и програмирање социјалне заштите у центру за социјални рад* је једна од обавезних функција центра, будући да ова установа социјалне заштите учествује у планирању и програмирању социјалне заштите у општини/граду (локалној заједници) за чију територију је основана. Центри за социјални рад имају обавезу креирања планова средњерочног и дугорочног развоја, али и плана реализације годишњих активности. Ови планови произилазе из плана развоја социјалне заштите у локалној заједници. Поред наведених планова, центри учествују у креирању и изради посебних програма на нивоу локалне заједнице (заштита старијих, особа са инвалидитетом, жртава насиља у породици и сл.), са циљем спречавања узрока и ефеката неких појава или неповољног положаја одеђених друштвених група (Милосављевић, 1994). Имајући на уму да је хранитељство пожељан вид заштите дјете без (адекватног) родитељског старања, али и одраслих и старијих лица којима је потребно збрињавање, центри за социјални рад би кроз планирање и програмирање социјалне заштите на локалном нивоу, уз кориштење ресурса заједнице требали радити на програмима развоја хранитељства за обје категорије корисника. Овај вид заштите дјете требао би имати посебно мјесто у планирању социјалне заштите на нивоу локалне заједнице, узимајући у обзир циљеве који су дефинисани у Стратегији за развој социјалне заштите дјете без родитељског старања која је донесена на републичком нивоу.
6. *Координација активности на спровођењу социјалне заштите у локалној заједници* је функција центра за социјални рад која има за циљ да подстакне активности свих друштвених субјеката, те да их усмјери и подигне на ниво друштвене акције. Вршећи ову функцију, центар за социјални рад је у највећем броју случајева иницијатор и организатор сарадње са субјектима заштите чије је ангажовање неопходно у одређеној социјалној акцији. Ова функција центра за социјални рад најадекватније се реализује у организовању заједнице. Примјер добре координације на спровођењу социјалне заштите у локалној заједници у Републици Српској је мултисекторски тим за заштиту жртава насиља над женама и у породици, који се формира у локалној заједници на иницијативу центра за социјални рад са свим субјектима заштите жртава у локалној заједници.
7. *Функцију савјетовалишта* центар за социјални рад у првом реду обавља за породицу. Због своје функционалне и економске оправданости савјетовање је

пронашло своје мјесто у каталогу права од 2012. године, са доношењем новог Закона о социјалној заштити у Републици Српској. Циљеви савјетодавног рада су усклађени са свакодневним потребама појединаца, породица и неких друштвених група и усмјерени су на њихове развојне потребе, али и потребе условљене поремећеним интерперсоналним односима у породици или потребе изазване неким кризним ситуацијама. Ако се функција савјетовалишта посматра као саставни дио савременог стручног рада, може се говорити да је она усмјерена на: помоћ у активирању корисника и његове породице на рјешавању проблема са којима се суочавају; повезивање корисника и његове породице са системима помоћи и заштита њихових интереса и учешће у развијању ефикасних активности свих система помоћи (Миловановић и Крговић, 2003). Ова функција је изузетно важна у примјени хранитељства, јер се њени позитивни ефекти прије свега могу огледати у подршци биолошким породицама и изградњи њихових компетенција за адекватну бригу о дјетету, али и хранитељским породицама, у раду на јачању њихових компетенција за бављењем одеђеном врстом хранитељства.

6.1.2. Тимски рад у центру за социјални рад

Организован рад и успјешно пословање у свим професијама претпоставља увођење и практиковање тимског рада. Запослени у организацијама све мање раде индивидуално, а све више се ослањају на снагу тимова, повезујући се са другим запосленима на различите начине. Према Милосављевић и Петровић (2017) под тимом се може подразумијевати група чији су чланови окупљени око заједничке сврхе или заједничке групе циљева који се требају постићи, имају комплементарне вјештине и у остваривању циљева имају једнаку одговорност. Тимови имају одређене карактеристике које их разликују од група (без обзира о којој врсти групе је ријеч), а то су прије свега заједнички успјех (учинак, дјелотворност или продукт), одговорност чланова тима је индивидуална и групна (што може утицати на одлуке које се тимски доносе), те су знања и вјештине које посједују чланови тима комплементарне.

Према неким ауторима (Franch et al., 2005), идентификоване карактеристике успјешних тимова су:

- Јасни општи и специфични циљеви који су разумљиви свим члановима тима;
- Успјешан водитељ тима који је поштован;
- Појединачна и заједничка одговорност свих чланова тима;
- Поштовање разлика између чланова тима;
- Константна и отворена комуникација између чланова тима уз међусобно уважавање;
- Ефикасно доношење добрих одлука;
- Међусобно повјерење и искрен и отворен однос међу члановима тима и
- Конструктивно рјешавање конфликта у тиму.

Никић (2004) дефинише елементе успјешног тимског рада, а то су: отворени односи, емпатија, увјеравање, сарадња и стварање консензуса. Сви наведени елементи су у директној вези са горе наведеним карактеристикама успјешних тимова. Како би се обезбиједили елементи успјешног тимског рада, исти аутор наводи да је потребно да сваки од чланова тима има одређене компетенције: емпатија и међусобно разумијевање; сарадња и заједнички труд; отворена комуникација; постављање јасних норми и очекивања; самосвјесност и самокритичност у облику процјене личних способности у тиму; иницијатива и заузимање проактивног става према рјешавању проблема; самопоуздање и мотивација других чланова тима; флексибилност у начину обављања тимских задатака и организацијска свијест.

Наведене компетенције су предуслов како за рад у тиму, тако и за професионално обављање врло сложених радних задатака које имају стручни радници у центрима за социјални рад. Одредбама члана 102. став 2 Закона о социјалној заштити Републике Српске је дефинисано да се стручни рад центра за социјални рад заснива на примјени метода тимског рада. Дакле, нормативно је дефинисано да центри за социјални рад у обављању послова организују и спроводе тимски рад у раду са корисницима. У центрима за социјални рад најчешће су формирани мултидисциплинарни стручни тимови који одлучују о питањима из надлежности центра. Чланови оваквих стручних тимова могу бити сви стручни радници центра (Закон о социјалној заштити Републике Српске у члану 91. дефинише занимања чији послови у центрима спадају у послове стручног рада) у односу на потребе корисника и потребе спровођења поступка. Најчешћи чланови стручног тима центра за социјални рад су социјални радник, психолог, правник, педагог или социјални педагог и други стручни радници по потреби. Милосављевић и Петровић (2017)

наводе да је у раду стручног тима центра за социјални рад могуће препознати четири фазе: *припремна фаза* (у овој фази се врши избор руководиоца тима и размјењују информације о проблему и предмету проучавања и рјешавања), *фаза процјене* (сваки члан тима даје стручно мишљење на основу анализе свих фактора проблема који се рјешава), *интеграција добијених података и тимски закључак* (израда синтетизованог извјештаја тима, након појединачних налаза) и *план третмана* (израда плана третмана који треба бити базиран на активирању свих капацитета корисника, његове породице и ресурса у заједници), који је индивидуализован у складу са потребама корисника. Према истим ауторима, сврха тимског рада је израда заједничког мишљења кроз мултидисциплинарно сагледавање проблема корисника и његове актуелне животне ситуације, која укључује његове потребе и капацитете.

6.1.3. Тим за хранитељство

У складу са Законом о социјалној заштити Републике Српске стручни рад се у центрима за социјални рад, између осталих метода, спроводи кроз тимски рад. Од реформе система социјалне заштите, која је и званично започела 2012. године, у свим центрима за социјални рад уведена је обавеза тимског одлучивања и рјешавања проблема и захтјева корисника у мултидисциплинарним тимовима. У великом броју центара за социјални рад, тимски рад је као модел рада постојао и много раније.

У односу на величину, начин организације рада центра за социјални рад и стручне капацитете/људске ресурсе са којима располаже, центар за социјални рад формира стручне тимове. Највећи број центара за социјални рад у Републици Српској има формиране стручне тимове у односу на групе корисника права из социјалне заштите. Тако се може видјети да велики број центара за социјални рад има стручни тим за малољетна и пунољетна лица. У складу са овом подјелом, стручни тимови одлучују о правима и услугама које ће придонијети испуњавању најбољег интереса корисника у односу на његове потребе.

Хранитељство као алтернативна мјера заштите дјете без родитељског старања и одраслих и старих лица који немају могућност да живе у сопственој породици представља сет услуга које се започињу након комплексног процеса збрињавања корисника у

хранитељску породицу. Како је раније напоменуто, збрињавање у хранитељску породицу је једно од права из социјалне заштите, које, уз испуњавање одређених услова, може остварити малољетни и пунољетни корисник за кога је процјењено да му је потребно збрињавање. У складу са професионалним принципима, о остваривању ове врсте заштите, за сваког појединачног корисника одлучује стручни тим центра за социјални рад, на приједлог водитеља поступка. Осим одлуке о збрињавању корисника у хранитељску породицу, стручни тим центра за социјални рад има веома важну улогу у процесу стицања статуса за породице које ће се бавити хранитељством. Дакле, може се закључити, да стручни тим „даје зелено свјетло“ породицама у које ће се вршити збрињавање.

Савремени приступи хранитељству заговарају становиште да је хранитељство процес који започиње иницијалним контактом са потенцијалним хранитељима, укључује њихову процјену и верификацију, наставља се „упаривањем“ корисника и хранитељске породице, те се даље наставља кроз подршку и надзор током периода збрињавања (O’Loughlin & O’Loughlin, 2016). Један од стубова успјешности хранитељства у некој локалној заједници је формирање тима за хранитељство на нивоу центра за социјални рад, који би кроз мултидисциплинарни приступ одлучивао о праву на збрињавање, али и учествовао у процјени и оспособљавању хранитељских породица за рад, што представља основни предуслов за развој хранитељства. Према Грујић (2017) сврха тимског рада у хранитељству није уједначавање ставова стручних радника, већ сагледавање проблема из различитих перспектива, са акцентом на уважавање различитих гледишта. Основна специфичност тимског рада у хранитељству према истом аутору је учешће хранитеља (који имају искуство у раду у хранитељству и обучени су за пружање услуга) у раду тима, што у Републици Српској није случај.

Као што је раније наведено, процес процјене се завршава успјешно само уколико су у раду тима ангажовани посебно обучени стручни радници различитих професија. У тимовима за хранитељство социјални радници обављају највећи дијапазон послова и координишу активностима тима. Према Селимовић (2008), кроз тимски рад у области хранитељства превазилазе се садржај и границе стандардног управног поступка, будући да тимски приступ заштити дјете и породице у оквиру социјалне заштите представља јединство породично-правне и социјалне заштите. На овај начин, уз мултидисциплинарни приступ, омогућено је свестрано задовољавање потреба корисника на породичном и

друштвеном нивоу. Такође, важно је нагласити да документација која се израђује у завршним фазама тимског рада у управно-правном смислу има снагу доказа.

6.1.4. Супервизија стручних радника у хранитељству

За спровођење стручног рада у области хранитељства, његово унапређење и пружање квалитетних услуга корисницима важна је професионална супервизија.

Савремени приступ професионалну супервизују посматра као професију у настајању са два основна нивоа: процесни приступ и професионална супервизија. Основна обиљежја овог приступа супервизији су пребацивање фокуса са садржаја на процес, гдје се супервизија фокусира на релације између професионалца и клијента, те утицаја личног у професионалцу на његов стручни рад. У складу са овим приступом основни циљеви супервизије су професионални и лични развој кроз повећање сазнања и свијести о себи и проширивање објектне перспективе: личне и професионалне (Puhalic i Cajvert, 2019).

За потребе овог рада супервизија ће се посматрати као метода усвајања професионалних знања, повећања професионалних компетенција и побољшање квалитета услуга које се пружају корисницима кроз непосредан однос који се успоставља између стручног радника (супервизираних) и супервизора (Полић и Хрнчић, 2019).

У Републици Српској супервизија је формално добила простор у социјалној заштити са реформским процесима у овој области који су започели са доношењем новог Закона о социјалној заштити. Увођење супервизије у Босни и Херцеговини почео је и неколико година раније са успостављањем образовања за супервизоре у области социјалног рада 2006. године.

Значај супервизије у области социјалне заштите је препознат, те је Законом о социјалној заштити Републике Српске из 2012. године (члан 93.) предвиђено да установе социјалне заштите треба да обезбиједе супервизију за стручне раднике и остале раднике у социјалној заштити како би се омогућила стручна подршка у служби квалитетнијег стручног рада и услуга које се пружају корисницима. Ради ближег уређивања процеса супервизије 2017. године у Републици Српској на снагу је ступило Упутство о супервизији у установама социјалне заштите (Службени гласник Републике Српске бр.

43/17). Упутством су прописани услови као и начин спровођења супервизије у установама социјалне заштите.

Ајдуковић (2007) истиче да се развој организације и квалитет услуга које су у оквиру ње пружају корисницима у социјалној заштити може обезбиједити кроз супервизију. Значај супервизије се посебно истиче у раду са дјецом и младима у систему социјалне заштите, јер правовремена интервенција може довести до значајног побољшања квалитета живота кроз одређене животне промјене које су посљедица пружања квалитетних услуга у социјалној заштити. Најзаступљенији модел супервизије који је годинама уназад присутан у области социјалне заштите је *интегративни модел* супервизије познат и као англосаксонски модел. Ријеч је о моделу супервизије којим се омогућава примјена стандарда, професионална подршка и учење (Полић и Хрчић, 2019). У складу са овим моделом супервизија има неколико функција: административну, подржавајућу и едукативно-развојну. У литератури се срећу још двије функције супервизије: функција медијације и трансформативна функција.

Административна функција супервизије за циљ има усмјеравање супервизираног (стручног радника) на обављање стручних послова у складу са нормативним одредбама, стандардима и принципима стручног рада, али и политиком организације. Овом функцијом се уствари контролише рад стручних радника. Супервизор има задатак да прати, надгледа и врши евалуацију послова које супервизирани (стручни радник) обавља (Жегарац, 2016). Овом функцијом супервизије подстиче се и усклађеност административних процедура са радом са корисницима што повећава радну ефикасност. Административна функција супервизије у хранитељству има посебан допринос у усклађивању рада социјалних радника са стандардима који су препоручени или нормативно прописани. Као један од примјера може се навести поступак стицања статуса хранитељске породице у оквиру кога се проводи и Програма припреме за хранитељство који је прописан Правилником о хранитељству. Доследном примјеном ових стандарда постигао би се приближно исти квалитет обука, али би се и унаприједило хранитељство, нпр. уколико би административна функција супервизије била оријентисана на документовање и извјештавање о хранитељству, у центрима за социјални рад створила би се основа за адекватно системско планирање развоја хранитељства.

Подржавајућа функција супервизије подразумијева подршку и помоћ супервизираним (стручним радницима) за проналажење конструктивних модела рада са

корисницима. Велика важност се придаје препознавању личних потреба, али и изражавању емоција и потреба током супервизије (Жегарац, 2014). Ова функција супервизије позитивно би утицала на спречавање професионалног сагоријевања стручних радника који раде у хранитељству.

Едукативно-развојна функција супервизије подразумева ангажман супервизора на подстицању усвајања и развоја знања и вјештина супервизираних (стручних радника), те развоју потребе за цјеложивотним учењем. Динамика промјена која је једна од основних карактеристика области хранитељства за пружање адекватних и висококвалитетних услуга у хранитељству захтијева стални професионални раст и развој. У литератури се често издваја управо едукативно-развојна функција супервизије која доприноси смањењу незнања (Ajduković i Sajvert, 2004).

Неки аутори наводе да је важна функција супервизије *функција медијације* (Полић и Хрнчић, 2019. према Davys, 2010) због чињенице да током супервизијског процеса често може доћи до неслагања, те је због тога преговарање са циљем успостављања сарадничког односа веома важна функција супервизије.

Још једна функција супервизије која се спомиње у литератури је *трансформативна функција* (Weld, 2012), која покреће промјену у личној и професионалној сфери супервизираних (стручних радника). Утицај ове функције се прије свега огледа у позитивним промјенама свих учесника супервизијског процеса. Трансформативна функција супервизије би свој значај могла наћи у покретању активности које би биле усмјерене на унапређење и развој хранитељства јер се хранитељство може унаприједити у постојећим суженим стручним оквирима у социјалној заштити, само додатним ангажманом позитивно оријентисаних стручних радника.

Увођење супервизије у установе социјалне заштите у Републици Српској нормативно је предвиђено, али системски супервизија као процес у социјалној заштити није заживјела, те се не може говорити о њеној досљедној примјени. У 2018. години кроз пројектне активности које је спровело Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске реализована је супервизија за стручне раднике центара за социјални рад који су прошли обуку за рад у хранитељству. Ове активности су спровођене кроз четири регионално распоређене супервизијске групе. Подаци да ли је у складу са Упутством о супервизији у установама социјалне заштите обезбјеђена супервизија за стручне раднике

нису доступни. Ово питање се покушало истражити у истраживању које је спроведено у сврху израде ове докторске дисертације.

6.2. Стицање статуса хранитељске породице

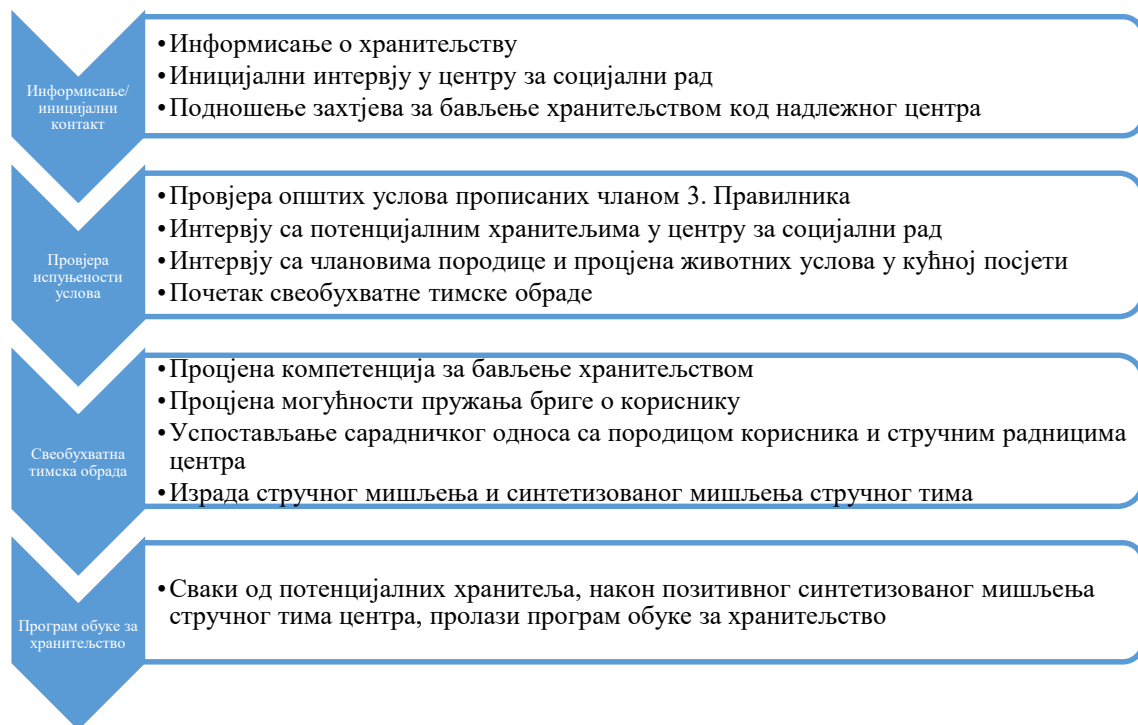
Стицање статуса хранитељске породице је комплексан поступак који се састоји од различитих активности које се могу груписати у неколико фаза:

- Информисање/иницијални контакт,
- Провјера испуњености услова за бављење хранитељством,
- Свеобухватна тимска обрада и
- Програм припреме за хранитељство.

У Републици Српској поступак стицања статуса хранитељске породице прописан је Законом о социјалној заштити (члан. 42. став 9), док се ближе уређује Правилником о хранитељству. У графичком приказу који слиједи учињен је покушај приказа фаза поступка и доминантних активности које их прате.

Може се закључити да будући хранитељи статус хранитељске породице стичу пролазећи кроз четири наведене фазе од којих сваку карактеришу активности које реализују потенцијали хранитељи и стручни радници центра за социјални рад (активности приказане у графикону бр.3). Завршетак овог процеса формализује се потврдом за бављење хранитељством коју издаје надлежни центар за социјални рад на период од 4 године.

Графикон 3. Поступак стицања статуса хранитељске породице

6.2.1. Информисање/иницијални контакт

Ријеч је о предфази у поступку стицања статуса хранитељске породице, током које се потенцијалним клијентима пружају основне информације о хранитељству, објашњава поступак стицања статуса хранитељске породице и започиње почетна процјена потенцијалних хранитеља. Информисање је праћено давањем основних информација о свим фазама поступка, као и информисању о потребној документацији која се подноси уз захтјев. Поред наведеног, у овој фази је важно афирмисати потенцијалне хранитеље за подношење захтјева, јер је у немалом броју случајева, потребна документација која се подноси уз захтјев демотивишући фактор, будући да је свеобухватна и захтијева издвајање значајне количине времена и финансијских средстава. Током првог контакта са потенцијалним хранитељима важно је обезбиједити да информације даје стручни радник који је обучен за рад у хранитељству, како би се уједно могла започети и процјена потенцијалних хранитеља, која се прије свега односи на процјену личности и мотива за бављење хранитељством. Ови елементи ће бити предмет процјене и у свим каснијим фазама.

Информисање као предфаза би требало да укључује и промоцију хранитељства која се одвија континуирано и пропраћена је различитим врстама кампања, како би се радило на подизању свијести опште популације о важности хранитељства као пожељног модела заштите корисника којима је потребно збрињавање. На овај начин би се могло обезбиједити да центри за социјални рад располажу са већим бројем хранитељских породица које би могле збрињавати кориснике када се за то укаже потреба.

6.2.2. Провјера испуњености услова за стицање статуса хранитељске породице

Провјера испуњености услова за стицање статуса хранитељске породице је прва фаза у поступку током које се врши провјера достављене прописане документације. Уз захтјев који се подноси центру за социјални рад потенцијални хранитељи су дужни доставити слjedeћу документацију (члан 3. Правилника): извод из матичне књиге рођених, извод из матичне књиге вјенчаних, увјерење о држављанству, љекарско увјерење - за хранитеља и супружника, налаз и мишљење психијатра - за хранитеља и супружника, потврда о запослењу и мјесечним примањима, потврда о имовини, увјерење да потенцијални хранитељи нису осуђивани, увјерење да се против хранитеља не води истрага, односно да није подигнута оптужница, увјерење да потенцијални хранитељи нису лишени родитељског права, као и увјерење да нису лишени пословне способности.

Након увида у потребну документацију, са потенцијалним хранитељима се обавља интервју у центру за социјални рад, чиме почиње утврђивање опште подобности за бављење хранитељством. Према Грујић и сарадницима (2014) утврђивање опште подобности за хранитеље подразумијева сагледавање социјалноекономских услова породице, здравственог стања свих чланова породице, образовног статуса, организације породичног живота и интегрисаности у локалну заједницу, комуникације у породици, емоционалне размјене између чланова породице, метода васпитања дјеце, способности препознавања и задовољавања потреба дјетета без родитељског старања, искуства и повољних могућности као и слабости породице. Поред интервјуа који се са потенцијалним хранитељима обавља у центру за социјални рад, процјена се обавља током интервјуа у кућној посјети код будућих хранитеља. Показало се да је пракса обављања кућних посјета кључна за исправну процјену, у којој се сва осјећања и емоције корисника стављају у

фокус у његовом окружењу и омогућавају ефективну процјену (Ferguson, 2018). Ова фаза карактеристична је јер се у њој започиње свеобухватна тимска процјена породице која је пријављена за хранитељство. Најчешће је случај да се интервју са потенцијалним хранитељима од стране чланова стручног тима обавља у центру за социјални рад, док социјални радници обављају кућну посјету у којој имају ексклузивитет увида у све аспекте живота и функционисања породице.

6.2.3. Свеобухватна тимска обрада

Ријеч је о фази која се једним својим дијелом започиње током фазе провјере испуњености услова за бављење хранитељством. Њена основна карактеристика је мултидисциплинарно сагледавање капацитета и могућности потенцијалне хранитељске породице. Најчешће се током ове фазе потенцијални хранитељи срећу са стручним радницима који су кроз рад стручног тима укључени у рад са потенцијалним хранитељима. Најзначајнија карактеристика ове фазе је успостављање сарадничког односа потенцијалних хранитеља са стручним радницима центра, који ће током обављања хранитељства бити подршка породици. За ову фазу је карактеристична и израда документације, која подразумијева евидентирање прикупљених налаза од стране сваког стручног радника понаособ у форми стручног мишљења, али и израду синтетизованог мишљења стручног тима, које не представља обједињавање појединачних мишљења стручних радника, већ документовање тимске процјене потенцијалних хранитеља.

Свеобухватна тимска обрада потенцијалних хранитеља најкраће речено представља процјену потенцијалних хранитеља. Укључује низ активности којима се обезбјеђује прикупљање информација које ће се користити у сврху процјене потенцијалних хранитеља за бављење хранитељством и израде потребне документације. Свеобухватну тимску обраду врши тим центра за социјални рад који је мјесно надлежан за сваку појединачну породицу. Овај процес се започиње након што потенцијални хранитељи поднесу захтјев за бављење хранитељством центру за социјални рад.

Уколико центар за социјални рад нема формиран тим за хранитељство, за сваки појединачан случај формира се тим састављен од стручних радника различитих професија, који имају искуство рада у области хранитељства. Пожељно је да чланови тима буду

стручни радници који су прошли обуку за хранитељство која је прописана Правилником о хранитељству Републике Српске. Чланови стручног тима су обавезно припадници сљедећих професија: социјални радници, психолози, правници, педагози, док се други професионалци уводе у тим у односу на потребе сваког појединачног потенцијалног хранитеља.

У складу са чланом 7. Правилника свеобухватна тимска обрада подразумијева процјену сљедећих елемената:

- компетенције хранитеља за обезбјеђивање сигурног окружење за корисника,
- могућности за задовољавање потреба корисника,
- очување идентитета корисника кроз подржавање веза између корисника и његове породице, али и других важних особа из његове прошлости,
- пружање подршке кориснику у превладавању сепарације и губитака,
- прихватање подијељене одговорности и успостављање сарадничког односа са породицом корисника и стручним радницима центра за социјални рад.

Процјену наведених елемената, у складу са дјелокругом дјеловања своје професије, врши сваки стручни радник, уносећи перспективу своје професије у сагледавање капацитета и могућности потенцијалних хранитеља. Методе и технике које се користе током свеобухватне тимске обраде у раду са потенцијалним хранитељима најчешће су: посматрање, анализа садржаја документа, интервју, примјена различитих скала процјене, кућна посјета и др.

Изузетно важан сегмент тимске обраде је свеобухватна процјена, коју у односу на своје компетенције врше чланови тима у односу на сваког појединачног кандидата за хранитељство. Обавезни елементи процјене подразумијевају процјењивање:

- почетних знања о хранитељству и очекивањима хранитеља,
- мотивације за хранитељство,
- препознавања и задовољавања потреба дјетета - узрасне и индивидуалне разлике, као и потребе одраслих старијих лица (у односу на категорију корисника за чије хранитељство се потенцијални хранитељи пријављују),
- разумијевања специфичних потреба корисника,
- личне историје хранитеља,
- породичних односа у хранитељској породици,
- квалитета партнерских односа хранитеља,

- родитељских компетенција.

У односу на наведене елементе Грујић (2017) идентификује неколико критеријума процјене за избор хранитељске породице, а то су:

- Услови за хранитељство (испуњеност услова који су предвиђени позитивним законским прописима),
- Критеријуми за прихватљиву мотивацију (хумана мотивација у којој је доминантан интерес корисника, али уз уважавање потреба и интереса хранитеља и локалне заједнице или друштва),
- Компетенција за хранитељство (искуство потенцијалних хранитеља у родитељству или у бризи за одрасле и старе) која подразумева вјештину физичке, психичке и психолошке његе, вјештину пружања заштите и обезбјеђивање сигурног окружења за корисника.

Други аутори (O'Loughlin & O'Loughlin, 2016) тврде да се процјена потенцијалних хранитеља треба базирати на процјени сљедећих компетенција:

- Брига о кориснику – укључује високе стандарде у пружању физичке и емоционалне бриге о кориснику који се суочава са губицима, као и осигуравање адекватног образовања и здравствене његе.
- Обезбјеђивање безбједног и брижног окружења – подразумева осигуравање безбједног окружења, као и спречавање негативних вањских утицаја на корисника.
- Рад у тиму – што подразумева способност сарадње са професионалцима и особама које су у блиским везама са корисником кроз директни или индиректни контакт, као и чување информација са којима располажу.
- Лична историја и развој хранитеља – укључује процјену ранијих искустава и могућност њиховог утицаја на хранитеље и њихову способност за бригу о корисницима.

У процесу процјене потенцијалним хранитељима је пружена могућност да изврше самопроцјену, односно да увиде имају ли потребне услове и способности, спремност и енергију за хранитељство (Селимовић, 2008). Дакле, процес процјене омогућава потенцијалним хранитељима да процијене своје способности, знања и вјештине; да се информишу о карактеристикама и предностима хранитељства, али и дужностима хранитеља; да добију помоћ у превазилажењу стереотипних схватања и убјеђења; те да се

суоче са свим сложеностима промјена које ће наступити у њиховом животу и животу њихове породице уколико постану хранитељи.

У складу са Правилником о хранитељству, након завршетка поступка процјене испуњености услова за стицање статуса хранитеља, сваки члан стручног тима сачињава извјештај (налаз и мишљење) за сваког кандидата за хранитељство, након чега се израђује синтетизовани извјештај - налаз и мишљење стручног тима о способности потенцијалних хранитеља. Синтетизовани извјештај стручног тима представља производ тимског рада на процјени подобности за хранитељство (Грујић, 2017).

Важност евидентирања и документовања посебно је наглашена у изради синтетизованог извјештаја, будући да је ријеч о кључном документу на основу кога се доноси одлука о процјени потенцијалне хранитељске породице. Према Грујић (2017), овај документ има посебан значај јер је сврха синтетизованог извјештаја информисана/одговорна одлука о подобности потенцијалних хранитеља; избор хранитељске породице за дијете или одраслу и старију особу се врши управо сагледавањем података, карактеристика, снага и потреба потенцијалне хранитељске породице; на основу извјештаја се ради план подршке кориснику и хранитељској породици у периоду адаптације.

У Републици Српској нису усвојени стандарди у хранитељству, стога центри за социјални рад проводе процедуре различито, немају на располагању обрасце за извјештавање, па тако ни образац за синтетизовани извјештај који би осигурао одређени квалитет рада и обухватање свих значајних елемената процјене.

6.2.4. Програм обуке за хранитељство

Програм обуке за хранитељство је посљедња фаза у процесу стицања статуса хранитељске породице. Услов за пролазак кроз програм обуке за све потенцијалне хранитеље је позитивно синтетизовано Мишљење стручног тима (Члан 8. став 2 Правилника). Садржај програма обуке је прилагођен потребама хранитеља које се односе на разумијевање хранитељства и специфичности корисника, њихових потреба и начина задовољавања, криза и начина ношења са кризама и превазилажења кризних ситуација. Програм обуке за хранитељство проводе обучени стручни радници центра за социјални

рад, који су обучени за рад у области хранитељства и сертификовани су за провођење програма обуке за хранитеље. Програм обуке разликује се у односу на групу корисника за чије се збрињавање потенцијални хранитељи припремају.

Програм обуке намијењен хранитељима за дјецу садржи следеће теме (додатак Правилника о хранитељству):

1. Развој компетенција хранитеља;
2. Права дјетета;
3. Потребе и развој дјетета;
4. Континуитет живота дјетета и његов идентитет;
5. Породица и значај одрастања у породичном окружењу;
6. Животне кризе и обрасци функционисања породице;
7. Сарадња стручњака са хранитељском и биолошком породицом;
8. Занемаривање и злостављање дјеце;
9. Туговање и губици;
10. Припрема за почетак хранитељства и
11. Поступак заснивања хранитељства.

Адекватном обрадом предвиђених тема уз активно учешће потенцијалних хранитеља у обуци може се директно утицати на вјештине и компетенције потенцијалних хранитеља. Грујић (2017) наглашава да је потребно да се за хранитеље за дјецу бирају особе које су хумане и у свој дом примају дјецу којој нису родитељи, хранитељи који дјецу уче и подржавају у превазилажењу болних искустава из прошлости, уче их и омогућавају им да уживају у дјетињству и окрећу се ка будућности.

Уколико се анализира дати опис хранитеља, те уколико се у обзир узму потребе дјетета коме је потребно збрињавање, уважавајући све специфичности контекста живљења дјетета које се издваја из породице, може се закључити да је за хранитељство за дјецу потребно много вјештина које се могу сажети у доле наведене:

- Обезбјеђивање сигурности, бриге и подршке дјетету у складу са његовим потребама;
- Могућност прихватања дјетета без обзира на његове карактеристике, поријекло и идентитет;

- Очување идентитета дјетета кроз сарадњу са његовим блиским особама (родитељи, сродници и друге блиске особе), те поштовање права дјетета на сопствену историју кроз пружање неопходних информација о породичном поријеклу дјетета;
- Знања о развоју дјетета и начинима комуникације са дјететом у односу на његову доб;
- Емпатија и разумијевање;
- Препознавање потешкоћа и проблема у развоју и изналажењу правилних образаца у ношењу са евентуалним застојима у развоју;
- Рад са дјететом уколико његово понашање није у складу са очекивањем;
- Сарадња и комуницирање са професионалцима из различитих система, примарно система социјалне заштите и система којима припада дијете (васпитно-образовни, здравствени систем и сл.);
- Препознавање утицаја личног искуства и искуства њихове породице на развој дјетета, те препознавање утицаја дјетета на хранитељску породицу;
- Способност превладавања кризних ситуација;
- Рад на сопственом развоју и учествовање у едукативним и програмима подршке за хранитеље;
- Партнерски рад са професионалцима који раде на заштити дјеце;
- Развијање самопоштовања и самопоуздања код дјеце;
- Доживљавање рада са дјецом као пријатност и изазов;
- Препознавање сопствених снага и ограничења.

Програм обуке намијењен хранитељима за одрасла и старија лица састоји се од следећих тема (Додатак Правилника о хранитељству):

1. Развој компетенција хранитеља,
2. Потребе старијих лица,
3. Континуитет живота старијих и њихов идентитет,
4. Значај породичног окружења,
5. Сарадња стручњака са хранитељском породицом,
6. Начини комуникације са старијим лицима,
7. Занемаривање и злостављање старијих лица,
8. Туговање и губици,
9. Припрема за почетак хранитељства и

10. Поступак заснивања хранитељства.

У програму припреме за хранитељство који је креиран за хранитеље за одрасла и старија лица посебна пажња посвећена је специфичним потребама ових категорија корисника, комуникацији и сарадњи са стручним радницима центра за социјални рад, али и стручњацима из других система који доприносе оптималном функционисању збринутих корисника. Поред наведеног, хранитељи се обучавају за рад и бригу о одраслим и старијим лицима која имају искуство занемаривања и злостављања, што је посебно изражен проблем у претходној деценији.

Након завршене обуке кроз програм припреме за хранитељство хранитељима се издаје потврда за хранитељство са роком важења од четири године. Породица којој се изда потврда за хранитељство у складу са прописима, стекла је статус хранитељске породице који се стиче на период од четири године у коме се може вршити збрињавање корисника. Након истека временског периода од четири године, хранитељи поново пролазе кроз Програм обуке.

Посебне, додатне обуке се организују за хранитеље који ће се бавити специјализованим хранитељством, на којима је посебна пажња посвећена стицању вјештина за рад са одређеним категоријама корисника специјализованог хранитељства. Поред редовних обука, хранитељима је потребно пружати подршку кроз додатне едукације и савјетовање, али и групни рад са хранитељима.

6.3. Поступак збрињавања корисника у хранитељску породицу

Поступак збрињавања корисника у хранитељску породицу може се дефинисати као редослијед потребних и унапријед дефинисаних радњи које за сврху имају утврђивање потребе за збрињавање корисника у хранитељску породицу, обезбјеђивање одговарајуће хранитељске породице, припрема корисника и хранитељске породице за збрињавање и реализација збрињавања.

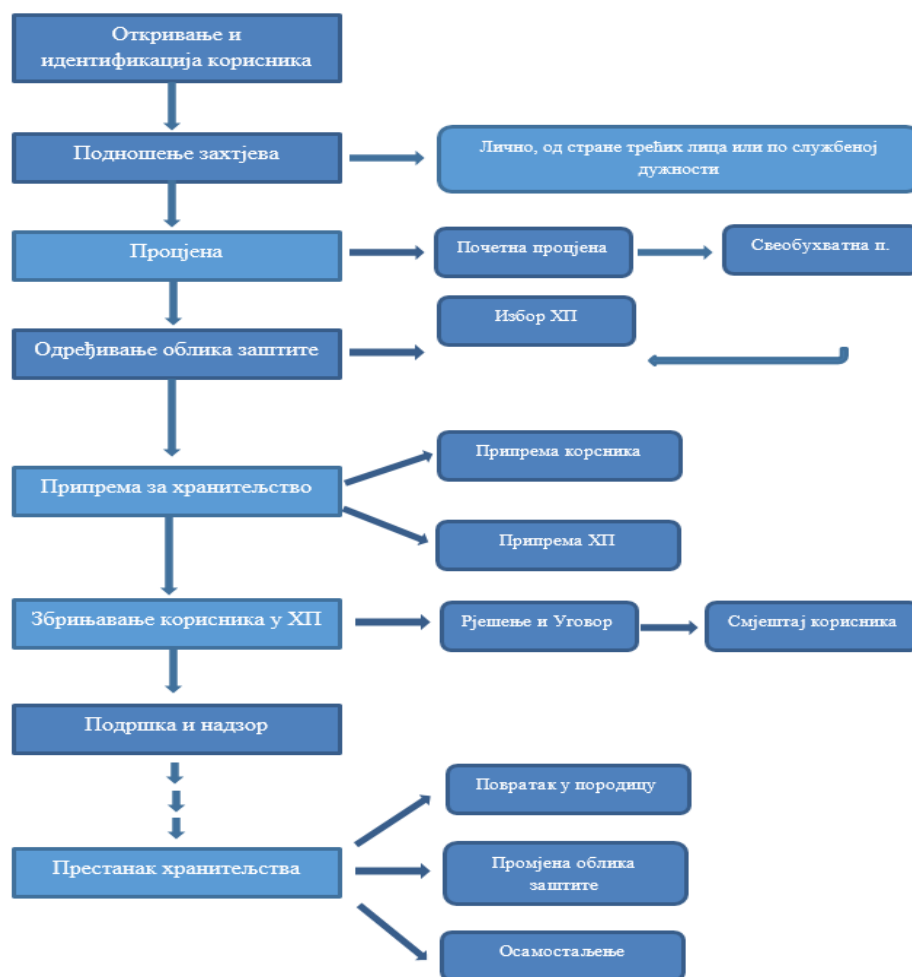
Када је ријеч о активностима које се проводе током поступка збрињавања корисника у хранитељску породицу, потребно је навести оне најзначајније у поступку:

- Откривање и идентификација корисника који имају потребу за збрињавањем / социјалном заштитом;

- Одређивање адекватног облика заштите за корисника;
- Утврђивање потребе за збрињавањем корисника у хранитељску породицу;
- Избор одговарајуће хранитељске породице у коју ће се збринути корисник;
- Припрема корисника и хранитељске породице за збрињавање;
- Збрињавање корисника у хранитељску породицу,
- Подршка и надзор у вршењу хранитељства;
- Престанак хранитељства (повратак корисника у биолошку породицу или престанак хранитељства из других разлога).

Поступак збрињавања корисника у хранитељску породицу је сложен поступак који се спроводи у складу са Законом о општем управном поступку („Службени гласник РС бр.: 13/02,87/07,50/10 и 66/18). Због сложености самог поступка, у дијелу који слиједи начињен је покушај графичког приказивања најважнијих елемената поступка збрињавања корисника у хранитељску породицу у коме су обухваћене активности које се у поступку проводе од идентификације корисника до престанка хранитељства (Графикон 4).

Графикон 4. Приказ поступка збрињавања корисника у хранитељску породицу

6.3.1. Утврђивање потребе за збрињавањем корисника у хранитељску породицу.

Дјеца, одрасли и старији који имају потребу за збрињавањем и заштитом откривају се на основу непосредних сазнања која орган старатељства може добити из различитих извора, од правних или физичких субјеката. Дијете које долази у систем социјалне заштите најчешће је дијете без родитељског старања или дијете без адекватне родитељске заштите, дијете које је занемаривано или злостављано, дијете чији је развој ометен породичним приликама или дијете са проблемима у понашању.

Када је ријеч о одраслим и старијим лицима, најчешћи узроци уласка у систем социјалне заштите су: недостатак породичне бриге, немогућност бриге о самом себи, поремећени породични односи, инвалидитет и сл. Након сазнања, које обично резултира подношењем захтјева, стручни радници центра започињу такозвани *циклус вођења случаја* (Жегарац, 2015). Овај циклус обухвата седам фаза рада: процјена, планирање,

организовање приступа услугама и упућивање, имплементација и координација услуга, праћење, евалуација и завршетак рада.

У стручним круговима честа дилема је како одговорити на питање: Када почиње вођење случаја? Да ли вођење случаја почиње приликом првог контакта потенцијалног клијента са стручним радником центра, или у неком другом моменту? У складу са стандардима за праксу социјалног рада у заштити дјете (NASW, 2013), прије почетка рада на случају потребно је обезбиједити пријем, провјеру покретања поступка, информисање подносиоца, провјеру надлежности, одређивање приоритета и степена приоритета поступања (Шћеповић и сар., 2018:16). Према Жегарац (2015) случај означава одређене околности или ситуацију која отежава или онемогућава задовољавање потреба корисника и превазилажење проблема. Овако посматрајући дефиницију случаја, може се закључити да рад на случају започиње процјеном, што је дио поступка збрињавања корисника у хранитељске породице.

„Процјена је поступак који обухвата прикупљање свих релевантних информација о развоју и индивидуалним карактеристикама дјетета, родитељским капацитетима, актуелним околностима и функционисању дјетета у оквиру његове породице и средине његовог функционисања; процјену сигурности и угрожености дјетета, као и процјену снага и ризика дјетета, родитеља, породице и средине“ (Шћеповић и сар., 2018:17). Добијени подаци кроз поступак процјене користе се као основа за утврђивање потребе за збрињавањем дјетета у хранитељску породицу, те формирање стручног мишљења на основу кога се доноси одлука.

Код утврђивања потребе за збрињавањем одраслих и старијих лица врши се процјена која обухвата: индивидуалне карактеристике корисника, потребе корисника са посебним акцентом на здравствене потребе, личне ресурсе и ресурсе породице, социоекономски статус, породичне односе и односе породице са заједницом.

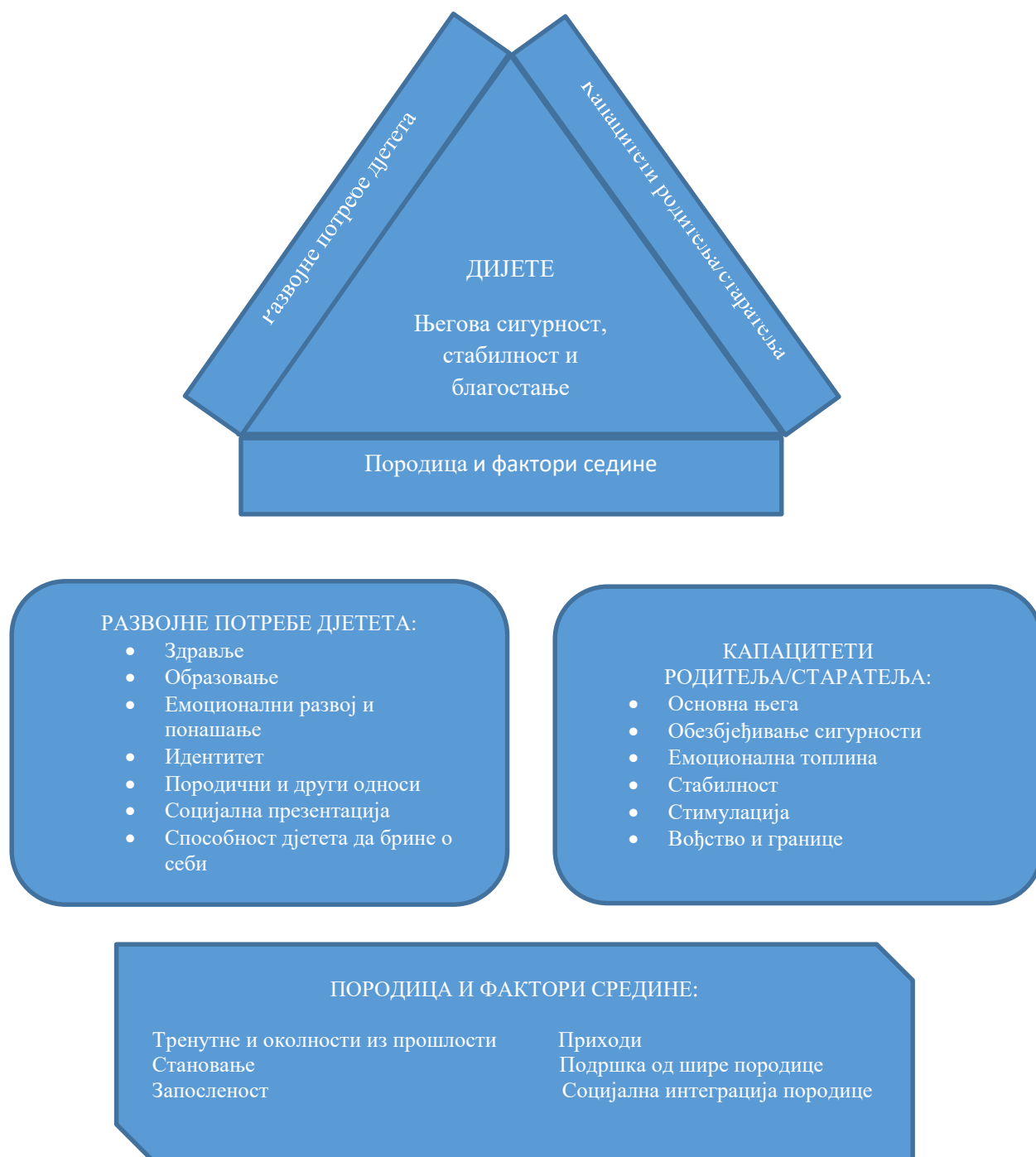
Како је раније наведено, поступак процјене се заснива на интердисциплинарном приступу, али веома често захтијева и мултисекторски приступ, односно укључивања стручњака из других установа и институција, те кориштење њихових евиденција, документације и информација. Поступак процјене састоји се из два дијела: почетне процјене и свеобухватне процјене.

Почетна процјена у литератури се још назива и иницијална процјена. Ријеч је о поступку током кога се добијају оквирни подаци о проблемима, потребама, угрожености и

сигурности дјетета или одрасле, односно старије особе, који су неопходни за што брже планирање и пружање адекватне заштите. У поступку почетне процјене утврђује се степен угрожености, односно степен сигурности корисника у породици. Кроз почетну процјену добија се почетни увид у животне околности корисника и породице, као и тренутне ситуације, те потребе за заштитом (Шћеповић и сар., 2018:17). Током поступка процјене потребно је извршити сљедеће активности:

- Посматрање (опсервација) и разговор са корисником;
- Посматрање и разговор са члановима породице (родитељима, дјецом, сродницима) и другим значајним особама;
- Кућне посјете (непосредна опсервација животних околности корисника);
- Прикупљање и анализа информација од других стручних радника центра, као и других институција;
- Преглед и анализа прикупљене документације са нагласком на процјену ризика и сигурности.

За процјену дјетета и породице, различити аутори су сагласни да се процјењивање најчешће врши кроз „троугао процјењивања“ приказан на слици 1. гдје странице троугла представљају развојне потребе дјетета, способности породице и факторе средине, док се дијете (сигурност, стабилност и благостање) налази у средишту троугла.

Слика 1. Троугао процјењивања – адаптиран приказ (Ајдуковић и Радочај, 2008, према Grey, 2002, преузето из Шћеповић и сар., 2018:20)

Свеобухватна процјена обухвата активности које се спровode уколико се у почетној процјени утврди да недостају информације или подаци за добијање увида у потребе корисника, подршку коју добија или подршку која недостаје, односно у свим случајевима који захтијевају детаљнију процјену одређених области или сегмената

функционисања. У области хранитељства процјена се врши континуирано, током цијелог процеса: при утврђивању потребе за збрињавањем корисника, током трајања збрињавања и приликом престанка хранитељства. Приликом утврђивања потребе за збрињавањем корисника процјењује се низ фактора и околности (елемената) који се односе на најбољи интерес корисника (примарно најбољи интерес дјетета, када су у питању малолетни корисници) који утичу на потребе за збрињавањем. То су корисник, његова породица и/или околина и хранитељска породица (Церибашић, 2018). У табели бр. 1 дат је приказ елемената процјене при утврђивању потребе за збрињавањем.

Табела бр. 1. Елементи процјене при утврђивању потребе за збрињавањем

Елементи процјене		
Дијете	Породица и околина	Хранитељска породица (ХП)
Узраст	Структура породице	Алтруизам као основни мотив
Пол	Стабилност веза између чланова породице	Припремљеност и обученост за хранитељство
Ниво психосоцијалне зрелости дјетета	Односи са окружењем, склоности, навике	Мјесто пребивалишта
Здравствени статус	Динамика породичних односа (у свим релацијама)	Образовање хранитеља
Могућност задовољавања потреба у хранитељству	Могућност обезбјеђивања безбједног окружења и оптималног раста и развоја за дјecu	Специјализованост ХП за одређену врсту подршке
Квалитет односа са члановима породице	Могућност обезбјеђење адекватног окружења за нормалан живот за одрасле и старије	Број раније збринутих корисника у ХП
Осигуравање континуитета у расту и развоју/животу	Мотивација за бригу о члану породице	Сређеност и стабилност односа у ХП
Изложеност ризичним ситуацијама	Материјалне и стамбене прилике	Спремност свих чланова ХП да пруже подршку у хранитељству
Угроженост безбједности у властитој породици	Информисаност чланова породице о угрожености њеног члана и могућим рјешењима	Осигуравање континуитета живота
Информисаност о властитој ситуацији и могућим рјешењима		Одржавање везе корисника са биолошком породицом и другим значајним особама
Мишљење корисника о збрињавању у ХП		Разлика у годинама и доб хранитеља
Могућност збрињавања у ХП у мјесту пребивалишта		Доступност ресурса у мјесту пребивалишта ХП у односу на потребе корисника
Пројекција адаптације на ново окружење		

Процјеном наведених елемената код дјетета/одрасле или старије особе и породице утврђује се потреба за збрињавањем. Уколико потреба за збрињавањем корисника буде

утврђена, процјењују се наведени елементи за хранитељску породицу, како би се на потребе корисника у највећој мјери дао адекватан одговор, те се омогућило њихово задовољавање.

6.3.2. Избор хранитељске породице

Избор хранитељске породице је један од кључних дијелова поступка збрињавања корисника. Избор се врши у односу на потребе корисника, дакле хранитељска породица се у односу на своје карактеристике, снаге и могућности бира за корисника, никако обрнуто.

Избор хранитељске породице врши се између хранитељских породица које „стоје на располагању“ центру за социјални рад, односно између породица које су стекле статус хранитељске породице. Како је већ наведено, избор хранитељске породице је најосјетљивији дио поступка збрињавања корисника у хранитељску породицу, овом дијелу поступка дата је посебна пажња, те је и нормиран кроз Правилник о хранитељству (чланови 11., 12. и 13. Правилника). Тако у складу са Правилником, избор хранитељске породице врши центар за социјални рад мјесно надлежан за корисника. Овај поступак треба обухватати упоредну анализу индивидуалних карактеристика корисника и његових потреба и карактеристика хранитељских породица. Основна карактеристика овог дијела поступка је осјетљивост у правилној процјени и упаривању корисника и хранитељске породице која треба одговорити на све индивидуалне потребе, потешкоће и проблеме са којима се суочава сваки корисник. Због осигуравања адекватног упаривања корисника и хранитељске породице, Правилник о хранитељству (члан 12.) прописује да приликом избора хранитељске породице, надлежни центар за социјални рад организује консултације током којих се анализирају потребе корисника и бира одговарајућа хранитељска породица. У овим консултацијама учествују стручни тим центра за социјални рад надлежан за заштиту корисника, родитељи, старатељи, корисник - уколико његов узраст, односно ментална очуваност то дозвољава, те друга лица од значаја за сагледавање најбољег интереса корисника. Иако нормиран, поступак избора хранитељске породице у пракси се најчешће врши на основу одлуке стручног тима центра за социјални рад који извршава збрињавање корисника, без учешћа других набројаних актера. Разлози за овакво приступање избору хранитељске породице су бројни, међу којима су најдоминантнији:

хитност, недостатак хранитељских породица, немогућност организовања мултисекторског тима, недостатак стручних радника у центрима, те увјерење стручних радника центара за социјални рад да ће на основу професионалних знања и искустава донијети најбољу одлуку за корисника, без његовог укључивања.

Истим документом у члану 13. прописане су елементи које треба да задовољава хранитељска породица која се бира за корисника, који у највећој мјери представљају и елементе процјене. У том смислу, хранитељска породица треба да:

- Одговара циљевима заштите корисника, према његовим актуелним и дугорочним потребама;
- Испуњава услове у погледу разлике у годинама између корисника и хранитеља, која треба да одговара односу родитељ - дијете или старије лице и хранитељ;
- Живи у средини која располаже одговарајућим ресурсима у складу са специфичним потребама корисника;
- Живи у средини која ће омогућити очување успостављених односа корисника са сродницима и другим блиским особама;
- Обезбјеђује његовање и очување личног, породичног, националног и вјерског идентитета;
- Одговара потребама корисника у складу са његовим узрастом, полом, образовним и другим потребама и
- има посебне капацитете и мотивацију за задовољавање потреба корисника.

6.3.3. Припрема корисника и хранитељске породице за збрињавање

Припрема корисника за збрињавање у хранитељску породицу је веома важан дио поступка збрињавања. У односу на категорију корисника, припрема за збрињавање се врши на различите начине, прилагођена узрасту, односно доби корисника имајући на уму узроке због којих се збрињавање врши. Како наводи Грујић (2017:236) „припрема се врши са циљем да се збрињавање корисника у нову породицу обави са што мање трауме, кроз постепено упознавање и стицање осјећаја блискости и припадности са хранитељима“.

Припрема дјетета за збрињавање у хранитељску породицу је изузетно осјетљив период јер неминовно представља трауматско искуство, будући да се дијете издваја из

породице. Према Грујић (2017), прије измјештања дјетета из породице потребно је да стручни радници који врше збрињавање буду детаљно упознати са трауматским искуствима које је дијете доживјело, какву врсту подршке је имало у биолошкој породици, које потребе нису биле задовољене код дјетета и које је механизме одбране дијете примјењивало у превазилажењу стресних и других ситуација. Ове информације су од великог значаја за предвиђање и разумијевање даљег понашања дјетета, те адекватне припреме плана третмана. У литератури се апострофира припрема дјетета кроз пажљиво информисање дјетета о изабраној хранитељској породици, основним подацима о члановима породице, о школи и другим елементима који су важни за дијете (Југовић, 2020. према Хаџовић и сар., 2009). Припрема дјетета за издвајање из породице у највећој мјери се односи на психолошку подршку која се пружа дјетету како би се умањиле трауме премјештаја из биолошке породице или другог мјеста живљења (установа за смјештај, друга хранитељска породица). У пракси су врло честе ситуације када се дијете да би му се обезбиједила сигурност из биолошке породице измјешта хитно, те околности не дозвољавају много времена за припрему. Припрема се у тим случајевима обавља брзо и „у ходу“. У овим случајевима такође је од велике важности информисаност дјетета о разлозима хитног измјештања, посебно уколико се дијете премјешта из једне у другу хранитељску породицу. У оквиру припреме дјетета за збрињавање у хранитељску породицу, потребно је уприличити и први сусрет са хранитељима, за који је неопходно дјетету обезбиједити познато окружење и присуство његових особа од повјерења. Уколико то дозвољава временски оквир у коме се треба извршити збрињавање, пожељно је уприличити више оваквих сусрета.

Припрема одраслих и старијих лица за збрињавање у хранитељску породицу је велики изазов за стручне раднике који врше збрињавање. Као и код малољетних корисника, најчешће је ријеч о психолошкој подршци пунољетним корисницима која је оријентисана на лакше прихватање промјене у свим сферама живота која ће наступити. Без обзира на узрок збрињавања, пунољетни корисници врло често имају отпор према збрињавању у хранитељску породицу често и због непознавања хранитељства, те страха да ће доживјети непријатне ситуације у другој породици. Такође, потреба за останком у својој породици и познатој средини је код одраслих и старијих особа врло често изражена. Изазов за социјалне раднике и друге стручне раднике који раде на збрињавању одраслих и старијих лица је представљање хранитељства као најбољег облика збрињавања. Поред

припреме корисника, припремају се и чланови породице или ближи сродници који често имју отпор према хранитељству једнаког или већег интензитета од самих корисника.

Припрема хранитељске породице за збрињавање корисника врши се током програма припреме за хранитељство, али и током и непосредно након избора хранитељске породице за сваког појединачног корисника. Хранитељској породици се достављају информације о кориснику, његовим потребама, карактеристикама и важним аспектима претходних искустава. Стручни радници који представљају корисника руководе се принципом кориштења позитивног рјечника и разумљивог језика, без изношења својих процјена. Обавезно се хранитељима требају представити све снаге и слабости корисника. Информације које се саопштавају хранитељима требају бити јасне и допринијети да хранитељи сами закључују о чињеницама које им се саопштавају. Важан сегмент припреме хранитеља су планирање и реализација сусрета са корисником, током којих стручни радници који врше збрињавање подржавају хранитеље и помажу им да разумију потребе корисника. Уколико то дозвољава временски оквир за збрињавање корисника (ако није ријеч о хитном збрињавању), потребно је обезбиједити постепено повећавање контакта хранитеља са корисником, током којих ће се повећавати њихове самосталне активности са циљем успостављања повјерења између корисника и хранитеља, односно тражени степен сигурности.

Прелазак корисника у хранитељску породицу подразумијева да су корисник и хранитељи спремни на ову врсту транзиције, а да су стручни радници који реализују збрињавање процијенили да је проведена припрема успјешна и да се може вршити збрињавање.

6.3.4. Збрињавање корисника у хранитељску породицу

Самом чину збрињавања корисника у хранитељску породицу претходи утврђивање потребе за збрињавањем и припрема корисника као и хранитељске породице за збрињавање. У овим фазама поступка врши се документовање активности које су урађене, са посебним акцентом на документовање процјене. Прије самог збрињавања потребно је изградити документацију којом се у управном поступку одлучује о признавању права на збрињавање у хранитељску породицу (Рјешење), као и документацију којом се уређују

међусобне обавезе између хранитељске породице и центра за социјални рад (Уговор о збрињавању у хранитељску породицу).

У складу са Законом о општем управном поступку Републике („Службени гласник РС“, бр.: 13/02, 87/07, 50/10 и 66/18), центар за социјални рад доноси Рјешење којим се за корисника, након утврђене потребе, признаје право на збрињавање. Рјешење треба да садржи:

- Уводни дио, у коме је видљив назив органа који рјешење доноси, прописе о надлежности органа, име корисника (и њеног законског заступника) и кратко означавање предмета поступка (члан 195.);
- Диспозитив, у коме се рјешава о предмету поступка у цјелини и о свим захтјевима (члан 196.). У случају када се доноси Рјешење о збрињавању корисника у хранитељску породицу, диспозитив се дијели у неколико тачака, у којима се појединачно рјешава захтјев корисника, именује породица у коју се врши збрињавање и рјешава о начињу сношења трошкова збрињавања у хранитељску породицу;
- Упуство о правном средству (лијеку) је саставни дио Рјешења којим се обавјештава да ли је против Рјешења могуће изјавити жалбу, којем органу се жалба изјављује, те да ли се може покренути управни спор или други поступак пред судом (члан 198.).

Међусобне обавезе хранитељске породице и надлежног центра за социјални рад у складу са члановима 19. и 20. Правилника о хранитељству регулишу се Уговором. У складу са Законом о облигационим односима („Службени гласник РС“, бр.: 17/93, 3/96, 37/01, 39/03 и 74/04.) уговором се регулишу сва важна питања која су предмет облигационих односа између уговорних страна (обавезе хранитеља према кориснику и надлежном центру за социјални рад, као и обавезе надлежног центра према хранитељима у смислу остваривања права која по основу обављања хранитељске заштите имају хранитељи). Форма уговора се може разликовати и најчешће је креира правна служба надлежног центра за социјални рад. Уговором су регулисана питања накнаде трошкова за издржавање корисника, накнаде за рад хранитеља, начин вршења хранитељства, појединачне обавезе хранитеља према кориснику, надзор над вршењем хранитељства и друга битна питања попут висине и начина одређивања трошкова збрињавања корисника у хранитељску породицу (види 4.2.4.).

Након формално-правног уређења збрињавања, врши се и фактично збрињавање корисника у хранитељску породицу. Веома важно је да центар за социјални рад формално-правно изврши збрињавање, како би по доласку корисника у хранитељску породицу правовремено биле исплаћене накнаде, те да породица у периоду адаптације не би имала додатне потешкоће са којима се суочава.

Када се у хранитељску породицу збрињава дијете важно је уважавати контекст из кога дијете долази (биолошка породица, установа социјалне заштите или друга хранитељска породица), обезбиједити дјетету потребне ствари и присуство блиских особа дјетета, како би се само збрињавање извело што безболније. Према многим ауторима, међусобно прилагођавање које се у почетном периоду боравка дјетета у хранитељској породици одвија између дјетета и хранитеља, је једна од најосјетљивијих фаза која се одвија у хранитељству (Mason et al., 2017). У овом периоду, који може трајати шест мјесеци, а некада и дуже, дешавају се врло сложени процеси који су праћени грађењем односа између дјетета и хранитеља. Ријеч је прије свега о емоционалним процесима кроз које пролази дијете (сепарација од блиских особа, процес туговања), који некада отежавају ослобађање капацитета за везивање за друге особе. Због свега наведеног, у процесу прилагођавања неопходно је планирати и спроводити континурану подршку дјетету и хранитељској породици. У овом периоду, поред међусобног прилагођавања дјетета и хранитељске породице гради се и сараднички однос између хранитеља и стручних радника центра који раде у области хранитељства. Изградња сарадничког односа према Грујић (2017) препознаје се кроз активности које се односе на: доступност и информисање хранитеља; очување изграђених односа дјетета, личног и породичног идентитета; изградње партнерског односа и грађење мреже подршке за дијете и хранитељску породицу.

Када се у хранитељску породицу збрињава одрасло или старо лице, стучни радници који врше збрињавање требају се водити истим или сличним принципима као у случају збрињавања дјетета. Кориснику се требају обезбиједити потребне ствари и потребна документација за несметано функционисање у хранитељској породици. Посебна пажња се треба обратити на обезбјеђивање свега потребног за одржавање здравља и дневног функционисања корисника. Такође, као и у случајевима дјеце, потребно је саму транзицију у хранитељску породицу учинити што мање стресном, обезбиједити присуство блиских особа и стручних радника који су током процјене и припреме корисника

задобили његово повјерење. Током периода прилагођавања, подршка стручних радника који су вршили збрињавање је веома важна за хранитељске породице, јер се неријетко дешавају конфликтне ситуације између корисника и хранитеља у чијем рјешавању посредују стручни радници. У периоду прилагођавања, одрасле и старије особе имају изражено туговање због напуштања сопственог дома, као и потешкоће у прихватању чињенице да је неопходно да сигурност дома потраже у другој породици.

6.3.5. Одвијање хранитељства и напуштање хранитељске породице

Хранитељство као алтернативни облик заштите корисника социјалне заштите замишљено је као привремени облик заштите који се користи у случајевима када корисник из различитих разлога није у могућности наставити нормалан раст и развој и задовољавање својих потреба у биолошкој породици. Као такав облик заштите, хранитељство је предвиђено да се одвија до момента док се не стекну услови за повратак корисника у биолошку породицу, или у случају дјеце, до њиховог осамостаљивања.

Одвијање хранитељства је специфичан процес који почиње збрињавањем корисника у хранитељску породицу, а завршава се престанком хранитељства. Током овог процеса, а након успјешног периода прилагођавања веома важно је планирање услуга и мјера заштите корисника у хранитељској породици. У односу на специфичности сваког корисника и његове потребе, али и ресурсе хранитељске породице, биолошке породице и ресурсе околине сачињава се индивидуални план заштите корисника који се реализује и мијења у односу на потребе корисника.

6.3.6. Надзор/праћење и подршка у хранитељству

Надзор над обављањем хранитељске заштите је обавезан дио стручног поступања у хранитељству за кога је задужен надлежни центар за социјални рад. Чланом 22. (став 1) Правилника о хранитељству надзор је дефинисан као надзор над радом хранитеља који обухвата низ активности које подразумевају пружање стручне подршке хранитељима,

процјену остваривања сврхе хранитељства, уочавање потреба и промјена у циљу реализације плана и мјера заштите за сваког корисника у хранитељској породици.

У пракси хранитељства се врло често термини праћење и подршка користе као синоними, иако то није случај. Праћење хранитељске породице и њено функционисање као цјелине кориснику треба обезбиједити оптималне услове за подржавање развоја у складу са личним потенцијалима корисника (Грујић, 2017). Праћење се увијек одвија у контексту промјена кроз које пролазе и хранитељска породица и корисник, обавља га стручни радник који је извршио збрињавање, или у ријетким случајевима чланови стручног тима који су били укључени у поступак збрињавања. У хранитељској породици се прати испуњеност прописаних услова, учествовање корисника у породичном животу и доношењу одлука, развој и функционисање корисника у породичном окружењу или неки други елементи у односу на специфичност сваког корисника збринутог у хранитељској породици.

У земљама у којима је хранитељство развијено, попут Србије, нормативно је уређен процес праћења, што осигурава квалитет праћења, али и осигурава адекватан избор врсте и облика подршке који ће се пружити хранитељској породици и кориснику. Начин праћења дефинисан је у неколико корака који обухватају: сагледавање животних услова за корисника током посјете хранитељској породици; разговор са хранитељима и члановима породице; прикупљање информација из других извора (установе/организације чије услуге користе хранитељска породица и збринуте корисници); одвојени разговори са корисницима уз непосредни увид у услове у којима корисник живи; контакти са другим значајним особама за корисника; састанци са професионалцима из других установа чије услуге користе корисници (најчешће је ријеч о стручним радницима образовних установа уколико су корисници дјеца) и непосредни и телефонски контакти са корисником (Грујић, 2017:263).

Одговарајућа подршка у хранитељству треба да буде доступна хранитељима због сложености задатака које обављају у свим фазама одвијања хранитељства. Ријеч је о континуираним активностима које су усмјерене на уочене потребе корисника и хранитељских породица у циљу остваривања сврхе хранитељства и јачања компетенција хранитеља. Уз одговарајућу подршку, може се очекивати потребан квалитет услуга у хранитељству. Ово подразумијева стабилно финансирање, психосоцијалну подршку,

посредовање са различитим установама и изградња мреже подршке у локалној средини (Грујић, 2017., Југовић и сар., 2013).

7. КОНЦЕПТ КВАЛИТЕТА ЖИВОТА И ХРАНИТЕЉСТВО

Квалитет живота (eng. Quality of life – QOL) је концепт који је данас у широкој употреби. У покушају дефинисања овог концепта и самог појма квалитета живота постоје значајне потешкоће. О квалитету живота, као концепту, теоријски се почиње расправљати 70-тих година XX вијека. Од почетка расправа о овом концепту до данас, све већи број научних дисциплина проучава концепт квалитета живота као релевантан фактор у области. Прегледом литературе која се бави концептом квалитета живота видљиво је да постоји преко 100 различитих дефиниција појма квалитета живота (Schalock, 2004). Дефиниција квалитета живота и начин на који се она користи варира од области до области, те је различити аутори у зависности од интереса и циљева истраживања прилагођавају својим потребама (Илић и сар., 2010). На овај начин развијени су друштвени показатељи за процјену квалитета живота опште популације у државама, регионима или нацијама, док су за процјену квалитета живота појединаца и група, развијени социјални и прихолошки показатељи.

Како би се обезбиједила појмовна јасноћа дефиниција квалитета живота израђене су типологија и таксономија дефиниција (Taillefer, 2003) које су дате у табелама бр. 2. и 3.

Табела бр. 2 Типови модела квалитета живота

Тип модела	Опис
Концепцијски модел	Модел који одеђује димензије и својства квалитета живота
Концепцијски оквир	Модел који описује, објашњава и предвиђа природу између елемената или димензија квалитета живота.
Теоретски оквир	Модел који обухвата структуру елемената и њихов однос у оквиру теорија која их објашњава.

Извор: Илић и сар. (2010)., према (Taillefer et al., 2003).

Табела бр. 3. Таксономија дефиниција квалитета живота

Тип	Назив	Опис
I	Опште дефиниције	Најчешћи тип дефиниција. Мало говоре о компонентама, док је фокус стављен на идејама сатисфакције, среће и задовољства, односно незадовољства.
II	Дефиниције компоненти	Ове дефиниције дијеле квалитет живота у низове компоненти, домене или димензије. Идентификују кључне особине за процјену квалитета живота.
III	Фокусиране дефиниције	Односе се на само једну или мањи број димензија квалитета живота.

Пилагођено из: Илић и сар. (2010).

Свјетска здравствена организација (WHO) формирала је групу за процјену квалитета живота (WHOQOL, 1995) која дефинише квалитет живота као личну перцепцију живота особе у контексту културе, система вриједности, тежњи, изгледа за будућност, стандарда и интереса. Интегрални дио дијела инструменталија кориштеног у овом истраживању за прикупљање података (упитници за кориснике права на збрињавање у хранитељску породицу и кориснике права на смјештај у установу социјалне заштите из групе одраслих и старијих особа), садржи сегменте WHOQOL упитника за процјену квалитета живота, који је кориштен уз ауторизовано писмено одобрење. Неки аутори сматрају да је управо ова група формирана од стране WHO дала најкомплетнију дефиницију концепта квалитета живота, због чињенице да се квалитет живота посматра као широк концепт кога у међусобној зависности чине: физичко здравље, психолошко здравље, економска независност, социјални односи и односи према карактеристикама окружења (Илић и сар., 2010. према WHOQOL Group, 1995. и WHO Division of Mental Health, 1993).

Неки аутори квалитет живота дефинишу као вишедимензионалну процјену околности живота појединца, узимајући у обзир културу појединца и његове вриједности. Ријеч је прије свега о субјективном осјећају благостања са укљученим физичким, психолошким, друштвеним и духовним димензијама. Објективни показатељи могу допунити процјену квалитета живота (Naas, 1999. према Илић и сар., 2010).

Куминс (Cummins, 1997) квалитет живота дефинише као збир седам димензија квалитета живота (материјално благостање, здравље, продуктивност, интимност, безбједност, заједништво и емоционално благостање), те апострофира да субјективни домени квалитета живота бивају одређивани према њиховом значају за појединца.

Концепт квалитета живота посматран као елементарни тип, у хранитељству је веома важан, јер се задовољавањем елемената концепта квалитета живота остварује сврха хранитељства. Важност субјективног осјећаја у мјерењу квалитета живота у хранитељству

је такође од велике важности за процјењивање испуњености сврхе хранитељства, али се треба узимати са резервом, посебно имајући на уму трајање хранитељства и период потребан на адаптацију на нове услове и контекст живљења. У истраживању које је спроведено у сврху израде докторске дисертације, у испитивању корисника права на збрињавање у хранитељску породицу, испитивани су одређени елементи квалитета живота међу популацијом збринутих коисника, који ће се компарирати са истим испитиваним елементима међу популацијом корисника који су смјештени у установе социјалне заштите.

7.1. Теоријске основе концепта квалитета живота

За потребе овог рада истраживане су и анализиране субјективне теорије концепта квалитета живота, будући да се у емпиријском дијелу акценат ставио на субјективни доживљај квалитета живота корисника права на збрињавање у хранитељску породицу и смјештаја у установе социјалне заштите.

Иако је концепт квалитета живота у фокусу многих теоретичара и истраживача из разних области, не постоји једна прихваћена теорија која би се могла сматрати општом. Бројни аутори износили су приједлоге теорије којом се објашњава субјективна квалитета живота. Брајковић и Вулетић (2011) издвајају неколико главних теорија из овог подручја:

- *Теорија крајњих тачака* чији је утемељивач Вилсон (*Wilson*) базирана је на постулату да задовољавање потреба доводи до осјећаја задовољства. Ова теорија се у принципу ослања на Масловљеву (*Maslow*) теорију задовољавања потреба према којој се након задовољавања потреба нижег ранга могу задовољавати потребе вишег ранга. Према садржају, ове двије теорије имају повезницу (Брајковић и Вулетић, 2011), али је суштинско питање да ли задовољавање основних животних потреба може довести до осјећаја задовољства?

- *Теорија задовољства и бола* такође се ослања на Масловљеву теорију задовољавања потреба, при чему је основна претпоставка ове теорије да су задовољство и бол повезани. Пенезић (2006) наводи да се ове претпоставке налазе у радовима више аутора од којих је најзначајнији Хјустон (Houston, 1981 према Diener et al. 2005) који наводи да појединци посједују склоност да осјете задовољство након што су задовољили

потребу која је заснована на ускраћивању (депривацији). Заговарачи ове теорије сматрају да је неопходно постојање депривације да би се постигао осјећај задовољства пошто је ускраћивање елиминисано и задовољена одређена потреба.

- *Теорија активитета* полази од претпоставке да се активни појединци боље носе са различитим животним фазама, те да се боље прилагођавају. Осјећај задовољства се према овој теорији не постиже достизањем одређених циљева већ се повезује са укључености појединца у неку активност која доводи до осјећаја среће или задовољства. Теорија активитета не објашњава различитости односа појединца и његовог окружења. Ове различитости су условљене индивидуалним разликама које диктирају индивидуални осјећај задовољства одређеним активностима за сваког појединца.

- *Асоцијационистичке теорије* претпостављају да појединци реагују позитивно због постојања мреже позитивних асоцијација. Поред постојања мреже позитивних асоцијација претпоставља се да су позитивна реаговања резултат и научене способности за позитивне реакције.

- Куминс (Cummins, 2000 према Шушњевић, 2015) концепт квалитета живота (који је и објективан и субјективан), посматра као збир седам димензија живота: материјално благостање, здравље, продуктивност, интимност, сигурност, заједништво и емоционално благостање. Субјективно, ријеч је о оцјењеним димензијама у складу са њиховим значајем за сваког појединца.

Премда за потребе овог рада већи значај имају субјективне теорије концепта квалитета живота, да би се сложени појам концепта квалитета живота разумио потребно је објаснити његове три основне компоненте (Ventegodt, Hilden, Merrick, 2003):

- *Субјективни квалитет живота* – ова компонента се односи на личну евалуацију и процјену колико је појединац задовољан сопственим животом. Ова компонента је водећа компонента у истраживању квалитета живота. Према Петрак и сарадницима (2006) обиљежја појединаца као што су пол, доб и социјални статус, представљају варијабле које снажно дјелују на услове живота, али и на очекивања појединаца па и њихове вриједности, односно на њихово субјективно виђење квалитета живота.

- *Егзистенцијални квалитет живота* – је димензија која показује колико појединац живи у складу са идеалом који је формиран у његовој структури личности. Ово је вишеслојна компонента садржана од духовне, религијске и етичке подкомпоненте.

- *Објективни квалитет живота* – представља индивидуални квалитет живота који сваки појединац утврђује у односу на стандард квалитета живота који је дефинисан у одређеном друштву. На ову компоненту велики утицај има културни контекст.

7.2. Фактори који одређују квалитет живота

На квалитет живота појединца утичу различити фактори. Посљедњих тридесет година концепт квалитета живота постао је предмет истраживања у разним областима и дисциплинама. Питање фактора личне квалитете живота је саставни дио евалуације у свим областима пружања услуга. Концепт квалитета живота требао би посебно да се разматра у области хранитељства, јер би се постизањем задовољавајућег квалитета живота за сваког појединца на хранитељству, остваривала важна претпоставка за постизање сврхе хранитељства.

Како наводи Ковач (2017) за разумијевање задовољства животом сваког појединца потребно је имати увид у структуру задовољства, али и структуру фактора који одређују лични квалитет живота. Важно је имати и увид колико одређени фактори доприносе укупној квалитети живота. Постоји сагласност многих аутора који су се у претходним годинама бавили концептом квалитета живота, да је квалитет живота укупно благостање које зависи од објективних (јасно мјерљивих) фактора, али и субјективних који представљају перцепцију и лично вредновање елемената квалитета живота који зависе од личног система вриједности појединца (Славуј, 2012).

Објективни фактори квалитета живота су фактори који се могу евалуирати без потешкоћа. Називају се још и спољашњи фактори и обухватају: приходе које појединац остварује, здравствено стање, брачни статус и социјалне контакте (Живаљевић, 2015). Међу ауторима постоји сагласност да су неки од објективних фактора квалитета живота детерминишући за опште задовољство животом. У претходним годинама питања везана за животну средњу и заштиту животне средине су веома актуелна и могу се посматрати као један од важних објективних фактора квалитета живота сваког појединца. Ранија истраживања у општој популацији су показала да се посједовање новца издваја као значајна детерминанта општег задовољства. Тако се може видјети да највиши индекс

задовољства у Европи показују становници нордијских земаља Финске и Данске, које су земље са највишим приходима становништва (Eurofound, 2016, 2018). Према овом истраживању, земље региона (Србија и Хрватска) налазе се на зачељу земаља које су биле обухваћене истраживањем, са процјењеним степеном задовољства животом на значајно нижем нивоу (28 и 29 мјесто од 34 европске земље обухваћене истраживањем). У истом истраживању забиљежено је да старије особе имају нижи степен задовољства животом, посебно у земљама Источне Европе, што је уско повезано са отежаним могућностима за обезбјеђивање додатних средстава за живот. Ово јасно указује на потребу предузимања додатних мјера у области социјалне сигурности.

Субјективни фактори представљају индивидуалну процјену објективног стања у окружењу и властитог живота коју врши сваки појединац. Засновани су на личним вриједностима, ставовима, вјеровањима, аспирацијама, задовољству и срећи (Јоковић, Павловић, Хацивуковић, 2017). Субјективни фактори још се називају и унутрашњи. Полазећи од дефиниције квалитета живота коју даје Свјетска здравствена организација, може се констатовати да је квалитет живота првенствено психолошка категорија. Илић и сарадници (2010) издвајају сљедеће факторе који утичу на квалитет живота у групу субјективних фактора: осјећај припадности заједници, материјални статус (имовина), осјећај сигурности, осјећај среће, односи са породицом, задовољство послом, класна идентификација, сагледавање спровођења правде у друштву, сексуални живот, хоби и чланства у различитим организацијама.

На слици која слиједи учињен је покушај да се прикажу фактори који утичу на одређење степена квалитета живота, гдје су обједињени објективни и субјективни фактори. Неки од фактора су груписани у цјелине, јер се неминовно повезују и прожимају.

Слика 2. Фактори који одређују квалитет живота

7.3. Процјена квалитета живота

Аналогно теоријским објашњењима концепта квалитета живота на који утичу објективни и субјективни фактори, у литератури се проналазе два концептуална приступа процјени квалитета живота појединца. Ријеч је о *стандардном приступу заснованом на потребама* према којем се квалитет живота посматра као ниво до кога су задовољене одређене (универзалне) потребе појединца и *приступу психолошког процеса* за кога је карактеристично да квалитет живота представља евалуацију основних аспеката живота од стране појединца (Ковач, 2017). Основна разлика између два наведена приступа је што су код процјене квалитета живота према приступу заснованом на потребама раније одређено који су то најзначајнији аспекти живота који се процјењују, док је приступ психолошког процеса специфичан по томе што се кроз њега прво истражује који су то аспекти живота значајни за појединца, након чега се врши процјена и мјерење управо тих аспеката.

Будући да интерес теоретичара и истраживача за концепт квалитета живота сеже дуги низ година уназад, логично је да постоји велики број инструмената који су развијени у сврху мјерења квалитета живота појединца.

За потребе овог рада, уз дозволу аутора, кориштени су генерички инструменти (ријеч је о инструментима који су у највећој мјери инструменти за мјерење квалитета живота кроз приступ психолошког процеса) који су инкорпорирани у анкетне упитнике којима су прикупљани подаци од испитаника, те ће се у дијелу рада који слиједи, посебна пажња обратити само наведеним инструментима.

Свјетска здравствена организација за потребе процјене квалитета живота развила је низ инструмената: World Health Organization Quality of Life (WHOQOL-100, WHOQOLBREF), LEIPAD упитник, CASP-19, QLQ упитник (Quality of life questionnaire). Инструмент који је кориштен у овом истраживању као интегрални дио анкетног упитника за кориснике права на збрињавање у хранитељску породицу из подузорка одраслих и старијих лица је WHOQOLBREF (*World Health Organization Quality of Life-BREF*), који је Свјетска здравствена организација развила у сарадњи са 15 међународних центара. Сврха ове сарадње у развијању инструмента је његова употреба у различитим културама и могућност интернационалне примјене и поређења. Овим инструментом кроз петостепену Ликертову скалу испитују се аспекти физичког и психичког здравља, социјалних односа и окружења, али и укупан квалитет живота укључујући и опште здравље, са временском одредницом од претходне двије недјеље. Дакле, испитује се актуелно задовољство квалитетом живота.

Упитник који је кориштен у дијелу истраживања квалитета живота код дјете на хранитељству – KIDSCREEN је упитник који је развијен у оквиру пројекта “*Screening and Promotion for Health-related Quality of Life in Children and Adolescents - A European Public Health Perspective*” финансираног од стране европске Комисије. Ријеч је о генеричком упитнику којим се процјењује квалитет живота у вези са здрављем за дјецу и адолесценте у доби од осам до 18 година. Инструмент је такође интеркултуралне природе. Развијан је у сарадњи 13 европских земаља са циљем да се идентификују дјеца са здравственим ризицима у сврху дефинисања препорука за даље интервенције (Југовић и сар., 2018). У оквиру наведеног пројекта развијена су три инструмента: KIDSCREEN-52 (који обухвата десет аспеката квалитета живота), KIDSCREEN-27 (5 аспеката) и KIDSCREEN-10 (инструмент за процјену генералног индекса квалитета живота). У истраживању

проведеном за потребе израде ове докторске дисертације, кориштен је упитник KIDSCREEN-27 који обухвата процјену сљедећих аспеката квалитета живота: здравље и физичке активности, опште расположење и лична осјећања, породица и слободно вријеме, однос са вршњацима, школа и учење. Наведени упитник је интегрисан у упитник који је конструисан за потребе испитивања дјете на хранитељству.

7.4. Квалитет живота у хранитељству

Квалитет живота у корисника који су збринуте у хранитељске породице може се осигурати једноставним осигуравањем поштовања принципа хранитељства. Хранитељство се треба реализовати у складу са основним принципима социјалне заштите и породичног окружења, одрживости социјалних веза, укључености особе која је збринута у хранитељску породицу и поштовање и осигурање њеног најбољег интереса, уз обавезно поштовање равноправности полова.

Уз претпоставку да хранитељске породице самим стицањем статуса хранитељске породице посједују све потребне услове, знања и вјештине за обављање хранитељства, поштовање принципа хранитељства стварају се претпоставке за остваривање сврхе хранитељства и осигуравање квалитета живота корисника.

Принцип породичног окружења осигурава кориснику основну и специфичну заштиту, али и помоћ у хранитељској породици. Хранитељска породица кориснику треба представљати подстицајно окружење које на корисника има позитиван утицај. Збрињавањем корисника у хранитељску породицу, корисник треба постати равноправан члан те породице.

Принцип одрживости социјалних веза подразумијева да се дијете или одрасла односно старија особа збрињава у хранитељску породицу у својој локалној заједници, како би се обезбиједило одржавање породичних веза, али и других остварених социјалних веза. На овај начин осигурава се очување нивоа социјалне укључености. У случајевима када збрињавање у хранитељску породицу у корисниковој локалној заједници није у интересу корисника (нпр. због узрока који су довели до потребе за збрињавањем, као што су нпр. одређени облици насиља) овај принцип се неће поштовати, као и у случајевима уколико у локалној заједници корисника не постоје хранитељске породице, што је у

Републици Српској случај у великом броју локалних заједница. Према подацима Министарства здравља и социјалне заштите (2021) у 35 од укупно 62 локалне заједнице у Републици Српској нема регистрованих хранитељских породица.

Принцип укључености подразумијева да корисник који је збринут у хранитељску породицу има активну улогу у планирању и реализацији свих активности које се односе на побољшање његовог положаја и задовољавање његових потреба. За пружање услуга које омогућавају побољшање његовог положаја треба да се осигурају координисани и међусобно повезани пружаоци услуга у локалној заједници и којој корисник живи у хранитељству.

Принцип најбољег интереса корисника осигурава да се у поступку збрињавања, али и током боравка корисника у хранитељској породици води рачуна о његовим потребама, односно циљевима индивидуалног плана који је уколико је то могуће израђен заједно са корисником у његовом најбољем интересу.

Ранија истраживања која су провођена у области хранитељства у Републици Српској показала су да је хранитељска породица значајан фактор у унапређењу квалитета живота корисника права из социјалне заштите (Ракановић Радоњић, 2017). Један од резултата истраживања које је спроведено као компаративна студија задовољства животом у хранитељским породицама и установама социјалне заштите, корисника одрасле и старије животне доби, показао је да је 80% корисника који су збринуте у хранитељским породицама задовољни начином и квалитетом живота, као и општег функционисања, наспрам 45% корисника који су смјештени у установама социјалне заштите.

II ЕМПИРИЈСКИ ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ

1. ЕТИЧКА ПИТАЊА

Истраживања која се спроводе у социјалном раду, подржавају циљеве социјалног рада, промовишу благостање, људска права и социјалну правду (IFSW/IASSW, 2001). Истраживање карактеристика и развоја хранитељства у Републици Српској спровођено је према наведеним постулатима. У складу са Етичким кодексом истраживања са дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини (Муратбеговић, Е. и Шућур-Јањетовић, В., 2013) истраживање је спроведено у складу са сљедећим етичким принципима:

- Принцип поштовања људских права, слобода и достојанства лица;
- Принцип заштите добробити учесника у истраживању;
- Принцип одговорности у случају моралних дилема;
- Принцип заштите интегритета резултата истраживања и истраживача.

У даљем тексту покушано је одговорити на неколико етичких питања која су се поставила приликом припреме и самог процеса истраживања (обезбјеђивање анонимности, поштовање интегритета и динамике хранитељских породица, могућност изражавања властитог мишљења дјетета које живи у хранитељској породици, утицај истраживања на живот одраслих и старијих у хранитељству).

У истраживање су биле укључене двије велике групе испитаника, дјеца/малољетна и одрасли и старији/пунољетна лица. Приступ истраживању значајно се разликовао у односу на сваку од група. Треба напоменути да су истраживањем обухваћени и стручни радници центара за социјални рад у Републици Српској, али и хранитељске породице. Дакле, истраживани су ставови струке према хранитељству, док је са друге стране истраживан породични контекст (хранитељске породице), те ставови корисника права на збрињавање у хранитељску породицу и корисника права на смјештај у установу социјалне заштите, што је условило низ етичких питања.

За спровођење истраживања са одраслим и старијим обезбјеђен је информисани пристанак (за пунољетне кориснике права на збрињавање у хранитељску породицу), док је за малољетне учеснике истраживања обезбјеђена сагласност органа старатељства, будући да су дјеца у хранитељству под старатељском заштитом. Сви пунољетни учесници истраживања су дали информисани пристанак, што је подразумевало разумијевање циљева и сврхе истраживања, као и посљедица доношења одлуке о учествовању у истраживању. Свим учесницима истраживања обезбијеђена је анонимност, те им је

наглашено да у сваком моменту могу одустати од даљег процеса истраживања (што је био случај са четири пунољетна корисника смјештаја у установу социјалне заштите). Такође, учесници истраживања су упознати са сврхом кориштења података и методама њихове обраде.

Посебна пажња посвећена је етичким питањима у истраживању породичног контекста хранитељских породица, будући да су корисници права на збрињавање у хранитељску породицу процјењивали квалитет живота у хранитељској породици. Први контакт са породицама начињен је посредством установа (центара за социјални рад). У неким случајевима остварен је и непосредни контакт са учесницима у истраживању (учесници фокус групе и поједини учесници истраживања који су тражили индивидуални контакт са истраживачем).

Стручним радницима који су учествовали у истраживању широм Републике Српске обезбјеђена је анонимност након информисаног пристанка. Истраживачки инструменти прикупљани су директно у установама, док су они који су достављани електронском путем, достављени са адресе организације у којој су запослени испитаници.

Дио истраживања који се односио на дјецу у потпуности је задовољио етичност истраживачког поступка у коме учествују дјеца. Испитивање је обављено хранитељским породицама/установи социјалне заштите у којој су дјеца смјештена и имају сигурно окружење. За све учеснике у истраживању млађе од 15 година обезбјеђен је пристанак органа старатељства или старатеља. Највећи број дјеце у истраживању је учествовало без посредника (упитници су им дати од стране хранитеља), док је један дио дјеце са истраживачким инструментом упознат од стране социјалног радника који је вршио њихово збрињавање. У установи социјалне заштите за смјештај, са дјецом је прије учествовања у истраживању, разговор обављен од стране истраживача који је обучен за рад са дјецом, приликом кога су дјеца упозната са сврхом и циљевима истраживања. Како је наведено, за свако дијете у истраживању добијена је сагласност органа старатељства, као и информисани пристанак од дјеце која припадају старосној групи изнад 15 година.

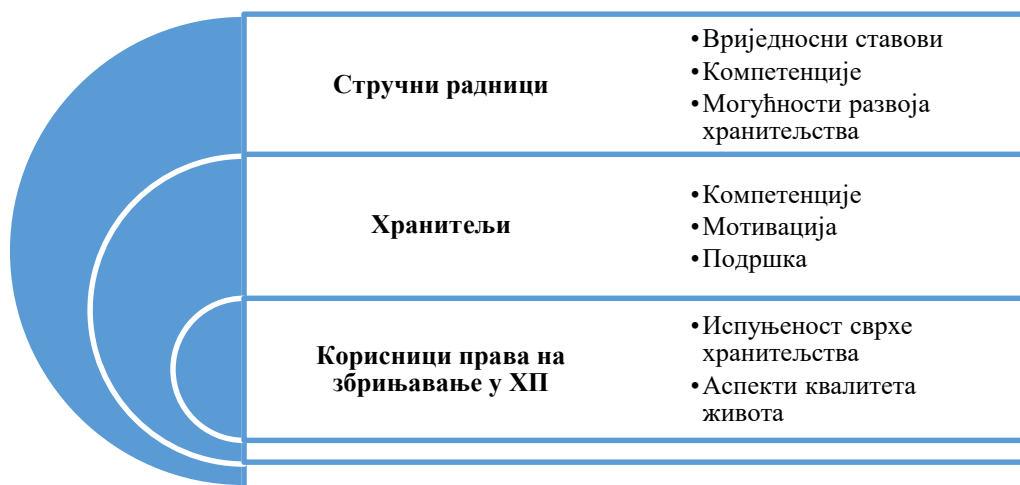
2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања ове докторске дисертације је хранитељство као облик социјалне и породично-правне заштите дјете без родитељског старања и одраслих и старијих лица којима је потребно збрињавање.

У истраживању су анализирана обиљежја хранитељства, нормативни, институционални, историјски, теоријско-концептуални и методски аспекти дјеловања социјалног рада у области хранитељства у Републици Српској, као и могућности будућег развоја хранитељства.

Како бисмо истражили хранитељство и његов досадашњи и будући развој, ово истраживање обухватило је сљедеће елементе: однос система према хранитељству, карактеристике хранитељских породица, карактеристике корисника права на збрињавање у хранитељску породицу, аспекте квалитета живота корисника права на збрињавање, развој хранитељства у Републици Српској у претходном периоду, могућности и потенцијале хранитељства у постојећем контексту који обухвата: теоријски и нормативни оквир, људске (стручне раднике у систему и хранитеље) и материјалне ресурсе, те програме едукације за различите modele хранитељства. Специфичније посматрано, елементи хранитељства су се испитивали кроз испитивање три групе испитаника: стручне раднике, хранитеље и кориснике права на збрињавање. У графичком приказу који слиједи дат је приказ истраживаних компоненти.

Графикон 5.
Елементи хранитељства који су обухваћени емпиријским истраживањем

У теоријском дијелу истраживање карактеристика и развоја хранитељства у Републици Српској обухватило је период од оснивања Републике Српске, 1992. године до данас. У истраживању нормативно-правног оквира, фокус је стављен на међународне документе који уређују ову област и на националну правну регулативу која је на снази од 2012. године до данас. Фокус теоријског дијела истраживања стављен је на разматрање теоријских поставки социјалног рада и хранитељства, утврђивање разлика нормативних поставки које су предуслов за развој хранитељства, те историјски преглед хранитељства, као једног од значајних аспеката социјалне заштите.

Истраживање је спроведено на територији цијеле Републике Српске у периоду од децембра 2020. до јануара 2022. године. Истраживање које је предмет овог рада у највећој мјери ослоњено је на теоријска знања о социјалном раду, хранитељству, хранитељским породицама и одређеним категоријама корисника социјалне заштите (дјеца без родитељског старања; дјеца која нису без родитељског старања, али је родитељско старање неадекватно и због различитих околности дјеца морају бити издвојена из породице – дјеца чији је развој ометен породичним приликама; одрасла и старија лица која нису у могућности самостално функционисати, а немају подршку породице, те им је због различитих узрока потребно збрињавање).

С обзиром да је ријеч о строго диференцираним подручјима која се у пракси међусобно испреплићу и надопуњују (социјални рад са породицом, социјални рад са дјецом без родитељског старања, социјални рад са дјецом чији је развој ометен породичним приликама, социјални рад са одраслим и старијим лицима), може се констатовати да је ријеч о истраживању које је у домену посебних подручја социјалног рада, што и дефинише његову ужу научну област.

3. ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Научни значај и допринос овог истраживања може се посматрати са два аспекта: сазнајно-теоријског и практично-апликативног. Научни фондус социјалног рада на подручју Републике Српске је оскудан, када је у питању аутохтони допринос домаћих

истраживача, те се научни значај овог истраживања огледа и у чињеници да до сада није било свеобухватних истраживања која су у фокусу имала хранитељство у Републици Српској у области социјалног рада. Практично-апликативни значај огледа се у чињеници да проведено истраживање може послужити као извор смјерница за унапређење праксе хранитељства у Републици Српској које би било засновано на научним чињеницама и доказима који се односе на потребе унапређења свих елемената хранитељства.

Научни и друштвени допринос докторске дисертације, прије свега се односи на спознају реалне слике хранитељства у тренутном контексту, те препоруке за могуће правце унапређења хранитељства у Републици Српској, као најпожељнијег вида збрињавања дјеце без (адекватног) родитељског старања и без и одраслих и старијих корисника социјалне заштите. Допринос ове докторске дисертације огледа се и у чињеници да је ријеч о првом системском истраживању у области хранитељства у Републици Српској, којим су обухваћени и аспекти квалитета живота корисника, али и потребе хранитеља и стручних радника у социјалној заштити који утичу на унапређења квалитета услуга у хранитељству.

3.1. Циљеви истраживања

Општи циљ истраживања је идентификација основних карактеристика хранитељства као облика збрињавања корисника у систему социјалне заштите, утврђивање плана и тока развоја хранитељства у Републици Српској и међусобна условљеност карактеристика и правца/праваца развоја хранитељства.

3.1.1. Научни циљ истраживања

Научни циљ истраживања има у себи инкорпорирана три циља.

Први циљ је научна дескрипција, коју не треба схватити као пуко описивање појаве која је предмет истраживања, него као дескрипцију која има за циљ „довођење у узрочно-последичне односе, анализу фактора, функција и обележја и све остало што је битно за целовито, свестрано и објективно сагледавање предмета истраживања“ (Лакићевић и

Кнежић, 2013: 58). Примјеном релевантних научних метода учињен је покушај да се дође до научних сазнања о карактеристикама хранитељства и могућностима његовог развоја, што за социјални рад, као научну и апликативну дисциплину, представља значајан допринос. Савремена тенденција друштвених наука уопште јесте њихово повезивање са друштвеном реалношћу. Другим ријечима, истраживања у области друштвених наука треба да одговоре на актуелне друштвене проблеме и утичу на позитивне друштвене промјене. Овај задатак је посебно изражен у науци социјалног рада, која је по својој суштини апликативна.

Други циљ је класификација и типологизација хранитељства у Републици Српској. У раду је након описивања и одређења хранитељства у Републици Српској извршена типологизација која представља специјалан облик класификације. Имајући у виду да у Републици Српској законска одређења предвиђају хранитељство за малолетна и пунољетна лица, извршиће се типологизација хранитељства у односу на ове критеријуме.

Трећи циљ је научно објашњење феномена дјете без родитељског старања, као и одраслих и старијих особа на хранитељству, али и објашњење улоге социјалног рада у хранитељству. Стога се научни значај може посматрати са два аспекта: сазнајно-теоријског и практично-апликативног. Како је већ раније наведено, научни фондус социјалног рада на подручју Републике Српске је оскудан, те се посебно истиче научни значај овог истраживања у научној елаборацији области хранитељства у Републици Српској.

3.1.2. Друштвени циљ истраживања

Друштвени циљ истраживања произилази из апликативне карактеристике социјалног рада, који треба да допринесе унапређењу сазнања и развоју хранитељства у Републици Српској. Примјеном резултата истраживања може се унаприједити постојећа пракса. То подразумијева и квалитетнији живот корисника услуга социјалног рада, а имплицитно и смањење или ублажавање постојећих социјалних проблема у друштву.

Резултати истраживања указали су на потребу креативног, иновативног и социјално ангажованог приступа социјалних радника хранитељству као пожељном виду збрињавања корисника права из социјалне заштите који се налазе у стању потребе за збрињавањем или

смјештајем. На овај начин промовисани су принципи хуманистичког социјалног рада, али и потреба подстицања социјалих промјена од стране главних актера – социјалних радника.

3.2. Задаци истраживања

Задаци истраживања односили су се на сљедеће елементе:

- Анализирање и разматрање теоријских поставки хранитељства;
- Разматрање историјских аспеката развоја хранитељства у Европи, региону и код нас,
- Анализа хранитељства у региону;
- Анализирање нормативног оквира којим се уређује хранитељство у области социјалне заштите и социјалог рада у периоду од 2012. године и нормативни оквир од 2012. године до данас;
- Анализа карактеристика хранитељских породица у Републици Српској;
- Анализа мотивације и капацитета за даље бављење хранитељством од стране постојећих хранитеља;
- Анализа карактеристика корисника права на збрињавање у хранитељску породицу;
- Компаративна анализа карактеристика корисника права на смјештај у установу социјалне заштите;
- Анализа субјективне процјене квалитета живота корисника у хранитељству; Компаративна анализа субјективне процјене квалитета живота корисника у хранитељству и корисника смјештених у установе социјалне заштите; Анализа међусобних односа и карактеристика корисника права на збрињавање, хранитељских породица, модела хранитељства и могућности развоја хранитељства;
- Анализа односа система социјалне заштите и центара за социјални рад према хранитељству и могућностима његовог развоја;
- Анализирање и истраживање могућности, домета и потенцијала хранитељства у постојећем контексту кроз анализу људских и материјалних ресурса и програма едукације.

3.3. Варијабле истраживања

У истраживању су дефинисане следеће варијабле:

- Варијабле које се односе на нормативни оквир којим се уређује хранитељство;
- Варијабле које се односе на социодемографска обиљежја корисника права на збрињавање у хранитељским породицама;
- Варијабле које се односе на карактеристике корисника права на збрињавање у хранитељску породицу ,
- Варијабле које се односе на ниво задовољавања потреба корисника који су збринуте у хранитељским породицама;
- Варијабле које се односе на аспекте квалитета живота корисника права на збрињавање у хранитељску породицу;
- Варијабле које се односе на социодемографске карактеристике хранитељских породица;
- Варијабле које се односе на карактеристике хранитељских породица (материјални статус, ниво образовања, мјесто живљења, број биолошке дјеце хранитеља, број корисника права на збрињавање који су збринуте у хранитељској породици, облик хранитељства, дужина трајања збрињавања у хранитељску породицу, постојање потребе за професионалном подршком, капацитети и потенцијали хранитељских породица за даљи развој квалитета хранитељске породице;
- Варијабле које се односе на облике хранитељства који се примјењују у хранитељским породицама у Републици Српској;
- Варијабле које се односе на улогу и утицај едукације хранитељских породица у јачању њихових капацитета;
- Варијабле које се односе на оцјену тренутног стања у области хранитељства у Републици Српској од стране стручних радника;
- Варијабле које се односе на ставове стручних радника центара за социјални рад о пракси хранитељства у Републици Српској;
- Варијабле које се односе на ставове стручних радника о могућностима развоја хранитељства;
- Варијабле које се односе на врсте подршке у обављању хранитељства од стране центара за социјални рад;

- Варијабле које се односе на дјеловање институционалних капацитета у области хранитељства.

4. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР

Узимајући у обзир теоријска полазишта о проблему и предмету истраживања, његовог операционалног одређења, постављених циљева и задатака истраживања, уважавајући његове дефинисане варијабле, постављене су хипотезе истраживања како слиједи.

Општа хипотеза:

Хранитељство као вид збрињавања у социјалној заштити Републике Српске није развијено. Ниво развоја хранитељства условљен је нормативним одредбама, капацитетима стручних радника у институцијама које су надлежне за спровођење хранитељства, и квантитативним и квалитативним карактеристикама хранитељских породица.

Посебне хипотезе:

Х1. Нормативни оквир који уређује област хранитељства пружа довољно могућности за унапређење и развој хранитељства у Републици Српској.

Х2. Систем социјалне заштите у Републици Српској је оријентисан према развоју хранитељства као пожељног вида збрињавања.

Х3. Систем социјалне заштите Републике Српске активно ради на промоцији, унапређењу и развоју хранитељства.

Х4. Центри за социјални рад у Републици Српској у збрињавању корисника предност дају хранитељству у односу на институционални смјештај.

Х5. Стручни радници у Центрима за социјални рад су едуковани за рад у хранитељству у Републици Српској.

Х6. Стручни радници који су прошли обуку за хранитељство ангажовани су у раду са хранитељским породицама и директно на збрињавању корисника.

X7. Стручни радници центара за социјални рад имају континуиране обуке и супервизију у области хранитељства.

X8. Хранитељске породице у којима су збринути корисници права у складу са Законом имају статус хранитељске породице.

X9. Хранитељске породице у Републици Српској су едуковане за рад у свим облицима хранитељства.

X10. Хранитељи су мотивисани за даљи рад у хранитељству.

X11. Хранитељи су имали подршку центара за социјални рад током пандемије COVID-19.

X12. Корисници права на збрињавање су задовољни оствареним нивоом квалитета живота у хранитељској породици.

X13. Корисници права на збрињавање у хранитељску породицу задовољнији су оствареним нивоом квалитета живота од корисника смјештених у установе социјалне заштите за смјештај.

X14. Корисници права на збрињавање у хранитељску породицу имају подршку стручних радника центра за социјални рад.

5. МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

5.1. Општенаучне и основне методе истраживања

У складу са врстом и природом предмета истраживања у изради рада примјењивано је више општенаучних метода и то: аналитичко-дедуктивна, хипотетичко-дедуктивна, компаративна и статистичка метода.

Од основних научних метода у изради рада кориштене су методе анализе и синтезе, методе индукције и дедукције и метода генерализације.

5.2. Посебне методе и технике истраживања

Посебне методе које су кориштене у изради рада су метода *анализе садржаја* која је кориштена за прикупљање и анализу података у теоријском, али и у емпиријском дијелу истраживања. Поред наведеног, у емпиријском дијелу истраживања кориштене су *метода испитивања* и *статистичке методе* које су кориштене за обраду и анализу података у емпиријском дијелу истраживања.

Када је ријеч о методи анализе садржаја докумената, у теоријском дијелу истраживања се користила дескриптивна анализа, функционална анализа и факторска анализа и то у анализи стручне и научне литературе, резултата ранијих истраживања и нормативне документације којом се регулише област хранитељства. Ова метода кориштена је и у обради и тумачењу података добијених након спроведеног истраживања. Метода анализе садржаја кориштена је у емпиријском дијелу истраживања у поступку прикупљања података који се односе на социодемографске варијабле.

У емпиријском дијелу истраживања кориштена је метода испитивања. Технике које су биране за спровођење испитивања корисника права на збрињавање у хранитељску породицу (дјеца и одрасли и старији), хранитељске породице које збрињавају дјецу и хранитељске породице које збрињавају одрасле и старије, су анкетирание посредством инструмента анкетног упитника и фокус- групни интервју. За потребе обраде података који су добијени кроз фокус-групни интервју кориштена је метода квалитативне анализе.

5.3. Инструменти истраживања

За спровођење испитивања за потребе ове докторске дисертације посебно су креирани инструменти за сваку од седам група испитаника. У појединим инструментима кориштени су прилагођени дијелови инструмената (прилагођена питања уз дозволе аутора) из ранијих истраживања која су провођена у овој области.

Упитник APP17-Д1 је упитник којим су испитивани стручни радници центара за социјални рад. Упитник је посебно конструисан за ову намјену у складу са циљевима и задацима истраживања. Након конструкције упитника извршена је његова валидација кроз фокус групу научне и стручне јавности (фокус група од 8 чланова укључујући и

истраживача - 5 стручних радника центара за социјални рад - социјални радници, психолог и правник и 3 наставника са ФПН-а, студијски програм Социјални рад из уже научне области подручја социјалног рада и социјална политика). За испитивање ставова стручних радника центара за социјални рад кориштена је петостепена скала ставова Ликертовог типа, конструисана за потребе истраживања. Садржај скале ставова односио се на ставове о општим елементима хранитељства; компетенцијама, пракси хранитељства у систему и центрима за социјални рад и развоју хранитељства. Прије спровођења истраживања за потребе докторске дисертације, спроведено је пилот истраживање стручних радника центра ради тестирања конструисаног инструмента, у коме је учествовало 12 стручних радника.

Упитник APP17-Д2-1 је упитник намијењен хранитељима за дјецу. Такође је посебно конструисан за ову намјену у складу са циљевима и задацима истраживања. Овим упитником су испитиване карактеристике хранитељства.

Упитник APP17-Д2-2 је упитник којим су испитивани хранитељи за одрасле и старије (Како је раније наведено у поглављу 4. Нормативно-правна одређења хранитељства, у складу са Законом о социјалној заштити Републике Српске, хранитељство је право на збрињавање које могу остваривати малољетна и пунољетна лица, дакле дјеца и одрасли и старији. Истим Законом је прописан и поступак стицања статуса хранитељске породице у коју се врши збрињавање корисника права. У складу са овим одредбама постоје разлике између хранитељских породица за дјецу и одрасла и старија лица).

Упитник APP17-Д3-1 је упитник којим су се испитивала дјеца на хранитељству. У овој групи испитивана су дјеца од 8 до 18 година, или старија, јер постоје случајеви да се право на збрињавање у хранитељску породицу продужи и након пунољетства, ако се дијете налази на редовном школовању. За испитивање дјеце на хранитељству (уз сагласност аутора) кориштен је дио анкетног упитника који је кориштен у истраживању „Место за мене – Деца на хранитељству у Србији“, спроведеном од стране Центра за права детета у сарадњи са Републичким заводом за Социјалну заштиту. Резултати истраживања објављени су у истоименој монографији (2013), у којој су у прилозима дати и инструменти истраживања који су кориштени за прикупљање података. Поред наведеног, у упитнику су кориштени и дијелови упитника за процјену квалитета живота дјеце и адолесцената *The KIDSCREEN Questionnaires - Quality of life questionnaires for children and adolescents* (2006). Ријеч је о упитнику KIDSCREEN-27 о квалитету живота везаном за здравље, уз

помоћ кога се квалитет живота мјери као вишедимензионалан конструкт који се односи на физичку, психичку, социјалну и бихејвиоралну компоненту дјече и адолесцената (Robitail at all, 2007). Сврсисходно је истаћи и гледиште других аутора (Југовић, Богетић, и Живаљевић, 2018), да је ријеч о инструменту који припада „породици инструмената“ за преглед, праћење и евалуацију квалитета живота дјече који је у директној вези са здрављем и има интеркултурална обиљежја (истовремено је развијен у 13 европских земаља).

Упитник APP17-Д3-2 је упитник који је конструисан за испитивање пунољетних корисника права на збрињавање у хранитељску породицу. У дијелу овог упитника кориштен је упитник Свјетске здравствене организације за процјену квалитета живота одраслих и старијих WHOQOL-BREEF, што је такође означено у инструменту.

Упитник APP17-Д3-1.1 је упитник којим су испитивана дјеца смјештена у установе социјалне заштите (ЈУ Дом за дјецу и омладину "Рада Враћешевић"). Кључни разлог увођења ове контролне групе, је поређење оцјене квалитета живота између корисника права на збрињавање у хранитељску породицу и корисника права на смјештај у установу социјалне заштите. Највећи дио упитника, осим социодемографских података, је упитник *KIDSCREEN* кориштен и у групи дјеце збринуте у хранитељске породице.

Упитник APP17-Д-2.1 је упитник којим су испитивани одрасли и старији смјештени у установу социјалне заштите (ЈУ Геронтолошки центар Бањалука). Упитник је конструисан на начин да је могуће извршити компарацију задовољства животом између група испитаника који су збринуте у хранитељску породицу и установу социјалне заштите из групе одраслих и старијих. У дијелу упитника који се односи на процјену квалитета живота одраслих и старијих кориштен је WHOQOL-BREEF, што је означено у инструменту.

Сва питања која су кориштена у конструкцији упитника, а која су преузета из валидираних инструмената, кориштена су уз дозволу аутора и власника права. У табели бр.4. дат је преглед инструмената кориштених у истраживању.

Табела бр.4. Преглед инструмената кориштених у истраживању

Назив упитника	Опис
APP17-Д1	Упитник конструисан за испитивање стручних радника
APP17-Д2-1	Упитник конструисан за испитивање хранитеља за дјецу
APP17-Д2-2	Упитник конструисан за испитивање хранитеља за одрасла и старија лица
APP17-Д3-1	Упитник конструисан за испитивање дјеце на хранитељству који садржи питања <i>KIDSCREEN</i> -27
APP17-Д3-2	Упитник конструисан за испитивање одраслих и старијих на хранитељству који садржи питања WHOQOL-BREEF

APP17-ДЗ-1.1	Упитник конструисан за испитивање дјеце смјештене у установу социјалне заштите који садржи питања KIDSCREEN-27
APP17-ДЗ-2.1	Упитник конструисан за испитивање одраслих и старијих смјештених у установе социјалне заштите који садржи питања WHOQOL-BREF

За потребе провођења фокус групе са хранитељима за дјецу и одрасла и старија лица, конструисана су питања за фокус-групни интервју, која су се у највећој мјери односила на испитивање начина функционисања хранитељства у Републици Српској у условима пандемије COVID-19, која је на територији Републике проглашена током спровођења истраживања.

5.4. Ток истраживања

Истраживање карактеристика и развоја хранитељства у Републици Српскојведено је у сврху израде докторске дисертације. Обухватало је истраживање теоријских и нормативних поставки хранитељства, али и емпиријско истраживање које је обухватило све релевантне групе испитаника. Емпиријски дио истраживања планиран је да се спроведе до половине 2020. године, што је пролонгирано због пандемије COVID-19, која је узроковала потребу доношења ригорозних епидемиолошких мјера у сврху очувања и заштите здравља, које су у значајној мјери успориле ток истраживања.

Емпиријско истраживање је започето у јануару 2020. године када су тражене сагласности за учешће испитаника у истраживању. У складу са циљевима и задацима истраживања, формирано је седам група испитаника. Шест група испитаника су корисници система социјалне заштите у Републици Српској који су збринуте у хранитељске породице и смјештени у установе социјалне заштите (дјеца збринута у хранитељске породице, дјеца смјештена у установе социјалне заштите, одрасли и старији збринуте у хранитељске породице, одрасли и старији смјештени у установе социјалне заштите), хранитељи за дјецу и хранитељи за одрасла и старија лица. Свим наведеним групама испитаника био је онемогућен приступ због епидемиолошких мјера заштите током пандемије. Седму групу испитаника чинили су стручни радници центара за социјални рад у Републици Српској, од којих су подаци прикупљени у отежаним околностима.

Због забране контаката и посјета корисницима у складу са одлуком Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске, у временском периоду од непуне двије године није било могуће приступити корисницима права на смјештај у установу и права на збрињавање у хранитељску породицу, нити хранитељима, што је значајно продужило вријеме прикупљања података и израду докторске дисертације.

Подаци су се прикупљали у отежаним условима, током релаксације епидемиолошких мјера, или уз посебне дозволе уз строго поштовање епидемиолошких мјера. Прикупљање података је завршено у децембру 2021. године, након чега се приступило обради, анализи и интерпретацији добијених резултата.

5.5. Обрада резултата истраживања

Обрада података, добијених након спроведеног емпиријског истраживања, извршена је уз помоћ статистичког програма IBM SPSS Statistics 26.0, за табеларне и графичке приказе резултата кориштени су програмски пакети MS Office Word 2010 и MS Office Excel 2010. У зависности од врста варијабли, кориштени су различити статистички поступци. Статистичка анализа података добијених емпиријским истраживањем започета је нумеричким описом и припремом представљањем расподеле мјера. Обрада података настављена је примјеном основних (униваријантних) статистичких техника: хи-квадрат тест, Т тест, анализа варијансе (ANOVA) и напредних (мултиваријантних) статистичких тестова: анализа главних компоненти (PCA), експлораторна факторска анализа (EFA), мултиваријантна анализа варијансе (MANOVA) и друге, у складу са захтјевима обраде добијених података. За упоређивање средњих вриједности различитих карактеристика у групама испитаника које су биле обухваћене истраживањем кориштен је Студентов (*Student*) Т тест. За утврђивање степена повезаности (корелације) карактеристика кориштена је Парсонова (*Pearson*) параметарска или Спирманова (*Spearman*) непараметарска корелација. У обради података који су прикупљени испитивањем ставова стручних радника скалом Ликертовог типа кориштена је факторска анализа. Представљање свих добијених резултата реализовано је табеларним и/или графичким приказима. Обрада података добијених кроз фокус-групни интервју вршена је у складу са научним принципима извођења и обраде података добијених кроз фокус-групни интервју.

Да би се у што већој мјери смањила пристрасност анализа је рађена систематски, у фазама (Krueger i Casey, 2000), те је започета током самог извођења фокус-групног интервјуа. Анализа је спроведена кроз пет фаза: упознавање, идентификација тематског оквира, индексирање, мапирање и интерпретација (Скоко и Бенковић, 2009). Обрада података прикупљених кроз фокус групни интервју вршена је методом отвореног кодирања уз кориштење три поступка: приписивање појмова емпиријској грађи, придруживање сродних појмова у категорије и анализа значења појмова (Mesec 1998; Halmi 2005). Дискусије које су биле резултат вођења фокус групе кроз структурисана питања биљежене су у изворном облику уз минимална кориговања. У односу на истраживачко питање, биљежене су значајне изјаве којима је утврђен квантитатини израз (Ћук, Ракановић Радоњић, 2021).

5.6. Популација и узорак

Како је раније наведено, у теоријском дијелу истраживања, анализирана је доступна релевантна литература за област хранитељства, нормативни прописи који уређују ову област на међународном и националном нивоу, аналитичко-статистички извори, као и стратешко развојни документи који су донесени од стране релевантних институција на нивоу Републике Српске.

У емпиријском дијелу истраживања, у складу са циљевима и задацима истраживања популацију су чиниле хранитељске породице које имају збринуте кориснике права на збрињавање у хранитељску породицу у складу са Законом о социјалној заштити Републике Српске, и стручни радници центара за социјални рад у Републици Српској.

Према посљедњим подацима са којима располажемо у Републици Српској на крају 2020. године било је 283 хранитељске породице (188 хранитељских породица за дјецу и 95 хранитељских породица за одрасла и старија лица), у које је укупно збринуте 370 корисника права на збрињавање у хранитељску породицу (подаци добијени од Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске¹). Од укупног броја

¹Подаци који су приказани у популацији и узорку су подаци који се припремају за објаву у Билтену социјалне, дјечије и породичне заштите (који излази за сваку календарску годину), чији је издавач Министарство здравља и социјалне заштите Владе Републике Српске. Ријеч је о подацима који још увијек

корисника у хранитељску породицу смјештено је 206 малолетних и (104 дјевојчице и 102 дјечака) и 164 пунољетна лица (91 жена и 73 мушкарца). У табели бр. 5 дат је приказ узорка који је кориштен у истраживању из популације хранитељских породица. Како је видљиво из табеларног приказа за потребе истраживања формирана су 4 подузорка:

Табела бр. 5. Узорак испитаника из популације хранитељске породице

Популација		Подузорок хранитељи за дјецу	Подузорок хранитељи за одрасла и старија лица	Корисници права – дјеца	Корисници права – одрасла и старија лица
ХП за дјецу	188	83			
ХП за одрасла и старија лица	95		63	86	65

У четири групе испитаника које су испитиване из популације хранитељских породица у Републици Српској, у истраживању је укупно учествовало 305 испитаника. Из група хранитеља узорак су чинила 83 хранитеља за малолетне кориснике (дјецу) и 63 хранитеља за пунољетне кориснике (одрасла и старија лица на хранитељству). Укупно је у истраживању учествовало 149 хранитеља. Из група корисника узорак је чинило 91 дијете (малолетни корисници) и 65 одраслих и старијих лица (пунољетни корисници).

Поред популације хранитељских породица, истраживањем је била обухваћена и популација стручних радника центара за социјални рад у Републици Српској. Према подацима надлежног Министарства, број стручних радника у свим центрима за социјални рад у Републици Српској износи 427, од чега је највећи број дипломираних социјалних радника, њих 162, након чега слиједе дипломирани правници са 98 у укупној популацији стручних радника, те психолози, њих 63. Узорак у емпиријском дијелу истраживања за потребе ове докторске дисертације чинило је 176 стручних радника различитих стручних профила са територије цијеле Републике Српске, што чини 41.45% од укупне популације стручних радника.

У узорак истраживања укључени су и корисници смјештаја у установе социјалне заштите у Републици Српској, и то дјеца смјештена у ЈУ Дјечији дом „Рада Врањешевих“ у Бањој Луци и одрасли и старији смјештени у двије установе социјалне заштите чији је оснивач Република: ЈУ Геронтолошки центар Бањалука и Дом за старија лица Приједор. Узорак испитаника из установа социјалне заштите укључен је у истраживање у сврху

нису званични, добијени су на лично тражење истраживача у сврху израде докторске дисертације. Подаци се односе на 2020. годину.

компарације субјективне оцјене квалитета живота корисника у хранитељским породицама и корисника смјештених у установе социјалне заштите. У табели бр. 6 приказан је узорак испитаника смјештених у установе социјалне заштите за смјештај.

Табела бр. 6. Узорак испитаника смјештених у установе социјалне заштите

Категорија корисника	Малољетни корисници (дјеца)	Пунољетни корисници (одрасли и старији)	
УСЗ	ЈУ Дјечији дом	ЈУ Геронтолошки центар	ЈУ Дом за старија лица
Узорак	60	55	

Како је приказано у табели бр.6, у контролној групи у истраживању малољетних корисника учествовало је 60 дјеце која су смјештена у ЈУ Дјечији дом „Рада Враћешевић“ и 55 корисника у групи одраслих и старијих смјештених у двије водеће установе социјалне заштите за одрасла и старија лица у Републици Српској: ЈУ Геронтолошки центар Бањалука и ЈУ Дом за старија лица Приједор.

Током креирања узорка који ће се користити у истраживању вођено је рачуна о његовој репрезентативности у складу са карактеристикама којима се одређује репрезентативност. У првом реду, водило се рачуна о квалитету узорка и могућностима генерацизације, јер карактеристике узорка одговарају карактеристикама популације из које је узорак узет (Стојшин и Видицки, 2020). Такође се водило рачуна и о бројности узорка као одређења репрезентативности (Hayes, 2006), те су узорци, укључујући и подзорке класификовани у средње и велике узорке, који броје од 30 до 100 (средњи узорак) и преко стотину испитаника (велики узорак)

6. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

У процесу истраживања прикупљани су подаци о трендовима, као и подаци за анализу и објашњење односа међу различитим варијаблама и појавама које су истраживане. Кориштени анкетни упитници, фокусирали су се на тестирање постављених хипотеза које су презентоване у поглављу 4. Техника анкетни упитник кориштена је за прикупљање података методом испитивања за све раније презентоване групе испитаника. Добијени резултати анализирани су различитим квантитативним методама.

Квалитативна анализа кориштена је за обраду података прикупљених испитивањем групе хранитеља методом фокус-групног интервјуа. Ријеч је о структурисаном интервјуу за који су припремљена истраживачка питања.

Пројектом израде докторске дисертације предвиђени су задаци који су у емпијском дијелу истраживања обухватили:

- Истраживање и анализу праксе хранитељства у Републици Српској, као и истраживање могућности и тренутних потенцијала хранитељства у постојећем контексту кроз анализу људских ресурса и проведених програма обуке;
- Анализу карактеристика хранитељских породица у Републици Српској;
- Анализу карактеристика корисника права на збрињавање у хранитељску породицу;
- Анализу односа система социјалне заштите појединачно и кроз рад центара за социјални рад у подршци хранитељству и могућностима његовог развоја;
- Анализу међусобних односа и карактеристика корисника права на збрињавање, хранитељских породица, облика хранитељства који се примјењују и могућности развоја хранитељства.

Прикупљени подаци од свих седам група испитаника категорисани су у и приказани у три групе: социодемографске карактеристике испитаника, карактеристике хранитељства и развој хранитељства.

6.1. Социодемографске карактеристике испитаника

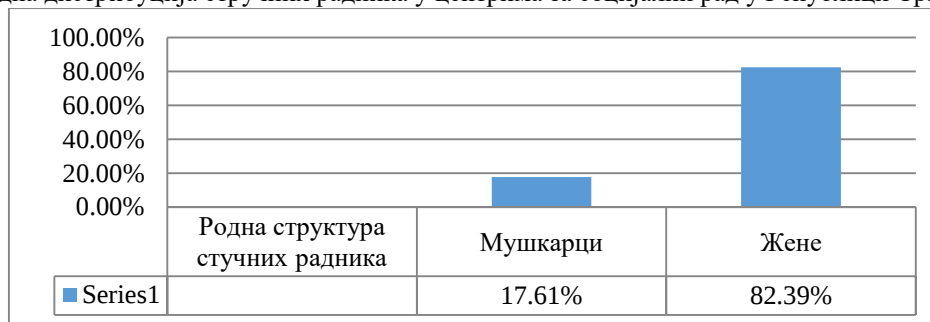
Социодемографске карактеристике испитиване су у узорку на свим групама испитаника. У приказу који слиједи испитаници су класификовани у три велике групе: стручни радници центара за социјални рад, хранитељи и корисници. Поред наведених, презентоване су и социодемографске карактеристике које су карактеристичне за групе корисника (дјеца и одрасли и старији смјештени у установе социјалне заштите) које су укључене у истраживање са сврхом поређења субјективне оцјене корисника о појединим аспектима квалитета живота у различитим облицима социјалне заштите за кориснике којима је потребно збрињавање. У свим групама испитиване су релевантне демографске карактеристике у односу на циљеве и задатке истраживања.

6.1.1. Социодемографске карактеристике стручних радника у центрима за социјални рад

Испитивана *група стручних радника* обухватила је 176 стручних радника из центара за социјални рад широм Републике Српске. У истраживању су учествовали како стручни радници центара у којима се реализује хранитељство, тако и стручни радници центара за социјални рад који немају кориснике збринуте у хранитељству.

Анализа добијених података је показала да родна дистрибуција стручних радника одражава ситуацију у пракси, и показује да се жене у већем проценту баве помагачким професијама, што је случај и са родном структуром стручних радника у области социјалне заштите. Подаци су показали да више од 4/5 стручних радника центара за социјални рад чине жене (82,39%), док је у узорку партиципирала 1/5 мушкараца (17,61%).

Графикон бр. 6.
Родна дистрибуција стручних радника у центрима за социјални рад у Републици Српској

Дистрибуција стручних радника према годинама старости показује да су стручни радници у центрима за социјални рад углавном млађе и средње животне доби. У табели бр. 7. приказана је дистрибуција стручних радника у односу на доб. Животна доб приказивана је у десетогодишњем распону.

Табела бр. 7. Дистрибуција стручних радника у центрима за социјални рад у односу на доб

	Фреквенција	Проценат
До 25 година	1	6
од 26 до 35	73	41,5
од 36 до 45	61	34,7
од 46 до 55	7	4,0
од 56 до 65 година	34	19,3
Укупно	176	100,0

Највећи проценат стручних радника је старости од 26 до 35 година (41,5%) што указује да је стручни кадар са којим располажу центри за социјални рад у Републици Српској млад. Овај податак се може интерпретирати као капацитет који треба искористити за додатне едукације и континуирано стручно усавршавање.

У односу на занимање, дистрибуција стручних радника показала је да су у центрима за социјални рад доминантна професија дипломирани социјални радници, који су у укупном узорку учествовали са 43,2%. Уколико се саберу проценти стручних радника који су магистри социјалног рада и стручних радника центара који су социјални радници са завршеним шестим степеном образовања, социјални радници су доминантна професија у центрима са учешћем од преко половине у укупном броју стручних радника у узорку. Сљедећа најзаступљенија група стручних радника су дипломирани психолози (16,5%) и дипломирани правници (13,6%). Закон о социјалној заштити Републике Српске (члан 91. став 2.) прописује занимања чији представници обављају стручни рад у центрима за социјални рад у Републици Српској. У складу са наведеном законском одредбом, занимања која обављају стручни рад у центрима су: дипломирани социјални радник, дипломирани психолог, дипломирани правник, дипломирани социолог, менаџер социјалне политике и социјалне заштите, дипломирани педагог, дипломирани социјални педагог и дипломирани дефектолог/специјални едукатор и рехабилитатор.

У табели бр. 8 таксативно је наведен процентуални удио појединих занимања и чији представници у центрима за социјални рад у Републици Српској обављају послове стручног рада. Из наведених података видљиво је да стручни рад у центрима за социјални рад обављају и професије које нису дефинисане законом.

Табела бр. 8. Структура стручних радника у односу на занимање

	Фреквенција	Проценат
Дипломирани социјални радник	76	43,2
Дипломирани психолог	29	16,5
Дипломирани правник	24	13,6
Социјални радник	19	10,8
Психолог – педагог	1	,6
Професор социологије	2	1,0
Професор филозофије и социологије	1	,6
Магистар социјалног рада	7	4,0
Магистар психологије	3	1,7
Магистар педагошких наука	1	0,6
Логопед	1	0,6
Дипломирани социјални педагог	2	1,1
Дипломирани дефектолог	1	,6

Дипломирани педагог	9	5,1
Укупно	176	100,0

Из приказаних података може се закључити да више од половине стручних радника у центрима за социјални рад чине социјални радници различитог нивоа образовања, што указује на чињеницу да је ово доминантна професија у центрима за социјални рад у Републици Српској. Значајност овог налаза огледа се у чињеници да су социјални радници кључни професионалци за развој и имплементацију хрнитељства. Поред њих заступљене су и друге професије које учествују у раду стручних тимова центра у поступцима процјене и одлучивања (најчешће дипломирани правници и психолози, али и други професионалци који се укључују у рад стручних тимова центра у односу на потребе корисника), чиме је дјелимично осигурана једна од основних претпоставки развоја хранитељства – стручни кадар.

6.1.2. Социодемографске карактеристике хранитељских породица у Републици Српској

У приказу резултата истраживања који су добијени испитивањем групе *хранитеља* одвојено су приказане социодемографске карактеристике за хранитеље за дјецу и хранитеље за одрасла и старија лица, који су током испитивања третирано као два подузорка, будући да су они пружаоци хранитељске заштите у двије различите врсте хранитељства.

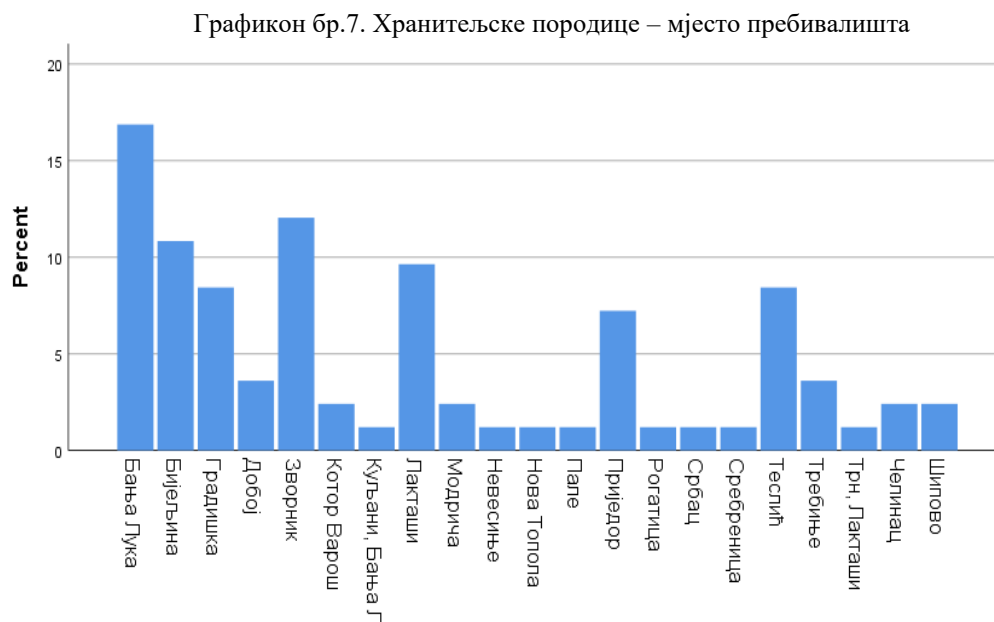
Узорак хранитеља обухватио је 83 хранитеља за дјецу и 63 хранитеља за одрасла и старија лица (укупно 146 хранитељских породица), што је чинило 51,59% укупног броја хранитељских породица у Републици Српској (283) у моменту истраживања. Проценат подузорка хранитеља за дјецу који је обухваћан испитивањем износи 44,15%, док подузорак хранитељских породица за одрасла и старија лица чини 66,31% укупне популације. Овакав процентуални омјер узорка хранитеља за наведене двије групе корисника представља и одраз тренутне ситуације у пракси у Републици Српској, у којој је, према званичним подацима, значајно већи број хранитељских породица за дјецу (подаци о броју хранитељских породица у локалним заједницама приказани су у прилогу, табела бр. 1.).

У 19 од 64 локалне заједнице² у Републици Српској хранитељством за одрасла и старија лица се бави свих 95 регистрованих хранитељских породица. Интересантан је податак да је у једној локалној заједници регистрована 21 хранитељска породица за одрасла и старија лица, што чини 19,95% укупног броја хранитељских породица за одрасла и старија лица. Ријеч је о општини Теслић која према попису становништва из 2013. године има нешто више од 38.000 становника просјечне старосне доби од 40,6 година. Дакле, највећи број хранитељских породица очекивано је регистровано на подручју локалне заједнице која према просјечној старости становништва спада у локалне заједнице са дубоком демографском старости. Иако је просјечна старост један од најмање прецизних показатеља старости становништва (Лепир, 2018) користи се у демографској типологизацији друштва с обзиром на удио старијих особа у укупној популацији (Пенев, 1997). Скроман број хранитељских породица за одрасла и старија лица у Републици Српској (95), у односу на потребе за смјештајем одраслим и старијих лица, доводи нас до закључка да се одрасла и старија лица и даље збрињавају кроз друге облике смјештаја, најчешће кроз резиденцијални тип смјештаја, чему у прилог говори податак да у установама социјалне заштите у протеклих пет година у просјеку борави више од 1000 одраслих и старијих лица. Остаје отворено питање узрока малог броја хранитељских породица за одрасла и старија лица на територијама других општина у Републици Српској које имају карактеристике демографски старих општина. Уколико се узму у обзир налази добијени у испитивању стручних радника центара за социјални рад о пракси хранитељства, може се закључити да центри, као ни систем социјалне заштите не проводе активности везане за промоцију хранитељства и регрутацију нових хранитељских породица у мјери у којој је то потребно, што може бити кључни разлог за овакво стање.

Број хранитељских породица за дјецу у Републици Српској је значајно већи (188) од броја хранитељских породица за одрасла и старија лица (95), иако број локалних заједница у којима хранитељске породице имају пријављено мјесто пребивалишта износи 22 у односу на 19 које имају хранитељство за одрасле и старије. Највећи број хранитељских породица за дјецу регистрован је у Граду Бањалуци (65), због чега је учешће хранитељских породица за дјецу настањених у Бањалуци у подузорку највеће.

² Законом о територијалној организацији Републике Српске („Службени гласник РС“, бр. 69/09, 70/12, 83/14, 106/15, 26/19 и 15/21) уређена је територијална организација Републике Српске, као и услови за поступак у територијалној промјени. У складу са тренутно важећим прописима у Републици Српској имају 64 локалне заједнице и то 9 градова и 55 општина.

Истраживањем су обухваћене хранитељске породице у свим локалним заједницама у којима су регистроване. У дијелу који слиједи приказана је дистрибуција хранитељских породица у односу на мјесто пребивалишта.

Из података приказаних у Графикону бр. 7. може се уочити да у свега неколико локалних заједница постоји значајнији број хранитељских породица. Ријеч је о Градовима Бањалука, Бијељина, Приједор, Градишка и Зворник, те општинама Теслић и Лакташи. Уколико се ови подаци упореде са ранијим истраживањима (Омбудсман за дјецу, 2019) видљиво је да се хранитељство не развија у другим општинама и градовима у Републици Српској, већ напротив да се гаси, али и да број хранитељских породица у овим локалним заједницама опада. Према ранијим подацима, у 31 локалној заједници биле су регистроване хранитељске породице, наспрам садашњих 22. Само у Граду Бањалуци број хранитељских породица за дјецу смањен је за 35 у периоду од 2019. до 2021. године и закључно са 2021. годином број хранитељских породица за дјецу у Републици Српској је 137.

Обрадом и анализом резултата истраживања добијених у подузорку *хранитељских породица за дјецу* утврђене су сљедеће социодемографске карактеристике хранитељских породица за дјецу.

Према мјесту живљења постоји релативно уједначена дистрибуција хранитељских породица за дјецу у градским подручјима као и приградским и руралним срединама. У

табели бр.9. приказани су подаци који се односе на дистрибуцију хранитељских породица у односу на мјесто живљења. Нешто више од половине хранитељских породица за дјецу настањено је у градском подручју (54,2%), док је у приградским и сеоским срединама настањено 45,8%) породица. Уколико се наведени подаци упореде са подацима из Србије, може се закључити да у Републици Српској хранитељство за дјецу има већу заступљеност у градским срединама, док је у Србији обрнут случај.

Табела бр.9. Дистрибуција хранитељских породица за дјецу у односу на мјесто живљења

	Фреквенција	Проценат
Град	45	54,2
Приградско насеље	18	21,7
Село	20	24,1
Укупно	83	100,0

Родна дистрибуција показала је да жене у значајно већем проценту учествују у хранитељству, преко 83% хранитеља за малољетне кориснике. У складу са законским прописима, хранитељ је особа која је након што је формално завршен поступак стицања статуса хранитељске породице, са надлежним центром за социјални рад потписала уговор о збрињавању корисника. Водећи се овом нормативном одредбом, у истраживању су учествовали чланови хранитељске породице који су са центром за социјални рад засновали уговорни однос.

У табели бр. 10. приказана је дистрибуција хранитеља за дјецу у односу на године старости из које је видљиво да је највећи број хранитеља у зрелој или старијој животној доби, њих преко 50% док је 27,7% хранитеља у доби између 46 и 55 година старости. Значајно нижи проценат хранитеља припада старосној групи од 36 до 45 година, што је најоптималнија животна доб за спровођење хранитељства за дјецу (14,5%), јер се њом осигурава адекватна разлика у животној доби која одговара односу родитељ-дијете.

Табела бр. 10. Дистрибуција хранитеља за дјецу у односу на доб

	Фреквенција	Проценат
Од 26 до 35 година	6	7,2
од 36 до 45	12	14,5
од 46 до 55	23	27,7
од 56 до 65 година	42	50,6
Укупно	83	100,0

Сљедећа испитивана социодемографска карактеристика је степен стручне спреме хранитеља, која је значајна као индикатор за потенцијални развој хранитељства, али и за

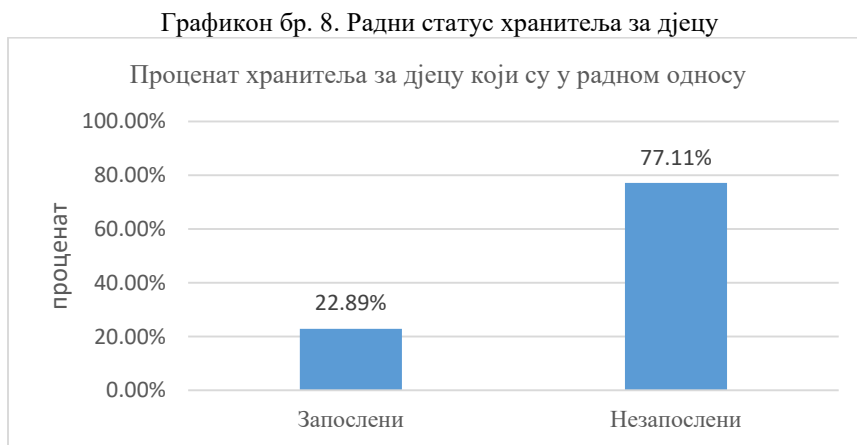
квалитетно вршење хранитељске заштите. У испитиваном узорку хранитељских породица за дјецу, резултати истраживања су показали да највећи број хранитеља има завршен четврти степен стручне спреме, њих 52,4%, дакле имају завршено средње образовање.

Табела бр.11. Дистрибуција хранитеља за дјецу у односу на степен стручне спреме

	Фреквенција	Проценат
НК	21	25,3
ССС	52	62,7
ВСС	6	7,2
ВС	2	2,4
МР	2	2,4
Укупно	83	100,0

Значајних 25,3% хранитеља из узорка је неквалификовано, док свега 4,8% хранитеља имају високу стучну спрему, или звање магистра. Уколико сагледамо структуру хранитеља за дјецу у односу на ниво образовања можемо закључити да су капацитети хранитељских породица у овом сегменту ограничени. Посебно је важан налаз да је више од $\frac{1}{4}$ хранитеља неквалификовано, те се поставља питање њихових могућности у разумијевању и савладавању садржаја и вјештина потребних за рад у хранитељству. Овај податак се издваја као фактор ризика за вршење квалитетне хранитељске заштите, те се узима у обзир приликом даљег планирања регрутације и ангажовања нових хранитељских породица.

Када је ријеч о запослености хранитеља за дјецу примјећује се изразито низак проценат хранитеља који су у радном односу. У графикону бр. 8 дат је процентуални приказ запослености/незапослености хранитеља из кога се може видјети да је мање од $\frac{1}{4}$ хранитеља у радном односу.

Радни статус и образовни ниво хранитеља индиректно утичу на квалитет пружања заштите због чињенице да директно утичу на социоекономски статус породице, али и на могућности и ниво квалитета васпитно-образовног утицаја на дјецу у хранитељству. Такође, радни статус може значајно утицати на мотивацију за бављење хранитељством, посебно у сложеним социо-економским условима у друштву какво је Република Српска.

Добијени резултати који се односе на радни статус хранитеља за дјецу могу се тумачити двојачко: са аспекта потребе за додатним приходима у породици (један од мотива за бављење хранитељством, који не смије бити примарни мотив) и потребе породице за појачаном бригом о дјечи од стране једног родитеља. Укупан узорак хранитеља спада у радно способно становништво, те се у поређењу са образовним нивоом хранитеља (који су у преко 50% случајева средња стручна спрема) може закључити да је изразито висок проценат незапослених хранитеља за дјецу у овом статусу због немогућности проналаска запослења. Посљедња истраживања о незапослености у Републици Српској показала су да у укупном броју незапослених лица, лица са средњом стручном спремом партиципирају са процентом од 31,39% (Гајић, 2020), те да на проналазак посла чекају најдуже.

Хранитељске породице за дјецу у Републици Српској су у највећем броју двородитељске, у којима партнери живе у браку (61,9%). У 45 хранитељских породица за дјецу живе и биолошка дјеца хранитеља што је удио од 54,3%, док у 7,2% породица које су обухваћене испитивањем хранитељ нема друге чланове домаћинства, односно живи сам/а. У табели бр 11. дат је приказ чланова домаћинства у хранитељским породицама за дјецу, из кога се јасно види да су у Републици Српској у хранитељству за дјецу доминантне потпуне породице.

Табела бр. 11.
Чланови заједничког домаћинства у хранитељским породицама за дјецу

	Фреквенција	Проценат
Родитељи	2	2,4
Супруг/а	19	22,9
Биолошка дјеца	13	15,7
Супруг/а и биолошка дјеца	32	38,6
Биолошка дјеца и унуци	1	1,2
Родитељи и супружник	1	1,2
Живим сам/а у домаћинству	6	7,2
Остало	9	10,8
Укупно	83	100,0

Анализирани подаци прикупљени испитивањем групе *хранитеља за одрасла и старија лица* показали су одређене социодемографске разлике у односу на хранитеље за дјецу.

Хранитељске породице за одрасла и старија лица у Републици Српској у највећем броју случајева живе у сеоским (54%) и приградским срединама (25,4%). У табели бр. 12. садржани су подаци о дистрибуцији хранитељских породица за одрасла и старија лица у односу на мјесто живљења.

Табела бр. 12. Дистрибуција хранитељских породица у односу на мјесто живљења

	Фреквенција	Проценат
Град	13	20,6
Приградско насеље	16	25,4
Село	34	54,0
Укупно	63	100,0

Родна заступљеност у подузорку хранитеља за одрасла и старија лица је нешто уједначенија у односу на хранитељске породице за дјецу. Жене су као хранитељи заступљене са 60%, а мушкарци са 40%. Може се претпоставити да је висок удио мушкараца као хранитеља за одрасла и старија лица резултат сродничких веза и потребе да се збрињавају чланови шире породице у примарним локалним срединама.

Анализа старосне доби хранитеља за одрасла и старија лица показала је да највећи број хранитеља припада групи од 56 до 65 година старости, њих чак 57,1%, док све четири преостале старосне групе партиципирају са мање од половине укупног броја хранитеља (42,9%). У табели бр. 13. приказана је дистрибуција хранитеља за одрасле и старије у односу на старосну доб. Оваква старосна структура хранитеља упућује да у кратком временском периоду више од половине хранитеља формално неће бити способно за рад. Остаје питање колико су, узимајући у обзир године старости, у могућности вршити адекватну хранитељску заштиту?

Табела бр.13. Дистрибуција хранитеља за одрасла и старија лица у односу на доб

	Фреквенција	Проценат
До 25 година	1	1,6
од 26 до 35	4	6,3
од 36 до 45	6	9,5
од 46 до 55	16	25,4
од 56 до 65 година	36	57,1
Укупно	63	100,0

Подаци који се односе на степен стручне спреме хранитеља за одрасла и старија лица показали су да највећи проценат хранитеља (52,4%), као и у случају хранитеља за дјецу, има завршено средње образовање, док је изражено висок проценат хранитеља за неквалификовано, њих 34,9%, дакле ријеч је о хранитељима без квалификација, односно са завршеном само основном школом. Степен стручне спреме хранитеља може бити ограничавајући фактор током провођења обуке за хранитеље и усвајања одређених вјештина за рад у хранитељству, што се током припреме обука за хранитеље посебно треба узети у обзир.

Табела бр.14. Дистрибуција хранитеља за одрасла и старија лица у односу на степен стручне спреме

	Фреквенција	Проценат
НК	22	34,9
ССС	33	52,4
ВСС	6	9,5
ВС	2	3,2
Укупно	63	100,0

Констатовано је да су у односу на степен стручне спреме, хранитељи за пунољетне кориснике у већини случајева особе са средњом стручном спремом или неквалификовани радници. Ови подаци нам говоре да су тренутни капацитети хранитељских породица за одрасла и старија лица веома ограничени и да је потребно радити на промоцији хранитељства како би се регрутовале млађе породице са адекватнијим квалификацијама, што је случај и са хранитељским породицама за дјецу.

Слично као и код хранитеља за дјецу, хранитељи за одрасла и старија лица су у највећем броју незапослени (2/3 незапослених). Проценат незапослених износи 73%, али се треба посматрати у односу на чињеницу да је у групи хранитеља од 56 до 65 година старости највећи број њих у статусу пензионера, што имплицира да су хранитељи завршили свој радни вијек.

Као и у хранитељству за дјецу, квалитет хранитељске заштите индиректно је одређен радним статусом и образовним нивоом и у хранитељству за одрасла и старија лица. У табели бр. 15. приказани су подаци о радном статусу хранитеља за одрасла и старија лица.

Табела бр. 15. Радни статус хранитеља за одрасла и старија лица

	Фреквенција	Проценат
Запослени	17	27,0
Незапослени	46	73,0
Укупно	63	100,0

У односу на чланове домаћинства, хранитељске породице за одрасла и старија лица у Републици Српској су у највећем броју потпуне породице (супружници и дјеца, 63,5%). У 4,8% случајева ријеч је о вишегенерацијским породицама. У 19% хранитељских породица за одрасла и старија лица заједничко домаћинство чине други сродници, у највећем броју случајева браћа и сестре (табела бр.16). Дакле у популацији хранитељских породица за одрасла и старија лица доминирају потпуне породице, што може осигурати већи ниво хранитељске заштите, будући да у породици има више чланова који могу водити бригу о спровођењу одређених аспеката хранитељства у смислу дистрибуције послова.

Табела бр. 16. Чланови заједничког домаћинства у хранитељским породицама за одрасла и старија лица

	Фреквенција	Проценат
Родитељи	2	3,2
Супруг/а	21	33,3
Биолошка дјеца	5	7,9
Супруг/а и биолошка дјеца	19	30,2
Биолошка дјеца и унучад	3	4,8
Сам/а	1	1,6
Остало	12	19,0
Укупно	63	100,0

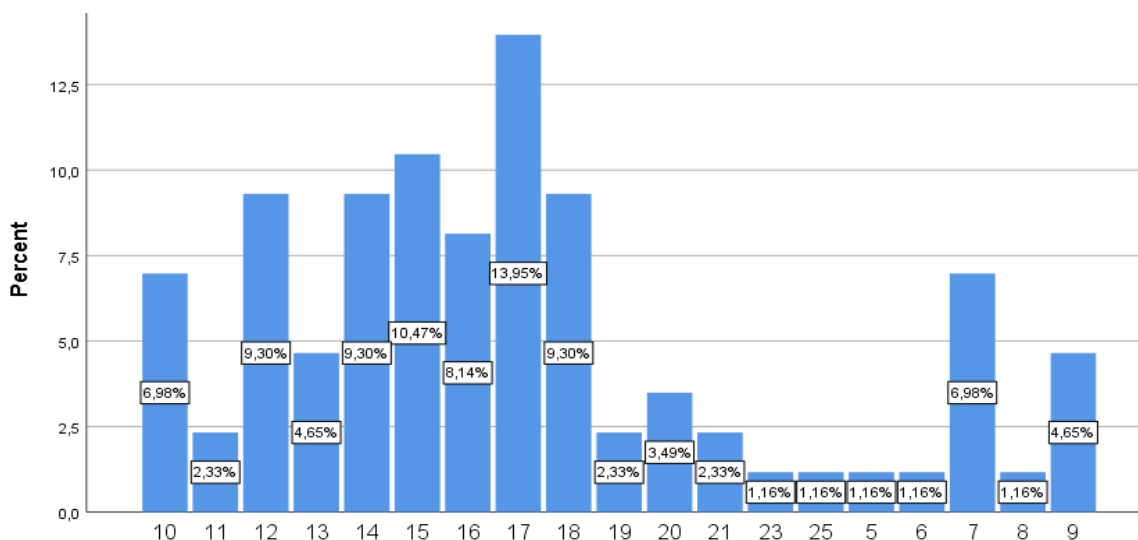
6.1.3. Социодемографске карактеристике корисника на хранитељству

Испитивањем *корисника права на збрињавање у хранитељску породицу из категорије дјеце* (подузорак малољетни корисници) обухваћено је 86 испитаника. У укупној популацији дјеце на хранитељству обухваћени узорак чини 43,88%. Родна структура ове групе испитаника је неуједначена. Узорак је чинило 62,7% дјевојчица/дјевојака и 37,3% дјечака/младића. Анализа секундарних података показала је да је у укупној популацији дјеце на хранитељству родна дистрибуција дјеце уједначенија.

У хранитељским породицама збринута су дјеца нешто разноврсније старосне структуре. Осим тога што су истраживањем обухваћена нешто млађа дјеца (дјеца од 8 и више година), у хранитељским породицама збринуте су и млади (до 25 година) који су још увијек на редовном школовању и у истраживању су учествовали у нешто нижем проценту, што одговара њиховој процентуалној заступљености у укупној популацији

дјеце на хранитељству. У графикону бр.9. приказана је старосна структура дјеце на хранитељству у овом подзоруку.

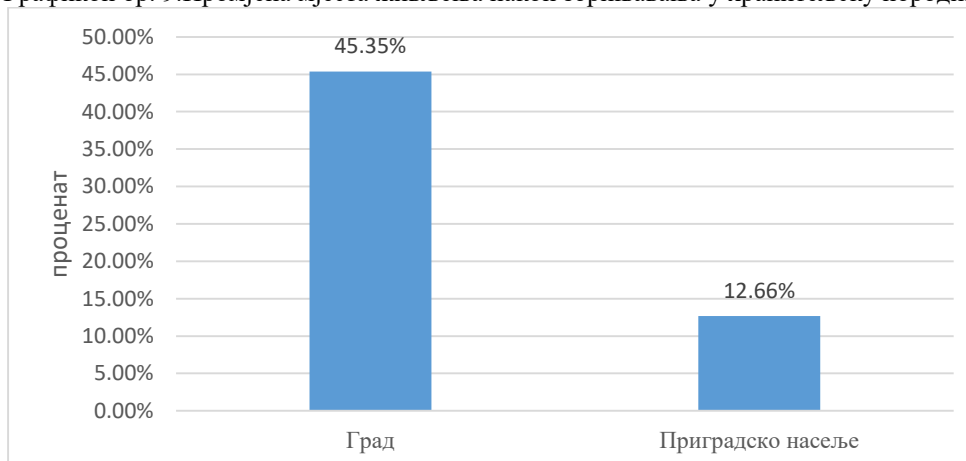
Графикон бр.8. Дистрибуција дјеце на хранитељству у односу на доб

Како се може видјети из приказане дистрибуције доби, у узорку су најбројнија дјеца основно-школске доби, а затим дјеца/млади која похађају средње образовање.

Највећи проценат дјеце у хранитељству (48,84%) прије збрињавања у хранитељску породицу живјело је у сеоским подручјима, док су приближно по $\frac{1}{4}$ испитаника прије хранитељства живјела у градским (26,74%) и приградским подручјима (24,42). Приближно половина дјеце на хранитељству је приликом збрињавања у хранитељску породицу промијенила мјесто живљења. У графикону бр. 9. приказана је промјена мјеста живљења дјеце након збрињавања у хранитељство.

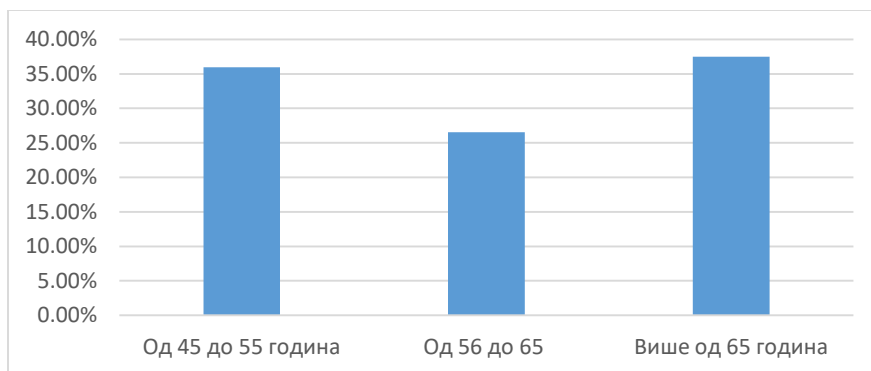
Графикон бр. 9.Промјена мјеста живљења након збрињавања у хранитељску породицу

Приликом анализе добијених података, испитиван је утицај промјене мјеста пребивалишта на оцјену аспеката квалитета живота, о чему ће посебно бити ријечи касније. У узорку дјеце која су промијенила мјесто живљења најбројнија су дјеца тренутно настањена на територијама општине Лакташи, затим градова Бањалуке и Градишке. Ријеч је о локалним заједницама у којима (у односу на њихову величину) има значајан број хранитељских породица (Лакташи 7, Бањалука 65 и Градишка 16). Промјена мјеста живљења која се односи на промјену пребивалишта, али и средине живљења очекивана је у случајевима дјеце која су прије збрињавања у хранитељску породицу живјела у локалним заједницама у којима нема регистрованих хранитељских породица за дјецу.

Групу *одраслих и старијих лица* збринутих у хранитељску породицу чинио је узорак од 64 испитаника, што чини обухват од 34,02% популације ових корисника хранитељства у Републици Српској. Родна структура испитаника који су чинили овај подзорак из групе одраслих и старијих лица је нешто уједначенија у поређењу са групом дјеце. У узорку је партиципирало 54,7% жена и 45,3% мушкараца, што одговара удјелу жена и мушкараца у општој популацији. У графикону бр.10. приказана је дистрибуција испитаника у односу на пол гдје се уочава релативно уједначена дистрибуција корисника по десетогодишњим старосним групама. Највећи број корисника хранитељства припада старосној групи изнад 65 година, њих 37, 5%, премда се не смије занемарити чињеница да је у хранитељству збринуто више од 1/3 корисника у доби између 45 и 55 година (35,94%). У складу са законским условима за остваривање права на збрињавање у хранитељску породицу (Члан 17. став б.), ријеч је о категоријама корисника којима је потребно збрињавање, а који нису способни за рад или припадају категоријама корисника са инвалидитетом или друштвено негативним понашањем.

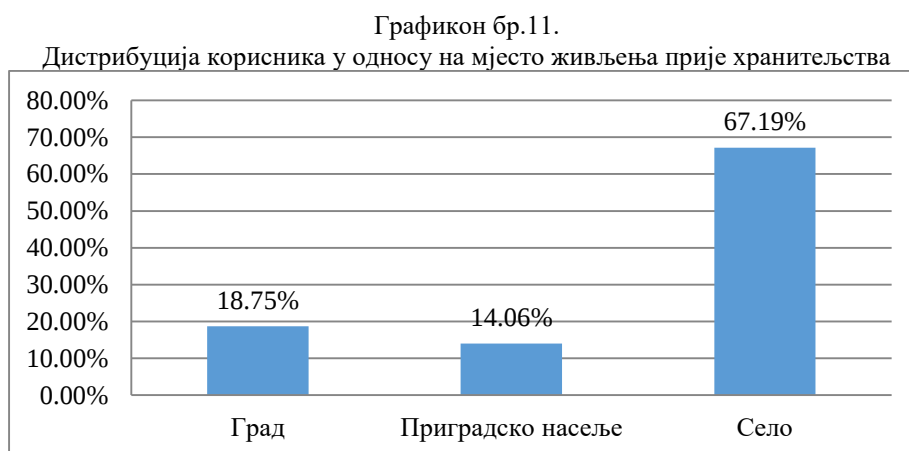
Графикон бр.10. Старосна структура одраслих и старијих корисника на хранитељству

У подзорку одраслих и старијих корисника са 76,56% партиципирају корисници који су у статусу пензионера, док су 23,44% лица без примања по било којем личном основу. Ријеч је о одраслим и старијим лицима која су неспособна за рад и лицима без породичног старања.

У односу на мјесто живљења прије збрињавања у хранитељству, у подзорку одраслих и старијих, највећи број збринутих корисника живио је у руралним подручјима. У графикону бр.11. приказана је дистрибуција корисника у односу на мјесто живљења прије збрињавања у хранитељску породицу.

Анализа прикупљених података показала је да је 67,19% корисника раније живјело у сеоским срединама, док је најмањи проценат збринутих корисника живјело у приградским срединама (14,6%). Проценат збринутих одраслих и старијих лица које су живјеле у градској средини у укупном подзорку износи 18,75%.

Податак да је највећи број збринутих у хранитељству из сеоских подручја може указивати на проблем останка одраслих и старијих лица у свом окружењу због низа социјалних проблема са којима се суочава становништво руралних подручја у Републици Српској. Неки од проблема који могу узроковати висок проценат одраслих и старијих који су збринуте у хранитељству, а живјели су у сеоским срединама, су иселјавање становништва из села што посљедишно утиче на немогућност бриге о старијим члановима породице; сиромаштво; криза породице и сл.

Због потребе за збрињавањем 29,7% испитаника је промијенило средину у којој је живјело прије збрињавања, док нешто више од 70% збринутих није мијењало средину у којој живи, што процентуално одговара броју хранитељских породица за одрасла и старија лица које живе у приградским насељима и руралним срединама. Овај налаз говори у

прилог да је у сеоским срединама изражена солидарност, те да сродници из сеоских подручја лакше прихватају особе којима је потребно збрињавање и одлучују се на пружање хранитељске заштите.

6.1.4. Социодемографске карактеристике корисника смјештених у установе социјалне заштите

Групу корисника смјештених у установе социјалне заштите за смјештај у истраживању су чинила два подузорка: група дјеце смјештене у ЈУ Дом „Рада Враћешевић“ у Бањалуци, ЈУ Геронтолошки центар Бањалука и ЈУ Дом за старија лица Приједор. Како је наведено у поглављу 5, узорак корисника смјештених у установе социјалне заштите испитиван је због компарације субјективне процјене квалитета живота између корисника који су збринуте у хранитељске породице и корисника смјештених у установе социјалне заштите за смјештај, чији је оснивач Република.

Подузорак дјеце смјештене у установу социјалне заштите чинило је 59 дјеце смјештених у ЈУ Дом „Рада Враћешевић“. Ријеч је о установи социјалне заштите за смјештај дјеце и омладине без (адекватног) родитељског старања. Ово је једина установа ове врсте у Републици Српској. Укупан узорак који је обухваћен овим емпиријским истраживањем чини 76,62% популације дјеце смјештене у овој Установи (77³). У истраживању су учествовала сва дјеца доби изнад 8 година која су у моменту спровођења истраживања била смјештена у Дом.

Подузорак одраслих и старијих лица смјештених у установу социјалне заштите чинило је 50 испитаника из категорије одраслих и старијих лица смјештених у наведене установе социјалне заштите. Због лошег здравственог стања и немогућности попуњавања упитника, те одбијања да учествују у истраживању, у подзоруку одраслих и старијих смјештених у установе социјалне заштите имамо нешто мањи број испитаника.

У емпиријском истраживању које је проведено за потребе израде ове докторске дисертације утврђени су сљедећи социодемографски подаци за ове категорије корисника:

Дјеца и млади смјештени у установу социјалне заштите који су обухваћени испитивањем са аспекта родне дистрибуције већински су женског пола (32), док је број мушких испитаника у овом подзоруку нешто нижи (27). У табели бр. 17. приказана је

³ Подаци преузети из *Евалуационог извјештаја о реализацији стратегије унапређења социјалне заштите дјеце без родитељског старања (2015-2020)*, Влада Републике Српске, 2021.

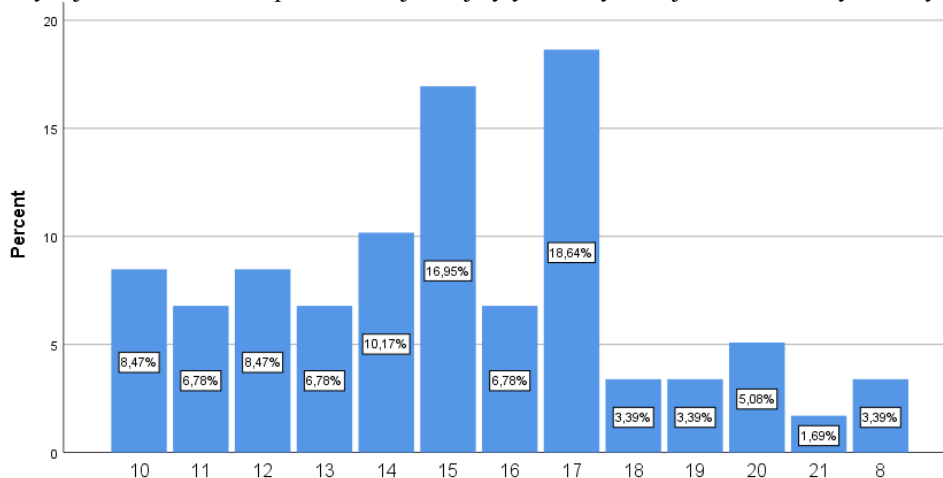
родна дистрибуција испитаника малољетних корисника у установи социјалне заштите за смјештај.

Табела бр. 17.
Родна дистрибуција малољетних корисника смјештаја у установу социјалне заштите

	Фреквенција	Проценат
Мушки	27	45,8
Женски	32	54,2
Укупно	59	100,0

Када је у питању старосна структура испитаника, у подузорку су у највећој мјери заступљена старија дјеца и адолесценти узраста 15 и 17 година. Важно је напоменути да су узорком биле обухваћене све добне групе дјеце смјештене у установу што је приказано у графикону бр. 12.

Графикон бр. 12.
Дистрибуција малољетних корисника смјештаја у установу социјалне заштите у односу на доб

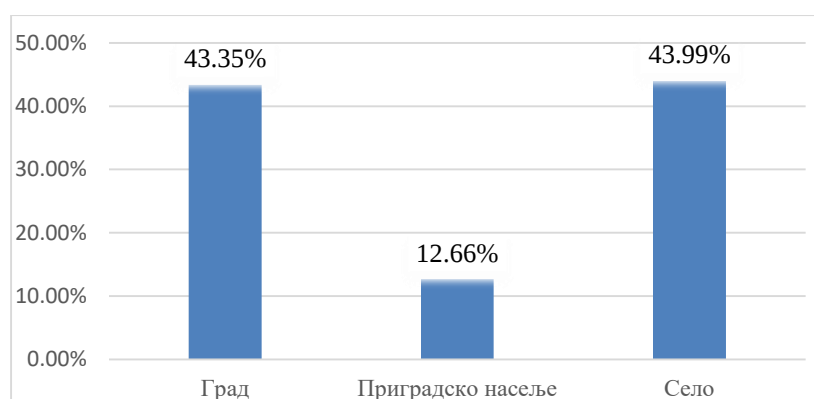
Социодемографске карактеристике које се односе на пол и на доб између двије групе дјеце које су учествовале у истраживању нису уједначене.

Испитаници који су чинили подузорак дјеце смјештене у установу социјалне заштите већином су ученици основне школе (54,2%), док су на другом мјесту по бројности ученици средње школе (39%). Најмањи број испитаника из овог подузорка су младе особе на редовном школовању након 18 године живота (6,8%).

У графикону бр. 13. приказани су анализирани подаци који се односе на мјесто живљења дјеце прије смјештаја у установу социјалне заштите. Значајна разлика у односу на дјецу збринуту у хранитељству примјећује се у проценту дјеце која су прије смјештаја у

установу живјела у граду и чине нешто мање од половине овог подузорка (43,35%). Овај податак нас наводи на закључак да је значајно већи проценат дјеце која су живјела у градским подручјима смјештен у установу социјалне заштите (43,35%) у односу на хранитељску породицу (18,3%), што упућује на закључак да се хранитељство као вид збрињавања више примјењује за дјецу из сеоских подручја, те да су капацитети хранитељских породица за збрињавање различитих категорија дјеце ограничени (дјеца смјештена у Дом обично имају комбиноване узроке који су довели до смјештаја, међу којима су и поремећаји у понашању).

Графикон бр. 13. Мјесто живљења малољетних корисника прије смјештаја у установу

Даља анализа података показала је да је 6 испитаника прије смјештаја у установу социјалне заштите било смјештено у хранитељске породице, што представља 10,17% испитаника. Према подацима ресорног Министарства (Влада Републике Српске, 2021), у периоду од три године, 18 дјеце је из хранитељских породица премјештено је у установу социјалне заштите, што упућује на закључак да је у пракси проценат промјене из породичног у институционални смјештај виши од оног који је приказан у подузорку. Дакле, може се закључити да је највећи број дјеце која су са примарним породицама живјела у градским срединама бивају смјештена у установу социјалне заштите. Један од разлога за овако велику бројност дјеце из градских средина смјештених у Дом може се тражити и у веома малом броју хранитељских породица, односно њиховој концентрацији у појединим градовима и општинама у Републици Српској.

Подаци прикупљени у истраживању показују да подузорак *одраслих и старијих смјештених у установе социјалне заштите* доминантније чине жене, са процентом

учешћа од 62%. Родна дистрибуција испитаника у овом подзору приказана је у табели бр.18.

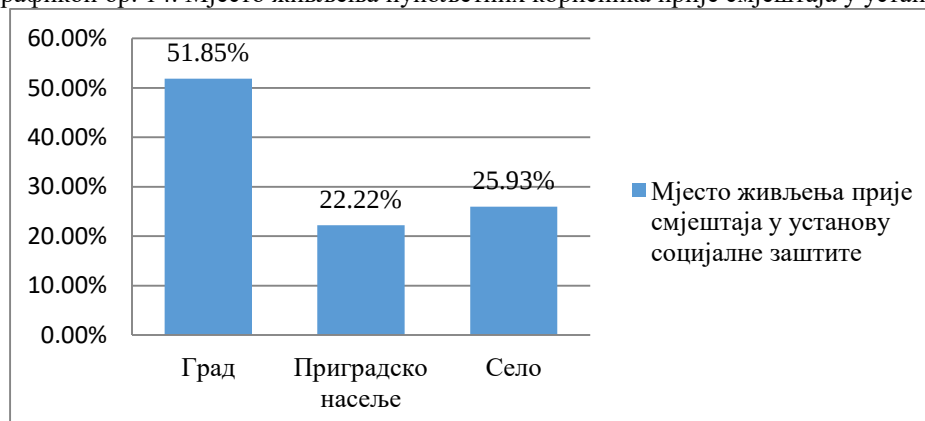
Табела бр. 18. Родна дистрибуција пунољетних корисника смјештаја у установу социјалне заштите

	Фреквенција	Проценат
Мушки	19	38,00
Женски	31	62,00
Укупно	50	100,0

Анализа старосне структуре испитаника у овом подзору показала је да доминирају корисници старији од 65 година (79%). Када је ријеч о образовној структури највећи проценат испитаника има завршену средњу школу, њих 46,3%, док су корисници који немају квалификације у подзору учествовали са 38,9%. Испитаници са вишим и високим степеном стручне спреме у подзору су заступљени са 14,9%.

У графикону бр. 14. приказани су подаци о мјесту живљења корисника прије смјештаја у установу социјалне заштите. Оно што је карактеристично за овај подзорак је да су корисници прије смјештаја у установу углавном живјели у градском подручју, што је супротно истим налазима везаним за кориснике који су збринуте у хранитељским породицама, који су у највећем броју прије збрињавања живјели у руралним срединама. Дакле, постоји статистички значајна разлика код корисника који су раније живјели у градским срединама у односу на облик збрињавања. Већи број корисника у установама социјалне заштите који су раније живјели у градској средини може се оправдати жељом за останком у градској средини, али и неповјерењем према хранитељству као алтернативном облику заштите због неинформисаности или вјеровања институцијама.

Графикон бр. 14. Мјесто живљења пунољетних корисника прије смјештаја у установу

На основу анализираних података закључује се да се корисници смјештаја у установу социјалне заштите из градских средина лакше одлучују на овај вид збрињавања, будући да су у подзорку учествовали са преко половином испитаника.

Даља анализа података показала је да је само један испитаник који је учествовао у истраживању прије смјештаја у установу социјалне заштите био збринут у хранитељску породицу (1,69%), за разлику од 9 испитаника који су изјавили да су прије смјештаја у овој, били смјештени у другој установи социјалне заштите (15,25%). На основу добијених налаза закључује се да је проценат промјене облика збрињавања из породичног у институционални значајно нижи код пунољетних него код малољетних корисника.

6.2. Карактеристике хранитељства

У истраживању проведеном у сврху израде докторске дисертације за испитивање карактеристика хранитељства у Републици Српској вођено је рачуна о сва три елемента потребна за спровођење хранитељства (стучни капацитети центара за социјални рад, хранитељске породице и корисници збринуте у хранитељству). Карактеристике хранитељства у Републици Српској испитивале су се са сва три аспекта. Добијени резултати су систематизовани у неколико група: облици хранитељства који се примјењују у Републици Српској (трајање хранитељства); стручни капацитети центара за социјални рад и подршка хранитељским породицама; карактеристике хранитељских породица и њихове компетенције укључујући и мотивацију и задовољство корисника квалитетом живота у хранитељству.

Према подацима Министарства здравља и социјалне заштите закључно са 2020. годином (Влада Републике Српске, 2021) у Републици Српској има 137 хранитељских породица за дјецу у којим је збринато 196 дјеце (97 дјевојчица и 99 дјечака). Према истом извору за одрасла и старија лица у Републици Српској има 95 регистрованих хранитељских породица за одрасла и старија лица у којима је збринато 164 корисника (91 жена и 73 мушкарца). У табели бр. 19 приказан је број смјештених корисника у хранитељске породице у периоду од 2014. до краја 2020. године.

Табела бр. 19. Број корисника у хранитељским породицама

	Малољетни корисници	Пунољетни корисници
2014.*	213	147
2015.*	246	128
2016.*	234	113
2017.*	274	113
2018.*	232	133
2019.**	210	163
2020.**	196	164

*Републички завод за статистику 2015,2016,2017,2018,2019.

**Министарство здравља и социјалне заштите Владе Републике Српске 2021.

Анализа броја корисника у хранитељству од 2014. до 2020. године показује да број збринуте дјеце у хранитељским породицама опада, док је број одраслих и старијих лица збринутих у хранитељске породице у посљедње двије године у порасту, иако је ријеч о симболичном повећању броја корисника. Званични подаци о броју хранитељских породица нису поуздани, јер се не води регистар хранитељских породица. Евиденције о хранитељским породицама воде се уназад пар година у центрима за социјални рад и достављају се надлежном Министарству у оквиру редовног годишњег извјештавања. Постоје и одређена неслагања у евиденцијама која се очитују у различитом броју збринутих лица у хранитељству према подацима које објављује Републички завод за статистику и надлежно Министарство. С тим у вези може се закључити да постоји проблем у документовању и извјештавању у центрима за социјални рад који достављају податке за званичне извјештаје за обје наведене институције.

6.2.1. Облици и дужина трајања хранитељства у Републици Српској

Анализом позитивних законских прописа констатовано је да се у Републици Српској примјењују двије врсте хранитељства: хранитељство за дјецу (малољетне кориснике) и хранитељство за одрасла и старија лица (пунољетне кориснике). У оквиру ове двије врсте хранитељства, у Републици Српској законодавац даје могућност примјене три облика хранитељства: стандардно, специјализовано и ургентно хранитељство за обје групе корисника. Видановић и Колар (2008) истичу да је хранитељство могуће класификовати у односу на различите критеријуме. Класификација у односу на специфичне потребе корисника је класификација која је у Републици Српској уређена

позитивним прописима. Дакле, у односу на специфичне потребе корисника разликујемо стандардно, специјализовано и ургентно хранитељство.

Како би се потврдила законска претпоставка о примјени прописаних облика хранитељства испитивани су стручни радници центра за социјални рад, као и хранитељи који су учествовали у истраживању о облицима хранитељства које се примјењује у пракси.

Анализом прикупљених података констатовано је да се у Републици Српској у највећем броју случајева примјењује стандардно хранитељство, док се специјализовано хранитељство примјењује у малом, готово занемарљивом броју случајева. Ријеч је о дјечи са сметњама у развоју (24) која су из других локалних заједница привремено збринута у хранитељским породицама у Бањалуци (19), због школовања у Центру за рехабилитацију слуха и говора Бањалука (Влада Републике Српске, 2021). Дакле, узрок за примјену специјализованог хранитељства за ову дјецу није издвајање из породице, већ промјена мјеста боравка због школовања. Од укупног броја хранитељских породица које пружају услуге специјализованог хранитељства, у истраживању је учествовао мали број (4). Ургентно хранитељство као облик хранитељства који се примјењује у свим кризним ситуацијама у којима је потребно обезбиједити сигурност корисника због губитка породичног старања, занемаривања и злостављања, болести и сл. (Правилник о хранитељству, члан бр.17) у Републици Српској се не примјењује. Не постоје подаци да су кроз ургентно хранитељство били збринуте корисници у ранијем периоду. Овај налаз упућује на чињеницу да један нормирани облик хранитељства у Републици Српској није заживио.

Анализом прикупљених примарних и секундарних података констатовано је да за кориснике из групе за одрасла и старија лица у Републици Српској није обезбјеђен ни један други облик хранитељства осим стандардног. Према подацима добијеним од хранитељских породица за одрасла и старија лица уочава се да је један број хранитеља прошао обуку за специјализовано и ургентно хранитељство, али да до сада није вршено збрињавање специфичних категорија корисника (Прилог 8 – Табела бр.3).

Према *класификацији хранитељства у односу на сродничке везе* у Републици Српској заступљено је сродничко и професионализовано хранитељство. Нормативне поставке у Републици Српској којима се уређује област хранитељства (Закон о социјалној заштити и Правилник о Хранитељству) изједначавају сродничко и професионализовано хранитељство, односно не праве разлику између ова два облика хранитељства. Наиме,

законска одређења јасно прописују обавезу сваке хранитељске породице да у року од годину дана од ступања Закона на снагу средином 2012. године (у пракси се ова одредба тумачи као одредба која се односи на сродничке хранитељске породице) прође обуку за хранитељство и стекне статус хранитељске породице, чиме се стварају сви предуслови за бављење хранитељством и остваривање припадајућих накнада за рад хранитеља и издржавање корисника.

Нормативно дефинисана обавеза постојећих сродничких хранитељских породица ни до данас у свим случајевима није испуњена. На доношење Правилника о хранитељству којим се, поред осталих питања, ближе уређује стицање статуса хранитељске породице чекало се до средине 2014. године, те је процес професионализације у старту каснио. Ни данас, осам година након што је Правилник ступио на снагу све хранитељске породице у Републици Српској нису прошле програм обуке за хранитељство, што јасно говори о веома спором процесу развоја хранитељства. Овај податак се може довести у везу са подацима добијеним од хранитеља који указују да сви хранитељи немају потписан уговор са центром за социјални рад, те да им нису регулисане накнаде за рад и издржавање корисника на начин како је дефинисано законским и подзаконским актима.

Анализа прикупљених података показала је да су хранитељи за дјецу у 67,5% случајева завршили програм обуке, док у случају хранитеља за одрасла и старија лица програм обуке за хранитељство завршило је 57,1% хранитеља. У табели бр.20. приказани су прикупљени подаци о броју хранитеља који су завршили прописане обуке. Значајно већи број хранитељских породица за дјецу је завршило обуку, што наводи на закључак да се хранитељству за дјецу даје предност у смислу развоја и одрживости у односу на хранитељство за одрасла и старија лица.

Табела бр. 20. Дистрибуција хранитеља у односу на завршен програм обуке за хранитељство

	Хранитељи за дјецу		Хранитељи за одрасла и старија лица	
	Фреквенција	Проценат	Фреквенција	Проценат
ДА	56	67,5	36	57,1
НЕ	27	32,5	26	41,3
Укупно	83	100,0		1,6
Недостају подаци			1	1,6
Укупно			63	100,0

На основу добијених података може се закључити да приближно 40% хранитељских породица у Републици Српској није завршило програм обуке за хранитељство што умногоме одређује квалитет пружања хранитељске заштите. Формално

гледајући, овај проценат хранитељских породица, у складу са законским прописима, не би могао пружати хранитељску заштиту. Овакви налази могу се довести у везу са ниским процентом стручних радника који су прошли обуку за рад у хранитељству у центрима за социјални рад у Републици Српској и представљају људске ресурсе за провођење обука за хранитеље, о чему ће нешто касније бити ријечи.

Важно је напоменути да породице које се сматрају за професионализоване хранитељске породице у Републици Српској уствари припадају непрофесионализованом хранитељству које се у литератури описује и класификује као један од облика хранитељства у односу на радно-правни статус хранитеља (Видановић и Колар, 2008). Наиме, у Републици Српској хранитељство је у домену социјалне заштите, хранитељи немају регулисан радно-правни статус, већ за свој рад добијају накнаду без заснивања радног односа, те је њихов статус и ангажман дефинисан уговорним односом. Ранија истраживања су показала (Лаклија, 2011) да највећи број европских земаља има професионализовано хранитељство што у Републици Српској није случај јер хранитељи не остварују ни једно право које произилази из радног односа.

Напомињемо да су узорак хранитељских породица чинила два подузорка: хранитељске породице за дјецу и хранитељске породице за одрасла и старија лица. Подаци добијени у овом истраживању показали су да је у хранитељству за дјецу 37,35% сродничких хранитељских породица, док у хранитељству за одрасла и старија лица сродничке хранитељске породице чине више од половине укупног броја хранитељских породица (54,7%). Ови подаци су важни на нивоу планирања развоја хранитељства јер је извјесно да ће у великом броју сродничке хранитељске породице престати пружати хранитељску заштиту када престане потреба за збрињавањем њиховог сродника, о чему ће касније бити ријечи. Дакле, сродничке хранитељске породице се у овом тренутку не могу посматрати као ресурс за даље збрињавање корисника.

У односу на дужину трајања хранитељства (Видановић и Колар, 2008) хранитељство се може класификовати као *дугорочни* (хранитељство у дужем временском периоду гдје је процјењено да не постоје ресурси за повратак у породицу), *краткорочни* (до разрјешења кризне ситуације у породици) и *повремени породични смјештај* (могућност збрињавања у сврху постизања одређених циљева као нпр. стицање породичних искустава и припрема за самосталан живот након смјештаја у установи социјалне заштите). Анализирани подаци су показали да је у Републици Српској у

највећем броју случајева ријеч о дугорочном хранитељству. У табелама бр. 21. и 22. приказана је дужина трајања хранитељства за малољетне и пунољетне кориснике који су чинили подузорке у истраживању.

Табела бр. 21. Трајање хранитељства за малољетне кориснике

	Фреквенција	Проценат
Мање од једне године	15	17,4
Између једне и двије године	9	10,5
Три године	9	10,5
Између три и четири године	5	5,8
Пет година	12	14,0
Остало	36	41,9
Укупно	86	100,0

Табела бр.22. Трајање хранитељства за пунољетне кориснике

	Фреквенција	Проценат
Мање од једне године	7	10,9
Између једне и двије године	12	18,8
Три године	6	9,4
Између три и четири године	8	12,5
Пет година	11	17,2
Остало	1	1,6
Укупно	45	70,3
Недостаје одговор	19	29,7
Укупно	64	100,0

Из података приказаних у табелама бр. 21. и 22. трајање хранитељства у Републици Српској је у највећем проценту дуже од једне године. Очекивано је да је хранитељство привремени облик збрињавања, односно облик социјалне заштите који траје до разрјешења кризне ситуације у биолошкој породици. Подаци добијени испитивањем у оба подузорка су показали да је око 10% корисника права на збрињавање у хранитељској породици краће од једне године.

Корисници остају дугорочно у хранитељству, те да су проценти оних корисника који су у хранитељству три године и више, веома значајни (малољетни корисници 19,8%, а пунољетни 29,7%). Дужина трајања хранитељства за малољетнике збринуте у породици у просјеку је 4,1 године. Одговори класификовани под „остало“ могу се тумачити као боравак дужи од 5 година с обзиром да тај податак није био у понуђеним одговорима. Из укупног подузорка 41% дјецe је означило овај одговор. Готово 1/3 корисника из подузорка одрасли и старији су такође дугорочно у хранитељству (преко 3 године). Овакав налаз за

овај подузорок је очекиван, будући да се одрасли и старији у малом проценту враћају у примарну породицу након што се збрину кроз неки од облика социјалне заштите.

Добијени налази о трајању хранитељства упућују на закључак да се посебно требају размотрити и истражити ресурси за рад са породицама, којима се треба пружити свеобухватна подршка за осигуравање услова за повратак корисника из хранитељства у своју биолошку породицу.⁴

6.2.2. Ставови стручних радника центара за социјални рад о пракси хранитељства у Републици Српској

Како би се утврдиле карактеристике и могућности развоја хранитељства у Републици Српској у истраживачком инструменту који је кориштен за испитивање стручних радника центара за социјални рад креиран је сет питања којима су се испитивали њихови ставови о пракси хранитељства у Републици Српској.

У графикону бр.15. приказани су ставови стручних радника центра за социјални рад о хранитељству као најпожељнијем виду збрињавања корисника социјалне заштите којима је потребан смјештај. Приказани подаци указују да је већина стручних радника (близу 90%) позитивно оријентисана према хранитељству као алтернативним облику заштите. Испитаници су изнијели ставове да је хранитељство најпожељнији облик социјалне заштите за кориснике којима је потребан смјештај, иако је свега $\frac{1}{4}$ стручних радника који су обухваћени узорком завршила обуку за рад у хранитељству (Графикон бр.15). Дакле позитивни ставови о хранитељству не могу се искључиво везати за обуку за рад у хранитељству.

⁴ У Евалуационом извјештају о реализацији Стратегије социјалне заштите за дјецу без родитељског старања у Републици Српској за период од 2015. До 2020. године (Влада Републике Српске, 2021) наводи се да је готово половина (47%) центара и служби за социјални рад у Републици Српској реализовало 60 едукација и 191 радионицу са родитељима са циљем унапређења вјештина одговорног родитељства, усвајања пожељних стилова васпитања, превенције насиља над дјецом и у породици и сл. Такође је наведено да се у Граду Бањалуци, од стране надлежног центра, проводи програм у који је укључено 50 породица у којима је процјењено да постоји ризик од издвајања дјете, са циљем јачања породице и превенције издвајања.

Графикон бр. 15. Ставови стручних радника о хранитељству као најпожељнијем облику социјалне заштите корисника којима је потребан смјештај

Испитивани ставови стручних радника у центрима за социјални рад, а који су везани за праксу хранитељства у Републици Српској, показали су да у односу на опредјељење стучних радника за хранитељство као најповољнији облик збрињавања, стручни радници преферирају збрињавање у хранитељску породицу у односу на друге облике заштите. Овако изражени позитивни ставови стручних радника према хранитељству отварају питање зашто у Републици Српској има мали број број хранитељских породица, те зашто су заступљене само у неким локалним заједницама?

Општи ставови стручних радника по питању праксе хранитељства у центрима за социјални рад и систему социјалне заштите су углавном позитивни. У наставку (Табела бр.23.) приказане су средње вриједности добијене приликом испитивања ставова стручних радника о пракси хранитељства у Републици Српској, укључујући и припрему хранитељских породица за хранитељство, те облике хранитељства који се примјењују.

Табела бр.23. Ставови стручних радника центара за социјални рад о пракси хранитељства у Републици Српској – средње вриједности одговора

	N	Мин.	Макс.	Ср. вриједност	Ст. девијација	Variance
Систем социјалне заштите обезбјеђује континуирану едукацију за стручне раднике који се баве хранитељством.	176	1	5	2,97	1,369	1,873
Систем социјалне заштите обезбјеђује супервизију стручним радницима који се баве хранитељством.	176	1	5	2,48	1,352	1,828
Центри за социјални рад су спровели обуку свих постојећих породица у систему које се баве хранитељством.	176	1	5	3,19	1,401	1,962

Највећи број породица које се баве хранитељством у које су збринуте корисници центра долазе из реда сродничких породица.	176	1	5	3,45	1,330	1,769
Хранитељске породице у које се збрињавају корисници центра за социјални рад баве се стандардним хранитељством.	176	1	5	3,65	1,215	1,475
Прије збрињавања корисника у хранитељску породицу изврши се припрема корисника за збрињавање у хранитељску породицу	176	1	5	4,28	1,040	1,082
Прије збрињавања корисника у хранитељску породицу изврши се припрема хранитељске породице.	176	1	5	4,28	1,046	1,093
У центру за социјални рад у коме сам запослен/а спроводи се групни рад са хранитељским породицама	176	1	5	2,98	1,504	2,262
Центар за социјални рад у коме сам запослен/а редовно регрутује нове хранитељске породице.	176	1	5	3,07	1,352	1,829
Стручни радници центра за социјални рад у коме сам запослен/а врше редован надзор (једном мјесечно) над радом хранитељских породица.	176	1	5	3,81	1,289	1,662
N (listwise)	176					

Из података приказаних у табели бр.23. видљиво је да су највише средње вриједности на одговорима који указују на то да су стручни радници свјесни да је потребна додатна обука и стручно оспособљавање радника, те да је хранитељство најпожељнији вид збрињавања. Такође, испитаници су истакли да центри за социјални рад пружају подршку хранитељским породицама посебно у сегменту припреме хранитељских породица и подршке након збрињавања. Поред наведених налаза, из одговора стручних радника може се закључити да стручни радници перципирају однос система према хранитељству у аспекту обезбјеђивања стручних капацитета за хранитељство као дјелимично позитиван, иако су средње вриједности одговора управо у овом сегменту најниже. Дакле, може се закључити да стручни радници препознају потребу за додатним ангажманом система у односу на обезбјеђење стручних капацитета за хранитељство. Овај податак је значајан за планирање и реализовање подршке хранитељским породицама и корисницима у наредном периоду. Препознавање потребе за додатним напорима система за обезбјеђивање стручних капацитета требало би указивати на спремност стручних радника за ангажман у овој области.

6.2.3. Карактеристике хранитељских породица и њихове компетенције

У дијелу резултата истраживања који се односе на приказ социодемографских карактеристика испитаника дат је детаљан опис социодемографских карактеристика хранитељских породица у Републици Српској.

Како је наведено *хранитељске породице за дјецу* регистроване су у 22 локалне заједнице у Републици Српској (22 имају хранитељске породице за дјецу, а 19 хранитељске породице за одрасле и старије). Највећи број хранитељских породица сконцентрисан је у градовима у Републици Српској, док општинске јединице локалне управе имају значајно мањи број хранитељских породица. Овај налаз се може тумачити у односу на величину центра за социјални рад у појединој општини, која креира број стручних радника запослених у центру и могућности финансирања смјештаја и збрињавања који припада буџету локалних заједница. Финансирање збрињавања корисника у хранитељску породицу свакако не смије бити одлучујући фактор за избор облика заштите, али је то у Републици Српској због „скромних“ буџета којима располажу центри за социјални рад често случај.

У наставку су дате неке од карактеристика хранитељских породица за дјецу које се односе на социодемографске и друге уочене карактеристике:

- Хранитељске породице за дјецу у 54,2% случајева имају мјесто пребивалишта у граду, док је 21,7% настањено у приградским насељима. Дистрибуција хранитељских породица за дјецу које су настањене у селима износи 24,1%.
- У хранитељству за дјецу није постигнута родна равноправност, жене су у преко 83% регистроване хранитељице.
- Преко половине хранитеља за дјецу су особе између 56 и 65 година.
- Више од половине хранитеља за дјецу (62,7%) имају средњошколско образовање, док њих 77,11% чини групу незапослених лица.
- Хранитељске породице за дјецу у Републици Српској су у највишем проценту потпуне породице у којима супружници живе у браку (61,9%).
- Хранитељске породице су се о хранитељству информисале у највећем проценту посредством центра за социјални рад (62,7%), у разговору са пријатељима (25,3%), док се свега 12% хранитељских породица за дјецу о хранитељству информисало путем медија и других јавних средстава комуникације.

- Највећи број хранитељских породица за дјецу има збринута једно дијете у хранитељству (72,99%).

У табели бр.24. приказани су подаци о броју збринуте дјеце у хранитељству у једној породици.

Табела бр.24. Број дјеце на хранитељству у хранитељским породицама за дјецу

	2019.	2020.
Број хранитељских породица које имају збринута 1 дијете	107	100
Број хранитељских породица које имају збринута 2 дјетета	43	31
Број хранитељских породица које имају збринута 3 дјетета	11	5

Извор: Евалуациони извјештај о реализацији стратегије унапређења социјалне заштите дјеце без родитељског старања (2015-2020.), Влада Републике Српске, 2021.

Из приказаних података је видљиво да је број породица које збрињавају више од једног дјетета у опадању, као што је уочени тренд и у укупном броју хранитељских породица. Према истом извору (Влада Републике Српске, 2021) евиденције о броју хранитељских породица воде се од 2016. године, те се трендови могу пратити од тог периода. Увидом у податке о броју хранитељских породица може се уочити тренд пада њиховог броја, иако је једна од стратешких активности планираних Стратегијом за унапређење заштите дјеце без родитељског старања за период од 2015. до 2020. године управо регрутација и оспособљавање нових хранитељских породица за рад у хранитељству. Тако је нпр. број хранитељских породица за дјецу у 2020. години мањи за 45 породица у односу на 2019. годину, што је алармантан податак у односу на укупан број хранитељских породица. У односу на укупан број хранитељских породица, само у једној години, број хранитељских породица се смањио за једну четвртину. Евиденције о хранитељству за дјецу нешто ажурније се воде од 2019. године. Отвара се питање да ли је тренд пада повезан са развојем услуга у заједници за превенцију издвајања дјеце из породице или се не ради довољно на развоју хранитељства и његовој примјени као пожељном облику социјалне заштите дјеце и одраслих и старијих којима је потребно збрињавање?

Анализа прикупљених података је показала да је мањи проценат дјеце у хранитељству у сродничким везама са хранитељима, у односу на дјецу која нису са хранитељима у сродничкој вези. Може се претпоставити да ће хранитељске породице које нису у сродничким везама са корисницима збрињавати кориснике у складу са прописима. Дакле, „простор“ за дјецу којима је потребно збрињавање у хранитељску породицу постоји, будући да највећи број хранитељских породица збрињава једно дијете. У табели

бр. 25. дати су подаци о броју хранитељских породица које су у сродничким везама са дјецом. Може се видјети да је таквих породица 37,35%, док 62,65% породица није у сродничким везама са корисницима из групе малољетних.

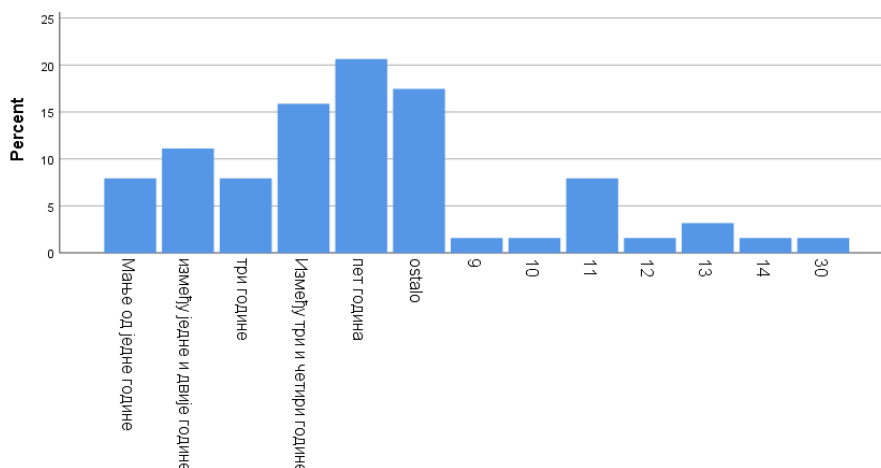
Табела бр.25. Хранитељске породице за дјецу у односу на сродничке везе са корисницима

	Фреквенција	Проценат
ХП у сродничкој вези са корисником	31	37,35%
ХП које нису у сродничкој вези са корисником	52	62,65%
Укупно	83	100,0

Хранитељске породице се у просјеку баве хранитељством више од 4 године. У графикону бр. 16. приказани су подаци који се односе на број година којима се породице баве хранитељством за дјецу. Из података је видљиво да се половина хранитељских породица хранитељством бави дуже од 4 године, али и подаци да су неке породице у хранитељству и дуже од 10 година. Овакво стање потврђује да је у Републици Српској углавном заступљено дугорочно хранитељство, са напоменом да је значајан проценат хранитељских породица из реда сродничких хранитељских породица.

Питање стручног рада са биолошким породицама дјече у хранитељству и подршке коју им пружа систем социјалне заштите како би се створили адекватни услови за повратак збринуте дјече у биолошке породице у овом раду није истраживано. Ово питање због своје комплексности захтијева посебно истраживање.

Графикон бр. 16. Године бављења хранитељством

Како би се утврдило да ли су хранитељске породице за дјецу стекле статус који је предвиђен нормативним оквиром у Републици Српској, те како би се барем дјелимично

утврдиле компетенције хранитеља, хранитељи су испитивани да ли су прошли предвиђени програм обуке. Анализирани подаци су показали да су приближно 2/3 хранитеља завршили програм обуке за хранитељство, иако је констатовано да значајан проценат хранитеља 32,5% није похађао обуку, што имплицира да једнак број породица нема статус хранитељске породице у складу са Законом (Табела бр.26.).

Табела бр. 26.
Број хранитељских породица за дјецу које су завршиле програм обуке за хранитељство

	Фреквенција	Проценат
Хранитељске породице које су завршиле програм обуке	56	67,5
Хранитељске породице које нису завршиле програм обуке	27	32,5
Укупно	83	100,0

Програм обуке за хранитељство који су похађали хранитељи за дјецу, у складу са добијеним резултатима, у највећем броју је проводио центар за социјални рад, док је низак проценат хранитеља прошао обуку коју су спроводиле организације цивилног друштва (Табела бр.27.). Обуке за хранитеље у сврху стицања статуса хранитељске породице од 2014. године (када је Правилник о хранитељству ступио на снагу) искључиво спровode центри за социјални рад, што упућује да су хранитељи који су прошли обуке организоване од стране организација цивилног друштва, ове обуке имали прије наведеног периода.

Табела бр. 27. Организација и спровођење програма обуке за хранитељство

	ДА	НЕ	Прошло и обуку	Нису прошли обуку	
Програм обуке за хранитеље је спроводио ЦСР	66,3	1,2	67,5	32,5	100,0
Програм обуке за хранитеље су спроводиле ОЦД	6,0	61,4	67,5	32,5	100,0
Неко други	0	67,5	67,5	32,5	100,0

У циљу анализе вјештина хранитеља у хранитељским породицама које збрињавају малољетне кориснике, испитаницима у овом подузорку постављена су питања о завршеној обуци и њеном утицају на развој вјештина хранитеља.

Из подузорка хранитељских породица за дјецу, хранитељи који су завршили програм обуке за хранитељство у 94,64% случајева изјаснили су се да је обука позитивно утицала на побољшање њихових вјештина у раду са дјецом. У табели бр.28 приказани су

подаци који се односе на самопроцјену вјештина хранитеља у хранитељству за дјецу у односу на завршени програм обуке.

Табела бр.28. Утицај обуке на побољшање вјештина у раду са дјецом на хранитељству

		ДА	Нисам сигуран/на	Укупно
Комуникација са дјететом	ДА	29	0	29
	Нисам сигуран/на	24	2	26
Укупно		53	2	55
Препознавање потреба дјетета	ДА	31	0	31
	Нисам сигуран/на	22	2	24
Укупно		53	2	55
Превазилажење криза са којим се суочава дијете у хранитељској породици	ДА	36	0	36
	Нисам сигуран/на	17	2	19
Укупно		53	2	55
Рад са дјецом која су занемаривана или злостављана у својим биолошким породицама	ДА	9	0	9
	Нисам сигуран/на	44	2	46
Укупно		53	2	55

Анализом приказаних података може се закључити да су вјештине хранитеља за рад са дјецом у хранитељству кроз програм обуке дјелимично унапређене. Приближно половина хранитеља који су прошли програм обуке изјаснило се да су њихове вјештине комуникације са дјецом унапређене. Значајан проценат хранитеља (58,49%) навео је да су унаприједили вјештине препознавања потреба дјетета, што је веома значајан податак, јер је у хранитељству често случај да због неадекватних компетенција хранитеља потребе корисника остају препознате. Препознавање потреба дјетета у хранитељству утиче на квалитет и правовременост хранитељске заштите. Вјештине које се односе на превазилажење криза са којима се дијете суочава у хранитељству су кроз програм обуке оцјењене као оне које су у највећој мјери унапређене (67,92%). Значајан је податак да су у проценту од 20,45% хранитељи изнјели мишљење да су вјештине које су потребне за рад са занемареном и злостављаном дјецом унапређене кроз програм обуке за хранитељство. Узимајући у обзир чињеницу да је највећи број дјеце у хранитељству из групе занемарене или злостављане дјеце, намеће се закључак да се програм обуке који се проводи треба прилагодити потребама хранитеља у односу на категорију дјеце која се збрињава у хранитељске породице, са посебним нагласком на вјештине потребне за рад са доминантним категоријама дјеце на хранитељству.

На основу анализе укупних одговора хранитеља за дјецу може се закључити да је у интересу обезбјеђивања квалитетне хранитељске заштите за дјецу потребно чешће спроводити програме обуке у односу на предвиђену динамику која је у складу са важећим прописима предвиђена сваке 4 године, у склопу прописаног поступка преиспитивања статуса хранитељске породице у складу са Правилником (члан 22. став 2.). У испитиваним подузорцима нико од хранитеља није навео да је обуку за хранитељство прошао два пута, без обзира на дужину бављења хранитељством. На основу наведеног може се закључити да се ни нормативно предвиђена динамика обука не поштује.

У прилог налазима да су хранитељске породице за дјецу у Републици Српској већим дијелом сродничке породице иду и резултати истраживања који упућују да се у највећем броју хранитељство реализује прије извршене обуке и стеченог статуса хранитељске породице. У табели бр. 29. приказана је дистрибуција хранитељских породица у односу на завршену обуку прије збрињавања дјетета у хранитељску породицу.

Табела бр. 29. Дистрибуција хранитељских породица у односу на завршену обуку прије збрињавања дјетета у хранитељску породицу

	Фреквенција	Проценат
Збрињавање је извршено прије обуке	23	27,7
Нисам сигуран/на	33	39,8
Укупно	56	67,5
Missing Нису прошли обуку	27	32,5
Укупно	83	100,0

У готово 60% случајева збрињавања у Републици Српској дјеца се збрињавају у породице које нису прошле обуку и нису стекле статус хранитељске породице. Овај налаз јасно упућује на чињеницу да у Републици Српској нема довољан број хранитељских породица обучених за рад, нити да се процедуре збрињавања у хранитељску породицу прописане законским и подзаконским актима поштују у овом сегменту. У прилог наведеном иде и податак да је свега 27,7% испитаника одговорило да су прије збрињавања дјетета у хранитељску породицу прошли предвиђену обуку. Добре праксе упућују на потребу осигуравања хранитељских породица које су „на чекању“, што значи да када се појави потреба за збрињавањем, систем има на располагању обучене хранитељске породице које дјетету могу пружити хранитељску заштиту.

Добијени резултати везани за дио подузорка хранитеља за дјецу који су завршили програм обуке за хранитељство, а тичу се трајања обуке су значајно различити. Тако се

може видјети да је обука која је организована и спроведена од стране центра за социјални рад била различито организована, те да у одређеном броју случајева није пратила Правилником о хранитељству прописане норме (члан 9.). У складу са Програмом обуке за хранитељство који је прилог Правилника, хранитељске породице требају проћи обуку у трајању од 10 дана по 3 сата или укупно 30 сати обуке са јасно дефинисаним тематским садржајима. Обука коју су прошли хранитељи за дјецу који су чинили подузорак била је различито организована, те се не може са сигурношћу тврдити да су испоштоване одредбе и норме Правилника које се односе на трајање обуке за хранитељство. Свега 7,2% испитаника изјаснило се да је прошло обуку у трајању од 10 дана. Остали испитаници имали су различите одговоре који су се кретали од одговора да је обука трајала 7 дана, до одговора да је обука извођена у периоду од 6 мјесеци (Прилог 8. – Табела бр.2.). У овом сегменту, потребно је планирати и изводити уједначене обуке за хранитеље које би садржајем и динамиком пратиле нормативне прописе, али и потребе хранитеља за пружање хранитељских услуга. Овакви налази упућују на неопходност стварне стандардизације поступка који се проводи у центрима за социјални рад.

Ради бољег разумијевања карактеристика хранитељства за дјецу у Републици Српској урађена је упоредна анализа података о сродничкој или професионализованој хранитељској породици и оспособљености за три нормативно прописана облика хранитељства. Из података приказаних у табели бр. 30. може се видјети да су хранитељи за дјецу доминантно оспособљени за стандардно хранитељство. У већем проценту је ријеч о хранитељским породицама које нису у сродству са корисницима.

Табела бр.30. Процјена хранитеља за дјецу о оспособљености за поједине облике хранитељства

		Са дјететом/дјецом збринутим у Вашој породици сте у сродничкој вези?.		Укупно
		ДА	НЕ	
Оспособљени сте за облик хранитељства - стандардно хранитељство	ДА	18	37	55
	Нисам сигуран/на	0	1	1
		Са дјететом/дјецом збринутим у Вашој породици сте у сродничкој вези?..		
		ДА	НЕ	
Оспособљени сте за облик хранитељства - специјализовано хранитељство	ДА	4	6	10
	Нисам сигуран/на	14	32	46
		Са дјететом/дјецом збринутим у Вашој породици сте у сродничкој вези?..		

	ДА	НЕ	
Оспособљени сте за облик хранитељства - ургентно хранитељство	ДА Нисам сигуран/на	1 17	5 33
			6 50

Из приказаних података уочава се да се код породица које нису у сродничкој вези са корисницима, осим доминантног стандардног јављају и нешто више фреквенције оспособљених хранитељских породица за специјализовано и ургентно хранитељство, што се треба посматрати као ресурс, посебно у процесу деинституционализације, будући да формално постоје хранитељске породице које дјеци са сметњама у развоју могу пружити одговарајућу заштиту.

Дакле, може се закључити да се већа пажња по питању обуке дала професионализованим хранитељским породицама, те да су обуке доминантно биле усмјерене на оспособљавање хранитеља за стандардно хранитељство.

У истраживању карактеристика и компетенција хранитељских породица за дјецу тражени су и одговори хранитеља који се односе на даљу мотивацију за рад у хранитељству. Интересовање о овом питању првенствено се односи на сродничке хранитељске породице који су бројнији ресурс у хранитељству, а већ имају хранитељско искуство. Из укупног подузорка хранитеља за дјецу 65,48% одговорило је да ће наставити да се бави хранитељском заштитом дјеце, док је проценат од 34,52% хранитеља одговорио да након што престане потреба за збрињавањем дјетета које је тренутно у породици не планира наставити хранитељску заштиту за другу дјецу. Међу процентом хранитеља који не желе наставити хранитељску заштиту налазе се и хранитељи који нису у сродству са корисницима. Најчешћи разлози које су наводили су године старости, лоше здравствено стање и потреба да се помогне искључиво сродницима. Овакав налаз упућује на могућност губитка значајног броја хранитељских породица из система хранитељске заштите у наредном периоду.

Хранитељске породице за одрасла и старија лица регистроване су у 19 локалних заједница. У односу на хранитељске породице за дјецу мјесто живљења хранитељских породица за одрасла и старија лица у највећем проценту је у руралним и приградским подручјима (79,4%). Од других социодемографских карактеристика које су раније објашњене издвајају се:

- Родна дистрибуција хранитеља је нешто уједначенија него у случају хранитељства за дјецу (60% жена хранитељица и 40% мушкараца).
- Хранитељи у односу на доб доминантно припадају групи људи од 56 до 65 година, што је заједничка карактеристика за оба подузорка хранитеља.
- Образовна структура хранитеља није повољна за развој хранитељства. Чак 34,9% је неквалификованих хранитеља, док је 52,4% хранитеља средњег стручног образовања.
- У групи хранитеља за одрасла и старија лица је висока незапосленост, 2/3 хранитеља није у радном односу (73%).
- У највећем проценту, хранитељске породице за одрасла и старија лица су потпуне породице (63,5%).

Према добијеним подацима у испитивању хранитеља за одрасла и старија лица, у односу на сродничке везе са корисницима више од половине хранитељских породица су сродничке хранитељске породице (Табела бр. 30).

Табела бр.31. Хранитељске породице за одрасла и старија лица у односу на сродничке везе са корисницима

	Фреквенција	Проценат
ХП у сродничкој вези са корисником	36	57,1
ХП које нису у сродничкој вези са корисником	27	42,9
Укупно	63	100,0

Највећи број хранитељских породица за одрасла и старија лица о хранитељству су се информисали у центрима за социјални рад (88,9%). Претпоставка је да су се хранитељи, посебно из реда сродника, о хранитељству информисали у центрима, обраћајући се за подршку и помоћ у име корисника. Одређен број хранитеља за одрасла и старија лица (7,9%), о хранитељству се информисао у разговору са пријатељима, док је свега 3,2% хранитеља о хранитељству информисано први пут путем медија. Овако низак постотак утицаја медија на промоцију хранитељства (без обзира на групу корисника која се збрињава) јасан је индикатор да је потребно вршити активну медијску промоцију хранитељства за одрасла и старија лица у циљу регрутације нових хранитељских породица, али и информисања опште јавности о хранитељству као пожељном виду збрињавања корисника социјалне заштите којима је потребан смјештај. С тим у вези

намеће се закључак да је потребно извршити планирану медијску кампању промоције хранитељства на системском нивоу.

Обуку за хранитељство предвиђену Правилником завршило је мање од половине испитиваних хранитеља (42,9%). Проценат хранитеља који су завршили обуку у потпуности одговара проценту хранитеља који се баве професионализованим хранитељством. Даља анализа је показала да су обуку пролазиле и сродничке и професионализоване хранитељске породице за одрасла и старија лица, те је потврђено да хранитељске породице које нису прошле обуку, а баве се хранитељством, долазе из реда сродничких и несродничких породица. И у случају одраслих и старијих лица отвара се питање стандардизације поступка збрињавања. У којим случајевима се у другу породицу збрињава корисник уколико породица није стекла статус хранитељске породице, а није са корисником у сродничком сродству? На који начин је могуће извршити процјену њених капацитета и осигурати квалитет хранитељске заштите? Како би се добили одговори на ова питања потребно је посебно истражити околности под којима се збрињавају корисници у породице које немају хранитељски статус.

За хранитељске породице за одрасла и старија лица, као и у случају хранитеља за дјецу, обуку је спроводио надлежни центар за социјални рад, док су неки хранитељи прошли и обуке које су организоване од стране организација цивилног друштва (Табела бр.32).

Табела бр.32. Спровођење обуке за хранитељство за одрасла и старија лица

	ДА	НЕ	Хранитељи који су прошло	Хранитељи који нису прошли обуку	
Обуку за хранитеље је спроводио Центар за социјални рад	57,1	0	57,1	42,9	100,0
Обуку за хранитеље је спроводила организација цивилног друштва	3,1	54,0	57,1	42,9	100,0
Неко други	0	57,1	57,1	42,9	100,0

Сви хранитељи који су прошли обуку у истраживању су се изјаснили да је програм обуке за хранитељство позитивно утицао на унапређење њихових вјештина у раду са корисницима. У Табели бр.33. приказани су одговори хранитеља у односу на унапређене вјештине након завршеног програма обуке за хранитељство.

Табела бр.33. Утицај обуке на побољшање вјештина хранитеља за одрасла и старија лица

		Укупно	Проценат
Начини комуникације са одраслим и старијим особама	ДА	22	61,11
	НЕ	14	38,89
Укупно		36	100,00
Препознавање потреба одраслих и старијих особа	ДА	26	72,22
	НЕ	10	27,78
Укупно		36	100,0
Превазилажење криза са којим се суочава одрасла/старија особа након напуштања ранијег мјеста живљења	ДА	23	63,88
	НЕ	13	36,12
Укупно		36	100,0
Рад са одраслим/старијим особама које су занемариване или злостављане	ДА	2	5,56
	НЕ	34	94,44
Укупно		36	100,0
нешто друго (упишите)	НЕ	35	100,0
Укупно		35	100,0

У самопроцјени вјештина у хранитељству за одрасла и старија лица, хранитељи су у високом проценту (72,22%) изразили став да су им се вјештине потребне за препознавање потреба одраслих и старијих лица на хранитељству побољшале. Значајан проценат хранитеља навео је да су им побољшане вјештине комуникације са одраслим и старијим лицима (61,11%). Као изразито значајан налаз издваја се процјена хранитеља за одрасла и старија лица у 94,44% случајева побољшане су вјештине за рад са занемареним и злостављаним лицима, што није случај у подзорку хранитеља за дјецу. Овај податак треба се посматрати са највећом озбиљношћу, будући да се као узрок за збрињавање одраслих и старијих у значајном проценту јавља управо занемаривање и/или злостављање корисника. Хранитељи морају бити припремљени и обучени за рад са корисницима који су доживјели ову врсту трауме и њима је потребна посебна заштита. Овај налаз упућује да је у обуци за хранитеље за одрасла и старија лица потребно више времена посветити овом сегменту.

У дијелу самопроцјене хранитеља која се односила на оспособљеност хранитељских породица за нормативно одређене облике хранитељства у Републици Српској, испитаници су изразили ставове како је приказано у табели бр. 34. Ради бољег разумијевања добијених налаза поређене су самопроцјене сродничких и професионализованих хранитељских породица. Укупан број испитаника изјаснио се да су оспособљени за стандардно хранитељство, док је неочекиван податак да је већи проценат сродничких хранитељских породица обучено/оспособљено за специјализовано хранитељство (38,23%), у односу на професионализоване хранитељске породице (5,8%).

Међу хранитељским породицама које су прошле обуку нема породица које су обучене за ургентно хранитељство.

Табела бр. 34.

Процјена хранитеља за одрасла и старија лица о оспособљености за поједине облике хранитељства

		Збринут корисник у сродничкој вези.		Укупно
		ДА	НЕ	
Оспособљени сте за облик - стандардно хранитељство	ДА	17	17	34
У Вашој породици је збринута старија особа са којом сте у сродничкој вези.				
		ДА	НЕ	
Оспособљени сте за облик - специјализовано хранитељство	ДА	13	2	15
	НЕ	4	15	19
Збринут корисник у сродничкој вези.				
		ДА	НЕ	
Оспособљени сте за облик - ургентно хранитељство	ДА	0	0	0
	НЕ	17	17	34

Како се може видјети из табеле бр.31. значајан број сродничких хранитељских породица обучен је за специјализовани облик хранитељске заштите. Овакав налаз може упућивати на закључак да је број корисника који имају потребе које се могу задовољавати у специјализованом хранитељству већи у сродничким хранитељским породицама.

Као значајан издваја се налаз везан за самопроцјену компетенција. Добијени подаци јасно указују да компетенције хранитеља за одрасла и старија лица у значајној мјери зависе од старосне групе којој хранитељи припадају. Утврђено је да постоји значајна статистичка разлика између старосних група у односу на самопроцјењени ниво компетентности за бављење хранитељством, што је приказано у табели бр. 35.

Табела бр. 35. АНОВА тест утицаја старосних група на компетентност хранитеља

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	34,798	4	8,699	2,925	,028
Within Groups	172,472	58	2,974		
Укупно	207,270	62			

Овакав налаз само намеће логичко закључивање да је потребно извршити регрутацију нових хранитељских породица (млађе и средње животне доби), како би се обезбиједио потребан ниво квалитета и континуитет хранитељске заштите.

По питању мотивације за даље бављење хранитељством након што престане потреба за збрињавањем корисника који се тренутно налазе у хранитељској породици, 52.38% хранитеља се изјаснило да неће наставити пружати хранитељску заштиту за друге

кориснике. Овај податак јасно упућује да ће се хранитељство за одрасла и старија лица наћи пред гашењем, уколико се не буду предузели озбиљни кораци у правцу регрутације нових хранитељских породица, те активности везане за подршку и мотивацију постојећих породица за останак у хранитељству. Основни разлози за престанак бављења хранитељством као и у случају хранитеља за дјецу су старост, лоше здравствено стање, али и недостатак подршке за пружање хранитељске заштите, на чему систем треба активно радити.

6.2.4. Задовољство корисника квалитетом живота у хранитељству

За истраживање карактеристика хранитељства у Републици Српској испитивани су и аспекти квалитета живота корисника на хранитељству, како би се утврдило да ли у овом моделу заштите корисници имају субјективан осјећај добробити и задовољства животом. С тим у вези у два подузорка корисника испитиван је субјективни доживљај квалитета живота корисника који представља процјену објективног стања у непосредном окружењу корисника и њиховог властитог живота (Јоковић, Павловић, Хаџивуковић, 2017). Под претпоставком да су објективни фактори квалитета живота у највећој мјери у хранитељству испуњени (систем социјалне заштите ствара претпоставку осигуравања објективних фактора квалитета живота кроз обезбјеђивање обучених хранитељских породица са адекватним материјалним и дугим условима за живот корисника), корисници хранитељства су вршили самопроцјену квалитета живота у хранитељству у односу на одређене аспекте квалитета живота. У сврху дубље процјене извршена је компарација са подацима који су добијени испитивањем корисника који су смјештени у установама социјалне заштите у Републици Српској, на основу чега се утврђивало да ли хранитељство као модел заштите доприноси бољем квалитету живота корисника.

Код популације дјеце збринуте у хранитељству испитивало се задовољство квалитетом живота у односу на следеће аспекте: здравље и физичке активности, опште расположење и осјећања о себи, породица и слободно вријеме, пријатељи и аспект који се односи на школу и учење. Идентични аспекти, кориштењем истог инструмента испитивани су и у подузорку дјеце смјештене у установи социјалне заштите.

Како је раније наведено, дјеца на хранитељству процјењивала су квалитет пет аспеката живота. У табели бр.36. приказане су средње вриједности одговора по питању наведених пет аспеката који су процјењивани на петостепеној скали.

Табела бр.36. Средње вриједности одговора дјеце на хранитељству о квалитету живота по појединим аспектима

	N	Минимум	Максимум	Средња вриједност	Стандардна девијација
Здравље и физичке активности	86	1,20	4,20	3,2395	,64119
Опште расположење и осјећања о себи	86	2,43	3,71	3,1645	,29523
Породица и слободно вријеме	86	2,86	5,00	4,4336	,56909
Пријатељи	86	2,75	5,00	4,1424	,60457
Школа и учење	86	2,00	5,00	3,9971	,64340
Укупна процјена квалитета живота	86	2,96	4,50	3,7954	,37054
Valid N (listwise)	86				

Из података приказаних у табели изнад, јасно је уочљиво да су дјеца на хранитељству најниже оцијенила аспект живота који се односи на опште расположење и осјећања о себи (3,16), док је аспект породице и слободног времена оцјењен изузетно високом средњом оцјеном (4,43).

Дјеца на хранитељству су аспект квалитета живота који се односи на *здравље и физичке активности* оцијенила са средњом вриједности одговора 3,23 (Прилог – Табела бр.5.). У склопу овог аспекта живота дјеца су оцјењивала лично здравље, физичку активност и енергију. Највиша средња вриједност одговора забиљежена је на питању о физичкој кондицији (3,81), док је најнижа средња вриједност забиљежена код опште оцјене здравља (1,56).

Средње вриједности одговора који се односе на *опште расположење и осјећања о себи* кретале су се од 1,88 (како је оцјењено осјећање безвољности) до 4,02 (како је оцјењено добро расположење). Важан податак је да су дјеца у хранитељству навела да се не осјећају усамљена (1,92), док су и високо оцијенили задовољство самима собом (4,02). У прилогу – Табела бр.6. приказане су све средње вриједности појединачних одговора везане за оцјену квалитета живота овог аспекта од стране дјеце у хранитељству.

Квалитет живота у аспект *породице и слободног времена* дјеца на хранитељству су оцијенила највишом средњом оцјеном (4,43), што говори да су дјеца препознала значај

одрастања у породичном окружењу. У овом сегменту, дјеца на хранитељству процијенила су да хранитељи имају времена за њих (4,55), да су праведни (4,59), те да дјеца имају довољно времена за лично биране активности (4,23). Средње вриједности свих одговора дјеце на хранитељству у аспекту породице и слободног времена дати су у прилогу – Табела бр.7.

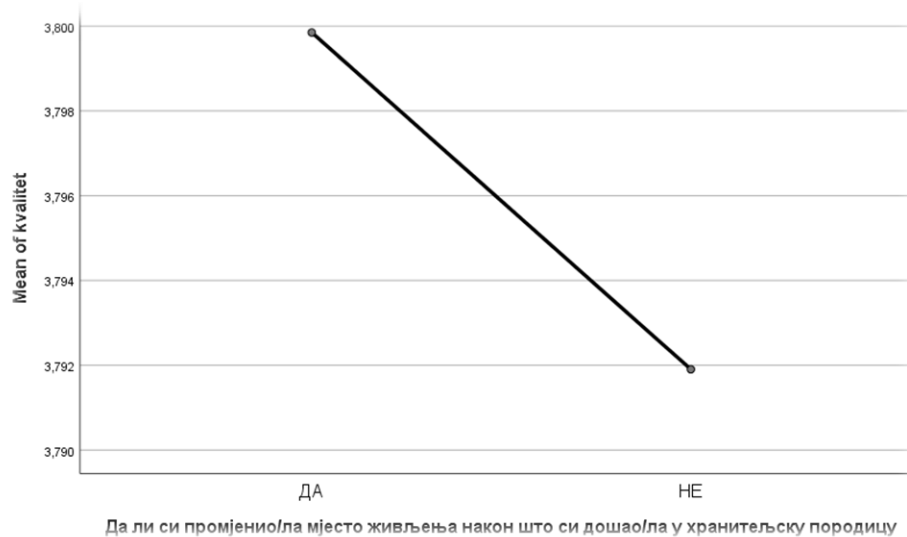
Аспект квалитета живота који се односи на *везе са вршњацима и пријатељство*, дјеца на хранитељству су процијенила са средњом оцјеном 4,14. Из процјене овог аспекта нарочито се издваја оцјена дјеце о проведеном времену са вршњацима које су дјеца на хранитељству оцијенила забавним и у овом аспекту су имали позитивна осјећања (4,42), те процјена дјеце да су у свим ситуацијама могли да се ослоне на своје пријатеље (4,01). Овакве оцјене имплицирају да дјеца на хранитељству имају изграђене односе са вршњацима, те да је вршњачка група у највећој мјери подржавајућа. Средње вриједности одговора дјеце на хранитељству за овај аспект квалитета живота приказани су у прилогу, Табела бр. 8.

Када је ријеч о *школи и учењу*, дјеца на хранитељству су овај аспект квалитета живота оцијенила са другом најнижом средњом оцјеном (3,79). Приказ свих одговора дјеце на хранитељству у овом аспекту процјене дат је у прилогу – Табела бр. 9. У овом аспекту процјене издваја се висока средња оцјена за однос са наставним кадром у школи (4,47), као и процјена концентрације и усмјеравања пажње на наставне садржаје (4,16). Ови подаци су значајни јер се може претпоставити да хранитељска породица представља позитивно окружење за формирање адекватног односа према школи и постизање школског успјеха, те да је између хранитељских породица и школе успостављена адекватна сарадња. Овај податак охрабрује узимајући у обзир утврђени фактор ризика везан за образовни статус хранитеља.

Због високог процента дјеце која су због збрињавања у хранитељску породицу промијенила мјесто пребивалишта, упоређени су подаци о промјени мјеста боравка и оцјене квалитета живота. У графикону бр.18. приказан је утицај промјене мјеста боравка на квалитет живота.

Утврђено је да промјена мјеста боравка не утиче на квалитет живота малољетних корисника који су збринути у хранитељским породицама, што је видљиво у анализама које слиједе (табела бр.37. и 38.).

Графикон бр.18. Утицај промјене мјеста боравка на квалитет живота дјеце у хранитељству

Табела бр.37. Средња вриједност процјене квалитета живота малољетних корисника у хранитељству

	N	Ср. вриједност	Ст. Девијација	Ст. грешка	95% вјероватноћа за средњу вриједност		Мин.	Макс.
					Доња граница	Горња граница		
ДА	38	3,7998	,35429	,05747	3,6834	3,9163	3,11	4,50
НЕ	48	3,7919	,38661	,05580	3,6796	3,9042	2,96	4,43
Укупно	86	3,7954	,37054	,03996	3,7160	3,8749	2,96	4,50

Табела бр.38.АНОВА тест утицаја промјене мјеста боравка на квалитет живота малољетних корисника

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Између група	,001	1	,001	,010	,922
Унутар групе	11,669	84	,139		
Укупно	11,671	85			

Анализа података је показала да не постоји статистички значајна разлика између малољетних корисника који су промијенили мјесто боравка након збрињавања у хранитељску породицу у оцјени квалитета живота у односу на дјецу која нису мијењала мјесто живљења.

У сврху бољег разумијевања оцјене аспеката квалитета живота дјеце у хранитељству извршено је испитивање дјеце без (адекватног) родитељског старања која су смјештена у установу социјалне заштите. Испитивана је комплементарна група дјеце која су смјештена у ЈУ Дом „Рада Враћешевић“. Како је раније наведено, подузорок је формиран из популације дјеце смјештене у једину установу овог типа у Републици Српској. У табели бр. 39. приказана је компарација средњих вриједности одговора на

питања о квалитету живота малољетних корисника збрињавања у хранитељску породицу и смјештаја у установу социјалне заштите.

Табела бр.39.Компарација средњих вриједности одговора на питања о квалитету живота малољетних корисника збрињавања у хранитељску породицу и смјештаја у установу социјалне заштите

	Дјеца у хранитељским породицама	Дјеца у установама социјалне заштите
<i>Здравље и физичке активности</i>		
Уопште, како би оцјенио/ла своје здравље?	4,56	4,31
Да ли си осјећао/ла да си добро и у доброј кондицији?	3,81	2,83
Да ли си био/ла физички активан/а (трчање, пењање, вожња бицикла)	3,38	2,68
Да ли си имао/ла снаге да трчиш?	3,64	1,80
Да ли си осјећао/ла да имаш пуно енергије?	3,80	3,69
<i>Опште расположење и осјећања о себи</i>		
Да ли си осјећао/ла да уживаш у животу?	3,83	3,54
Да ли си био/ла добро расположен/а?	4,03	3,75
Да ли си се забављао/ла?	4,02	3,76
Да ли си био/ла тужан/а?	2,44	3,61
Да ли си се осјећао/ла тако лоше да ниси желио/ла ништа да радиш?	1,88	3,63
Да ли си се осјећао/ла усамљено?	1,92	3,64
Да ли си био/ла задовољан/а собом?	4,02	2,73
<i>Породица и слободно вријеме</i>		
Да ли си имао/ла довољно времена за себе?	4,37	2,61
Да ли си могао/ла да радиш ствари које си желио/ла у слободно вријеме?	4,23	2,73
Да ли су твоји хранитељи имали довољно времена за тебе?	4,55	3,49
Да ли су твоји хранитељи били праведни према теби?	4,59	3,86
Да ли си могао/ла да причаш са хранитељима кад год си хтио/хтјела?	4,67	3,80
Да ли си имао/ла довољно новца за исте ствари као твоји пријатељи?	4,30	3,92
Да ли си имао/ла довољно новца за своје трошкове?	4,31	4,20
<i>Пријатељи</i>		
Да ли си проводио/ла вријеме са својим пријатељима?	4,02	3,95
Да ли ти је било забавно са твојим пријатељима?	4,42	3,25
Да ли сте се ти и твоји пријатељи међусобно помагали?	4,12	3,61
Да ли си могао/ла да се ослониш на своје пријатеље?	4,01	4,20
<i>Школа и учење</i>		
Да ли си се осјећао/ла срећан/а у школи?	3,64	4,32
Да ли ти је ишло добро у школи?	3,72	4,19
Да ли си могао/ла добро да обратиш пажњу на часовима?	4,16	4,05
Да ли си се добро слагао/ла са својим наставницима?	4,47	3,76
Укупна средња вриједност	3,79	3,52

Дјеца смјештена у установу социјалне заштите процијенила су већину аспеката квалитета живота задовољавајућом средњом оцјеном (Прилог 8, табела бр.10).

За већину сегмената који су испитивани у оквиру скале за процјену аспеката квалитета живота, дјеца на хранитељству су имала веће средње вриједности, односно процијенила су их као позитивне/ије. У два аспекта: опште расположење и осјећања о себи и школа и учење дјеца смјештена у установе социјалне заштите имала су већи степен задовољства од дјеце смјештене у хранитељске породице. Овакав налаз упућује на потребу адекватног „упаривања“ дјеце и хранитељских породица, јер се висок ниво квалитета хранитељске заштите обезбјеђује само у случајевима када карактеристике и вјештине хранитеља у хранитељској породици одговарају потребама дјетета.

Укупна средња вриједност одговора у свим аспектима квалитета живота нешто је виша код дјеце смјештене у хранитељске породице (3,79 у односу на 3,52 код дјеце смјештене у установе социјалне заштите). Разлика од свега 0,27 у средњим одговорима недвосмислено говори да је потребно радити на побољшању квалитета хранитељске заштите, посебно у сегментима живота који су оцјењени нижом средњом оцјеном, а ријеч је о изузетно важним аспектима живота за развој дјетета. Важно је нагласити да су дјеца у установи социјалне заштите свој квалитет живота оцијенила позитивно.

На основу приказаних података можемо закључити да је квалитет живота дјеце у хранитељским породицама нешто виши од квалитета живота дјеце у установама социјалне заштите, иако се треба обратити пажња на налаз да су дјеца смјештена у установу социјалне заштите у аспекту општег расположења и осјећања о себи дала нешто више оцјене. Овај налаз упућује на потребу унапређења подршке дјечи на хранитељству како од стране хранитеља, тако и стручних радника центара за социјални рад који су извршили збрињавање и који су задужени за надзор и подршку. Иако је квалитет живота малољетних корисника у установама социјалне заштите нешто ниже оцјењен у односу на малољетне кориснике збринуте у хранитељску породицу, нема статистички значајне разлике између корисника који су промијенили мјесто живљења и оних код којих то није био случај, што је заједничка карактеристика и са дјецом у хранитељству. Дакле, промјена мјеста боравка код дјеце у оба подузорка није утицала на оцјену квалитета живота.

У подузорку одраслих и старијих збринутих у хранитељству испитивана је субјективна процјена задовољства квалитета животом у сљедећим аспектима: здравље (физичко и психичко); социјалне везе и околина укључујући и доступност услуга. Као и у случају малољетних корисника, исти аспекти квалитета живота су испитивани и у

подузорку одраслих и старијих корисника смјештених у установама социјалне заштите у сврху поређења добијених резултата. У наставку је дат табеларни приказ аспеката живота који су процјењивани од стране испитаника из два подузорка одраслих и старијих (Табела бр. 40.).

Табела бр. 40. Испитивани аспекти квалитета живота у узорку одраслих и старијих корисника збринутих у хранитељству и установама за смјештај

Аспект живота	Испитиване варијабле унутар одређеног аспекта
Физичко здравље	Активности у свакодневном животу Потреба за лијековима и медицинским средствима Енергија и замор/исцрпљеност Покретност/мобилност Болови Одмор и сан Радни капацитет
Психичко здравље	Задовољство тјелесном сликом и изгледом Позитивна осјећања Негативна осјећања Самопроцјена Лична увјерења Памћење и концентрација
Социјалне везе	Персоналне везе Социјална подршка Сексуалне активности
Околина	Безбједност/сигурност Здравствена и социјална заштита: доступност и квалитет Породично окружење Могућности приступа информацијама Физичка околина (загађење, бука, саобраћај) Транспорт

*Прилагођено из: WHOQOL-BRIF – Introduction, Administration, Scoring and Generic version of assessment, WHO (1996, 2012).

У табели бр. 41. приказани су резултати средњих вриједности одговора испитаника у односу на наведене аспекте квалитета живота одраслих и старијих лица на хранитељству.

Табела бр. 41. Средње вриједности одговора у односу на дефинисане аспекте квалитета живота

	N	Минимум	Максимум	Средња вриједност	Стандардна девијација
Физичко здравље	64	1	5	2,87	1,184
Психичко здравље	64	1	5	2,85	1,210
Социјалне везе	64	1	5	3,14	1,123
Околина и доступност услуга	64	1	5	3,55	1,017
Општа процјена квалитета живота	64	1	5	2,91	1,094
Укупно				3.064	1,112
Valid N (listwise)	64				

Средња вриједност одговора у овом подузорку који се односи на укупан квалитет живота износи 3,06, што је нижа оцјена од оне добијене у подузорку дјеце. Ово је очекиван податак будући да је утврђено да се значајно већа подршка од стране система обезбјеђује хранитељским породицама за дјецу, посебно у смислу едукације породица која има значајан утицај на квалитет хранитељске заштите.

Из приказаних средњих вриједности одговора испитаника по одређеним аспектима квалитета живота може се видјети да су одрасли и старији у хранитељству општи квалитет живота процјенили са средњом оцјеном 2,91, што је нешто ниже од укупног збира појединачних процјењиваних аспеката.

У оквиру квалитета живота који се односи на *физичко здравље* испитаници су процјењивали: активности у свакодневном животу; потребу за лијековима и медицинским средствима, енергију и замор односно исцрпљеност, властиту покретност; болове; одмор и сан и самопроцјену могућности ангажовања у свакодневним пословима. У односу на добијене одговоре, највиша средња вриједност забиљежена је на питању о спријечености да се због болова које осјећају корисници не могу бавити свакодневним пословима (3,33), док је најнижа средња вриједност одговора забиљежена на питању везаном за покретљивост и мобилност (2,61).

Аспект квалитета живота који се односи на *психичко здравље* одрасли и старији на хранитељству оцијенили су са средњом оцјеном 2,85 што је уједно и најнижа средња оцјена по појединачним аспектима. Овај аспект процјене обухватио је сљедеће варијабле: задовољство тјелесном сликом и изгледом; позитивна осјећања; негативна осјећања; самопроцјену; лична увјерења и памћење и концентрацију. Више од половине испитаника је изразило ставове да често осјећају тугу, жалост или страх. Најнижа средња оцјена у овом аспекту забиљежена је на питању способности уживања у животу (2,45). Овакви резултати јасно упућују да је одраслим и старијим корисницима на хранитељству, поред других елемената неопходно пружити психосоцијалну подршку.

Социјалне везе је аспект квалитета живота који су испитаници из подузорка збринутих у хранитељству оцијенили са средњом оцјеном 3,14. У оквиру овог аспекта квалитета живота са највишом средњом оцјеном процјењени су лични односи са блиским особама (3,20), док је најнижа средња вриједност забиљежена на питању задовољства интимним животом (2,61). Овакви налази упућују нас да постоје, али и да се у хранитељству одржавају везе са блиским особама, што се свакако треба посматрати као

ресурс, те га користити у различите сврхе. Други налаз одговара подацима о испитаницима који су показали да преко 70% подузорка нема партнера најчешће због смрти супружника/партнера или развода брака.

Последњи процјењивани аспект квалитета живота односио се на *околину и доступност услуга* који је обухватио: безбједност/сигурност; здравствену и социјалну заштиту (доступност и квалитет), породично окружење; могућности приступа информацијама; физичку околину (загађење, бука, саобраћај) и транспорт. Овај аспект квалитета живота је оцјењен највишом средњом оцјеном 3,55 што је очекиван резултат, будући да су основни ресурси који доприносе висини квалитета овог аспекта живота управо хранитељска породица и локална заједница. Највиша средња оцјена забиљежена је код питања које се односи на задовољство стамбеним условима у којима корисници живе (3,97). Незнатна разлика забиљежена је у оцјени задовољства услугама социјалне и медицинске заштите (3,94). Најнижа средња оцјена забиљежена је код задовољства корисника новчаним средствима која имају на располагању и износи 3,23, што је значајно нижа оцјена од просјечних оцјена свих других процјењиваних аспеката квалитета живота. Добијени налази нас упућују да корисници из категорије одраслих и старијих лица немају довољно средстава са којима располажу, што може бити у директној вези са финансирањем збрињавања у хранитељску породицу.

Средње вриједности одговора на појединачна питања по свим процјењиваним аспектима квалитета живота приказани су у прилогу 8. – табела бр.11.

Код пунољетних корисника права на збрињавање у хранитељску породицу, укупан квалитет живота је оцјењен лошије у односу на малољетне кориснике, али постоји статистички значајна разлика између оних корисника који су промијенили мјесто боравка и оних који нису, за разлику од подузорка малољетних. Нешто виша оцјена квалитета живота изражена је код корисника који нису мијењали мјесто боравка (табела бр. 42. и Графикон бр.19), дакле може се закључити да се промјена мјеста боравка одраслих и старијих приликом збрињавања у хранитељску породицу може посматрати као фактор који негативно утиче на квалитет живота корисника.

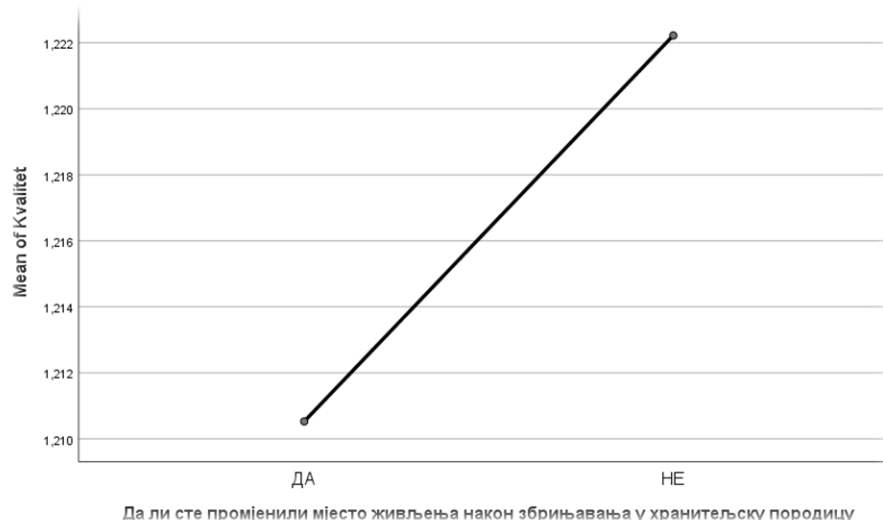
Табела бр. 42.

АНОВА тест утицаја промјене мјеста боравка на квалитет живота пунољетних корисника у хранитељству

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	,002	1	,002	,010	,919
Within Groups	10,936	62	,176		
Укупно	10,937	63			

Графикон бр.19.

Утицај промјене мјеста боравка на квалитет живота пунољетних корисника у хранитељству

Једнако као код дјеце корисника права збрињавање у хранитељску породицу, у сврху бољег разумијевања аспеката квалитета живота одраслих и старијих на хранитељству извршено је испитивање исте категорије корисника смјештених у установе социјалне заштите за одрасла и старија лица. Подузорак су чинили испитаници смјештени у ЈУ Геронтолошки центар у Бањалуци и ЈУ Дом за старија лица Приједор. У табели бр. 43. приказана је компарација средњих вриједности одговора на питања о квалитету живота пунољетних корисника збрињавања у хранитељску породицу и смјештаја у установу социјалне заштите.

Пунољетни корисници који су чинили подузорак корисника смјештених у установу социјалне заштите у 45% случајева у установе су смјештени посредством центра за социјални рад, док је 65% њих са установом склопио приватни уговор. Овај проценат одговара процјени стања у пракси о броју корисника у установама социјалне заштите смјештених у установе посредством центара за социјални рад.

Табела бр. 43. Упоредне средње вриједности одговора одраслих и старијих на питања о квалитету живота пунољетних корисника збрињавања у хранитељску породицу и смјештаја у установу социјалне заштите

	Збринуту у хранитељским породицама	Смјештени у установама социјалне заштите
Како бисте оцијенили Ваш квалитет живота?	2,91	3,69
Да ли сте задовољни својим здрављем?	2,77	3,36
Колико често сте због болова били спријечени да урадите основне послове?	3,73	2,48
У којој мјери Вам је потребна медицинска помоћ за свакодневни живот?	3,33	2,79
Колико знате уживати у свом животу?	2,45	3,43

Да ли сматрате да Ваш живот има смисла?	2,81	3,81
У којој мјери се можете концентрисати?	2,69	4,00
Колико се сигурно осјећате у свом свакодневном животу?	3,47	4,06
Да ли околину у којој живите сматрате здравом?	3,91	3,70
Имате ли довољно енергије за Ваш свакодневни живот?	2,67	3,85
Да ли можете прихватити свој изглед?	2,98	4,20
Да ли имате довољно новца за задовољавање својих потреба?	3,23	3,72
Да ли имате приступ информацијама које су Вам потребне за свакодневни живот?	3,23	4,30
Да ли имате довољно могућности за Ваше активности у слободном времену?	2,95	4,15
У којој мјери и да ли сте покретни/мобилни?	2,61	3,98
Да ли сте задовољни како спавате?	3,02	3,76
Да ли сте задовољни својом способношћу за обављање свакодневних послова?	2,88	3,76
Да ли сте задовољни својим личним односима?	3,20	3,96
Да ли сте задовољни са собом?	3,03	4,06
Да ли сте задовољни са својим личним квалитетима?	2,95	4,06
Да ли сте задовољни својим интимним животом?	2,61	3,63
Да ли сте задовољни подршком од стране својих пријатеља?	3,08	3,80
Да ли сте задовољни стамбеним условима у којима живите?	3,97	4,28
Да ли сте задовољни социјалним и медицинским услугама које користите?	3,94	4,48
Да ли сте задовољни транспортним средствима која Вам стоје на располагању?	3,73	4,07
Колико често имате негативна осјећања као што су на примјер жалост, туга или страх?	3,31	2,31
Укупно	3,13	3,62

Анализом средњих вриједности одговора у два подузорка одраслих и старијих може се закључити да пунољетни корисници смјештаја у установама социјалне заштите, према сопственој оцјени, имају бољи квалитет живота (3,62) у односу на кориснике збрињавања у хранитељску породицу (3,13) у свим процјењиваним аспектима. За већину испитиваних варијабли у оквиру скале за процјену аспеката квалитета живота, одрасли и старији корисници у хранитељству су имали ниже средње вриједности у односу на кориснике смјештене у установама социјалне заштите.

Добијени резултати несумњиво указују на потребу унапређења квалитета хранитељске заштите за одрасла и старија лица у Републици Српској у свим сегментима који се одражавају на испитиване аспекте квалитета живота корисника (пружање адекватне његе, доступност услуга социјалне и здравствене заштите, подршка у психосоцијалном функционисању у породици и др.).

6.3. Развој хранитељства

У истраживању које је спроведено за потребе израде ове докторске дисертације водило се рачуна да буду обухваћени и елементи који се односе на тренутни ниво развијености хранитељства у Републици Српској, како би се у коначници могле дати препоруке за даљи развој овог алтернативног облика бриге за кориснике социјалне заштите. Испитивани су сегменти хранитељства који се односе на стручни рад центара за социјални рад, као и сегменти хранитељства који се односе на хранитељске породице и њихове капацитете, чији су резултати приказани у поглављу 6.2. Поред наведеног, начињен је покушај да се утврди врста и начин подршке коју стручни радници центара за социјални рад пружају корисницима и хранитељским породицама. Прикупљени подаци су анализирани и систематизовани у три групе: Стручни капацитети центара за социјални рад, подршка хранитељским породицама и хранитељство током пандемије COVID-19.

6.3.1. Стручни капацитети центара за социјални рад

У Републици Српској све локалне заједнице (65) имају основане центре за социјални рад као самосталне јавне установе (51) или службе социјалне заштите (14) које дјелују у оквиру општине. У истраживању које је спроведено учествовали су центри за социјални рад, њих 40, са укупно 176 стручних радника.

У односу на број запослених стручних радника, центри за социјални рад у Републици Српској подијељени су у четири групе: центри са до 5 запослених стручних радника, центри са 6 до 10 запослених стручних радника, центри у којима је запослено између 11 и 20 стручних радника и центри са преко 20 запослених стручних радника. У односу на број запослених стручних радника може се процијенити величина центра. Иако постоје јасни стандарди за број стручних радника у односу на број становника у локалној заједници у којој је центар основан (Правилник о условима за оснивање установа социјалне заштите и обављање дјелатности социјалне заштите у члану 14. прописује да се на сваких 7 000 становника у центрима запошљава један дипломирани социјални радник, на 15 000 становника један дипломирани правник, дипломирани психолог на 20 000 становника итд.), ови стандарди се у Републици Српској не поштују у довољној мјери.

Поред наведеног стандарда прописи остављају могућност повећања броја стручних радника без обзира на број становника, уколико то захтијева ситуациона процјена потреба становништва у локалној заједници.

У табели бр.44. приказана је дистрибуција стручних радника који су учествовали у истраживању у односу на величину центра за социјални рад у коме су запослени.

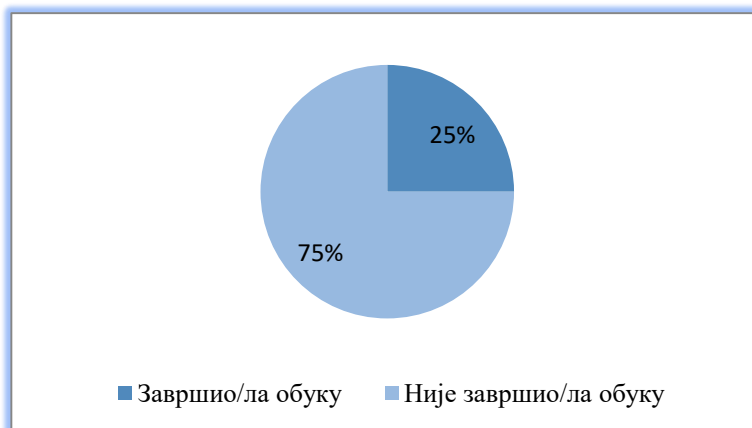
Табела бр. 44. Дистрибуција стручних радника у односу на величину центра за социјални рад

Центар за социјални рад	Фреквенција	Проценат
До 5 запослених стручних радника	37	21,08
Између 6 и 10 запослених стручних радника	47	26,70
Од 11 до 20 запослених стручних радника	37	21,05
Преко 20 запослених стручних радника	55	31,25
Укупно	176	100,00

Највећи број стручних радника (31,25%) који су учествовали у истраживању су запослени у центрима са преко 20 запослених стручних радника. Довољан број стручних радника у центру за социјални рад чини важну претпоставку за развој хранитељства, али и њихова ангажованост на специфичним питањима у овој области. Постојање већег броја стручних радника у центрима не гарантује развој хранитељства.

Сљедећа претпоставка за развој хранитељства је довољан број обучених стручних радника за рад у хранитељству. Како је раније наведено, $\frac{1}{4}$ испитаника из групе стручних радника завршила је обуку за рад у хранитељству. У графикону бр.18. приказана је дистрибуција стручних радника у односу на завршену обуку за рад у хранитељству.

Графикон бр.20. Проценат стручних радника који су завршили обуку за рад у хранитељству

У табели број 45. приказана је дистрибуција стручних радника центара за социјални рад који су завршили обуку за рад у хранитељству у односу на занимање.

Приказани подаци нам указују да значајан број социјалних радника нема завршену обуку за рад у хранитељству, њих чак 70,52%, те стога не чуди ни низак проценат осталих стручних радника који су завршили ову обуку, будући да су социјални радници најзаступљенија професија у центрима за социјални рад, али и носиоци активности везаних за развој ове области. Анализирани подаци показују повољнију слику по питању завршене обуке за рад у хранитељству за психологе, који су у највишем проценту били обухваћени обуком (45,45%). Овај податак не упућује да постоје ресурси у овој професији, јер је укупан број запослених психолога у центрима за социјални рад низак (22). Изразито низак проценат правника, који су друга заступљена професија по броју у центрима за социјални рад, завршио је обуку (9,09%). Интересантан је податак да у обуке нису били укључени други стручни радници који су чланови стручног тима центра и одлучују у овим предметима.

Табела бр.45. Дистрибуција стручних радника центра у односу на занимање и завршену обуку за рад у хранитељству

		Завршена обука за рад у хранитељству		Укупно
		ДА	НЕ	
Занимање	Дипломирани педагог	0	9	9
	Дипломирани дефектолог	0	1	1
	Дипломирани правник	2	22	24
	Дипломирани психолог	9	20	29
	Дипломирани социјални педагог	0	2	2
	Дипломирани социјални радник	22	54	76
	Логопед	0	1	1
	Магистар педагошких наука	1	0	1
	Магистар психологије	1	2	3
	Магистар социјалног рада	2	5	7
	Професор социологије	0	2	2
	Професор филозофије и социологије	0	1	1
	Психолог - педагог	0	1	1
	Социјални радник	7	12	19
	Укупно	44	132	176

Оваква дистрибуција стручних радника у односу на професионалну припадност и завршену обуку за рад у хранитељству јасно указује да центри за социјални рад нису у могућности формирати стручне тимове састављене од обучених стручних радника за рад у хранитељству, што значајно умањује могућности развоја хранитељства.

Едукација стручних радника центара за социјални рад за рад у хранитељству је један од значајних фактора за развој хранитељства, због чега се овом сегменту треба посветити дужна пажња уз анализу стања и планирање даљих едукација.

Развој хранитељства је један од специфичних циљева у Стратегији за унапређење социјалне заштите дјете без родитељског старања (2015-2020), са јасно дефинисаним правцима дјеловања који се између осталог односе и на професионално оснаживање центара за социјални рад у примјени и надзору над спровођењем хранитељства. Наведени налази емпиријског истраживања упућују на потребу организације обука за стручне раднике центара рад у хранитељству, како би се обезбиједио већи обухват од $\frac{1}{4}$ стручних радника, какав је сада случај (свега 25% стручних радника који су чинили узорак има завршену обуку за рад у хранитељству, са врло неравномјерном дистрибуцијом између занимања).

У односу на циљ из Стратегије који се односи на примјену хранитељства, јасно се може закључити да уколико је хранитељство развијено у свега 22 локалне заједнице, неопходно је радити на његовом развоју у већем броју локалних заједница. С тим у вези посебно је важан и принцип да корисник треба остати да живи у својој локалној заједници у свим ситуацијама када је то могуће, што је могуће постићи повећањем броја хранитељских породица, као и њихова равномјерна територијална дистрибуција у Републици Српској. Уколико се упореде резултати добијени у овом истраживању са ранијим истраживањима, закључује се да у Републици Српској у периоду од претходне три године долази до тренда пада броја корисника збринутих на хранитељству, али и пада броја хранитељских породица. Узроци за овакво стање у области хранитељства у првом реду налазе се у релативно малим или непостојећим стручним капацитетима у центрима на нивоу Републике, што су показали резултати истраживања.

Самопроцјена стручних радника центара за социјални рад показала је да по питању завршене обуке за рад у хранитељству и других обука које се могу користити за рад на збрињавању корисника, те самопроцјене учествовања у активностима везаним за хранитељство, укључујући и подршку хранитељским породицама, центри за социјални рад немају довољне стручне капацитете за реализацију хранитељства у потребним капацитетима. Овај сегмент важан за развој хранитељства у складу са Стратегијом, такође је дефинисан као сегмент у коме треба постићи унапређење. Стратегијом је дефинисано унапређење стручних капацитета центара за социјални рад који ће бити ангажовани за рад у хранитељству.

У табели бр.46. приказане су средње вриједности одговора стручних радника који се односе на њихове компетенције за рад у хранитељству.

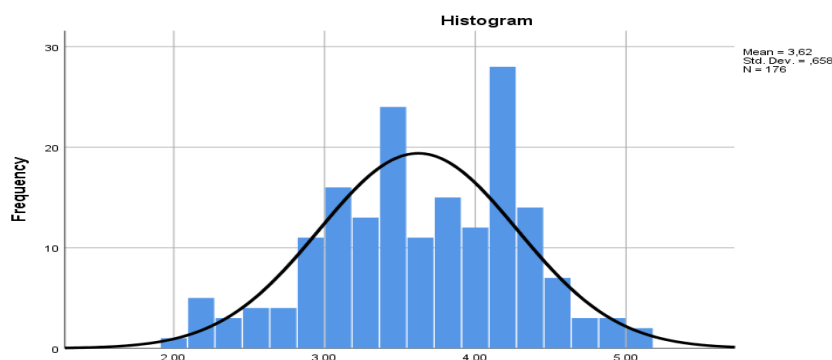
Табела бр. 46. Средње вриједности одговора стручних радника везано за компетенције за рад у хранитељству

	Не слажем се	Дјелимично се не слажем	Неодлучан/на сам	Дјелимично се слажем	У потпуности се слажем	Mean (Средња вриједност)	Стандардна девијација
Завршио/ла сам обуку за примјену хранитељства у Републици Српској организовану од стране ресорног Министарства.	71,6	1,7	1,7	3,4	21,6	2,02	1,682
У центру за социјални рад у коме сам запослен/а учествујем у спровођењу обуке за потенцијалне хранитељске породице	68,8	6,3	1,7	6,8	16,5	1,96	1,572
Током рада у Центру похађао/ла сам стручне обуке које могу примјењивати у хранитељству.	50,0	8,5	6,3	19,3	15,9	2,43	1,613
У могућности сам пружати стручну подршку хранитељским породицама у превазилажењу проблема у свакодневном функционисању.	24,4	8,0	14,2	31,3	22,2	3,19	1,494

Средња вриједност свих одговора стручних радника обухваћених емпиријским истраживањем износи 2,397 и нижа је од нормалне средње вриједности одговора (1-5). Овај податак нам говори да стручни радници у центрима за социјални рад процјењују да нису довољно компетентни за примјену хранитељства.

Како бисмо имали јаснији увид у ниво развоја хранитељства у Републици Српској анализирали смо средње вриједности одговора стручних радника о пракси хранитељства у Републици Српској у односу на варијаблу о завршеној обуци за рад у хранитељству, користећи Т тест (Графикон бр.21.). На основу добијених резултата може се закључити да стручни радници хранитељство сматрају најпожељнијим видом збрињавања корисника, као и да увијек када постоји потреба за збрињавањем корисника стручни радници центра преферирају збрињавање у хранитељску породицу. На ову чињеницу указују средње вриједности одговора на ова питања које су највише. Овакав налаз отвара питање зашто и и поред овакве опредјељености стручних радника уочавамо тренд пада у броју корисника и броју хранитељских породица. Може се претпоставити да значајан утицај на овакво стање у хранитељству има мотивација за рад у овој области, која треба бити предмет посебног истраживања.

Графикон бр.21. Дистрибуција средњих вриједности одговора стручних радника о пракси хранитељства у Републици Српској

у

табели бр.47. дат

је детаљан приказ одговора на питања који су давали стручни радници о пракси хранитељства, укључујући и средње вриједности одговора. Ради прецизнијег закључивања приказана је и стандардна девијација на основу које се добила средња вриједност одговора осим просјека.

Табела бр.47. Средње вриједности одговора стручних радника о пракси хранитељства у односу на завршену обуку за рад у хранитељству

	Завршена обука за хранитељство?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Хранитељство је најпожељнији вид збрињавања корисника којима је потребан смјештај.	ДА	44	4,55	,730	,110
	НЕ	131	4,22	,853	,075
Увијек када постоји потреба за збрињавањем корисника стручни радници центра преферирају збрињавање у хранитељску породицу.	ДА	44	4,34	,963	,145
	НЕ	131	4,00	,984	,086
Центар има на располагању хранитељске породице за збрињавање корисника.	ДА	44	3,34	1,627	,245
	НЕ	131	3,10	1,691	,148
Центар за социјални рад у коме сам запослен/а спроводи групни рад са хранитељским породицама.	ДА	44	3,30	1,706	,257
	НЕ	131	2,82	1,620	,141
Хранитељске породице имају подршку стручних радника центра у рјешавању проблема са којим се суочавају у свакодневном функционисању.	ДА	44	4,34	1,200	,181
	НЕ	131	4,34	1,134	,099
За рад у примјени хранитељства у социјалној заштити потребно је оспособљавање стручних радника.	ДА	44	4,82	,540	,081
	НЕ	131	4,62	,836	,073
Стручни радници центра у коме сам запослен/а учествују у промоцији хранитељства на локалном нивоу.	ДА	44	4,02	1,110	,167
	НЕ	131	3,66	1,269	,111
Не постоји разлика између сродничких и професионалних хранитељских породица.	ДА	44	2,77	1,309	,197
	НЕ	131	2,67	1,433	,125
Најбоље хранитељске породице су професионалне хранитељске породице.	ДА	44	3,34	1,430	,216
	НЕ	131	3,02	1,196	,104
Најбоље хранитељске породице су сродничке	ДА	44	3,73	1,128	,170

хранитељске породице.	НЕ	131	3,37	1,018	,089
Хранитељске породице су обучене за рад са посебним категоријама корисника који се збрињавају кроз специјализовано хранитељство.	ДА	44	3,45	1,320	,199
	НЕ	131	3,29	1,243	,109

Најниже средње вриједности одговора добијене су за питања која се односе на капацитете и ангажованост центра за социјални рад на реализацији групног рада са хранитељским породицама и доступности хранитељских породица за збрињавање корисника. Наведени податак указује да подршка хранитељским породицама изостаје у потребним методским приступима за развој капацитета хранитељских породица, те да се не ради активно на регрутацији и оспособљавању нових породица за хранитељство. Високе средње вриједности (4,62) забиљежене су код процјене стручних радника везано за подршку хранитељским породицама у рјешавању проблема у свакодневном функционисању. Овај налаз је упоређен са налазима који се односе на исто питање, а добијени су од корисника хранитељства и хранитеља, о чему ће касије бити ријечи.

Како би се утврдило да ли се постојећи стручни капацитети за област хранитељства адекватно искориштавају у центрима за социјални рад, односно да ли су стручни радници који су завршили обуку за рад у хранитељству ангажовани у раду са хранитељским породицама и директно на збрињавању корисника, анализирани су одговори испитаника на питање о пословима на којима су стручни радници ангажовани (табела бр.48.).

Табела бр.48. Послови на којима су стручни радници распоређени у односу на податак о завршеној обуци за рад у хранитељству

		Завршена обука?		Укупно
		ДА	НЕ	
Послови на којима сте ангажовани у центру за социјални рад	Аналитички послови	0	1	1
	Водитељ случаја за услуге	1	1	2
	Дјечија и породична заштита	5	11	16
	Дневно збрињавање	0	1	1
	Заштита малољетника	0	6	6
	Материјална давања	2	5	7
	Насиље у породици	0	1	1
	Новчана помоћ и хранитељство	1	0	1
	Педагошко-психолошка подршка	0	4	4
	Подршка дјечи	0	1	1
	Породично правна заштита	7	24	31
	Породично савјетовалиште	3	0	3
	Послови за лица са инвалидитетом	1	9	10
	Послови педагога	0	1	1
	Послови психолога	2	11	13

Послови са дјецом са сметњама у развоју	0	1	1
Послови са зависницима	0	1	1
Послови смјештаја и збрињавања	1	2	3
Правни послови	1	15	16
Рад у заједници	0	3	3
Регулисање контакта и разводи	1	5	6
Руководилац	4	2	6
Социјална заштита	13	24	37
Старатељство и породични смјештај	1	0	1
Старатељство и послови смјештаја	1	3	4
Укупно	44	132	176

Анализом података утврђено је да су стручни радници у центрима за социјални рад највећим дијелом распоређени на пословима социјалне заштите и породично правне заштите у оквиру којих се најчешће обављају послови збрињавања и смјештаја корисника. Међутим, из доступних података не можемо јасно видјети да ли су конкретно распоређени на пословима хранитељства. Када се упореди податак о завршеној обуци, са подацима о пословима на којима су стручни радници распоређени, констатује се да је највећи број радника на пословима социјалне и породичне заштите завршио обуку за рад у хранитељству, што је охрабрујући податак и упућује на закључак да центри за социјални рад адекватно користе људске ресурсе са којима располажу.

У табели бр.48. јасно се може видјети да су средње вриједности одговора нешто више код испитаника који су завршили обуку за рад у хранитељству, од истих одговора испитаника који нису прошли обуку. Због валидности налаза у коме су садржани одговори укупног узорка стручних радника урађена је додатна анализа (Chi квадрат тест) која је показала да не постоји статистички значајна разлика између ове двије групе испитаника (Табела бр.49.).

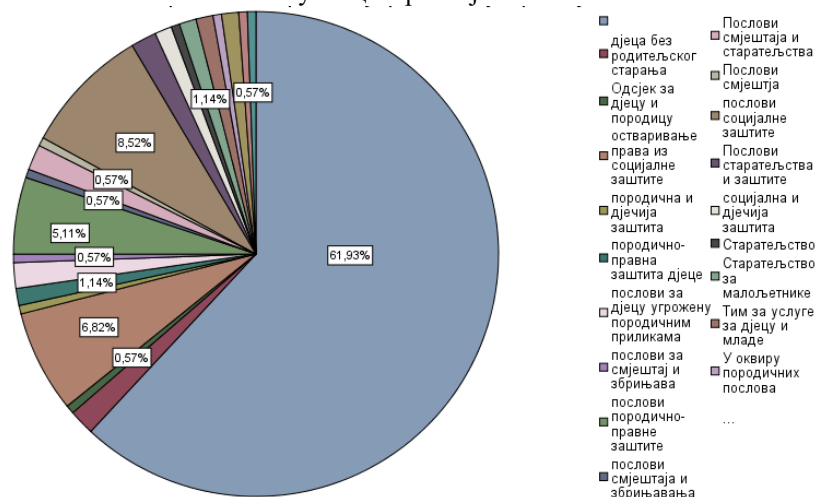
Табела бр. 49. Тестирање значајности разлика ставова о пракси хранитељства између стручних радника који су прошли обуку и оних који нису
Chi квадрат тест

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	31,037 ^a	31	,464
Likelihood Ratio	36,291	31	,236
LiNEar-by-LiNEar Association	5,241	1	,022
N of Valid Cases	176		

a. 54 cells (84,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,25.

Остаје отворено питање колико стручни радници имају могућност радити на развоју хранитељства уколико у оквиру послова на којима су запослени примјењују све законом прописане облике социјалне и породично-правне заштите корисника?

Графикон бр.22. Дистрибуција организације послова хранитељства у центрима за социјални рад у Републици Српској

У погледу стручних капацитета за рад у хранитељству значајну улогу имају стручни тимови центра за социјални рад. У истраживању су прикупљени подаци који се односе на постојање стручних тимова и њихове активности у хранитељству. Анализа

података о формираним стручним тимовима у односу на групе корисника социјалне заштите у центрима за социјални рад приказана је у табели бр.50.

Табела бр.50. Стручни тимови у центрима за социјални рад

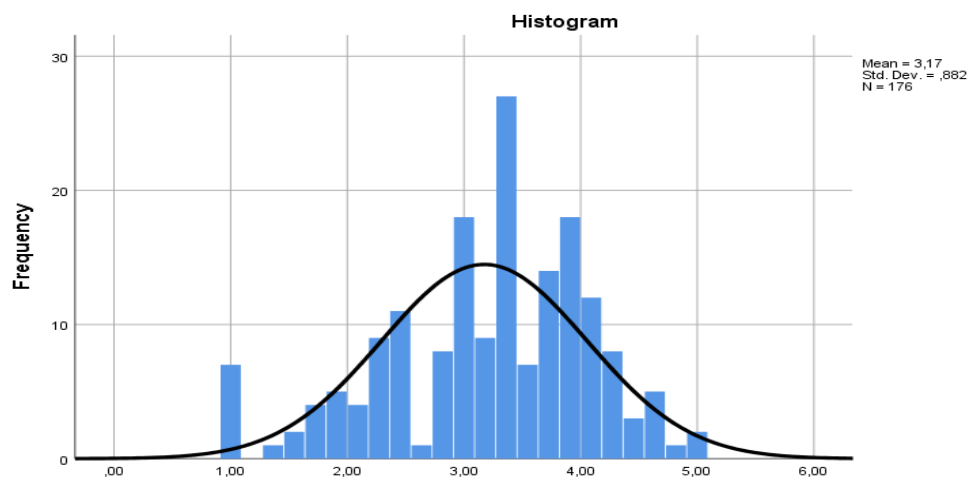
	ДА	НЕ	Проценат
Стручни тим за збрињавање малолетних корисника	139	37	78,98
Стручни тим за збрињавање пунолетних корисника	136	40	77,27
Један стручни тим	21		22,73
Укупно			100,00

Стручни радници центара за социјални рад у Републици Српској који су учествовали у истраживању изјавили су да у установама социјалне заштите у којима су запослени постоје формирани стручни тимови за збрињавање малолетних и пунолетних корисника. Код 78,98% стручних радника забиљежен је одговор да у установи у којој су запослени има формиран тим за збрињавање малолетних корисника, док је нешто мањи проценат (77,27%) са формираним тимом за збрињавање пунолетних лица. На основу презентованих података може се закључити да у највећем броју центара за социјални рад постоји свијест о потреби постојања тимског рада и да су формирани стручни тимови за рад са различитим групама корисника. На овај начин, у највећем броју центара формално су задовољени стручни предуслови за збрињавање корисника. Дакле у готово $\frac{3}{4}$ случајева, одлучивање о правима у центрима за социјални рад засновано је на тимском раду и заједничком одлучивању. У 11,9% случајева, о правима свих корисника одлучује јединствени стручни тим, најчешће у случајевима центара за социјални рад који имају до 5 запослених стручних радника. Иако је тимско одлучивање према неким ауторима нешто „застарјелији приступ“ и „социјалистичко наслеђе“ (Жегарац, 2019), у Републици Српској без укупног заокрета у поимању начина пружања социјалне заштите неће бити могуће промијенити га. Наиме, модел рада на случају, иако је имао низ покушаја, у пракси социјалног рада у Републици Српској није заживио. Управо модел рада на случају представља један од значајних начина за унапређење и развој хранитељства.

Према процјени стручних радника, капацитети и могућности центара за социјални рад за развој хранитељства су ограничени, иако није занемарив број оних који су позитивно одговорили на питање о постојању стручних капацитета за примјену и развој хранитељства (графикон бр.23).

Треба напоменути да центри за социјални рад који имају обучене стручне раднике за рад у хранитељству из различитих професија имају веће стручне капацитете за спровођење, али и развој хранитељства. Напомињемо да је ово случај у малом броју центара, јер је утврђено да стручни радници различитих образовних профила нису били једнако обухваћени обукама за рад у хранитељству. Охрабрује чињеница да се њихови ставови о хранитељству и пракси хранитељства статистички значајно не разликују од ставова стручних радника који су прошли обуку.

Графикон бр.23. Процјена капацитета за примјену и развој хранитељства у центрима за социјални рад од стране стручних радника

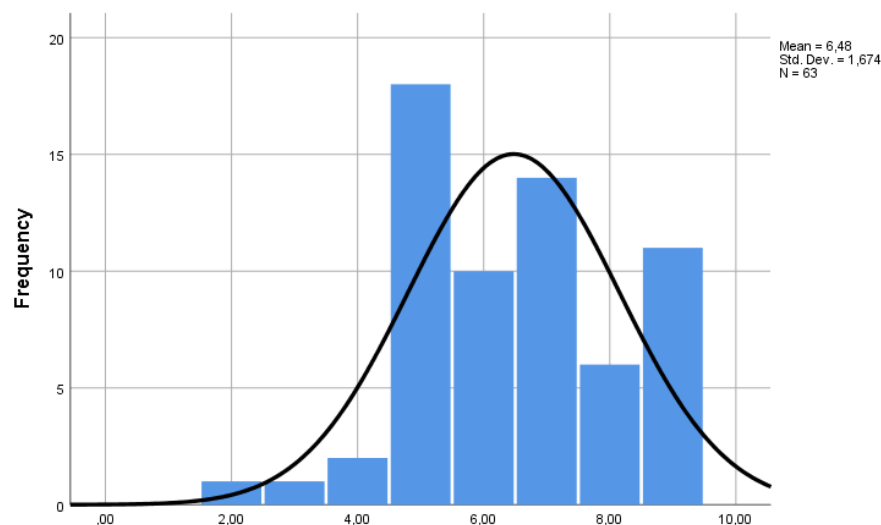
6.3.2. Подршка хранитељским породицама

Испитиване врсте подршке хранитељима и корисницима од стране центара за социјални рад односиле су се на поштовање нормативно уређеног односа између центра за социјални рад и хранитеља који се у првом реду односи на поштовање одредби уговора о хранитељству за сваког корисника. Укратко ријеч је о сљедећим одредбама: хранитељство регулисано кроз уговорни однос; редовне исплате предвиђених накнада; стручни надзор и подршка хранитељским породицама (посјете стручних радника који су извршили збрињавање корисника и њихово ангажовање у разрјешењу проблема са којима се сусреће хранитељска породица или корисник у свакодневном функционисању); подршка кроз групни рад са хранитељима; друге врсте подршке (стручна и материјална) у одређеним кризним ситуацијама.

Како је раније наведено, стручни радници у високом проценту сматрају да се хранитељским породицама и корисницима хранитељства пружа адекватна подршка. Резултати истраживања добијени у испитиваним узорцима хранитеља и корисника показали су да већина хранитеља сматра да има различите облике подршке од стране центара за социјални рад, али је учесталост потребних облика подршке недовољна (графикон бр. 24). Дакле налази добијени од стручних радника и хранитеља се разликују.

Анализирајући различите облике подршке центара за социјални рад која се пружа хранитељским породицама и корисницима (од формалне, преко финансијске до помагачке), констатовано је да анализирани ставови стручних радника нису усаглашени са резултатима истраживања који су добијени анализом одговора хранитељских породица и корисника права на збрињавање у хранитељску породицу.

Графикон бр. 24. Подршка центара за социјални рад хранитељским породицама

Материјална подршка дјечи у хранитељству од стране центара за социјални рад односи се на редовно уплаћивање средстава за издржавање корисника, које је нормативно уређено Законом о социјалној заштити (члан 44.) и Правилником о хранитељству (члан 20.), али и средстава за личне потребе корисника. Средства за личне потребе корисника у хранитељству нису нормативно прописана као у случају смјештаја корисника у установу социјалне заштите и износе 5% од цијене смјештаја коју сваке године својим актом прописује надлежно Министарство (Закон о социјалној заштити, члан 39.). Поред наведеног материјална подршка се огледа и у повременим материјалним давањима за задовољавање различитих потреба корисника, коју центри за социјални рад корисницима

обезбјеђују кроз признавање права на једнократну новчану помоћ у складу са њиховим потребама.

Анализом података добијених из два подузорка корисника (дјеца и одрасли и старији на хранитељству) констатовано је да постоји значајна разлика у материјалној подршци центара за социјални рад у односу на групу корисника. Тако можемо закључити да центри за социјални рад у материјалном смислу далеко више подржавају дјецу на хранитељству у односу на одрасле и старије кориснике. Високи проценат дјеце (96%) оцијенио је да има материјалну подршку од стране центра за социјални рад која одговара њиховим потребама. У случају одраслих и старијих лица, нешто више од половине корисника на хранитељству (56,2%) изјаснило се да материјална подршка од центра за социјални рад постоји, али да она није довољна за задовољавање њихових потреба. Веома висок проценат одраслих и старијих корисника изјаснио се да нема материјалну подршку центра за социјални рад, њих 43,75%.

Табела бр.51. Облици подршке центра за социјални рад дјечи на хранитељству (процјена дјеце)

Облик подршке			Учесталост (квалитативна оцјена)
Материјална подршка кроз средства за личне потребе и друга средства	Да	96,00%	Одговара потребама
	Не	4,00%	
Посјете корисницима	Да	81,40%	Недовољна
	Не	18,60%	
Помоћ у рјешавању проблема у функционисању у ХП	Да	26,00%	
	Не	74,00%	

Табела бр.52. Облици подршке центра за социјални рад одраслим и старијим на хранитељству (процјена корисника)

Облик подршке			Учесталост (квалитативна оцјена)
Материјална подршка	Да	56,2%	Недовољна
	Не	43,75%	
Посјете корисницима	Да	87,50%	Недовољна
	Не	12,50%	
Помоћ у рјешавању проблема у функционисању у ХП	Да	6,80%	Недовољна
	Не	93,20%	

У складу са Правилником о хранитељству (члан 24.) центар за социјални рад посредством стручних радника ангажованих на пословима збрињавања врши надзор над радом хранитељских породица и пружања хранитељске заштите. Надзор подразумијева континуирано праћење током кога се утврђује да ли породица адекватно спроводи

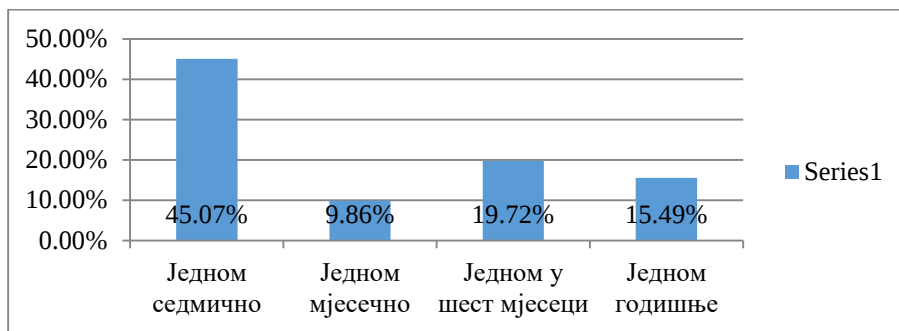
хранитељску заштиту (води бригу о кориснику што подразумева задовољавање његових развојних и интелектуалних потреба, потреба за васпитањем и образовањем, задовољавању потреба везаних за здравље и опште функционисање, те одржавање контаката са примарном породицом и социјалном средином). Надзор над радом хранитељских породица не треба бити пуко констатовање извршених или неизвршених обавеза, већ сараднички однос са хранитељском породицом у коме стручни радници центра хранитељској породици и корисницима требају бити подршка у остваривању наведених функција хранитељске заштите. Ова подршка се може реализовати кроз савјетодавни рад, умрежавање са институцијама, рад на побољшању компетенција хранитеља и личних капацитета корисника.

У табелама бр.51. и 52. приказани су и резултати који упућују на ставове корисника хранитељства о стручној подршци коју добијају од стручних радника центара за социјални рад који су извршили њихово збрињавање у хранитељске породице. Корисници су овај аспект подршке центара за социјални рад оцијенили неповољно. Дјеца на хранитељству су оцијенила да у 81,4% случајева имају посјете од стране стручних радника. Посјете које врше стручни радници дјеци у хранитељству су ријетке (једном или два пута годишње) и од стране дјеце оцјењене као недовољне. У графикону бр. 25 приказана је учесталост посјета стручних радника центра дјеци на хранитељству. Примјетно је да је најнижи проценат одговора од 9,86% да стручни радници дјецу на хранитељству посјећују једном мјесечно, што је препоручена фреквенција посјета стручних радника хранитељским породицама.

Охрабрује податак да више од 45% дјеце у хранитељству има посјете од стране стручних радника једном седмично (најчешће је ријеч о дјеци која су на хранитељству краће од једне године). Високи проценат дјеце (35,21%) изјаснило се да их стручни радници посјећују једном или два пута годишње. Из дијела подузорка дјеце који се изјаснио да постоји подршка центра за социјални рад, 26% дјеце оцјењује да имају помоћ стручних радника центра у рјешавању проблема са којима се суочавају у функционисању унутар хранитељске породице. Податак да 18,6% дјеце изјављује да их стручни радници центра не посјећују указује да у одређеним случајевима надзор центра за социјални рад над радом хранитељских породица, али и подршка корисницима у потпуности изостаје, што је у складу са подацима ранијих истраживања (Омбудсман за дјецу, 2019).

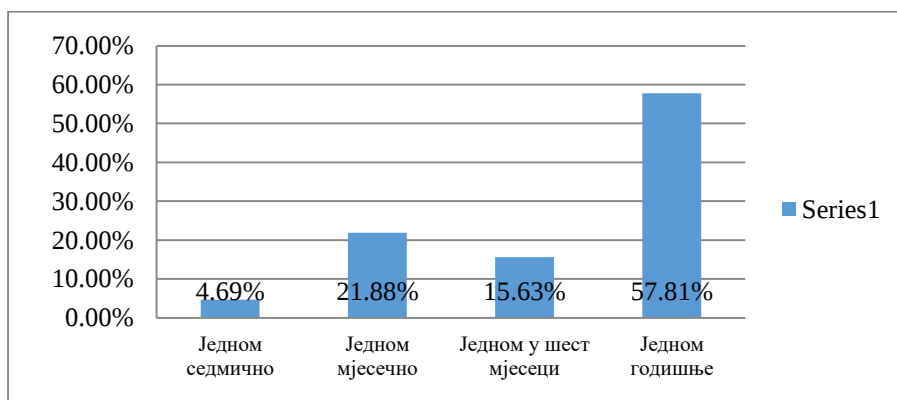
Упркос препорукама које су дате од стране Омбудсмана за дјецу за унапређење овог сегмента хранитељства, резултати истраживања су показали да није дошло до значајније промјене у односу центара за социјални рад према надзору и подршци хранитељским породицама и корисницима у овој области.

Графикон бр.25. Учесталост посјета стручних радника дјецу на хранитељству

У случају одраслих и старијих корисника на хранитељству, подршка стручних радника центра за социјални рад оцјењена је другачије. Одрасли и старији корисници у 87,5% случајева изјаснили су се да их стручни радници посјећују, док 12,5% испитаника из овог подузорка наводи да нема посјете од стране стручних радника. Веома висок проценат корисника из овог подузорка, подршку која се односи на овај сегмент, има једном или два пута годишње. Значајно више од половине испитаника из групе одраслих и старијих на хранитељству имају посјете стручних радника једном годишње (57,81%), и ову врсту подршке оцјењују као недовољну. Нешто већи проценат испитаника у односу на групу дјеце има посјете стручних радника центра једном мјесечно (21,88%). Готово занемарљив број испитаника из овог подузорка наводи да их стручни радници посјећују једном седмично (4,69%)., што одговара броју одраслих и старијих који се налазе у периоду адаптације на хранитељство, када је подршка и присуство стручних радника у хранитељским породицама најинтензивнија.

Графикон бр.26. Учесталост посјета стручних радника одраслим и старијим на хранитељству

У подузорку одраслих и старијих лица резултати истраживања су показали да подршка стручних радника корисницима у хранитељству изостаје по питању рјешавања свакодневних проблема у функционисању у хранитељској породици. Свега 6,8% испитаника навело је да повремено има ову врсту подршке.

Процјена врста и нивоа подршке хранитељским породицама вршена је и испитивањем ставова хранитеља о различитим врстама подршке коју добијају од центра за социјални рад. У табели бр. 53. приказане су средње вриједности ставова хранитеља за дјецу.

Табела бр.53. Средње вриједности ставова хранитеља за дјецу о подршци центра за социјални рад

	N	Мин.	Макс.	Средња вриједност	Ст. девијација
Са центром за социјални рад имам потписан уговор о хранитељству.	83	1	3	2,08	,389
У свом свакодневном раду као хранитељ имам подршку стручних радника центра за социјални рад.	83	1	3	2,20	,579
Стручни радници центра за социјални рад редовно (једном мјесечно) долазе у посјету мојој породици.	83	1	3	1,06	,846
Стручни радници центра за социјални рад помажу у рјешавању проблема са којима се суочава моја породица.	83	1	3	2,46	,816
Стручни радници центра за социјални рад помажу у рјешавању проблема са којима се суочава дијете на хранитељству.	83	1	3	2,28	,631
Центар за социјални рад редовно организује састанке хранитељских породица	83	1	3	1,78	,812
Исплате накнада за рад хранитеља од стране центра за социјални рад су редовне, једном мјесечно.	83	1	3	2,22	,585
Исплате накнаде за издржавање корисника од стране центра за социјални рад су редовне, једном мјесечно.	83	1	3	2,36	,616
Центар за социјални рад пружа новчану подршку хранитељским породицама у случају потребе за додатним новчаним средствима.	83	1	3	2,64	,805
Укупно				2,12	

Из података приказаних у табели изнад може се видјети да је субјективни доживљај који имају хранитељи за дјецу, а који се односи на подршку од стране центра за социјални рад у неким аспектима неповољан. Укупна средња вриједност одговора износи 2,12, што

што се може оцијенити као позитиван став хранитеља у односу на укупну подршку (скала мјерења 1-3). Сви аспекти подршке оцјењени су повољно, осим аспекта који се односи на редовне посјете стручних радника који има најнижу оцјењену вриједност (1,06), из чега се закључује да у занемаривом броју случајева стручни радници редовно посјећују хранитељске породице ради вршења надзора и пружања подршке. Иако остале средње вриједности упућују на позитивну оцјену, поставља се питање како је могуће пружати адекватну стручну подршку корисницима и хранитељским породицама уколико изостају теренске посјете? Одговор на ово питање намеће се кроз препознату праксу центара за социјални рад да контакте са корисницима у највећем броју случајева врше телефоном, или се корисници њима обраћају непосредно за помоћ у просторијама центра. Најповољније је оцјењена материјална подршка (2,64), те се закључује да у близу 80% случајева центар подржава хранитељске породице кроз различите видове материјалне помоћи у складу са њиховим потребама.

Када је ријеч о процјени подршке центра за социјални рад хранитељима за одрасла и старија лица, средње вриједности њихових ставова дате су у табели бр.54.

Табела бр.54. Средње вриједности ставова хранитеља за дјецу о подршци центра за социјални рад

	N	Мин.	Макс.	Средња вр.	Ст. девијација
Са центром за социјални рад имам потписан уговор о хранитељству.	63	1	3	2,08	,373
У свом свакодневном раду као хранитељ имам подршку стручних радника центра за социјални рад.	63	1	3	1,16	,515
Стручни радници центра за социјални рад редовно (једном мјесечно) долазе у посјету мојој породици.	63	1	3	1,87	,751
Стручни радници центра за социјални рад помажу у рјешавању проблема са којима се суочава моја породица.	63	1	3	1,14	,470
Стручни радници центра за социјални рад помажу у рјешавању проблема са којима се суочава одрасла/старија особа на хранитељству	63	1	3	2,11	,406
Центар за социјални рад редовно организује састанке хранитељских породица.	63	1	3	1,16	,669
Исплате накнада за рад хранитеља од стране центра за социјални рад су редовне, једном мјесечно.	63	1	3	2,37	,604
Исплате накнаде за издржавање корисника од стране центра за социјални рад су редовне, једном мјесечно.	63	1	3	2,33	,539
Центар за социјални рад пружа новчану подршку хранитељским породицама у случају потребе за додатним новчаним средствима.	63	1	3	2,41	,754

Укупно				1,84
--------	--	--	--	------

Из података приказаних у табели бр.54. видљиво је да је средња вриједност ставова о подршци центра за социјални рад хранитељским породицама за одрасла и старија лица значајно нижа (1,84) од процјене хранитеља за дјецу. Највиша забиљежена средња вриједност односи се на редовну исплату накнада за издржавање и рад хранитеља, што наводи на закључак да су хранитељи најзадовољнији овим сегментом подршке. Висока средња оцјена забиљежена је и на ставу који се односи на помоћ у другим материјалним давањима (2,33). Најниже вриједности забиљежене су код оцјене сегмента подршке који се односе на помоћ стручних радника у рјешавању проблема са којима се суочава хранитељска породица у свакодневном функционисању (1,14). Овај податак упућује на то да су хранитељи за одрасла и старија лица у готово 90% случајева препуштени да сами рјешавају потешкоће са којима се суочава породица као цјелина. Изражено ниске средње вриједности забиљежене су у сегменту групне подршке хранитељима (1,16), што упућује на чињеницу да се групни рад са хранитељима за одрасла и старија лица у Републици Српској не практикује.

6.3.3. Хранитељство током пандемије COVID-19

Током припреме и почетка реализације емпиријског истраживања које је започето у јануару 2020. године због проглашења пандемије корона вируса (COVID-19), ток самог истраживања је измјењен, о чему је било ријечи раније. Током пандемије, истраживање је спровођено отежано и у складу са ригорозним противепидемијским мјерама које су биле на снази у Републици. Прикупљање података трајало је значајно дуже од планираног. Током процеса прикупљања података наишло се на низ препрека и потешкоћа које су инспирисале увођење додатног елемента истраживања који се односи на стање у хранитељству током пандемије (како хранитељске породице пружају хранитељску заштиту и да ли током пандемије постоји подршка центара за социјални рад).

У наведену сврху, испланиран је полуструктурисани интервју који је спроведен техником фокус групе. Фокус група одржана је у фебруару 2021. године са групом хранитеља у просторијама ЈУ Центра за социјални рад Бањалука. Наведени временски

период одабран је за извођење фокус-групног интервјуа је јер је током мјесеца фебруара 2021. године дошло до релаксације епидемиолошких мјера, које су омогућиле по први пут од марта 2020. године окупљање између 15 и 50 људи (у зависности од величине и техничких карактеристика простора) у затвореном простору. Уз ранију најаву и подршку од стране стручних радника ЈУ Центра за социјални рад Бањалука, формирана је фокус група у чијем раду је учествовало 9 хранитеља чије је мјесто пребивалишта у градовима Бањалука, Лакташи и Градишка. Ријеч је о хранитељима за малољетне кориснике, који у хранитељским породицама имају збринуту дјецу посредством ЈУ Центра за социјални рад Бањалука, те су се одазвали на њихов позив и уз информисани пристанак учествовали у истраживању.

Фокус групни интервју трајао је 1 сат и 50 минута, током кога је вођена дискусија у оквиру следећих истраживачких питања:

- Да ли су у току пандемије наступиле неке промјене у вршењу хранитељства?
- Каква врста подршке је пружена од стране центра за социјални рад?
- Да ли је организована системска подршка за хранитељске породице током пандемије?
- Шта је са аспекта хранитеља у хранитељству потребно мијењати?

Дискусија у фокус групи је усмјеравана са циљем прикупљања података о мишљењу хранитеља о наведеним питањима, при чему се обраћала пажња и на њихове реакције током дискусије. Субјективна процјена истраживача наконведеног фокус-групног интервјуа била је да су хранитељи са великим занимањем учествовали у раду фокус групе и да су задовољни што могу дати свој суд о стању у хранитељству, што им је причинило неку врсту признања за досадашњи рад.

Након квалитативне обраде и систематизације одговора добијених у фокус-групној дискусији издвојени су најважнији налази:

- *Промјене у вршењу хранитељства*

Општеприхваћен је став да је породични облик најбољи облик збрињавања за кориснике социјалне заштите којима је потребан смјештај. У Републици Српској најзаступљенији облици ванинституционалног збрињавања су старатељство и хранитељство у значајно мањој мјери. Хранитељска заштита треба да обезбјеђује максималне могућности за адекватан физички, интелектуални и емотивни развој

дјетета, док код одраслих и старијих корисника има за циљ проналазак породичног окружења, стицање позитивног породичног искуства, чување личног и породичног идентитета, уз задовољавање основних животних потреба.

Хранитељи који су учествовали у раду фокус групе изразили су ставове да је током пандемије дошло до опште промјене у свакодневном функционисању породице, па тако и у пружању хранитељске заштите (*...Све се промијенило. Имам осјећај да је и мени у неким тренуцима потребна помоћ*). Посебно су апострофирале потешкоће са којима су се хранитељи сусрели у помоћи дјечи приликом остваривања здравствене заштите. (*...Дјеца не разумију ситуацију у којој се налазимо, уплашени су у ситуацијама када смо их морали оставити саме у болници без могућности да их посјетимо (2). Ми смо били беспомоћни, нико нас није разумио (7).* Избјегавање контаката због пандемије довело је до низа промјена у емотивном и социјалном функционисању, али и школском успјеху дјеце на хранитељству (*...Плакали су јер их нисмо пуштали да излазе из куће....плакали смо и ми са њима...и то је трајало данима (4). Дјеца нису имала контакт са члановима своје породице (8). Неки су се томе радовали, а неки су се повукли у себе ...*). Хранитељи су навели да је изолованост утицала на понашање дјеце у породици, али и у вршњачкој групи, те да је видна промјена у школском успјеху који је код све дјеце у паду. (*Дјеца нису мотивисана да уче и раде (9). Тешко је снаћи се током извођења наставе на даљину(5).Ја нисам успјела помоћи дјечи да задрже школски успјех јер не знам да им помогнем у школи оваква каква је сада. Моји су сви попустили у школи...*). Анализирајући дискусију у фокус групи која се односила на вршење хранитељства током пандемије закључује се да су у хранитељским породицама наступиле све промјене као и у општој популацији које су изазване епидемиолошким мјерама које су промијениле стил и начин живота у породицама. Посебно се издвојио сегмент заштите здравља дјеце у хранитељству који је био дјелимично онемогућен, као и утицај изолованости на психосоцијално функционисање дјеце и школски успјех.

- *Подршка центра за социјални рад*

Подршка која се хранитељским породицама пружа током вршења хранитељства огледа се у стручној и материјалној подршци сваки пут када се за

неком од наведених врста подршке појави потреба. Поред наведеног, хранитељским породицама се подршка пружа и у оквиру надзора над вршењем хранитељства од стране центра за социјални рад, током кога се врши праћење свих аспеката рада хранитеља и функционисања корисника у хранитељској породици.

Анализом података добијених из одговора хранитеља током фокус-групног интервјуа може се закључити да је подршка од стране центра за социјални рад током пандемије највећим дијелом изостала. Материјална подршка је била доступна у односу на потребе, али у највећем броју случајева ова могућност није кориштена (*...Могли смо добити неки новац, ако нам је требао за потребе дјеце (2). Нисмо тражили материјалну подршку (6). Обично се за тако нешто обраћамо центру ако дјеца имају неке изненадне потребе или веће трошкове (4). Све потребно за дјецу у складу са Уговором који имамо са центром требамо обезбиједити из средстава која се уплаћују за издржавање корисника(5).*

Стручна подршка је изостала у првих 8 мјесеци пандемије. Центри за социјални рад су радили у смањеним капацитетима. Контакти са корисницима нису постојали или су били сведени на минимум. Хранитељи су се самоорганизовали у групе подршке које су функционисале посредством *viбер* група. Овим групама су се прикључили и стручни радници који су водили поступке збрињавања у неким центрима. Ово није била пракса у свим случајевима (*...Била нам је потребна подршка. Тражили смо начин како да комуницирамо и како да рјешавамо одређене дилеме (8). Једна хранитељица је направила вибер групу у коју се прикључило неколико хранитељских породица. Тој групи се прикључио и наш социјални радник...Од тада су неке ствари рјешаване лакше (4). Посебно су ми вриједили савјети других хранитеља и социјалног радника како да се понашам када је дјевојчица која је код мене „преко ноћи“ промијенила понашање).*

- Системска подршка за хранитељске породице током пандемије

Системска подршка хранитељским породицама није забиљежена. Надлежно Министарство за категорије корисника социјалне заштите који су збринуте у хранитељским породицама није предложило, нити иницирало било коју врсту поступања која би се примјењивала у раду са корисницима и хранитељским породицама током пандемије. Центри за социјални рад су индивидуално бирали

приступе раду у новонасталим условима (...Сналазили смо се како смо знали...и сада се тако сналазимо(2). Имамо подршку стручних радника центра када имамо неки горући проблем са дјецом (6). И њима је тешко, морају поштовати правила која су свима наметнута, а ми не можемо дјеци пружити све што је потребно уколико немамо њихову подршку (2)...Увијек су ту за нас са својим савјетима (8).Често смо звали социјалног радника који нам је помагао ако је дјеци нешто требало, посебно дјеци која су требала лијечење).

У периоду након одржавања фокус-групног интервјуа, кроз активности Удружења социјалних радника Републике Српске, постигнуто је да хранитељске породице добију статус приоритетне групе за вакцинисање против корона вируса. Истраживање је показало да је то једини облик системске подршке који је био присутан током пандемије у области хранитељства.

- *Могућности развоја хранитељства - Шта је у хранитељству у Републици Српској потребно мијењати?*

У фокус-групној дискусији испитани су ставови хранитеља о могућностима развоја хранитељства у Републици Српској. Питање на који начин и шта конкретно је потребно мијењати у области хранитељства изазвало је дугу дискусију у оквиру које је изнесено неколико системских и других рјешења која би унаприједила ову област. Одговори хранитеља су систематизовани у три категорије које се односе на:

1. Системску регрутацију нових хранитељских породица са акцентом на породице у којима би хранитељи били особе млађе и средње животне доби (*Хранитељских породица мора бити више. Често сам у ситуацији да због два или три збринута дјетета не могу примити још једно коме је потребна хранитељска породица (2). Стари смо и муж и ја...ускоро се нећемо више моћи бавити овим послом, а имамо двоје дјеце у својој породици која требају заштиту још неколико година (1). Не могу примати у породицу малу дјецу јер ми здравствено стање не омогућује да се добро бринем о њима (2).* Поред евидентно малог броја хранитељских породица, истакнута је и потреба равномјерне регионалне дистрибуције хранитељских породица. (*Проблем је што све општине немају хранитељске породице. Јако је тешко организовати живот дјетета у новој средини, а за нас је велики изазов извршавати све што се од нас очекује.Некада*

ни социјални радници немају разумијевања. Траже од мене немогуће, а кажу да не могу да долазе јер су у другој општини (2). Имала сам проблем у контакту дјетета са својом породицом јер смо морали стално путовати како би их он видео. То је у пракси немогуће реализовати да буде у складу са оним што је добро за дијете).

2. Стручна подршка хранитељима у квантитативном дијелу истраживања оцијењена је као недовољна. Квалитативна обрада добијених података показала је да је хранитељима потребна индивидуална стручна подршка, али и да је подршка у групном раду са хранитељима неопходна. Према мишљењу испитаника, обје врсте подршке у потребној мјери изостају. Сматрају да су им едукације врло значајне, али да су до сада биле изнимно ријетке. (У сваком појединачном случају потребно ми је да се консултујем са социјалним радником (5). Некада без помоћи социјалног радника не умијем ријешити конфликт који настане у породици (4). Највише користи сам имала када сам била члан групе хранитеља. Размјенимо своја искуства и савјетујемо се међусобно како је најбоље поступити у одређеној ситуацији. Други хранитељи и социјални радник су ме увијек охрабрили да наставим даље и дали ми савјете како (6). Сада кад немамо нашу групу видим колико ми недостаје (9). Контактирам са хранитељима из других општина, тешко им је, а немају кога да им помогне. Група хранитеља састајала се само у Бањалуци, а сада ни тога више нема (1). Ако имамо проблем у комуникацији са биолошком породицом немогуће га је ријешити без интензивне подршке центра за социјални рад (6). На едукацији сам научила највише о хранитељству и схватила да то није исто што и бити родитељ (3). Требају нам едукације како бисмо знали на који начин најбоље водити бригу о дјеци са поремећајима у понашању. Имамо их све више, а не знамо како са њима радити (6).

3. Права и статус хранитеља је област за коју су хранитељи оцијенили да је потребно унапређивати. Према њиховом мишљењу, организовање хранитеља у удружење посредством кога би били у могућности залагати се за бољи статус и права хранитеља је једна од примарних активности која се треба покренути. Сматрају да за овакав вид активности требају имати и подршку стручних радника. (Није риједак случај да уплате за издржавање и накнада за наш рад

касни. Тешко је задовољити све потребе дјеце ако за то немате новац (4). Хранитељи у неким општинама не добијају накнаду за свој рад иако је она предвиђена као и накнада за кориснике (5). У земљама окружења хранитељи имају права из радног односа, или су барем здравствено осигурани, ми немамо ништа од тога (9). Ово су питања која постављам од како имам дијете на хранитељству. Још их чешиће постављам сада када је пандемија...да имамо своје Удружење, можда би неко и знао да постојимо (1).

7. ДИСКУСИЈА И ПРОВЈЕРА УТЕМЕЉЕНОСТИ ПОСТАВЉЕНИХ ХИПОТЕЗА

У поглављу које слиједи биће приказана дискусија о дефинисаном проблему у односу на анализиране резултате добијене у истраживању, након чега ће се на основу добијених квантитативних и квалитативних налаза извршити провјеравање 14 посебних хипотеза дефинисаних унутар хипотетичког оквира истраживања. На основу свега наведеног извршиће се и провјера утемељености опште хипотезе ове докторске дисертације.

7.1. Дискусија о резултатима истраживања

Дјевојчице на хранитељству чине 62,7%, а дјечаци 37,3% дјеце на хранитељству. Старосна структура дјеце је разноврсна, те су на хранитељству збринута дјеца почевши од најраније животне доби до послје пунољетства, све док су на редовном школовању. Најбројнија је група дјеце основно-школског узраста, што је случај и у другим земљама у окружењу (Лаклија, 2011; Станисављевић, 2014). Скоро половина дјеце (48,84%) прије збрињавања у хранитељску породицу живјела је у сеоским подручјима, што говори о високом проценту дјеце која се издвајају из породица у руралним подручјима. Раније проведено истраживање *Место за мене – деца на хранитељству у Србији* групе аутора (Југовић, Пејаковић и Стевановић, 2013) показало је сличне карактеристике дјеце на

хранитељству у Србији (Најбројнија су дјеца основно-школског узраста 42,9%, док их 50,3% живи у руралним подручјима). Ово указује на одређење сличности везане за карактеристике корисника на хранитељству у Републици Српској и Србији.

Код одраслих и старијих корисника на хранитељству примјетна је уједначенија родна структура, него што је то случај код дјеце на хранитељству (54,7% жена и 45,3% мушкараца). Најбројнија старосна група одраслих и старијих збринутих у хранитељске породице је група корисника старијих од 65 година (37,5%), али је значајан удио и корисника између 45 и 55 година (35,94%), што указује да је хранитељство за пунољетне кориснике једнако потребно за одрасла и старија лица, иако би се очекивало да ће број старијих особа на хранитељству бити значајно виши. Близу $\frac{1}{4}$ корисника су одрасла и старија лица без примања, док $\frac{3}{4}$ остварују примања по различитим личним основама. Овај податак указује да потреба за збрињавањем одраслих и старијих није примарно условљена недостатком материјалних средстава. Далеко већи број корисника прије збрињавања је живио у руралним срединама (67,19%) за разлику од корисника из градских средина (18,75), што упућује да су корисници који живе у руралном подручју више оријентисани на хранитељство, које се реализује у хранитељским породицама које у високом проценту имају мјесто пребивалишта у руралним подручјима (54% хранитељских породица живи у сеоским, а 25,4% у приградским срединама).

Хранитељи за дјецу доминантно су жене (преко 83%), у преко половине случајева у доби између 56 и 65 година. Значајно више од половине хранитеља за дјецу (62,7%) имају средњошколско образовање, а високих 25,3% нема квалификације. Од укупног броја хранитеља за дјецу, њих 77,11% спада у незапослену популацију. Радни статус и образовни ниво хранитеља индиректно утичу на квалитет пружања заштите због чињенице да директно утичу на социоекономски статус породице. Низак или неадекватан ниво образовања може се посматрати као ризични фактор за пружање квалитетне хранитељске заштите, посебно са аспекта негативног утицаја на образовне потенцијале дјеце на хранитељству, који се без одговарајућег подстицаја неће развити у мјери у којој је то могуће.

Поред чињенице да су незапослени, хранитељи у највећој мјери имају регулисано стамбено и егзистенцијална питања. Хранитељске породице за дјецу у Републици Српској су у највишем проценту потпуне породице у којима супружници живе у браку (61,9%). Као неповољна социодемографска карактеристика јавља се значајан проценат хранитеља

који немају сопствену дјецу (45,7%), што у великој мјери отежава преузимање и вршење родитељске улоге, што може имати негативан ефекат. Слични налази добијени су и у ранијим истраживањима, (Станисављевић, 2014). Овако висок проценат хранитеља за дјецу који немају биолошку дјецу отвара питање адекватног испитивања мотивације за бављење хранитељством, чему се у поступку стицања статуса хранитељске породице мора посветити посебна пажња. На основу анализе свих наведених социодемографских карактеристика може се закључити да је у одређеној мјери вршена позитивна селекција породица које се баве хранитељством, у односу на критеријуме селекције који су прописани Правилником о хранитељству, али да се овом питању мора посветити посебан значај при даљој регрутацији и селекцији хранитељских породица.

Родна дистрибуција хранитеља за одрасла и старија лица уједначенија је (60% жена и 40% мушкараца). Ово је занимљив податак, будући да су у великом броју земаља гдје је хранитељство развијено, у највећем проценту су заступљене жене. У неким земљама попут Србије комплетна популација хранитеља је женског пола (Станисављевић, 2014), као и код хранитеља за дјецу, у највећем проценту, хранитељске породице за одрасла и старија лица су потпуне породице (63,5%). У односу на доб хранитељи за одрасла и старија лица доминантно припадају старосној групи од 56 до 65 година. Дакле, и међу хранитељима за одрасле и старије најзаступљенија је ова старосна група. Овакво стање у хранитељству може се повезати са периодом са почетка миленијума, када је у Републици Српској интензивно рађено на успостављању хранитељства као алтернативног облика заштите корисника. Провођене активности биле су праћене кампањама и стручним активностима усмјереним на развој хранитељства. У том периоду (2005. година) регрутован је највећи број хранитељских породица. Будући да се ваљане евиденције о хранитељским породицама у Републици Српској не воде, може се претпоставити да је тада вршена селекција хранитеља млађе и средње животне доби, који данас одговарају старосној групи која је најбројнија (55 до 65 година). Образовна структура хранитеља за развој хранитељства није повољна. Чак 34,9% хранитеља је неквалификовано, док је 52,4% хранитеља средњег стручног образовања. Како је већ наведено, степен стручне спреме хранитеља може бити ограничавајући фактор, у овом случају примарно током провођења обуке за хранитеље и усвајања одређених вјештина за рад у хранитељству. У планирању регрутације нових хранитеља треба се вршити позитивнија селекција у односу

на овај фактор водећи о њему једнако рачуна у селекцији хранитеља за дјецу, тако и за одрасла и старија лица.

Стручни радници у центрима за социјални рад доминантно су жене (82,39%), док су испод 1/5 заступљени мушкарци (17,61%). Оваква родна дистрибуција потврђује тезу да се помагачким професијама углавном баве особе женског пола. У односу на године старости стручни радници су у највећем проценту млађе и средње животне доби. Потврђена старосна структура стручних радника у центрима корелира са дугом паузом у запошљавању стручних радника у центрима, те експанзијом запошљавања након увођења високог образовања за социјални рад у Босни и Херцеговини и Републици Српској. У односу на стручну спрему, половину запослених радника у центрима чине високообразовани кадрови, од којих међу стручним радницима доминирају социјални радници различитог нивоа образовања (преко 59%). Мора се напоменути да број стручних радника у центрима за социјални рад није довољан за потребе провођења озбиљних активности усмјерених на промоцији и развој хранитељства, посебно узимајући у обзир да њихов број није довољан ни за провођење адекватног надзора и подршке, на шта су указали раније приказани резултати истраживања. Другим приступом у организацији рада, повећањем укупног броја едукованих стручних радника, али и укупног броја социјалних радника, могуће је развити стручне капацитете потребне за ове активности. Стручни радници перципирају однос система према хранитељству у аспекту обезбјеђивања стручних капацитета за хранитељство као дјелимично позитиван, иако су средње вриједности одговора добијених од стручних радника у овом сегменту релативно ниске (2,97) што упућује на то да стручни радници препознају потребу за додатним ангажманом система у односу на обезбјеђење стручних капацитета за хранитељство.

Центри за социјални рад због слабог обухвата стручних радника обукама за рад у хранитељству нису у могућности формирати стручне тимове са едукованим члановима, што значајно утиче на могућност развоја хранитељства у локалним заједницама.

Број хранитељских породица у Републици Српској није довољан за задовољавање потребе за збрињавањем дјеце без (адекватног) родитељског старања, али ни одраслих и старијих којима је потребан смјештај. Овоме у прилог говори податак да је у 2020. години 37,78% (116) дјеце збринуто кроз резиденцијални тип смјештаја, што је у просјеку више за 8% него у претходне 3 године (овај број не укључује дјецу са сметњама у развоју смјештену у Домове за лица са инвалидитетом који смјештају и малољетне и пунољетне

кориснике). У истом периоду број дјеце на хранитељству, укључујући и дјецу са сметњама у развоју је опао, са 206 у 2019. години на 196 у 2020. години. Према подацима Министарства здравља и социјалне заштите 18 дјеце из хранитељских породица промијенило је облик збрињавања, те је смјештено у Дом у периоду од претходне три године (Влада РС, 2021). У истом периоду број дјеце смјештене у ЈУ Дом „Рада Брањешевић“ повећан је на 105, што представља повећање од око 15%. Овај податак упућује на закључак да су током пандемије дјеца доминантно збрињавана кроз резиденцијални тип смјештаја.

У 2020. години само посредством центара за социјални рад у установама социјалне заштите за одрасла и старија лица у Републици Српској боравило је 1027 лица, док је према посљедњим подацима у хранитељске породице збринута њих укупно 95.

У периоду од годину дана број хранитељских породица за дјецу је смањен за 51 породицу (У 2019. години у Републици Српској евидентирано је 188 хранитељских породица за дјецу док је у 2020. години тај број смањен на 137). Број хранитељских породица за дјецу који се престао бавити хранитељством и „нестао“ из система за свега годину дана је заиста забрињавајући. Може се претпоставити да је ријеч о сродничким породицама и да су хранитељске породице престале пружати хранитељску заштиту када је престала потреба за збрињавањем корисника, што је у складу са резултатима везаним за мотивацију хранитеља за даље бављење хранитељством. Међутим, овако значајном паду у броју хранитељских породица не корелира број дјеце збринуте у хранитељству који је у 2020. години мањи за десет дјеце него у 2019. години. На основу наведеног може се претпоставити да је један дио дјеце из система хранитељске заштите осамостаљен, а да је један број дјеце или промијенио хранитељску породицу, или промијенио облик смјештаја у резиденцијални, што је и показала анализа секундарних података. Поставља се питање, како се претходни период може оцијенити као развојни у области хранитељства, што је имплицитно оцјењено у Евалуационом извјештају о реализацији стратегије развоја социјалне заштите за дјецу без родитељског старања за период 2015. до 2020. године? Евидентно је да хранитељство у претходном периоду нема обиљежја процеса развоја. Све наведено захтијева посебно истраживање усмјерено на проналажење узрока наглог пада броја хранитељских породица. Узроци могу бити различити: старост хранитеља, недовољна подршка центара за социјални рад, смањење мотивације за рад у

хранитељству. У сваком случају ријеч је о важном питању на који је потребно наћи одговор.

Хранитељске породице су неравномјерно заступљене у локалним заједницама у Републици Српској и њихова регионална дистрибуција не омогућава „покривање“ цијеле територије Републике, што указује да већина локалних заједница хранитељство као модел алтернативног збрињавања нема доступно ни у регионалним оквирима. С тим у вези намеће се закључак да су корисници социјалне заштите у овом сегменту „повлашћени“ у односу на локалну заједницу у којој имају мјесто пребивалишта.

Хранитељство за дјецу постоји у 22 локалне заједнице, док хранитељство за одрасла и старија лица у 19. За свега неколико локалних заједница у Републици Српској може се рећи да имају развијено хранитељство. Ријеч је о градовима Бањалука, Бијељина, Приједор, Градишка и Зворник, те општинама Теслић и Лакташи. У овим локалним заједницама центри за социјални рад имају на располагању хранитељске породице, али имају и већи број стручних радника (од 15 стручних радника и више), осим у општинама Лакташи и Теслић, гдје је хранитељство релативно развијено без обзира на мањи број стручних радника.

Анализом секундарних података констатовано је да се активности које се односе на промоцију хранитељства и регрутацију нових хранитељских породица спроводе континуирано и да су за њихову реализацију задужени центри за социјални рад у локалним заједницама (Влада Републике Српске, 2021). Овај податак није у сагласности са добијеним резултатима истраживања. Уколико се ове активности и проводе, потребно је извршити процјену њихове ефикасности јер је евидентно да промоција није дала резултате у смислу повећања броја хранитељских породица.

Истраживање проведено 2019. године (Омбудсман за дјецу, 2019) показало је да је хранитељство за дјецу у Републици Српској заступљено у 31 локалној заједници, што имплицира да је у 9 локалних заједница у којима је постојало, хранитељство за дјецу угашено. Све наведено упућује на потребу креирања и системског спровођења кампање за промоцију хранитељства, која би укључивала и снажну медијску кампању са сврхом информисања опште јавности и регрутације потенцијалних нових хранитељских породица.

Класификација хранитељства у односу на специфичне потребе (Југовић, 2020. према Видановић и Колар, 2008) нормативно је примјењена у Републици Српској. Тако је

у Републици Српској могуће примјењивати облике хранитељства као што су стандардно, специјализовано и ургентно. За дјецу, доминантно је стандардно хранитељство, док се специјализовано хранитељство примјењује изнимно, у малом броју случајева (дјеца са сметњама у развоју из других локалних заједница збринута у хранитељским породицама у Бањалуци током школске године ради похађања наставе у специјализованој васпитно-образовној установи). Ургентно хранитељство се не примјењује, нити постоје подаци да је примјењивано у претходном периоду. За одрасле и старије кориснике хранитељства тренутно је доминантан стандардни облик хранитељства, уз ријетке случајеве специјализованог хранитељства у сродничким хранитељским породицама.

Разлика између сродничких и професионализованих хранитељских породица није нормирана, те се обје врсте хранитељских породица третирају једнако, што је у дијелу изједначавања права хранитеља позитиван помак. У Републици Српској у укупној популацији хранитељских породица 37,35% хранитељских породица за дјецу и 54,7% хранитељских породица за одрасле и старије су сродничке породице. Дакле, сродничке хранитељске породице су веома важан ресурс у хранитељству и као таквима им је потребно пружити адекватну подршку, која треба бити увременења и заснована на праћењу и процјени потреба хранитељских породица. У смјерницама за сродничко хранитељство (Група аутора, UNICEF, 2016) наглашава се да је континуирани контакт са сродничком хранитељском породицом и благовремено реаговање у кризним ситуацијама предуслов за осигуравање позитивних ефеката подршке. За креирање модела подршке и праћења, неопходно је уважити потребе сродничке хранитељске породице.

Резултати истраживања су показали разлику између ставова стручних радника центара за социјални рад и хранитеља у сегменту подршке која се пружа хранитељским породицама. Стручни радници су истакли да центри за социјални рад пружају подршку хранитељским породицама посебно у сегменту припреме хранитељских породица и подршке након збрињавања, што не одговара у потпуности налазима добијеним од хранитеља и корисника, иако постоје одређена слагања. Хранитељи су навели да се у хранитељске породице збрињавају корисници без посебне припреме хранитељске породице, те да се редовно праћење не врши комбинацијом свих метода праћења (35,1% корисника и хранитеља навео је да стручни радници центра хранитељске породице и кориснике посјећују једном или два пута годишње, те да су друге врсте подршке, осим

материјалне, недовољне). Према подацима Обудсмана за дјецу (2019), 18,6% центара за социјални рад не врши надзор над вршењем хранитељства.

Програм припреме за хранитељство, као битан сегмент подршке нису прошле све хранитељске породице у Републици Српској, о чему је посебно било ријечи. Интересантно је да је поглед система на подршку хранитељским породицама сасвим позитиван, те да је у званичној евалуацији спровођења Стратегије социјалне заштите за дјецу без родитељског старања 2015 – 2020. наведено да се хранитељским породицама пружа континуирана подршка и контакти са стручним радницима (Влада Републике Српске, 2021). Ово истраживање је показало да хранитељи као значајан вид подршке перципирају управо подршку која је пружана кроз мјесечне састанке хранитеља вођене од стране стручних радника, али су такође навели да се овај вид подршке у гашењу и у локалним заједницама у којима је постојао. Видљиве разлике између примарних и секундарних података наводе на закључак да је потребно извршити детаљну анализу стања, посебно у сегменту подршке хранитељским породицама, при чему се значајна пажња треба посветити њиховим потребама, што захтијева посебно дубинско истраживање, а може бити у директној вези са рапидним смањењем броја хранитељских породица у веома кратком временском периоду.

Подршка хранитељским породицама може бити различита: едукативне активности, савјетодавне активности, материјална подршка и ширење групне подршке (UNICEF - група аутора, 2016). Хранитељи значајном оцјењују подршку која им се пружа кроз едукативне активности и ширење мреже подршке (рад у групи са хранитељима) јер ове активности доприносе доживљају афирмације и сигурности. Резултати истраживања спроведеног у сврху израде ове докторске дисертације показали су да је управо овај вид подршке најмање заступљен или није доступан. Групни рад са хранитељима био је заступљен само у Бањалуци, те је у потпуности прекинут од почетка пандемије.

Нормативна обавеза едукације хранитељских породица која је дефинисана Законом о социјалној заштити и Правилником о хранитељству спроведена је дјелимично. У оквиру поступка процјене потенцијалних хранитеља, након процјене испуњености услова за стицање статуса хранитељске породице (члан 9. Правилника о хранитељству), сваки потенцијални хранитељ, који је прошао процјену испуњености општих услова, похађа обуку (Програм припреме за хранитељство). Обукама се за хранитеље обезбјеђује

професионалност и припрема породице, све у циљу адекватног одговора на комплексне задатке које имају хранитељи током збрињавања корисника (Селимовић, 2010).

Обука хранитеља не треба бити посматрана само као њихова обавеза, већ и као право, али и као мјера подршке, која је као таква оцјењена и од стране самих хранитеља. Раније презентовани резултати истраживања показали су да хранитељи дају велики значај обукама у току којих поред стицања знања и вјештина имају и осјећај припадности и подршке. У Републици Српској, иако у систему социјалне заштите има мали број хранитељских породица (укупно 234 за обје категорије корисника), систем није обезбиједио завршетак обуке за све хранитељске породице у периоду од 8 година од ступања Правилника на снагу. Хранитељске породице које су прошле обуку завршиле су само иницијалну обуку, која се проводи у оквиру поступка стицања статуса хранитељске породице, док других, или поновљених обука није било (у складу са Правилником о хранитељству потврда о статусу хранитељске породице издаје се на период од 4 године, након чега се покреће поступак поновне процјене подобности). Изостајање обуке за хранитеље онемогућава процјену њихових капацитета што доводи до немогућности правилног „упаривања“ хранитељске породице и корисника, у односу на њихове потребе. Ово директно утиче на квалитет хранитељске заштите и ствара ризик за појаву потребе промјене облика збрињавања. Различити приступи у организацији обука и њихово различито трајање упућује на неопходност додатне стандардизације овог поступка, премда је он прописан Правилником о хранитељству.

Савремена политика и пракса социјалног рада промовише континуиране едукације и обуке хранитеља, због сложености коју са собом доноси збрињавање дјетета или одраслог и старијег лица у хранитељску породицу. Овакве праксе обезбјеђују виши квалитет хранитељске заштите, што подразумева осигуравање професионалности, уважавање индивидуалних карактеристика корисника и заштиту њиховог интереса (Селимовић, 2010). У Републици Српској приближно 35% хранитељских породица није завршило обуку (32,5% хранитељских породица за дјецу и 57,1% хранитељских породица за одрасла и старија лица).

Едукације хранитеља су веома захтјевни процеси. Није довољно да су стручни радници центра за социјални рад само едуковани за рад у хранитељству. Стручни радници који врше обуке хранитеља, поред одговарајуће факултетске дипломе, едукације за рад у хранитељству и искуства у раду, требају имати висок ниво различитих знања (Грујић,

2017), те способности преноса знања на веома хетерогене хранитељске групе. Селекција стручних радника који имају овакве компетенције за систем може бити посебан изазов, а врши се у оквиру менаџмента центра за социјални рад.

Центар за социјални рад носилац је активности везаних за обуке хранитељских породица. Ове активности је могуће спроводити уколико центар има едуковане стручне раднике за рад у области хранитељства и едукацију хранитеља. Резултати истраживања су показали да је 25% стручних радника центра за социјални рад оспособљено и едуковано за провођење ових активности, али они нису равномјерно распоређени. Наиме у неким центрима ове едукације је прошло више стручних радника, док неки центри немају обучене стручне раднике, што је један од основних аргумената немогућности спровођења едукације хранитељских породица. Такође, евидентан је дефицит стручних радника у центрима за социјални рад у којима је укупно запослено 436 стручних радника у цијелој Републици (Министарство здравља и социјалне заштите, 2021). Добра пракса је показана у највећем броју случајева гдје стручни радници који су прошли обуку за хранитељство непосредно раде на пословима збрињавања, што укупну слику хранитељства чини повољнијом.

Планирање и едукација хранитељских породица је веома важан процес за развој хранитељства. Уочени су позитивни помаци који су начињени од стране система који се односе на кориштење постојећих ресурса за едукацију хранитељских породица. У мају мјесецу 2022. године надлежно Министарство је организовало потписивање Меморандума о сарадњи у едукацији потенцијалних хранитељских породица. Потписници Меморандума су центри за социјални рад у Републици Српској који имају ресурсе за провођење ових активности (6 центара). Циљ овог документа је боља сарадња између Министарства и центара за социјални рад који су пружаоци услуга социјалне заштите на локалном нивоу у циљу обезбјеђивања квалитетније хранитељске заштите, али уопште квалитетније заштите дјете без (адекватног) родитељског старања. Како је наведено на званичној интернет презентацији Министарства ове активности се спроводе у сарадњи са Друштвом психолога Републике Српске, а уз подршку UNICEF-а у БиХ. Ријеч је о пројектним активностима које се реализују у оквиру пројекта „Потребе и проблеми породица у Републици Српској за вријеме COVID-19 пандемије“.

Задовољство корисника квалитетом живота на хранитељству директно је везано са нивоом квалитета хранитељске заштите. У Републици Српској корисници хранитељске

заштите у субјективној процјени аспеката квалитета живота у обје категорије корисника дали су позитивну оцјену. Породично окружење у хранитељској породици осигурава кориснику основну и специфичну заштиту. Хранитељска породица кориснику треба представљати подстицајно окружење, које има позитиван утицај, али и пружити подршку у одржавању породичних и других успостављених социјалних веза што обезбјеђује социјалну укљученост.

Дјеца на хранитељству у Републици Српској оцјењивала су пет аспеката квалитета живота. Најниже је оцјењен аспект живота који се односи на опште расположење и осјећања о себи (3,16), док је аспект породице и слободног времена оцјењен изузетно високом средњом оцјеном (4,43). Ранија истраживања су показала да су дјеца на хранитељству као најнижи оцијенила аспект физичког функционисања (Дамјановић, 2012). Овај аспект живота дјеца у Републици Српској су оцијенила другом најнижом оцјеном (3,23), што потврђује да за дјецу у хранитељству аспект физичког функционисања и здравља треба унапређивати, што се може обезбиједити кроз координисану стручну подршку са интерсекторском подршком у заједници, што у односу на садашње стање у хранитељству у Републици Српској захтијева виши ниво развоја хранитељства.

У поређењу са нивоом задовољства квалитетом живота са дјецом смјештеном у установе социјалне заштите за већину сегмената који су испитивани у оквиру скале за процјену, дјеца на хранитељству су имала веће средње вриједности, односно процијенила су их као позитивне/ије. У два аспекта: опште расположење и осјећања о себи и школа и учење дјеца смјештена у установе социјалне заштите имала су већи степен задовољства од дјеце смјештене у хранитељске породице. Овакав налаз јасно упућује на потребу унапређења компетенција хранитеља. Укупна средња вриједност оцјене квалитета живота код наведене двије групе дјеце разликује се за 0,20 у корист дјеце на хранитељству (3,79: 3,52), што је ниже од очекиване разлике.

Одрасли и старији на хранитељству укупан квалитет живота оцијенили су у просјеку ниже од ове категорије која је смјештена у установе социјалне заштите. Раније спроведена студија о задовољству животом одраслих и старијих у хранитељским породицама и установама социјалне заштите (Ракановић Радоњић, 2017) имају потпуно другачије налазе. Наведена студија је показала да је 80% корисника збринутих на хранитељству задовољно начином и квалитетом живота у односу на 45% корисника у резиденцијалном смјештају. Овакав пад у задовољству одраслих и старијих корисника на

хранитељству несумњиво указује на потребу унапређења квалитета хранитељске заштите за одрасла и старија лица у Републици Српској у свим сегментима који се одражавају на испитиване аспекте квалитета живота корисника (пружање адекватне његе, доступност услуга социјалне и здравствене заштите, подршка у психосоцијалном функционисању у породици и др.). Поред наведеног, потребно је истражити и узроке овако видљивог пада задовољства корисника квалитетом живота у хранитељству. Шта је довело до тога да за само пет година корисници од висококвалитетног живота у хранитељству, живот процјењују квалитетнијим у установама социјалне заштите?

У Републици Српској хранитељство се због дужине трајања може сматрати дугорочним, иако је његова сврха краткотрајно збрињавање корисника до обезбјеђивања услова за његов повратак у породицу. Преко 55% дјеце на хранитељству борави пет и више година, док је приближно исти проценат корисника из категорије одраслих и старијих лица у хранитељству три и више година. Ови подаци у сагласности су са подацима из ранијих истраживања провођених у Србији и Европи. Највећи проценат дјеце се у хранитељству задржава дуже од пет година (Југовић, Пејаковић и Стевановић, 2013).

Добре праксе хранитељства подразумевају паралелне активности које су усмјерене на подршку биолошкој породици како би се у што краћем року успоставили њени капацитети за повратак корисника. У Евалуационом извјештају примјене Стратегије социјалне заштите за дјецу без родитељског старања (2015 – 2020.) није вршена оцјена ових активности. Може се претпоставити да је проблем евидентирања и документовања у центрима за социјални рад један од узрока зашто на располагању немамо податке о овом сегменту стручног рада центра. Подршка биолошкој породици, у односу на процјењене тешкоће, снаге породице и расположиве ресурсе, најчешће се усмјерава на неколико области: услуге савјетовања у сврху унапређења родитељских знања и вјештина; услуге савјетовања, терапије и/или правне услуге у сврху подршке ненасилном родитељу да осигура безбједност и социјалну реинтеграцију; услуге у области менталног здравља; подршка у осигуравању адекватних прихода у смислу подршке при запошљавању, материјалне подршке и сл. и подршка у осигуравању основних услова становања (Rose, 2013). У социјалној заштити Републике Српске, савјетовање је нормирано као право у социјалној заштити. Подаци Министарства здравља и социјалне заштите показују да у 2020. години право на савјетовање није остварено ни за једног корисника у Републици Српској (Прилог – Табела бр. 12).

7.2. Провјера утемељености постављених хипотеза

Општа хипотеза истраживања карактеристика и развоја хранитељства у Републици Српској гласи: *Хранитељство као вид збрињавања у социјалној заштити Републике Српске није развијено. Ниво развоја хранитељства условљен је нормативним одредбама, капацитетима стручних радника у институцијама које су надлежне за спровођење хранитељства, и квантитативним и квалитативним карактеристикама хранитељских породица.*

У поступку доказивања хипотетичких ставова садржаних у општој хипотези овог рада проведено је доказивање четрнаест посебних хипотеза како слиједи.

7.2.1. Доказивање прве посебне хипотезе

Прва посебна хипотеза гласи: *Нормативни оквир који уређује област хранитељства пружа довољно могућности за унапређење и развој хранитељства у Републици Српској.*

Нормативни оквир хранитељства у Републици Српској развијан је на насљеђима раније државе у чијем оквиру је била територија данашње Републике Српске. Отуда и бројне сличности у уређењу социјалне заштите и хранитељства у земљама бивше СФР Југославије са социјалном заштитом у Републици Српској. Иако дио Босне и Херцеговине, због специфичног уређења земље и подијељених надлежности између ентитета, хранитељство је у Републици Српској нормативно уређено искључиво за њену територију.

Темељи нормативног уређења хранитељства налазе се и у Уставу Републике Српске, као највишем законском акту. Принцип да свако дијете има право на живот у породици садржан је у бројним законима који регулишу различите области заштите дјете. Хранитељство је нормативно дефинисано као модел алтернативне бриге о малољетним и пунољетним лицима Законом о социјалној заштити и Правилником о хранитељству. Хранитељство је нормирано као једно од права из социјалне заштите, те је у складу са Законом доступно свим корисницима социјалне заштите за које се процијени да имају потребу за овим видом збрињавања. На овај начин учињен је нормативни искорак у поимању хранитељства, јер се хранитељство најчешће односи на збрињавање дјете, а

значајан број система социјалне заштите у региону, Европи и свијету не прави дистинкцију између хранитељства за малољетна и пунољетна лица, те хранитељство за одрасла и старија лица и није нормативно препознато. Пракса хранитељства је показала да су корисници неких локалних заједница у Републици Српској у повољнијем положају јер имају доступне све облике заштите.

Поред дефинисаних врста хранитељства (хранитељство за дјецу и одрасла и старија лица), Законом су дефинисане основне одредбе хранитељства, оквирни услови за његово обезбјеђивање, услови за остваривање права, међусобни односи хранитељске породице и центра за социјални рад посредством кога се заснива однос хранитељства и друга значајна питања. Законом су ближе дефинисане категорије корисника, али и околности у којима се може остваривати право на збрињавање у хранитељску породицу. Законом је предвиђено да се област хранитељства посебно уреди кроз подзаконски акт Правилник о хранитељству, који је у Републици Српској на снагу ступио средином 2014. године, од када су створени сви нормативни предуслови за унапређење и развој хранитељства.

Правилником о хранитељству прописани су услови и поступак добијања статуса хранитељске породице, врсте и облици збрињавања у хранитељској породици, обрачун накнада за рад хранитеља, престанак хранитељства и надзор над радом хранитеља. Правилник о хранитељству се са сваким правом може посматрати као реформски документ јер обједињује нормативно уређење хранитељства и успоставља стандарде стручних поступака. Доследна примјена Правилника омогућава увођење система квалитета у праксу хранитељства и отвара могућности за његов даљи развој стандардизујући поступак заснивања хранитељства и поступке обуке стручних радника и хранитеља. На основу свега наведеног, као и анализе приказане у дијелу рада у коме се теоријски елаборирају нормативне основе хранитељства у Републици Српској може се закључити да је **прва посебна хипотеза** која се односи на нормативне могућности унапређења и развоја хранитељства **потврђена**.

7.2.2. Доказивање друге и треће посебне хипотезе

Узимајући у обзир да су друга и трећа посебна хипотеза међусобно повезане и односе се на системске активности везане за промоцију и развој хранитељства, поступци доказивања ове двије посебне хипотезе су обједињени.

Друга посебна хипотеза гласи: *Систем социјалне заштите у Републици Српској је оријентисан према развоју хранитељства као пожељног вида збрињавања.*

Трећа посебна хипотеза гласи: *Систем социјалне заштите Републике Српске активно ради на промоцији, унапређењу и развоју хранитељства.*

Анализом прописа и стратешких докумената који се односе на област хранитељства констатовано је да постоји формална и нормативна оријентисаност система социјалне заштите према развоју хранитељства као пожељног вида збрињавања. Раније анализиран нормативни оквир који регулише област хранитељства недвосмислено је реформски и омогућава развој обје врсте хранитељства у сва три нормирана облика. Стратешки документи којима се одређују области развоја социјалне заштите дјеце без родитељског старања, положаја особа са инвалидитетом, али и област заштите старијих лица такође су оријентисани према хранитељству као развојној могућности социјалне заштите, али и виду збрињавања који је у најбољем интересу корисника јер им омогућава оптималне услове за раст, развој, функционисање и партиципацију у заједници. Резултати истраживања које је проведено у сврху израде ове докторске дисертације показали су да су стручни радници центара за социјални рад појединачно такође позитивно оријентисани према хранитељству.

Однос система социјалне заштите према хранитељству огледа се и у односу центара за социјални рад у односу према подршци хранитељским породицама. Како је раније наведено подршка хранитељским породицама, укључујући и подршку корисницима може бити различита. Као један од најадекватнијих видова подршке, од самих хранитеља, препознат је групни рад. Стручни радници обухваћени овим истраживањем изнијели су став да се групни рад са хранитељским породицама већином спроводи, док су хранитељи изнијели супротно мишљење. 36,4% стручних радника сматра да се ова врста подршке хранитељским породицама не спроводи. Подаци добијени од хранитеља указали су да се групни рад са хранитељима спроводио у малом обиму, те да ова врста подршке већ дуже вријеме изостаје. Материјална подршка је оцијењена задовољавајуће, док су други облици стручне подршке оцијењени као недовољни или недоступни.

Када је ријеч о промоцији хранитељства она није видљива. У евалуационом извјештају о реализацији стратегије социјалне заштите дјеце без родитељског старања за период 2015 – 2020. наводи се да су спроведене активности које се односе на промоцију

хранитељства. Од активности се наводе двије Конференције о развоју хранитељства одржане 2017. и 2018. године, те реализација пројекта „Отвори срце, постани хранитељ“ чија је сврха била промоција хранитељства (Влада Републике Српске, 2021). Активности које спроводе центри за социјални рад у промоцији хранитељства су скромне. Како је раније наведено, у 9 локалних заједница дошло је до потпуног гашења хранитељства, те губитка 51 хранитељске породице на нивоу Републике, што не би требао бити случај уколико се спроводе континуиране активности на промоцији овог вида збрињавања дјеце и одраслих и старијих. Стручни радници који су обучени за рад у хранитељству у спроведеном истраживању ове су активности оцијенили ниском оцјеном, што говори у прилог да не учествују у спровођењу ових активности. Будући да су ове активности у надлежности центара за социјални рад може се закључити да се ове активности не спроводе или спроводе у веома малом обиму.

Активности које су биле усмјерене на унапређење хранитељства започете су 2012. године доношењем новог Закона о социјалној заштити, на основу чијих прописа је креиран Правилник о хранитељству. Овим прописима хранитељство је унапређено у више сегмената. Постављени су одређени стандарди за вођење поступка збрињавања и провођење поступка стицања статуса хранитељске породице који укључује процјену и едукацију хранитељских породица. Дошло је до нормативног изједначавања професионализованих и сродничких хранитељских породица чиме је осигуран једнак обим права за све (у ранијем периоду сродничке хранитељске породице нису остваривале накнаду за рад хранитеља, нити су пролазиле програм припреме за хранитељство). У погледу подршке хранитељским породицама у највећој мјери осигурано је да хранитељске породице имају материјалну подршку у складу са њиховим потребама, иако се ова подршка искључиво веже за потребе корисника. Развој хранитељства је достигао одређени ниво на коме се задржао неколико година. У посљедње двије или три године примјећује се тренд пада развијености хранитељства.

И даље је остало отворено питање недовољног обухвата хранитељских породица обукама за рад у хранитељству, али и питање додатних обука за хранитеље у складу са процјењеним потребама корисника. Ове додатне обуке нису пронашле своје мјесто у моделу развоја хранитељства који се примјењује у Републици Српској, што се одразило на скроман обим обухвата корисника специјализованим хранитељством и непостојања ургентног хранитељства.

Због свега наведеног може се закључити да је **друга посебна хипотеза** чији се хипотетички ставови односе на тврдњу да је систем социјалне заштите у Републици Српској оријентисан према развоју хранитељства као пожељног вида збрињавања **дјелимично потврђена**.

Трећа посебна хипотеза која се односи на тврдњу да систем социјалне заштите Републике Српске активно ради на промоцији, унапређењу и развоју хранитељства **није потврђена**.

7.2.3. Доказивање четврте посебне хипотезе

Четврта посебна хипотеза гласи: *Центри за социјални рад у Републици Српској у збрињавању корисника предност дају хранитељству у односу на институционални смјештај*.

Хранитељство је у Републици Српској нормативно означено као адекватнији вид збрињавања за све категорије корисника којима је потребан смјештај. Анализом доступних секундарних података може се закључити да се у збрињавању дјеце предност даје хранитељству. У 2020. години број дјеце смјештене у установе социјалне заштите у Републици Српској износио је 152, док је у хранитељству било збринута 206 дјеце. У истом периоду, омјер одраслих и старијих корисника био је далеко драстичнији, 1027 корисника смјештених у установе социјалне заштите и свега 152 одрасла и старија лица збринута у хранитељске породице. На основу приказаног омјера може се закључити да се у збрињавању дјеце предност ипак даје хранитељству као облику збрињавања, док у случају одраслих и старијих лица то није стучај. Тек свака седма одрасла и старија особа бива збринута у хранитељску породицу, што се може тумачити недостатком броја хранитељских породица о чему је раније било ријечи.

Ставови стручних радника недвосмислено центара за социјални рад преферирају хранитељство у односу на смјештај у установе социјалне заштите. Нешто више средње вриједности забиљежене су код стручних радника који су прошли обуку за рад у хранитељству у односу на оне који нису. Разлика у средњим вриједностима одговора ове двије групе стручних радника износи 0,30, што говори да чак и они стручни радници који нису прошли обуку преферирају овај вид збрињавања.

Табела бр.55.Средње вриједности одговора стручних радника о аспектима праксе хранитељства у односу на завршену обуку за рад у хранитељству

Завршена обука за хранитељство?		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Хранитељство је најпожељнији вид збрињавања корисника којима је потребан смјештај.	ДА	44	4,55	,730	,110
	НЕ	131	4,22	,853	,075
Увијек када постоји потреба за збрињавањем корисника стручни радници центра преферирају збрињавање у хранитељску породицу.	ДА	44	4,34	,963	,145
	НЕ	131	4,00	,984	,086

Уколико се у обзир узму анализирани секундарни подаци и капацитети хранитељских породица за одрасла и старија лица, може се закључити да су хипотетички ставови изнесени у **четвртој посебној хипотези** која се односи на давање предности хранитељству у односу на резиденцијални смјештај **дјелимично потврђени**. Хранитељству за дјецу се даје предност, док у хранитељству за одрасла и старија лица то није случај.

7.2.4. Доказивање пете, шесте и седме посебне хипотезе

Хипотетички ставови о едукованости стручних радника за рад у хранитељству и подршци која им се пружа, кориштењу компетенција стручних радника у непосредном раду са корисницима и хранитељима, који су постављени у петој, шестој и седмој посебној хипотези, због повезаности налаза обједињени су у јединствен поступак провјере односно доказивања.

Пета посебна хипотеза: *Стручни радници у центрима за социјални рад су едуковани за рад у хранитељству у Републици Српској.*

Шеста посебна хипотеза: *Стручни радници који су прошли обуку за хранитељство ангажовани су у раду са хранитељским породицама и директно на збрињавању корисника.*

Седма посебна хипотеза: *Стручни радници центара за социјални рад имају континуиране обуке и супервизију у области хранитељства.*

Систем социјалне заштите за развој хранитељства треба обезбиједити специјализоване едукације стручних радника за ову област. Према подацима Владе

Републике Српске (2021), едукације стручних радника у Републици Српској су започете 2015. године када су едукована 33 стручна радника из 17 центара за социјални рад. У складу са истим документом, у 2018. години стручни радници из свих центара за социјални рад су прошли едукације за рад у хранитељству. У истраживању које је проведено у сврху израде ове докторске дисертације од 176 стручних радника, њих 25% је завршило едукације за рад у хранитељству с тим да обухват стручних радника едукацијом није био заступљен у свим центрима који су учествовали у истраживању. Дакле, добијени подаци нису у сагласности са анализираним секундарним подацима.

Програмом припреме за хранитељство, који је саставни дио Правилника о хранитељству, прописано је да је програм припреме усмјерен на унапређење знања и вјештина стручних радника који раде на пословима хранитељства са сврхом њиховог оспособљавања за процјену опште способности хранитељских породица, али и за провођење Програма припреме, односно обуке за хранитељство за хранитеље који су добили позитивну оцјену опште способности (Правилник о хранитељству, „Службени гласник Републике Српске бр. 27/14).

Како је наведено, 25% стручних радника центара за социјални рад у Републици Српској оспособљено је и едуковано за провођење ових активности. Резултати су показали да едуковани стручни радници нису равномјерно распоређени у свим центрима у Републици Српској. Наиме, у одређеним центрима за социјални рад обуку је прошло више стручних радника, док постоје центри чији стручни радници нису били заступљени на едукацијама. Едукације из области хранитељства нису биле континуиране. У 2018. години кроз пројектне активности које је спровело Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске реализована је супервизија за стручне раднике центара за социјални рад који су прошли обуку за рад у хранитељству. Ове активности су спровођене кроз четири регионално распоређене супервизијске групе. Након завршетка пројекта у оквиру кога су организовани супервизијски састанци, ове активности нису настављене. Налаз који је добијен од стручних радника упућује да обуке за стручне раднике нису континуиране, док је супервизија била обезбјеђена у одређеном временском року само појединим стручним радницима, што је податак сагласан са раније наведеним тврдњама заснованим на анализи секундарних података. У табели број 56. издвојени су ставови стручних радника који се односе на едукације и супервизију.

Табела бр. 56. Ставови стручних радника центара за социјални рад који се односе на учесталост едукација и супервизије

	N	Мин.	Макс.	Ср. вриједност	Ст. девијација	Variance
Систем социјалне заштите обезбјеђује континуирану едукацију за стручне раднике који се баве хранитељством.	176	1	5	2,97	1,369	1,873
Систем социјалне заштите обезбјеђује супервизију стручним радницима који се баве хранитељством.	176	1	5	2,48	1,352	1,828

Последње активности Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске упућују да је препознат проблем немогућности извођења едукација за хранитељске породице у оквиру постојећих стручних капацитета центара за социјални рад, те је у мају 2022. године потписан Меморандум о сарадњи за подршку у едукацији потенцијалних хранитељских породица. Овим документом је предвиђена сарадња између центара за социјални рад у Републици Српској, како би се осигурала могућност едукације потенцијалних хранитељских породица. Меморандум о сарадњи је резултат активности које се спроводе у сарадњи са Друштвом психолога Републике Српске у оквиру пројекта „Потребе и проблеми породица у Републици Српској за вријеме COVID-19 пандемије“. Како би се унаприједила едукација хранитеља, те се реализовала у континуитету, неопходно је да се ове активности наставе и након завршетка наведеног пројекта.

Анализа резултата спроведеног истраживања показала је да су стручни радници који су прошли обуку за рад у хранитељству у највећој мјери запослени на пословима социјалне и породично-правне заштите. Доступни подаци нису дали јасну видљивост да ли су едуковани стручни радници конкретно распоређени на пословима хранитељства. Упоређујући податак о завршеној обуци, са подацима о пословима на којима су стручни радници распоређени, закључено је да је највећи број стручних радника на пословима социјалне и породичне заштите завршио обуку за рад у хранитељству. Овај податак дозвољава да закључимо да центри за социјални рад, који имају едуковане стручне раднике адекватно користе људске ресурсе са којима располажу.

Узимајући у обзир све наведено, може се закључити да су стручни радници из великог броја центара за социјални рад у Републици Српској од 2015. године до данас прошли едукације за рад у хранитељству. Од укупног броја стручних радника у центрима за социјални рад у Републици Српској, $\frac{1}{4}$ има завршене едукације и њихов се број повећава. И поред ове чињенице обучени стручни радници нису заступљени у свим центрима за социјални рад што онемогућава развој хранитељства у локалним заједницама

у којима нема обучених стручних радника. Дакле, може се сматрати да је **пета посебна хипотеза** да су стручни радници у центрима за социјални рад у Републици Српској едуковани за хранитељство **дјелимично потврђена**.

У проведеном истраживању анализирани подаци су показали да у центрима за социјални рад на пословима социјалне и породично-правне заштите (у чијем оквиру се реализују послови збрињавања у хранитељске породице) раде стручни радници који су прошли обуку за рад у хранитељству, те се може закључити да на пословима збрињавања корисника у хранитељске породице раде едуковани стручни радници, што је претпостављено шестом посебном хипотезом. Дакле, закључује се да је **шеста посебна хипотеза потврђена**.

Седма посебна хипотеза односила се на претпоставку да стручни радници који раде у области хранитељства имају континуиране обуке и супервизију. Подаци добијени у истраживању показали су да едукације нису континуиране, већ су се изводиле једнократно, те да је супервизија била обезбијеђена само уском кругу стручних радника и у ограниченом временском периоду. Дакле, закључује се да седма посебна хипотеза **није потврђена**.

7.2.5. Доказивање осме посебне хипотезе

Осма посебна хипотеза гласи: *Хранитељске породице у којима су збринуте корисници права у складу са Законом имају статус хранитељске породице.*

У сврху провјере осме посебне хипотезе примјењивани су резултати истраживања који се односе на ставове стручних радника о пракси хранитељства, те ставове хранитеља о проведеним поступцима стицања статуса хранитељске породице. У складу са Законом о социјалној заштити и Правилником о хранитељству, прије збрињавања корисника, породица мора проћи поступак стицања статуса хранитељске породице који се састоји од процјене опште подобности за хранитељство и програма припреме за хранитељство. У случајевима да се збрињавање извршило прије ступања на снагу ових нормативних одредби, све породице у којима је извршено збрињавање корисника ову обавезу су требале испунити у року од једне године.

Резултати истраживања су показали да су стручни радници свјесни да је потребна додатна обука и стручно оспособљавање радника, те да је стицање статуса хранитељске породице за породице у којима су збринути и даље у процесу.

Подаци који су добијени од хранитеља показали су да висок проценат хранитеља нема статус хранитељске породице (Табела бр.57).

Табела бр.57. Процентуални однос хранитељских породица које су/нису стекле статус хранитељске породице

	ХП за дјецу %	ХП за одрасле и старије %
Хранитељске породице које су стекле статус хранитељске породице.	67,5	42,9
Хранитељске породице које нису стекле статус хранитељске породице.	32,5	57,1
Укупно	100,0	100,00

Дакле, нешто повољнији омјер се може примјетити код хранитељских породица за дјецу, којих је 67,5% стекло статус хранитељске породице, док је у случају хранитељских породица за одрасла и старија лица статус хранитељске породице стекло свега 42,5% породица. Из свега наведеног закључујемо да је **осма посебна хипотеза дјелимично потврђена.**

7.2.6. Доказивање девете посебне хипотезе

Девета посебна хипотеза: *Хранитељске породице у Републици Српској су едуковане за рад у свим облицима хранитељства.*

У Републици Српској хранитељство је нормирано као право из социјалне заштите. Нормативно су уређене двије врсте хранитељства: хранитељство за дјецу и хранитељство за одрасла и старија лица. Подзаконским прописима нормирана су три облика хранитељства: стандардно, специјализовано и ургентно хранитељство (члан 17. Правилника о хранитељству). Резултати истраживања који су се односили на оспособљеност хранитељских породица за спровођење нормираних облика хранитељства показали су да је у Републици Српској доминантно заступљен облик стандардног хранитељства у коме се збрињавају дјеца за коју је процјењено да је овај облик збрињавања у њиховом најбољем интересу, као и одрасли и старији којима се пружају

услуге у циљу задовољавања свакодневних животних потреба које су усклађене са старосном доби и психофизичким стањем корисника (члан 15. Правилника о хранитељству). Највећи број едукованих хранитеља оспособљен је за пружање стандардне хранитељске заштите.

Специјализовано хранитељство као облик заштите примјењује се у малом броју случајева, и видљиво је да хранитељске породице нису обучене за овај облик хранитељства, док се ургентно хранитељство не примјењује. У табели бр. 58. обједињени су резултати истраживања који показују обученост хранитељских породица за нормиране облике хранитељства за обје категорије корисника.

Табела бр. 58.
Облици хранитељства за које су оспособљене хранитељске породице у Републици Српској

	ХП за дјецу	ХП за одрасле и ст.	Укупно
Оспособљени сте за облик хранитељства - стандардно хранитељство.	55 (66,27%)	34 (53,97%)	72
Оспособљени сте за облик хранитељства - специјализовано хранитељство.	10 (12,5%)	15 (23,81%)	25
Оспособљени сте за облик хранитељства - ургентно хранитељство.	6 (7,23%)	0	6

Како је раније наведено, систем социјалне заштите у Републици Српској већу пажњу посветио је обуци хранитељских породица за дјецу. Тако је 67,5% хранитељских породица било обухваћено обукама, док је проценат хранитељских породица за одрасла и старија лица које су завршиле обуку за хранитељство значајно нижи и износи 42,9%. Сличан је омјер и код обучености за различите облике хранитељства. Хранитељске породице за дјецу у 66,27% случајева су обучене за стандардно хранитељство, док је за овај облик хранитељства обучено 53,97% хранитељских породица за одрасла и старија лица. Виши проценат хранитељских породица за одрасла и старија лица прошао је обуку за специјализовано хранитељство (23,81%), иако овај проценат није довољан за задовољење потреба одраслих и старијих корисника збрињавања у хранитељству. Ургентно хранитељство као облик заштите у Републици Српској се не примјењује, али је за његово спровођење, према властитим исказима обучено 7,23% хранитељских породица за дјецу, док хранитељске породице за одрасла и старија лица нису пролазили ове обуке.

Узимајући у обзир анализиране податке закључује се да **девета посебна хипотеза** која се односи на обученост хранитељских породица за све нормиране облике хранитељства **није потврђена**.

7.2.7. Доказивање десете посебне хипотезе

Десета посебна хипотеза гласи: *Хранитељи су мотивисани за даљи рад у хранитељству.*

Када се хранитељство сматра за најповољнији облик заштите за дјецу и одрасле и старије којима је потребно збрињавања, потреба за хранитељским породицама расте. Пракса показује да постоји значајна флукуација хранитеља у Републици Српској. Анализа секундарних података је показала да је у само једној години број хранитељских породица за дјецу умањен за 51 породицу. Проведено истраживање показало је алармантну ситуацију по питању мотивације хранитеља за даље пружање хранитељске заштите. Више од половине хранитеља за одрасла и старија лица (52,38%) изјаснило се да након што престане потреба за збрињавањем корисника неће наставити пружати хранитељску заштиту за друге кориснике. Овакав налаз упућује на високи ризик од гашења хранитељства за одрасла и старија лица, које је ионако на ниском степену развоја.

У групи хранитеља за дјецу је нешто повољнија ситуација. Хранитељи за дјецу су се у проценту од 65,48% изјаснили да ће наставити да се баве хранитељском заштитом дјете, док је проценат од 34,52% хранитеља одговорио да након што престане потреба за збрињавањем дјетета које је тренутно у породици не планира наставити хранитељску заштиту за другу дјецу. Наведени проценат чине и хранитељи који нису у сродству са дјецом.

Анализирани подаци недвосмислено указују на потребу развоја модела подршке хранитељима, како би се хранитељи са искуством задржали у хранитељском систему. Њихова важност се поред збрињавања корисника огледа и у посједовању вјештина које су база за усвајање специјализованих знања, што је велики ресурс за развој специјализованог хранитељства. Задржавање хранитеља у систему хранитељске заштите је важан и за саму промоцију хранитељства.

Може се закључити да у укупном броју хранитеља готово половина њих нема мотивацију за даље бављење хранитељством, дакле **десета посебна хипотеза је дјелимично потврђена.**

7.2.8. Доказивање једанаесте посебне хипотезе

Једанаеста посебна хипотеза формулисана је како слиједи: *Хранитељи су имали подршку центара за социјални рад током пандемије COVID-19.*

Због проглашења пандемије COVID-19 током спровођења истраживања јавила се идеја да се испитају околности у којима је функционисало хранитељство у условима пандемије, посебно у односу на подршку која је пружана хранитељским породицама у овој кризној ситуацији. Извршена је квалитативна анализа добијених података који су показали да системска подршка хранитељским породицама није забиљежена. У наведеном периоду нису дефинисана поступања у хранитељству. Центри за социјални рад су појединачно бирали приступе раду у новонасталим условима са свим корисницима социјалне заштите, па тако и у хранитељству. Према мишљењу хранитеља подршка центара за социјални рад током пандемије највећим дијелом је изостала. Контакти са корисницима нису постојали или су били сведени на минимум. Ријетка пракса је била да су се самоорганизованим групама подршке које су функционисале online, прикључили и стручни радници појединих центара.

На основу анализираних података о сегменту подршке центара за социјални рад хранитељским породицама током пандемије може се закључити да **једанаеста посебна хипотеза није потврђена.**

7.2.9. Доказивање дванаесте и тринаесте посебне хипотезе

Због повезаних хипотетичких ставова изнесених у дванаестој и тринаестој посебној хипотези доказивање ове двије хипотезе такође је вршено у обједињеном поступку.

Дванаеста посебна хипотеза гласи: *Корисници права на збрињавање су задовољни оствареним нивоом квалитета живота у хранитељској породици.*

Тринаеста посебна хипотеза: *Корисници права на збрињавање у хранитељску породицу задовољнији су оствареним нивоом квалитета живота од корисника смјештених у установе социјалне заштите за смјештај.*

У оквируведеног истраживања испитивани су ставови корисника хранитељства о појединим аспектима квалитета живота. Код дјеце је испитивано пет аспеката квалитета живота и то (табела бр. 59): здравље и физичке активности чија је оцјењена средња вриједност (3,23); опште расположење и осјећања о себи (3,16); породица и слободно вријеме (4,43); пријатељи (4,14) и школа и учење (3,99).

Укупна оцјењена средња вриједност квалитета живота дјеце на хранитељству износи 3,79 из које се може закључити да је укупна оцјена аспеката квалитета живота дјеце на хранитељству позитивна.

Табела бр.59. Задовољство квалитетом живота по појединим аспектима дјеце на хранитељству

	N	Минимум	Максимум	Средња вриједност	Стандардна девијација
Здравље и физичке активности	86	1,20	4,20	3,2395	,64119
Опште расположење и осјећања о себи	86	2,43	3,71	3,1645	,29523
Породица и слободно вријеме	86	2,86	5,00	4,4336	,56909
Пријатељи	86	2,75	5,00	4,1424	,60457
Школа и учење	86	2,00	5,00	3,9971	,64340
Укупна процјена квалитета живота				3,7954	,37054
Valid N (listwise)	86				

Табела бр. 60. Задовољство одраслих и старијих корисника у односу на испитиване аспекте квалитета живота

	N	Минимум	Максимум	Средња вриједност	Стандардна девијација
Физичко здравље	64	1	5	2,87	1,184
Психичко здравље	64	1	5	2,85	1,210
Социјалне везе	64	1	5	3,14	1,123
Околина и доступност услуга	64	1	5	3,55	1,017
Општа процјена квалитета живота	64	1	5	2,91	1,094
Укупно				3,064	1,112
Valid N (listwise)	64				

У табели бр.60. приказани су издвојени резултати оцјене квалитета живота одраслих и старијих. Општи квалитет живота одрасли и старији на хранитељству процијенили су са средњом оцјеном 2,91, што је нешто ниже од укупног збира појединачних процјењиваних

аспеката. Процјењивани су аспекти физичко здравље (2,87); психичко здравље (2,85); социјалне везе (3,55). Као и код дјеце, одрасли старији корисници су у укупном скору квалитет живота процијенили позитивно.

На основу наведених налаза **потврђен је** хипотетички став изнесен у **дванаестој посебној хипотези**.

Упоредном анализом резултата добијених од корисника на хранитељству и корисника смјештених у установама социјалне заштите добијени су налази да је група дјеце на хранитељству укупан квалитет живота оцијенила вишом средњом оцјеном од групе дјеце смјештене у установу социјалне заштите. У два аспекта квалитета живота, опште расположење и осјећања о себи и школа и учење дјеца смјештена у установе социјалне заштите имала су већи степен задовољства од дјеце смјештене у хранитељске породице. Ове разлике су биле релативно ниске, те нису утицале на укупну оцјену квалитета живота. Средња оцјена квалитета живота дјеце у хранитељству виша је за 0,27 од средње оцјене дјеце смјештене у установе социјалне заштите, што је ниже од очекиване разлике.

Одрасли и старији у хранитељству укупан квалитет живота процијенили су нижом средњом вриједношћу од корисника у установама социјалне заштите. За већину испитиваних варијабли у оквиру скале за процјену аспеката квалитета живота, одрасли и старији корисници у хранитељству су имали ниже средње вриједности у односу на кориснике смјештене у установама социјалне заштите.

Будући да је једна категорија корисника (дјеца) имала вишу оцјену квалитета живота, а друга (одрасли и старији) нижу оцјену у односу на исте категорије корисника смјештене у установе социјалне заштите, закључује се да је **тринаеста хипотеза** чији хипотетички став у оцјени квалитета живота даје предност хранитељској заштити, **дјелимично потврђена**.

7.2.10. Доказивање четрнаесте посебне хипотезе

Четрнаеста посебна хипотеза гласи: *Корисници права на збрињавање у хранитељску породицу имају подршку стручних радника центра за социјални рад.*

Анализа података добијених из два подузорка корисника (дјеца и одрасли и старији на хранитељству) показала је да се подршка центра за социјални рад овим групама корисника разликује.

Центри за социјални рад чешће пружају материјалну подршку дјечи на хранитељству у односу на одрасле и старије кориснике. Високи проценат дјеце (96%) оцијенио је да има материјалну подршку од стране центра за социјални рад која одговара њиховим потребама. Нешто више од половине (56,2%) одраслих и старијих корисника на хранитељству изјаснило се да материјална подршка од центра за социјални рад постоји, али да она није довољна за задовољавање њихових потреба. 43,75% одраслих и старијих корисника навело је да нема материјалну подршку центра за социјални рад.

Стручну подршку центара за социјални рад корисници су оцијенили неповољно. Дјеца на хранитељству у 81,4% случајева имају посјете од стране стручних радника. Посјете које врше стручни радници дјечи у хранитељству су ријетке (једном или два пута годишње) и од стране дјеце оцјењене као недовољне. Оптимална фреквенција посјета (једном мјесечно) забиљежена је у 9,86% случајева. Више од 45% дјеце у хранитељству има посјете од стране стручних радника једном седмично (најчешће је ријеч о дјечи која су на хранитељству краће од једне године). У значајном броју случајева (35,21%) стручни радници дјecu на хранитељству посјећују једном или два пута годишње. 26% дјеце која су навела да имају подршку, оцјењује да имају помоћ стручних радника центра у рјешавању проблема са којима се суочавају у функционисању унутар хранитељске породице, док остала дјеца немају овај вид подршке. 18,6% дјеце изјављује да их стручни радници центра не посјећују, што указује на изостанак надзора, али и подршке корисницима ове категорије.

Одрасли и старији на хранитељству подршку стручних радника оцијенили су различито од дјеце. У 87,5% случајева имају посјете од стране стручних радника једном или два пута годишње. Једном годишње (57,81%), што су корисници оцијенили као недовољно. Нешто већи проценат испитаника у односу на групу дјеце има посјете стручних радника центра једном мјесечно (21,88%). Занемарљив број испитаника из овог подузорка навело је да их стручни радници посјећују једном седмично (4,69). Нешто више од 93% корисника мишљења је да нема подршку од стране стручних радника у рјешавању проблема са којима се суочавају у функционисању унутар хранитељске породице. Материјална подршка је оцијењена као недовољна, а у преко половине случајева изостаје.

Дакле, корисници на хранитељству материјалну и стручну подршку, коју у већем броју случајева оцјењују недовољном, имају у скромном обиму, а у значајном броју случајева та подршка изостаје (како материјална тако и стручна). Због свега наведеног закључује се да је **четрнаеста посебна хипотеза дјелимично потврђена**.

7.2.11. Коначни став о општој хипотези истраживања

У одвојеним и обједињеним поступцима провјере постављених хипотетичких ставова у 14 посебних хипотеза, закључено је да је посебна хипотеза која се односи на нормативно уређене могућности за унапређење хранитељства и његов развој (2) потврђена.

Највећи број постављених хипотетичких ставова у посебним хипотезама је дјелимично потврђен. Дјелимично су потврђени хипотетички ставови који се односе на: оријентисаност система социјалне заштите ка развоју хранитељства као најадекватнијег вида збрињавања дјеце и одраслих и старијих (1); давање предности хранитељству над другим видовима социјалне заштите дјеце, одраслих и старијих, посебно институционалног смјештаја (4); хипотетички став да хранитељске породице у Републици Српској имају овај статус у складу са Законом (8); постојању мотивације хранитеља за даље бављење хранитељством (10); задовољству корисника квалитетом живота у хранитељству (12); виши ниво задовољства квалитетом живота у хранитељству од нивоа задовољства квалитетом живота у установама социјалне заштите (13) и постојање свих облика подршке (материјалне и стручне) за кориснике на хранитељству (14).

Четири посебне постављене хипотезе у односу на добијене резултате нису потврђене. Ријеч је о посебним хипотезама које су садржале хипотетичке ставове о: активном ангажману система на промоцији, унапређењу и развоју хранитељства (3); континуираним обукама и супервизији за стручне раднике (7), обучености хранитеља за све нормиране облике хранитељства (9) и постојању подршке хранитељским породицама током пандемије (11).

Општом хипотезом истраживања карактеристика и развоја хранитељства у Републици Српској, а на основу научних сазнања о хранитељству као алтернативном облику заштите корисника у социјалној заштити, ранијих истраживања и познавања прилика у пракси хранитељства у Републици Српској претпоставили смо да: *Хранитељство као вид збрињавања у социјалној заштити Републике Српске није развијено. Ниво развоја хранитељства условљен је нормативним одредбама, капацитетима стручних радника у институцијама које су надлежне за спровођење хранитељства, као и квантитативним и квалитативним карактеристикама хранитељских породица.*

Резултати истраживања су показали да у Републици Српској постоји формална опредјељеност за унапређење и развој хранитељства као области алтернативне бриге о дјечи, одраслим и старијим корисницима. Поједине активности система усмјерене на унапређење ове области су започете, али се реализују у неефикасном временском оквиру и немају задовољавајући обим. Елементи који утичу на развој хранитељства нису адекватно развијени. У првом реду ријеч је о недостатку стручних радника у центрима за социјални рад, непостојању њихових континуираних едукација за ову област што значајно утиче на постојеће скромне стручне капацитете за рад у хранитељству, дугогодишње пролонгирање законске обавезе стицања статуса хранитељске породице за све породице у којима су збринуте корисници, што је директно повезано са стручним капацитетима установа, те непружању адекватне подршке хранитељским породицама и корисницима. Посебан проблем је релативно мали број хранитељских породица али и његово рапидно смањење у веома кратком временском периоду, те непостојање мотивације за даљи рад у хранитељству од стране великог броја хранитељских породица што ће, уколико се значајно не промијени однос система према хранитељству, довести хранитељство пред опасност гашења.

На основу свега наведеног констатује се да је **општа хипотеза истраживања потврђена.**

8. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА И ПРЕПОРУКЕ

У поглављу које слиједи биће наведени најзначајнији закључци који су изведени из презентованих резултата истраживања.

У сврху оправдања друштвеног циља истраживања о унапређењу постојећих сазнања о хранитељству у Републици Српској који могу допринијети развоју хранитељства, на основу резултата истраживања, изведено је неколико препорука које су директно усмјерене на унапређење постојеће праксе хранитељства у Републици Српској.

Хранитељство је област социјалне заштите дјецe и одраслих и старијих лица која представља алтернативни модел заштите корисника. Ријеч је о динамичној области која се мијења у односу на контекст у коме се одвија, потребе корисника у датом контексту и нова научна сазнања која креирају савремене трендове у хранитељству.

Одређени ниво развоја области хранитељства директно зависи од стручних капацитета центара за социјални рад који су надлежни за област хранитељства, спремност система за унапређење области кроз промоцију хранитељства, позитивну селекцију и обуку хранитељских породица, те адекватну подршку хранитељским породицама и корисницима на хранитељству. Одржавање одређеног нивоа развоја хранитељства условљено је и одржавањем квантитативних карактеристика хранитељских породица, уз њихово квалитативно унапређење.

Резултати спроведеног истраживања допринијели су да се спозна тренутна слика хранитељства у контексту друштва Републике Српске, на основу чега ће бити презентовани закључци како слиједе:

- Нормативни оквир хранитељства садржан је у законским и подзаконским прописима који уређују ову област (Закон о социјалној заштити и Правилник о хранитељству). На овај начин прописани су одређени минимални стандарди за ову област (првенствено кроз одредбе Правилника о хранитељству којим се уређују: поступак добијања статуса хранитељске породице који укључује и обуку хранитељских породица; врсте и облици збрињавања у хранитељској породици; висина накнада за рад хранитеља, престанак хранитељства и стручни надзор).
- Нормативно уређене врсте хранитељства су хранитељство за дјецу и хранитељство за одрасла и старија лица. Оваквим нормирањем учињен је искорак у збрињавању одраслих и старијих, којима је у Републици Српској равноправно доступно

хранитељство као вид алтернативног збрињавања, за разлику од великог броја земаља за које се сматра да имају развијену ову област.

- Нормирани облици хранитељства у Републици Српској су: стандардно, специјализовано и ургентно хранитељство. Доминантно се за обје категорије корисника примјењује стандардно хранитељство. Специјализовано хранитељство се примјењује у малом броју случајева (углавном у случајевима дјеце са сметњама у развоју која су на школовању у специјалистичко оријентисаним васпитно-образовним установама или о одраслим и старијим лицима са инвалидитетом), док ургентно хранитељство до сада није имплементирано ни у једном случају.
- Хранитељство у Републици Српској је доминантније заступљено у збрињавању дјеце без (адекватног) родитељског старања, него у случајевима када се јави потреба за збрињавањем одраслих и старијих лица.
- Број хранитељских породица у Републици Српској је релативно мали (135 хранитељских породица за дјецу и 95 хранитељских породица за одрасла и старија лица), што не одговара процијењеним потребама за збрињавање корисника.
- Хранитељство је као алтернативни вид збрињавања корисника социјалне заштите заступљено само у 22 локалне заједнице у Републици Српској. Локалне заједнице у којима хранитељство егзистира немају заступљене обје врсте хранитељства (за дјецу и одрасла и старија лица).
- Све хранитељске породице у Републици Српској, у складу са Законом нису стекле статус хранитељске породице. У хранитељству за дјецу овај статус нема 34,52% породица, док у хранитељству за одрасла и старија лица то је значајно виши проценат и износи 52,38%. Уколико породица није стекла статус хранитељске породице ствара се ризик од неисплаћивања накнада предвиђених у хранитељству, поред ризика неадекватног пружања хранитељске заштите.
- У периоду од годину дана дошло је до смањења броја хранитељских породица за 45, само у категорији хранитељских породица за дјецу.
- Хранитељи су у високом проценту изразили мишљење да када престане потреба за збрињавањем корисника који је тренутно збринут у хранитељској породици, неће наставити пружати хранитељску заштиту (34,52% хранитеља за дјецу и 52,38% хранитеља за одрасла и старија лица). Дакле, висок проценат хранитеља није мотивисан за даљи рад у хранитељству.

- Хранитељи немају адекватну подршку система у вршењу хранитељске заштите. Материјална подршка коју имају од система социјалне заштите посредством надлежних центара за социјални рад оцјењена је задовољавајућа, док стручна подршка у највећем броју случајева није недовољна или изостаје.
- Стручна подршка кроз планиране едукације хранитељских породица засноване на њиховим потребама није уведена у праксу хранитељства.
- Надзор над радом хранитељских породица се не спроводи у складу са прописаним стандардима. Сprovedено истраживање потврдило је налазе ранијих истраживања у којима је констатовано да одређени број центара за социјални рад не врши редован надзор над радом хранитељских породица.
- У појединим локалним заједницама успостављени су облици подршке који су хранитељи оцијенили као изузетно позитивне, али се ти облици подршке занемарују или гасе (Групни рад са хранитељима оцјењен је као најоптималнија врста подршке хранитељима током кога се размјењују искуства стечена у хранитељству, унапређују стечена и усвајају нова знања и вјештине. Овај вид подршке подстиче формирање позитивнијег става о себи у процесу хранитељства, те утиче на повећање мотивације.).
- Током пандемије COVID-19 хранитељским породицама није пружена системска подршка. Центри за социјални рад су у односу на могућности различито подржавали хранитељске породице у другој години пандемије, док је у стручном смислу подршка у највећој мјери изостала.
- Резултати истраживања су показали да активности које су предвиђене стратешким циљем везаним за развој хранитељства садржаним у Стратегији развоја социјалне заштите за дјецу без родитељског старања за период 2015. до 2020. године нису реализоване или нису постигле жељени ефекат будући да нема значајне позитивне промјене у стручним капацитетима ни ресурсима хранитељских породица.
- Стручни капацитети центара за социјални рад су лимитирани у односу на потребе за стручним радом које се уочавају у смислу унапређења и развоја хранитељства.
- У Републици Српској постоје центри за социјални рад у којима стручни радници нису едуковани за рад у хранитељству, те стога не чуди ситуација да хранитељство егзистира у малом броју локалних заједница.

- Стручним радницима није обезбјеђена континуирана едукација у области хранитељства, као ни супервизија, због чега су могућности за професионални развој и повећање квалитета услуга ограничене. Поред наведеног постоји и висок ризик од професионалног сагоријевања.
- Активности везане за едукацију и супервизују стручних радника до сада су биле пројектне активности подржане од стране међународних организација које нису настављане након завршетка трајања пројекта, нити су обухватале значајнији број стручних радника центара за социјални рад који би били регрутовани за спровођење специфичних активности у процесу развоја хранитељства.
- У Републици Српској се не врши системска и планирана промоција хранитељства која би за циљ имала информисање опште јавности о хранитељству, те регрутацију нових хранитељских породица које су неопходне за одржавање функционалног хранитељства.
- Примјећени су позитивни помаци у кориштењу постојећих стручних ресурса центара за социјални рад, те сарадњи између центара која ће омогућити унапређење стручних капацитета и потпуни обухват породица у којима су збринуте корисници поступком стицања статуса хранитељске породице који укључује и Програм припреме за хранитељство (едукацију). Ријеч је о пројектним активностима које спроводи надлежно Министарство.
- Дјеца збринута на хранитељству углавном позитивно оцјењују аспекте квалитета живота у хранитељству и оцјењују их као више у односу на дјецу смјештену у установама социјалне заштите.
- Одрасли и старији на хранитељству аспекте квалитета живота оцијенили су ниже од корисника смјештених у установама социјалне заштите. Примјећено је значајано смањење субјективне оцјене квалитета живота на хранитељству у односу на податке ранијих истраживања у којима су одрасли и старији корисници хранитељства значајно више оцијенили испитиване аспекте у односу на кориснике смјештаја у установи. Овакав налаз упућује на ургентну потребу унапређења хранитељства за одрасла и старија лица.
- Резултати истраживања су показали да је у хранитељству присутан негативан тренд у броју хранитељских породица, али и задовољству аспектима квалитета живота у хранитељству. Потребно је додатно истражити узроке тренда пада броја

хранитељских породица, те разлоге значајног смањења оцјене квалитета живота корисника у хранитељству у односу на период прије 5 година.

У сврху бољег разумијевања ризика, али и могућности развоја хранитељства у тренутном друштвеном контексту Републике Српске техником SWOT анализе извршена је стратешка анализа у односу на чињенице које су утврђене овим истраживањем.

SWOT анализа је техника стратешког планирања која обезбјеђује алате за процјену, идентификовање основних снага, слабости, прилика и пријетњи води анализи заснованој на чињеницама, свјежим перспективама и новим идејама. Ријеч је о субјективној, квалитативној методи која је често у употреби приликом израда различитих стратегија (Kenton, 2022). Циљ ове анализе је да се јасно уоче сви фактори који утичу (позитивно и негативно) на хранитељство у Републици Српској, са сврхом савладавања идентификованих изазова у хранитељству и планирања будућих активности које ће бити усмјерене на унапређење и развој хранитељства.

Унутрашњи фактори односе се на снаге (strenghts – S) и слабости (weaknesses – W), док се вањски фактори односе на прилике (opportunities – O) и пријетње (treats – T). У графикону бр. 27. приказана је SWOT анализа.

Графикон бр. 27. SWOT анализа

Резултати спроведеног истраживања указују на потребу свеобухватних „интервенција“ у области хранитељства. Два најзначајнија елемента хранитељства (стручни рад и хранитељске породице), потребно је значајно унаприједити и даље развијати, почевши од стручних капацитета за рад у хранитељству, нивоа квалитета

хранитељске заштите, примјене нормираних облика хранитељства и системске промоције хранитељства.

Будући да је констатовано да у области хранитељства треба учинити искорак ка системском унапређењу, све наводи на закључак да би хранитељство могло доживјети успон у Републици Српској изградом и реализацијом стратешког документа који би био усмјерен на развој хранитељства. Развој би се могао осигурати реализацијом активности на подручју цијеле Републике, будући да досадашње повремене пројектне активности реализоване у смјеру развоја хранитељства нису дале значајне резултате, те да хранитељство није одржано на постигнутом нивоу развоја из претходних година.

Све наведено упућује на потребу израде планиране, и на истраживањима засноване, Стратегије за развој хранитељства у Републици Српској у којој би били садржани правци развоја хранитељства, активности којима би се постигли постављени циљеви, те означене одговорне установе/организације за имплементацију планираних активности.

Резултати овог истраживања могу послужити као основа за израду оваквог документа, са напоменом да је за свеобухватну анализу стања неопходно истражити област подршке примарним породицама из којих су корисници збринуте у хранитељству коју спроводе центри за социјални рад као и специфичне узроке негативних трендова у хранитељству.

Стратегију развоја хранитељства у Републици Српској реално је планирати на период од 4 године. Стратешки циљеви развоја хранитељства требају се усмјерити на:

- Развој стручних капацитета кроз планиране едукације за стручне раднике који непосредно врше збрињавање корисника, али и стручне раднике који ће вршити обуке хранитељских породица, будући да је ријеч о различитим знањима и вјештинама.
- Обезбјеђивање континуиране подршке стручним радницима кроз професионалну супервизију.
- Формирање служби за хранитељство у центрима за социјални рад у којима има 15 и више запослених стручних радника, у оквиру којих би се могло вршити планирање и реализација унапређења хранитељства са постојећим и новонасталим хранитељским капацитетима.
- Успостављање јединствених стандарда у документовању и евидентирању, те формирање базе хранитељских породица.

- Сарадња центара за социјални рад у едукацији хранитељских породица.
- Креирање и спровођење посебних програма едукације који ће се реализовати са хранитељима за које је процијењено да могу пружати специјализовану или ургентну хранитељску заштиту у складу са потребама одређених категорија корисника који се збрињавају у специјализованом хранитељству.
- Развој модела подршке хранитељским породицама у складу са њиховим потребама.
- Стручна помоћ и подршка у организовању хранитеља у циљу бољег заговарања и формирања група самоподршке (Удружења хранитеља у земљама региона успјешно спроводе овакве врсте активности).
- Супервизија хранитељских група.
- Спровођење свеобухватне промоције хранитељства која би у себи садржала општу и локалну кампању (усмјерену на регрутацију нових хранитеља). Општа кампања треба се спроводити на територији цијеле Републике Српске и имати за циљ подизање нивоа информисаности и знања о питањима збрињавања дјеце, одраслих и старијих кроз систем социјалне заштите, првенствено кроз хранитељство, што је један од фактора који утичу на повећање мотивације за спровођење активности које су везане за задовољавање потреба корисника. Локалну кампању је потребно спровести након опште кампање у великом броју локалних заједница у Републици Српској. Фактори које је потребно испитати за сваку посебну локалну кампању односе се на потребне и расположиве ресурсе у локалној заједници, потребе корисника за смјештајем на некој одређеној територији и ниво свијести о хранитељству. У односу на наведене факторе треба плански бирати облике и средства којима ће се кампања проводити. Наизоставан фактор за успјешну кампању у свим њеним фазама је ангажман стручних радника центара за социјални рад првенствено социјалних радника, али и хранитеља који су најјачи глас у промоцији хранитељства.

LITERATURA

1. Ajduković, M. (2004). Pristupi zbrinjavanju djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi u Europi. *Zagreb, Revija za socijalnu politiku*, 11(3-4), 299-321.
2. Ajduković, M. (2005). Udomiteljstvo u Velikoj Britaniji. *Dijete i društvo*, 7(2), 458-463.
3. Ajduković, M. (2006). Rane intervencije kao podrška roditeljima pod socijalnim rizicima, *Dijete i društvo*, 8(1), 35-59.
4. Ajduković, M. i Radočaj, T. (2008). *Pravo djeteta na život u obitelji: upitnici, skale i ostali instrumenti za procjenu djetetovih potreba, roditeljskih sposobnosti, obiteljskih i okolišnih čimbenika*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
5. Ajduković, M., Cajvert, L. (2004). *Supervizija u psihosocijalnom radu*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
6. Ajduković, M., Kreger-Orešković, K. i Lakija, M. (2007). Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi o djeci. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), 93-118.
7. Barth, R. (2002). *Institutions vs. Foster Homes, the Empirical Base for a Century of Action*. U.S. Department of Health and Human Services: University of North Carolina, Jordan Institute for Families.
8. Barth, R. P. (2002). *Institutions vs. foster homes: The empirical base for the second century of debate*. NC, Chapell Hill: UNC, School of Social Work, Jordan Institute for Families.
9. Beckett, C. (2006). *Essential theory for social work practice*. London: SAGE.
10. Bowlby, J. (1951). *Maternal care and maternal health*. Geneva: World Health Organization.
11. Brajković, L. i Vuletić, G. (2011). Teorije subjektivne kvalitete života. *Kvaliteta života i zdravlje*. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet i Hrvatska zaklada za znanost.
12. Browne, K., Hamilton-Giachritsis, C. E. & Johnson, R. (2006). Young Children in Institutional Care at Risk of Harm. *Trauma, Violence, and Abuse*, 7(1), 1-26.
13. Browne, K.D., Chou, S., Hamilton-Giachritsis, C., & Johnson, R. (2005). Young children in institutional care in Europe. *Early Childhood Matters*, 105, 15-18.
14. Bulinger, H. i Novak, J. (2004). *Mrežni socijalni rad*. Banjaluka: Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet.

15. Bullock, R. & Reimer, D. (2018). Das Foster Care Research Network - Innovation und Vermächtnis. *Sozialpädagogische Blicke*. Beltz Juventa, 180-190.
16. Camerun, C., Reimer, D. And Smith, M. (2016). Towards a theory of upbringing in foster care in Europe. *European Journal of Social Work* [onlajn], 10(2) str. 152-170. Preuzeto 15. avgusta 2019, sa <http://www.tandfonline.com/10.1080/13691457.2015.1030360>
17. Canali, C. & Vecchiaioato, T. (2013). *Foster care in Europe*. Padova: Fondazione Emanuela Zancan.
18. Canali,C., Maurizi, R. & Vecchiato, T. (2016). Foster care: motivation and challanges for foster families. *Social Work and Society*, 14(2), 163-178.
19. Child Protection Development, Department of Communities (2011). Intensive Foster Care - Program Description, FSW, 2012. *Statement of Ethical Principles*. Preuzeto 13. septembra 2019, sa <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethicalprinciples/>
20. Child Welfare Information Gateway (2012). [*Foster Care Statistics 2010*](#) (PDF). Washington DC: U.S. Department of Health and Human Services,Children's Bureau, str. 6-7. Preuzeto 14. septembra 2019, sa <https://www.hhs.gov/>
21. Cummins, R. (2000). Objective and Subjective Quality of Life: an Interactive Model. *Soc Indic Res*, 52(1), 55-72.
22. Cummins, R. (2003). Normative life satisfaction: measurement issues and a homeostatic model. *Social Indicators Research*. 64, 225-256.
23. Davys, A. and Beddoe, L. (2010). *Best Pictures in Professional Supervision – A Guide for the Helping Professionals*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publisher.
24. Despot - Lučanin, J. (2003). *Iskustvo starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
25. Despot - Lučanin, J., Havelka, M. i Lučanin, D. (2005). Kvaliteta starenja - samoprocjena zdravlja i potrebe za uslugama skrbi. *Društvena istraživanja*, 4-5, 84- 85 i 801-817.
26. Diener, E., Lucas, R. E. and Oishi, S. (2005). Subjective Well-Being: The Science of Happiness and Life satisfaction. U: *Handbook of positive psychology*. [str. 63-73]. New York: Oxford University Press.
27. Dittmann, A. & Schäfer, D. (2019). Zusammen arbeit mit Eltern in der Pflegekinderhilfe. ZumAnspruch auf Beratung und Unterstützung. Expertise für das Dialog forum Pflege kinderhilfe. Frankfurta. M.: IGfH-Eigenverlag [onlajn]. Preuzeto 26. maja 2021, sa https://www.perspektiveinstitut.de/wpcontent/uploads/2019/12/dittmann_schaefer_zusammenarbeit-miteltern-in-der-pflegekinderhilfe_2019.pdf

28. Eurofound (2018). *European Quality of Life Survey 2016 – Executive summary* [onlajn]. Preuzeto ----- 26. maja 2021, sa
29. European Union Agency for Fundamental Rights (2021). Helping to make fundamental rights a reality for everyone in the European Union – Standards on foster care. *European Union Agency for Fundamental Rights* [onlajn]. Preuzeto 20. juna 2021, sa <https://fra.europa.eu/en>
30. Ferguson, H (2018). Making home visits: Creativity and the embodied practice of home visiting in social work and child protection. *SAGE, Qualitative Social work*, 17(1), 65-80.
31. Finster, H. & Norwalk, K. (2021). Characteristics, experiences and mental health of children who re-enter foster care. *Children and Youth Services Review*, 129, 106 -165.
32. French, W., L. & Bell, C., H. (2005). *Organization Development*. New Jersey: Prentice - Hall.
33. Halmi, A. (2005). *Strategije kvalitativnih istraživanja u primjenjenim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
34. Hayes, B. (2006). *Sampling, The Cambridge Dictionary of Sociology*. Cambridge: University Press.
35. Herring, J. (2007). *Family low*, Oxford.
<https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2017/fourth-european-quality-of-life-survey-overview-report#tab-02>
36. Ilić, I., Milić, I. i Arandelović, M. (2010). Procena kvaliteta života – sadašnji pristupi. *Acta Medica Medianae*, 49(4), 52-60.
37. Janković, J. (2008). *Obitelj u fokusu*. Zagreb: Etcetera.
38. Joković, S., Pavlović, J., Hadživuković, N., Đerić, R. i Vilotić, S. (2017). Metode ispitivanja i pokazatelji kvaliteta života. *Biomedicinska istraživanja, Univerzitet u Istočnom Sarajevu*, 8(1), 90-94.
39. Kalfoss, M. (2010). Quality of Life Among Norwegian Older Adults. *Research in Gerontological Nursing*, 3(2), 100-112.
40. Kamenov, Ž., Sladojević-Franc, B. i Ajduković, M. (2006). Razvoj skala za ispitivanje stavova prema izdvajanju djece iz obitelji i udomiteljstvu. *Revija za rehabilitacijska istraživanja*, 1, 55-76.
41. Kovač, B. (2017). Mjerenje kvalitete života vezane uz zdravlje kao mjerilo uspješnosti zdravstvene skrbi. *Zdravstveni glasnik*, 1, 86-93.

42. Kenton, W. (2022). Strenght, Weaknesess, Opportunity and Threat (SWOT) Analysis. Preuzeto 30. juni 2022, sa <https://www.investopedia.com/terms/s/swot.asp>
43. Krueger, R.A. & Casey, M. (2000). *Focus Groups. A Practical Guide for Applied Research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
44. Kuzma, D. (2016). *Kvaliteta života osoba treće životne dobi*. Rijeka: Univerzitet u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju.
45. Laklija, M. (2009). *Psihosocijalna obilježja udomitelja i iskustvo udomiteljstva djece*. Doktorska disertacija. Zagreb: Univerzitet u Zagrebu, Pravni fakultet, Odsjek za socijalni rad.
46. Laklija, M. (2011a). Pristupi udomiteljskoj skrbi za djecu u svijetu i čimbenici koji utiču na ishode udomiteljstva. *Revija za socijalnu politiku*, 3, 291-309.
47. Laklija, M. (2011b). *Foster care models in Europe: results of conducted survey*. Zagreb: Forum za kvalitetno udomiteljstvo djece.
48. Lopez, M. At all (2011). Factors Affecting Foster care Breakdown in Spain. *The Spanish Journal of Psychology*, 14(1), 111-122.
49. Mason, J. at all (2017). Achieving positive change for children? Reducing the length of child protection proceedings: lessons from England and Wales. *Adoption & Fostering*, 4(4), 401-414.
50. Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka škola za socialno delo.
51. Mihić, I. i saradnici (2012). *Mogućnosti primene teorije afektivnog vezivanja u savetodavnom radu sa porodicama. Zbirka tekstova sa savetovanja za stručne saradnike*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Centar za primenjenu psihologiju.
52. Minić, J. i Stefanović Stanojević, T. (2018). Terapeut kao sigurna baza ili možemo li se afektivno vezati za terapeuta. *Godišnjak za Psihologiju, Univerzitet u Nišu*, 15, 141-153.
53. Mulheir, G. & Browne, K. (2007). *De-institutionalising and transforming children's services: A guide to good practice*. (European Commission Daphne Program (Directorate-General Justice and Home Affairs, WHO Regional Office for Europe & University of Birmingham). Birmingham, UK: University of Birmingham.

54. National Association of Social Workers (2013) NASW Standards in Social Work practice in Child Welfare. *London, National Association of Social Workers*. Preuzeto ---- 20. juna 2021, sa www.socialworkers.org
55. Nelson, C., Fox, N. A. & Zeanah, C. H. (2014). *Romania's Abandoned Children: Deprivation, Brain Development, and the Struggle for Recovery*. Cambridge: Harvard University Press.
56. Parton, N., Thorpe, D. & Wattam, C. (1997). Child protection: Risk and moral order, (Paperback). *Palgrave McMillan*, 54.
57. Pejaković, L. (2003). Transformacija ustanova za smeštaj dece i omladine – razvoj vaninstitucionalnih oblika zaštite. *Socijalna misao*, 10(2-3), 77-88.
58. Penev, G. (1997). Demografske determinante starenja stanovništva SR Jugoslavije – Modelski prostip. *Stanovništvo*, 3-4, 109-130.
59. Penezić, Z. (2006). Zadovoljstvo životom u adolescentnoj i odrasloj dobi. *Društvena istraživanja*, 15(4-5), 643-669.
60. Petrak, O., Despot Lučanin, J. i Despot, D. (2006). Kvalitet starenja - neka obilježja starijeg stanovništva Istre i usporedba s drugim područjima Hrvatske. *Revija za socijalnu politiku*, 13(1), 37-51.
61. Polovina, N. (2005). Teorija osjećajnog vezivanja – stare i nove perspektive. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja Beograd*, 1, 107-124.
62. Puhalić, A. i Cajvert, L. (2019). *Profesionalna supervizija – teorija i praksa*. Banjaluka: Grafid.
63. Rakanović Radonjić, A. & Ćuk, M. (2020). Response of Day Care Centers for children and youth with disabilities in Republic of Srpska to work challenges during COVID-19 pandemic. *European Journal of Social Sciences*, September – December 2020(3), 1-15.
64. Rakanović Radonjić, A., Šćepović, D. i Lepir, Lj. (2017). Specialized Foster Care as a System Approach, Deinstitutionalization of Social Protection for adults with Developmental Disabilities in the Republic of Srpska - a Case Study. *European Journal of Interdisciplinary Studies ISSN: 2411-4138*, 7(1), 15-22.
65. Reimer, D. (2021). Better quality of Foster Care in Europe – How can it be achieved?. U: *Peer review on „Furdhering quality and accessibility of Foster care service“*. Brussels: European Commission.

66. Rič, M. (2012). *Zajedničke evropske smjernice za prelaz sa institucionalne zaštite na usluge podrške za život u zajednici*. Belgija, Brisel.
67. Robitail, S., Ravens-Sieberer, U., Simeoni, MC., Rajmil, L., Bruil, J., Power, M., Duer, W., Cloetta, B., Czemy, L., Mazur, J., Czimbalmos, A., Tountas, Y., Hagquist, C., Kilroe, J. & Auquier, P. (2007). Testing the structural and cross-cultural validity of the KIDSCREEN - 27 quality of life questionnaire. *KIDSCREEN Group Qual Life Res*, 16, 1335–1345.
68. Rose, G. (2013). *Izazovi hraniteljstva na početku 21. vijeka. Zbornik radova*. Beograd: CPSU.
69. Savanović, N. (2010). Kvalitetno udomiteljstvo djece i odraslih osoba iz perspektive udomitelja na području Baranje. *Ljetopis socijalnog rada*, 17(2), 223-239.
70. Schalock, RL. (2004). The Concept of Quality of Life: What we Know and Do Not Know. *Intellect Disabil Res*, 48(3), 203-216.
71. Schneider, D. (1984). *A Critique of the Study of Kinship*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
72. Selimović, J. (2008). *Nove hraniteljske porodice*. Sarajevo: Save the Children UK.
73. Skoko, B. i Benković, V. (2009). Znanstvena metoda fokus grupa – mogućnosti i načini primjene. *Politička misao*, 3, 217-236.
74. Slavuj, L. (2012). Objektivni i subjektivni pokazatelji u istraživanju koncepta kvaliteta života. *Geoadria*, 17(1), 73–92.
75. Smit, M. i Tošić, S. (2015). *Jednak pristup pravdi djece u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: UNICEF.
76. Strahl, B., Van Breda, A., Mann-Federer, V. & Schröer, W. (2021). A multinational comparison of care-leaving policy and legislation. *Journal of International and Comparative Social Policy* (2021), 37(1), 34–49.
77. Taillefer M., Dupuis G, Roberge M. & Lemay S. (2003). Health-Related Quality of Life Models: Systematic Review of the Literature. *Soc Indic Res*, 64(2), 293-323.
78. The KIDSCREEN Group Europe. (2006). The KIDSCREEN Questionnaires - Quality of life questionnaires for children and adolescents. *Handbook*. Lengerich: Pabst Science Publishers.

79. The WHOQOL Group (1995). The World Health Organization Quality of Life Assessment (WHOQOL): Position Paper From the World Health Organization. *Social Science and Medicine*, 41(10), 1403-9.
80. USGPO (2000). *Report of the Surgeon General's Conference on children's mental health: A national action agenda*. Washington, D.C: Government Printing Office.
81. Ventegodt, S., Hilden, J. & Merrick, J. (2003). Measurement of quality of life I.A. methodological framework. *Scientific World Journal*, 13, 950-961.
82. Vuletić, G. (2011). *Kvaliteta života i zdravlje*. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet i Hrvatska zaklada za znanost.
83. Weld, N. (2012). *A Practical Guide to Transformative Supervision for the Helping Professionals*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publisher.
84. WHO (1996, 2012). *WHOQOL-BRIF – Introduction, Administration, Scoring and Generic version of the assessment, Field Tial version*. Geneva: WHO.
85. WHO Division of Mental Health (1993). *WHO - QOL study protocol: the development of the World Health Organisation quality of life assessment instrument (MNG/PSF/93)*. Geneva. World Health Organisation.
86. Wirth, J. (2009). Function of Social Work. *Sage Publications: Journal of Social Work*, 9(4), 1-15.
87. Zeijlmans, K. (2019). Matching children with foster carers. The decision-making process of finding a non-kinship foster family for a child. *University of Groningen*. Preuzeto 26. maja 2021, sa https://pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/82372888/Complete_thesis.pdf
88. Žeganec, N., Rusac, S. I Lakija, M. (2008). Trendovi u skrbi za osobe starije životne dobi u Republici Hrvatskoj i u zemljama Evropske Unije. *Revija za socijalnu politiku*, 15, 171-188.
89. Žegarac, N. (2015). *Od problema do vođenja slučaja – priručnik za praktičare*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Centar za istraživanje u socijalnoj politici i socijalnom radu.
90. O'Loughlin, M. & O'Loughlin, S. (2016). *Social work with children and family*. London: SAGE, Learning Matters.
91. Влада Републике Српске, Министарство здравља и социјалне заштите (2019). *Акциони план за унапређење положаја старијих лица у Републици Српској 2019-2028*. Бањалука: Влада Републике Српске.

92. Видановић, В. (2007), *Социјална интеграција дјеце без родитељског старања*. Београд: Задужбина Андрејевић.
93. Видановић, И. (2006) *Речник социјалног рада*. Београд: Удружење стручних радника социјалне заштите Србије.
94. Видановић, И. и Колар, Д. (2008). *Ментална хигијена*. Београд: ауторско издање.
95. Вујаклија, М. (2012), *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Октоих.
96. Гавриловић, А. (2005). *Социјална политика*. Бањалука: Универзитет у Бањој Луци Филозофски факултет.
97. Гавриловић, А. (2010). *Социјални изазови и менаџмент у социјалној заштити*. Бањалука: Универзитет у Бањој Луци, Факултет политичких наука.
98. Гајић, Д. (2020). *Незапосленост и политика запошљавања у Републици Српској*. Докторска дисертација. Бањалука: Универзитет у Бањој Луци, Факултет политичких наука, Студијски програм социјални рад.
99. Нацрт Породичног закона. Преузето 25. Јуни 2022, са <https://www.narodnaskupstinars.net>
100. Грујић, Д. (2017). *Теорија и пракса хранитељства у Србији*. Београд: Центар за породични смјештај и усвојење.
101. Грујић, Д. и сарадници (2009). *Приручник за хранитеље – Сигурним кораком до хранитељства*. Београд: Центар за породични смјештај и усвојење.
102. Дамјановић, М. (2012). *Карактеристике квалитета живота и менталног здравља дјеце и адолесцената који су у систему социјалне заштите*. Докторска дисертација. Београд: Медицински факултет Универзитета у Београду.
103. Ђорђевић, К. (2015). *Србија је лидер у заштити деце у региону*. Београд: Политика.
104. Влада Републике Српске, Министарство здравља и социјалне заштите (2021). *Евалуациони извјештај о реализацији стратегије социјалне заштите дјеце без родитељског старања за период 2015. – 2020*. Преузето 29. октобра 2021, са <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/dokumenti/Documents/Izvjestaj%20Evaluacija%20strategije%20oktobar%202021.pdf>
105. Жегарац, Н. (2014). *Вођење случаја у социјалном раду: збирка текстова*. Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду.

106. Жегарац, Н. (2016). *Мапирање пракси и радне снаге у области социјалне заштите деце у Србији*. Београд: Центар за интеграцију младих, Child Protection Hub.
107. Жегарац, Н. и Крњајић, З. (2019). *Хранитељство и добробит адолесцената – Истраживање за унапређење трендова и пракси*. Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду.
108. Живаљевић, Д. (2015). *Обележја и социјална заштита популације бескућника у Републици Српској*. Докторска дисертација. Бањалука: Универзитет у Бањалуци, Факултет политичких наука, Студиј Социјалног рада.
109. Закон о ванпарничном поступку („Службени гласник Републике Српске“, број: 36/09 и 91/16).
110. Закон о заштити менталног здравља Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број: 67/20).
111. Закон о локалној самоуправи Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број: 97/16).
112. Закон о облигационим односима („Службени гласник Републике Српске“, број: 17/93, 3/96, 37/01, 39/03 и 74/04).
113. Закон о општем управном поступку („Службени гласник Републике Српске“, број: 13/02, 87/07, 50/10 и 66/18).
114. Закон о парничном поступку („Службени гласник Републике Српске“, број: 58/03, 85/03, 74/06, 63/07, 105/08, 45/09, 49/09 и 61/13).
115. Закон о републичкој управи („Службени гласник Републике Српске“, број: 115/18).
116. Закон о социјалној заштити Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број: 37/12, 90/16, 94/19 и 41/20).
117. Закон о територијалној организацији Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број: 69/09, 70/12, 83/14, 106/15, 26/19 и 15/21)
118. Закон о хранитељству Федерације Босне и Херцеговине („Службене новине Федерације БиХ“, број: 19/17).
119. (2019) *Јединствене Европске смернице за прелазак са институционалне заштите на бригу и заштиту у заједници*. Београд: Програм Уједињених нација за развој.
120. Југовић, А. (2020). *Друштвено осетљиве групе- Перспективе и политике*. Београд: Партенон.

121. Југовић, А., Богетић, Д. и Живаљевић, Д. (2018). Значај процене квалитета живота код деце из осетљивих друштвених група. У: *Зборник радова: „Методe процене у специјалној едукацији и рехабилитацији“*. [стр. 99-106]. Београд: Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
122. Југовић, А., Пејаковић, Јб. и Стевановић, И. (2013). *Место за мене – Деца на хранитељству у Србији*. Београд: Центар за права детета.
123. UNICEF (1989). Конвенција Уједињених нација о правима дјетета. *UNICEF* [онлајн]. Преузето 20. новембра 2020, са <http://www.unicef.org>
124. UNICEF (2012). Конвенција Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом. *Центар за права детета* [онлајн]. Преузето 22. новембра 2020, са <https://cpd.org.rs>
125. Крговић, Т. и Миловановић, М. (2003). *Центри за социјални рад: настанак – пракса – перспективе*. Београд: Удружење стручних радника социјалне заштите Републике Србије, Факултет политичких наука Универзитета у Београду.
126. Лепир, Јб. (2018). *Планирање социјалне заштите старих*. Бањалука: Универзитет у Бањој Луци, Факултет политичких наука.
127. Линч, Р. (2017). *Пракса социјалног рада са старима-позитиван приступ центриран ка особи*. Београд: Универзитет у Београду, Факултет политичких наука
128. Милановић, М. и Крговић, Т. (1998). *Подручја социјалног рада*. Београд: Удружење стручних радника социјалне заштите Србије и Дом за децу и омладину ометену у менталном развоју – Сремчица.
129. Милановић, М. и Крговић, Т. (2003). *Центри за социјални рад. Настанак – пракса – перспектива*. Београд: Удружење стручних радника социјалне заштите Србије.
130. Миловановић, Ј. и Јовић, И. (1998). Превенција као функција центра за социјални рад – питања, дилеме и достигнућа. *Социјална политика и социјални рад*, 3-4, 45-52.
131. Милорадовић, С. и Јовић, С. (2016). *Пилотирање услуге „Породични сарадник“ и евалуација услуге – Студија*. Београд: Завод за социјалну заштиту Србије.
132. Милосављевић, М. (1984). *Социјална сигурност у самоуправном друштву*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
133. Милосављевић, М. (2009). *Основе науке социјалног рада*. Бањалука: Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет.

134. Милосављевић, М. и Петровић, Ј. (2017). *Увод у социјални рад*. Бањалука: Универзитет у Бањој Луци, Факултет политичких наука.
135. Милосављевић, М., и Бркић, М. (2005). *Социјални рад у заједници*. Београд: Социјална мисао.
136. Муратбеговић, Е. и Шућур-Јањетовић, В. (2013). *Етички кодекс истраживања са дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини*. Тузла: Репро - Карић.
137. Омбудсман за дјецу Републике Српске (2019). Посебан извјештај: Дјеца у хранитељству у Републици Српској – Свако дијете треба породицу. *Омбудсман за дјецу Републике Српске* [онлајн]. Преузето 15. октобра 2020, са <http://www.djeca.rs.ba>
138. Полић, С. и Хрнчић, Ј. (2019). Супервизија запослених у оквиру алтернативног старања о деци и младима у систему социјалне заштите. *Социјална политика*, 2, 55-77.
139. Породични закон Републике Српске „Службени гласник Републике Српске“, број: 54/02, 41/08 и 63/14.
140. Правилник о остваривању права на дневно збрињавање „Службени гласник Републике Српске“, број: 2/14.
141. Правилник о остваривању права на помоћ и његу у кући „Службени гласник Републике Српске“, број: 2/14.
142. Правилник о условима за оснивање установа социјалне заштите и обављање дјелатности социјалне заштите „Службени гласник Републике Српске“, број: 90/17.
143. Правилник о условима за оснивање установа социјалне заштите „Службени гласник Републике Српске“, број: 24/13.
144. Правилник о хранитељству „Службени гласник Републике Српске“, број: 27/14.
145. Ракановић Радоњић, А. (2017). Хранитељство за одрасла и стара лица – Модел унапређења живота корисника права из социјалне заштите. *Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, Политика*, 13, 140-153.
146. Републички завод за статистику (2019). *Статистички билтен – Социјална заштита*. Бањалука: Републички завод за статистику.
147. Републички завод за статистику (2019). *Статистички билтен*, Бањалука.
148. Роз, Ј. (Rose, J. 2013). Друштвена заштита у приватној служби – старање о туђој деци под окриљем властитог дома. У: *Зборник радова: Изазови хранитељства на*

- почетку 21. века – искуства која креирају будућност, [стр. 107-116]. Београд: Центар за породични смештај и усвојење.
149. Одлука о усвајању етичког кодекса истраживања са дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини „Службени гласник БиХ“, број: 59/13. (2013). Сарајево: Савјет министара БиХ.
150. Ситуациона анализа о дјечи под ризиком од губитка родитељске бриге и дјечи без родитељског старања. (2017). Сарајево: УНИЦЕФ БиХ.
151. Смернице за сродничко хранитељство. (2016). Београд: УНИЦЕФ Србија.
152. Смјернице Уједињених нација за алтернативно збрињавање дјеце. (2009). УН Комитет за права дјетета, Генерална скупштина УН-а А/HRC/11/L.13
153. Станисављевић, С. (2014). *Ризична понашања адолесцената у хранитељској заштити и протективни потенцијал хранитељских породица*. Докторска дисертација. Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду.
154. Стојилковић, Ј. и Динић, Д. (2012). Демографска и социјална димензија старења старих у Србији. *Геронтологија*, 2, 61-78.
155. Стојшин, С. и Видицки, В. (2020). Грешке узорка у истраживањима у друштвеним наукама. *Култура*, 166: 256-270,
156. Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске (2019). Стратегија за унапређење положаја старијих лица у Републици Српској за период 2019. до 2028. године. *Влада Републике Српске* [онлајн]. Преузето 19. августа 2020, са <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Publikacije/Documents/Strategija%20Stara%20Lica%20Cirilica%2022x22%20Preview%2003.pdf>
157. Стратегија развоја социјалне заштите дјеце без родитељског старања 2015-2020 године. (2015). Бањалука: Влада Републике Српске, Бањалука.
158. Траљић, Н. и Бубић, С. (2007). *Родитељско и старатељско право*. Сарајево: Правни факултет Универзитета у Сарајеву.
159. Посебан извјештај Програм „Трансформација институција за збрињавање дјеце и превенција раздвајања породица“. (2018). Сарајево: УНИЦЕФ БиХ.
160. Упутство о супервизији у установама социјалне заштите. (2017). „Службени гласник Републике Српске“, број: 43/17.

161. *Устав Босне и Херцеговине*. (2009). „Службени гласник БиХ“ бр. 25/09
162. *Устав Републике Српске*. (2005). Службени гласник Републике Српске бр. 21/98, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05
163. Церибашић, Б. (2018). *Смјернице за процјену и утврђивање најбољег интереса дјетета – Водич за професионалце*. Сарајево: Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине.
164. Штамбук, А. (2001). Процјена психичког стања старијих особа у дому умировљеника. *Друштвена истраживања*, 3, 503-526.
165. Шћеповић, Д. (2012), *Утицај поремећених породичних односа на психосоцијални развој и понашање дјеце*. Докторска дисертација. Бањалука: Универзитет у Бањој Луци, Факултет политичких наука, Студијски програм Социјални рад.
166. Шћеповић, Д. (2018). *Дијете, породични односи и социјални рад*. Бањалука: Бањалука: Универзитет у Бањој Луци, Факултет политичких наука.
167. Шћеповић, Д., Ракановић Радоњић, А., Топић-Баузауи, С. и Јаћимовић, М. (2018). *Вођење случаја у раду са дјететом и породицом – Приручник*. Сарајево: Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске.
168. Шушњевић, С. (2015). *Квалитет живота одраслих особа са моторним инвалидитетом на територији Војводине*. Докторска дисертација. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Медицински факултет, Академске докторске студије Јавно здравље.

Кориштени интернет извори:

1. *Report of the Second World Assembly on Ageing Madrid, 8-12 April 2002* (2002). Приступљено 26. децембра 2020, са <https://undocs.org/A/CONF.197/9>
2. Fundacion Emmanuel: Spreading the wings of Foster Care [онлајн], стр. 351 Приступљено 18. новембра 2021, са <https://books.google.com/books>
3. IFSW (2000). *Definition of Social Work*. Приступљено 13. Септембра 2021, са <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>
4. NFI Massachusetts [онлајн]. Приступљено 15. августа 2019, са <https://www.nfima.org>

5. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). Pristupljeno 15. avgusta 2019, sa <https://fra.europa.eu>
6. *Program podrške hraniteljstvu*. Pristupljeno 06. jula 2021, sa <https://hhc.ba/program-podrske-hraniteljstvu>
7. Uk fostering. Pristupljeno 12. oktobra 2019, sa <https://ukfostering.org.uk>
8. Eurofound. Pristupljeno 09. marta 2022, sa <https://www.eurofound.europa.eu/data/happiness-and-life-satisfaction>
9. Government UK. Pristupljeno 13. septembra 2020, sa <https://www.gov.uk/foster-carers/types-of-foster-care>
10. KIDSCREEN – Health Related Quality of Life Questionnaire for Children and Young People and their Parents. Pristupljeno 11. oktobra 2020, sa <https://www.kidscreen.org>
11. Vlada Republike Srpske. Pristupljeno 03. maja 2022, sa <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/media/vijesti/Pages/hraniteljstvo-supervizija-.aspx>
12. Vlada Republike Srpske. Pristupljeno 18. juna 2022, sa <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/media/vijesti/Pages/memorandum-edukacija-za-hraniteljske-porodice.aspx>
13. WHO. Pristupljeno 11. juna 2021, sa <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/details>
14. WHO. Pristupljeno 21. septembra 2018, 13. septembra 2019, 18. maja 2020, sa <https://www.who.int/tools/whoqol/whoqol-bref>
15. НСЦХ (2006). Кућна нега и помоћ у кући – приручник за волонтере. Новосадски хуманитарни центар [онлајн]. Преузето 12. маја 2021, са <http://nshc.org.rs/wp-content/uploads/2020/11/Kucna-nega.pdf>

ПОПИС ТАБЕЛА

Табела бр. 1. Елементи процјене при утврђивању потребе за збрињавањем	129
Табела бр. 2 Типови модела квалитета живота	138
Табела бр. 3. Таксономија дефиниција квалитета живота	139
Табела бр.4. Преглед инструмената кориштених у истраживању	161
Табела бр. 5. Узорак испитаника из популације хранитељске породице	165
Табела бр. 6. Узорак испитаника смјештених у установе социјалне заштите	165
Табела бр. 7. Дистрибуција стручних радника у центрима за социјални рад у односу на доб	168
Табела бр. 8. Структура стручних радника у односу на занимање	169
Табела бр.9. Дистрибуција хранитељских породица за дјецу у односу на мјесто живљења	173
Табела бр. 10. Дистрибуција хранитеља за дјецу у односу на доб	173
Табела бр.11. Дистрибуција хранитеља за дјецу у односу на степен стручне спреме	174
Табела бр. 11. Чланови заједничког домаћинства у хранитељским породицама за дјецу	175
Табела бр. 12. Дистрибуција хранитељских породица у односу на мјесто живљења	176
Табела бр.13. Дистрибуција хранитеља за одрасла и старија лица у односу на доб	176
Табела бр.14. Дистрибуција хранитеља за одрасла и старија лица у односу на степен стручне спреме	177
Табела бр. 15. Радни статус хранитеља за одрасла и старија лица	177
Табела бр. 16. Чланови заједничког домаћинства у хранитељским породицама за одрасла и старија лица	178
Табела бр. 17. Родна дистрибуција малољетних корисника смјештаја у установу социјалне заштите	183
Табела бр. 18. Родна дистрибуција пунољетних корисника смјештаја у установу социјалне заштите	185
Табела бр. 19. Број корисника у хранитељским породицама	187
Табела бр. 20. Дистрибуција хранитеља у односу на завршен програм обуке за хранитељство	189
Табела бр. 21. Трајање хранитељства за малољетне кориснике	191
Табела бр.22. Трајање хранитељства за пунољетне кориснике	191
Табела бр.23. Ставови стручних радника центара за социјални рад о пракси хранитељства у Републици Српској – средње вриједности одговора	193
Табела бр.24. Број дјеце на хранитељству у хранитељским породицама за дјецу	196
Табела бр.25. Хранитељске породице за дјецу у односу на сродничке везе са корисницима	197
Табела бр. 26. Број хранитељских породица за дјецу које су завршиле програм обуке за хранитељство	198
Табела бр. 27. Организација и спровођење програма обуке за хранитељство	198
Табела бр.28. Утицај обуке на побољшање вјештина у раду са дјецом на хранитељству	199
Табела бр. 29. Дистрибуција хранитељских породица у односу на завршену обуку прије збрињавања дјетета у хранитељску породицу	200
Табела бр.30. Процјена хранитеља за дјецу о оспособљености за поједине облике хранитељства	201

Табела бр.31. Хранитељске породице за одрасла и старија лица у односу на сродничке везе са корисницима	203
Табела бр.32. Спровођење обуке за хранитељство за одрасла и старија лица	204
Табела бр.33. Утицај обуке на побољшање вјештина хранитеља за одрасла и старија лица	205
Табела бр. 34. Процјена хранитеља за одрасла и старија лица о оспособљености за поједине облике хранитељства	206
Табела бр. 35. АНОВА тест утицаја старосних група на компетентност хранитеља	206
Табела бр.36. Средње вриједности одговора дјеце на хранитељству о квалитету живота по појединим аспектима	208
Табела бр.37. Средња вриједност процјене квалитета живота малољетних корисника у хранитељству	210
Табела бр.38.АНОВА тест утицаја промјене мјеста боравка на квалитет живота малољетних корисника	210
Табела бр.39.Компарација средњих вриједности одговора на питања о квалитету живота малољетних корисника збрињавања у хранитељску породицу и смјештаја у установу социјалне заштите	211
Табела бр. 40. Испитивани аспекти квалитета живота у узорку одраслих и старијих корисника збринутих у хранитељству и установама за смјештај	213
Табела бр. 41. Средње вриједности одговора у односу на дефинисане аспекте квалитета живота	213
Табела бр. 42. АНОВА тест утицаја промјене мјеста боравка на квалитет живота пунољетних корисника у хранитељству	215
Табела бр. 43. Упоредне средње вриједности одговора одраслих и старијих на питања о квалитету живота пунољетних корисника збрињавања у хранитељску породицу и смјештаја у установу социјалне заштите	216
Табела бр. 44. Дистрибуција стручних радника у односу на величину центра за социјални рад	219
Табела бр.45. Дистрибуција стручних радника центра у односу на занимање и завршену обуку за рад у хранитељству	220
Табела бр. 46. Средње вриједности одговора стручних радника везано за компетенције за рад у хранитељству	222
Табела бр.47.Средње вриједности одговора стручних радника о пракси хранитељства у односу на завршену обуку за рад у хранитељству	223
Табела бр.48. Послови на којима су стручни радници распоређени у односу на податак о завршеној обуци за рад у хранитељству	224
Табела бр. 49 - Тестирање значајности разлика ставова о пракси хранитељства између стручних радника који су прошли обуку и оних који нису	225
Табела бр.50. Стручни тимови у центрима за социјални рад	227
Табела бр.51. Облици подршке центра за социјални рад дјеци на хранитељству (процјена дјеце)	230
Табела бр.52. Облици подршке центра за социјални рад одраслим и старијим на хранитељству (процјена корисника)	230
Табела бр.53. Средње вриједности ставова хранитеља за дјецу о подршци центра за социјални рад	233
Табела бр.54. Средње вриједности ставова хранитеља за дјецу о подршци центра за социјални рад	234
Табела бр.55.Средње вриједности одговора стручних радника о аспектима праксе хранитељства у односу на завршену обуку за рад у хранитељству	258
Табела бр. 56. Ставови стручних радника центара за социјални рад који се односе на учесталост едукација и супервизије	260

Табела бр.57. Процентуални однос хранитељских породица које су/нису стекле статус хранитељске породице	262
Табела бр. 58. Облици хранитељства за које су оспособљене хранитељске породице у Републици Српској	263
Табела бр.59. Задовољство квалитетом живота по појединим аспектима дјеце на хранитељству	266
Табела бр. 60. Задовољство одраслих и старијих корисника у односу на испитиване аспекте квалитета живота	267

ПОПИС ГРАФИКОНА

Графикон 1. Облици алтернативне бриге о дјечи у складу са Смјерницама УН-а	78
Графикон 2. Облици заштите одраслих и старијих лица у социјалној заштити Републике Српске	87
Графикон 3. Поступак стицања статуса хранитељске породице	115
Графикон 4. Приказ поступка збрињавања корисника у хранитељску породицу	125
Графикон 5. Елементи хранитељства који су обухваћени емпиријским истраживањем	151
Графикон бр. 6.Родна дистрибуција стручних радника у центрима за социјални рад у Републици Српској	168
Графикон бр.7. Хранитељске породице – мјесто пребивалишта	172
Графикон бр.8. Дистрибуција дјеце на хранитељству у односу на доб	179
Графикон бр. 9.Промјена мјеста живљења након збрињавања у хранитељску породицу	179
Графикон бр.10. Старосна структура одраслих и старијих корисника на хранитељству	180
Графикон бр.11.Дистрибуција корисника у односу на мјесто живљења прије хранитељства	181
Графикон бр. 12. Дистрибуција малољетних корисника смјештаја у установу социјалне заштите у односу на доб	183
Графикон бр. 13. Мјесто живљења малољетних корисника прије смјештаја у установу	184
Графикон бр. 14. Мјесто живљења пунољетних корисника прије смјештаја у установу	185
Графикон бр. 15. Ставови стручних радника о хранитељству као најпожељнијем облику социјалне заштите корисника којима је потребан смјештај	193
Графикон бр. 16. Године бављења хранитељством	197
Графикон бр.18. Утицај промјене мјеста боравка на квалитет живота дјеце у хранитељству	210
Графикон бр.19. Утицај промјене мјеста боравка на квалитет живота пунољетних корисника у хранитељству	216
Графикон бр.20. Проценат стручних радника који су завршили обуку за рад у	219

хранитељству	
Графикон бр.21. Дистрибуција средњих вриједности одговора стручних радника о пракси хранитељства у Републици Српској	223
Графикон бр.22. Дистрибуција организације послова хранитељства у центрима за социјални рад у Републици Српској	226
Графикон бр.23. Процјена капацитета за примјену и развој хранитељства у центрима за социјални рад од стране стручних радника	228
Графикон бр. 24. Подршка центара за социјални рад хранитељским породицама	229
Графикон бр.25. Учесталост посјета стручних радника дјеци на хранитељству	231
Графикон бр.26. Учесталост посјета стручних радника одраслим и старијим на хранитељству	233
Графикон бр. 27. SWOT анализа	276

БИОГРАФИЈА

Андреа Ракановић Радоњић, рођена је 18.11.1980. године у Добоју, Босна и Херцеговина. Дипломирала је на Одсјеку за социјални рад Филозофског факултета Универзитета у Бањалуци 2005. године. На Факултету политичких наука Универзитета у Сарајеву у октобру 2009. године завршила је магистарске студије и стекла звање магистар науке социјалног рада. У пракси социјалног рада у подручјима здравства и социјалне заштите има десетогодишње радно искуство. На Факултету политичких наука Универзитета у Бањалуци од 2016. године ангажована је као сарадник у настави на предметима из уже научне области Подручја социјалног рада. Учествовала је на бројним међународним и националним научним и стручним конференцијама као аутор/коаутор научних и стручних радова. Објавила је 12 научних радова самостално или у коауторству. Као коаутор учествовала је у изради два приручника из области заштите дјеце и породице и насиља у породици.

Члан је European Social Work Research Association - ESWRA) и Удружења социјалних радника Републике Српске у коме обавља функцију председника Управног одбора.

-
-
-

1. Не слажем се
2. Дјелимично се не слажем
3. Неодлучан/на сам
4. Дјелимично се слажем
5. У потпуности се слажем

1.	Хранитељство је најпожељнији вид збрињавања корисника којима је потребан смјештај.	1	2	3	4	4
2.	Увијек када постоји потреба за збрињавањем корисника стручни радници центра преферирају збрињавање у хранитељску породицу.	1	2	3	4	5
3.	Центар има на располагању хранитељске породице за збрињавање корисника.	1	2	3	4	5
4.	Центар за социјални рад у коме сам запослен/а спроводи групни рад са хранитељским породицама.	1	2	3	4	5
5.	Хранитељске породице имају подршку стручних радника центра у рјешавању проблема са којим се суочавају у свакодневном функционисању.	1	2	3	4	5
6.	За рад у примјени хранитељства у социјалној заштити потребно је оспособљавање стручних радника.	1	2	3	4	5
7.	Стручни радници центра у коме сам запослен/а учествују у промоцији хранитељства на локалном нивоу.	1	2	3	4	5
8.	Не постоји разлика између сродничких и професионалних хранитељских породица.	1	2	3	4	5
9.	Најбоље хранитељске породице су професионалне хранитељске породице.	1	2	3	4	5
10.	Најбоље хранитељске породице су сродничке хранитељске породице.	1	2	3	4	5
11.	Хранитељске породице су обучене за рад са посебним категоријама корисника који се збрињавају кроз специјализовано хранитељство.	1	2	3	4	5

IV. Компетенције

1.	Завршио/ла сам обуку за примјену хранитељства у Републици Српској организованој од стране ресорног Министарства.	1	2	3	4	5
2.	У центру за социјални рад у коме сам запослен/а учествујем у спровођењу обуке за потенцијалне хранитељске породице које су у поступку стицања статуса хранитељске породице.	1	2	3	4	5
3.	Током рада у Центру похађао/ла сам стручне обуке које могу примјењивати у хранитељству.	1	2	3	4	5
4.	У могућности сам пружати стручну подршку хранитељским породицама у превазилажењу проблема у свакодневном функционисању.	1	2	3	4	5

V. Пракса хранитељства у систему и центру за социјални рад

1.	Систем социјалне заштите обезбјеђује континуирану едукацију за стручне раднике који се баве хранитељством.	1	2	3	4	5
2.	Систем социјалне заштите обезбјеђује супервизију стручним радницима који се баве хранитељством.	1	2	3	4	5
3.	Центри за социјални рад су спровели обуку свих постојећих породица у систему које се баве хранитељством.	1	2	3	4	5
4.	Највећи број породица које се баве хранитељством у које су збринуте корисници центра у коме сам запослен/а долазе из реда сродничких породица.	1	2	3	4	5
5.	Хранитељске породице у које се збрињавају корисници центра за социјални рад у коме сам запослен/а баве се стандардним хранитељством.	1	2	3	4	5
6.	Прије збрињавања корисника у хранитељску породицу изврши се припрема корисника за збрињавање у хранитељску породицу.	1	2	3	4	5
7.	Прије збрињавања корисника у хранитељску породицу изврши се припрема хранитељске породице.	1	2	3	4	5
8.	У центру за социјални рад у коме сам запослен/а спроводи се групни рад са хранитељским породицама	1	2	3	4	5
9.	Центар за социјални рад у коме сам запослен/а редовно регрутује нове хранитељске породице.	1	2	3	4	5
10.	Стручни радници центра за социјални рад у коме сам запослен/а врше редован надзор (једном мјесечно) над радом хранитељских породица.	1	2	3	4	5

VI. Развој хранитељства

1.	Хранитељство у Републици Српској је развијено.	1	2	3	4	5
2.	Систем социјалне заштите Републике Српске промовише хранитељство као најадекватнији вид збрињавања корисника којима је потребан смјештај.	1	2	3	4	5
3.	Центар за социјални рад у коме сам запослен/а промовише хранитељство као најадекватнији вид збрињавања корисника	1	2	3	4	5

којима је потребан смјештај.					
4. Хранитељске породице су укључене у промоцију хранитељства.	1	2	3	4	5
5. У центру за социјални рад у коме сам запослен/а развија се стандардно хранитељство.	1	2	3	4	5
6. У центру за социјални рад у коме сам запослен/а развија се специјализовано хранитељство.	1	2	3	4	5
7. У центру за социјални рад у коме сам запослен/а развија се ургентно хранитељство.	1	2	3	4	5
8. У центру за социјални рад у коме сам запослен/а формиран је стручн тим за примјену и развој хранитељства.	1	2	3	4	5
9. Стручни радници центра за социјални рад који су завршили обуку за спровођење хранитељства ангажовани су на пословима збрињавања у хранитељску породицу.	1	2	3	4	5
10. Центар за социјални рад у коме сам запослен/а има на располагању хранитељске породице за збрињавање свих категорија корисника социјалне заштите, у виду могућности збрињавања корисника на територији других општина и градова.	1	2	3	4	5
11. Центар за социјални рад у коме сам запослен/а спровео је поступак стицања статуса хранитељске породице за све сродничке породице у складу са Правилником о хранитељству.	1	2	3	4	5

Прилог 2. Упитник APP17-Д2-1 – хранитељи за дјецу

Упитник APP17-Д2-1

Упутство:

Поштовани хранитељи,

Пред Вама је Упитник којим се испитује мишљење хранитеља о хранитељству и могућностима његовог развоја у Републици Српској. Молимо Вас да на питања одговарате искрено, те да изнесете своје мишљење са циљем добијања актуелне слике о хранитељству у Републици Српској. Добијени резултати ће се користити у научне сврхе, за израду докторске дисертације под називом: „Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској“. Упитник је анониман. Молимо Вас да одговорите на сва питања.

Захваљујемо за сарадњу!

VII. Општи подаци

6. Род (заокружите)

1. Мушки

2. Женски

7. Године старости (заокружите)

1) до 25

2) од 26 до 35

3) Од 36 до

45

4) од 46 до 55 5) од 56 до 65

8. Степен стручне спреме (заокружите)

- 1) НК 2) CCC 3) BCC 4) BC 5) MP 6) ДР
9. Занимање (упишите) _____
10. Да ли сте запослени? (заокружите) _____ ДА НЕ
11. Број чланова домаћинства (упишите) _____
12. Колико чланова Вашег домаћинства је запослено (упишите) _____
13. У заједничком домаћинству живим са (заокружите и/или допишите)
- 1) родитељима
 - 2) супругом
 - 3) биолошком дјецом
 - 4) _____
 - 5) _____
14. Мјесто живљења (заокружите)
- 1) Град
 - 2) Приградско насеље
 - 3) Село
15. Град/Општина пребивалишта (уписати) _____

VIII. Карактеристике хранитељства

16. На који начин на који сте се прво информисали о хранитељству прије него што сте постали хранитељ? (заокружите један одговор)
- а) у разговору са пријатељима,
 - б) информисао/ла сам се путем медија (тв, радио, електронски медији),
 - в) информисао/ла сам се у центру за социјални рад.
17. Колико дуго сте хранитељи? (заокружите или допишите)
- 1) Мање од једне године
 - 2) Између једне и двије године
 - 3) Три године
 - 4) Између три и четири године
 - 5) пет година
 - 6) _____
18. Шта Вас је одредјелило да постанете хранитељ? У кућицу поред тврдњи упишите бројеве од 1 до 5 на начин да број један означава ваш први разлог због којег сте постали хранитељ.
Жеља да помогнем дјечи којој је потребно збрињавање	
Љубав према дјечи	
Жеља да будем родитељ	
Имам неискориштен стамбени простор у кући/стану	
Могућност додатних прихода новца за мене и моју породицу	
19. У Вашој породици је збринуто дијете/дјеца са којом сте у сродничкој вези. (заокружите)

ДА

НЕ

20. Колико дјеце је тренутно збринато у Вашој породици? (упишите)
- _____
21. Колико је укупно дјеце било збринато у Вашој породици од почетка бављења хранитељством до данас? (упишите)
- _____
22. Молимо Вас да заокружите један или више одговора који се односе на категорију дјетета/дјеце која су збринута у Вашу хранитељску породицу:
- а) дијете/дјеца без родитељског старања,
 - б) дијете/дјеца са сметњама у развоју,
 - в) дијете/дјеца чији је развој ометен породичним приликама (чији родитељи нису у могућности да му обезбједе правилан физички и психички развој),
 - г) дијете/дјеца жртве насиља у породици,
 - д) дијете/дјеца са проблемима у понашању,
 - е) дијете/дјеца којима је због посебних околности било потребно збрињавање у хранитељску породицу (сиромаштво, претрпљена елементарна непогода, изненадна смрт једног или оба родитеља, дуготрајно лијечење и сл.).
23. У којој средини је живјело дијете прије збрињавања у Вашој хранитељској породици?
- а) биолошка породица
 - б) усвојитељска породица
 - в) друга хранитељска породица
 - г) дјечији дом
 - д) здравствена установа
 - ђ) несигурно становање/бескућништво
 - е) остало
19. Да ли сте похађали обуку за хранитеље? (заокружите) ДА НЕ
20. Уколико је Ваш одговор ДА, молимо Вас да наведете ко је спроводио обуку за хранитеље. (заокружите)
- 1. Центар за социјални рад
 - 2. Невладина организација
 - 3. Неко други
21. Колико је трајала обука за хранитељство? (упишите)
- _____
22. Да ли сте обуку за хранитеље похађали прије него што је у вашу породицу извршено збрињавање дјетета? (заокружите) ДА НЕ
23. Да ли је обука коју сте прошли утицала на побољшање Ваших вјештине за рад са дјецом на хранитељству? (заокружите) ДА НЕ
24. Уколико је Ваш одговор ДА, молимо вас да заокружите које од понуђених вјештина сте унаприједили током похађања обуке за хранитељство

- а) Комуникацију са дјететом,
- б) Препознавање потреба дјетета,
- в) Превазилажење криза са којим се суочава дијете у хранитељској породици,
- г) Рад са дјецом која су занемаривана или злостављана у својим биолошким породицама.

25. За који облик хранитељства сте оспособљени? (заокружите и/или допишите)

- а) стандардно хранитељство
- б) специјализовано хранитељство
- в) ургентно хранитељство
- г) _____

У дијелу упитника који слиједи потребно је да заокружите степен слагања који одражава Ваше мишљење. Поред сваке тврдње наведени су бројеви који означавају:

- 1. ДА
- 2. Нисам сигуран/на
- 3. НЕ

26.	Са центром за социјални рад имам потписан уговор о хранитељству.	1	2	3
27.	У свом свакодневном раду као хранитељ имам подршку стручних радника центра за социјални рад.	1	2	3
28.	Стручни радници центра за социјални рад редовно (једном мјесечно) долазе у посјету мојој породици.	1	2	3
29.	Стручни радници центра за социјални рад помажу у рјешавању проблема са којима се суочава моја породица.	1	2	3
30.	Стручни радници центра за социјални рад помажу у рјешавању проблема са којима се суочава дијете на хранитељству.	1	2	3
31.	Центар за социјални рад редовно организује састанке хранитељских породица.	1	2	3
32.	Исплате накнада за рад хранитеља од стране центра за социјални рад су редовне, једном мјесечно.	1	2	3
33.	Исплате накнаде за издржавање корисника од стране центра за социјални рад су редовне, једном мјесечно.	1	2	3
34.	Центар за социјални рад пружа новчану подршку хранитељским породицама у случају потребе за додатним новчаним средствима.	1	2	3

35. Да ли сте и даље мотивисани за збрињавање дјеце у својој породици, након што се заврши потреба за хранитељством за дјецу која су тренутно смјештена у вашој породици? (заокружите)

ДА

НЕ

36. Уколико је Ваш одговор НЕ, наведите разлоге због којих ћете престати бити хранитељ.

Прилог 3. Упитник APP17-Д2-2 – хранитељи за одрасле и старије

УПУТСТВО:

Поштовани хранители,

Пред Вама је Упитник којим се испитује мишљење хранитеља о хранитељству и могућностима његовоог развоја у Републици Српској. Молимо Вас да на питања одговарате искрено, те да изнесете своје мишљење са циљем добијања актуелне слике о хранитељству у Републици Српској. Добијени резултати ће се користити у научне сврхе, за израду докторске дисертације под називом: „Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској“. Упитник је анониман. Молимо Вас да одговорите на сва питања. Захваљујемо за сарадњу!

IX. Општи подаци

1. Род (заокружите) 1. Мушки 2. Женски
 2. Године старости (заокружите) 1) до 25 2) од 26 до 35 3) Од 36 до 45
4) од 46 до 55 5) од 56 до 65
 3. Степен стручне спреме (заокружите) 1) НК 2) CCC 3) BCC 4) BC 5) MP 6) ДР
 4. Занимање (упишите)
-
5. Да ли сте запослени? (заокружите) ДА НЕ
 6. Број чланова домаћинства (упишите) _____
 7. Колико чланова Вашег домаћинства је запослено (упишите)

 8. У заједничком домаћинству живим са (заокружите и/или допишите)
а) родитељима
б) супругом
в) биолошком дјецом
г) _____
д) _____
 9. Мјесто живљења (заокружите)
а) Град
б) Приградско насеље
в) Село
 10. Град/Општина пребивалишта (уписати) _____
- Карактеристике хранитељства
12. На који начин на који сте се примарно информисали о хранитељству прије него што сте постали хранитељ? (заокружите један од одговора)
а) у разговору са пријатељима
б) информисао/ла сам се путем медија (тв, радио, електронски медији)
в) информисао/ла сам се у центру за социјални рад
 13. Колико дуго сте хранитељ? (заокружите или допишите)
1) Мање од једне године 2) између једне и двије године 3) три године

4) Између три и четири године 5) пет година 6) _____

14. Шта Вас је одредјелило да постанете хранитељ? У кућицу поред тврдњи упишите бројеве од 1 до 5 на начин да број један означава ваш први разлог због којег сте постали хранитељ.

Жеља да помогнем старијим особама којима је потребно збрињавање.	
Потреба да помогнем свом сроднику.	
Жеља да не живим сам/а.	
Имам неискориштен стамбени простор у кући/стану.	
Могућност додатних прихода новца за мене и моју породицу.	

15. У Вашој породици је збринута старија особа са којом сте у сродничкој вези.
(заокружите)

ДА

НЕ

16. Колико одраслих/старијих особа је тренутно збринута у Вашој породици?
(упишите)

лико је укупно одраслих/старијих особа било збринута у Вашој породици од почетка бављења хранитељством до данас? (упишите)

17. Молимо Вас да заокружите један или више одговора који се односе на категорију одрасле или старије особе/особа које су збринуте у Вашу хранитељску породицу:

- а) материјално необезбјеђено и за рад неспособно лице,
- б) лице са инвалидитетом,
- в) старије лице без породичног старања,
- г) лице са друштвено негативним понашањем,
- д) лице које је жртва злоупотребе психоактивних супстанци,
- ђ) лице које је жртва насиља у породици,
- е) жртве трговине њудима,
- ж) лице које је затечено у скитњи.

18. У којој средини је живјело одрасло/старо лице прије збрињавања у Вашој хранитељској породици?

- а) сопствена породица
- б) друга хранитељска породица
- в) здравствена установа
- г) установа социјалне заштите за смјештај
- д) несигурно становање/бескућништво
- ђ) остало

19. Да ли сте похађали обуку за хранитеље? (заокружите) ДА НЕ

20. Уколико је Ваш одговор ДА, молимо Вас да наведете ко је спроводио обуку за хранитеље. (заокружите)

- 4. Центар за социјални рад
- 5. Невладина организација
- 6. Неко други

21. Колико је трајала обука за хранитељство? (упишите)

22. Да ли сте обуку за хранитеље прошли прије него што је у вашу породицу извршено збрињавање одраслог/старијег лица? (заокружите)

ДА НЕ

23. Да ли је обука коју сте прошли утицала на побољшање ваших вјештина у раду са одраслим/старим лицима на хранитељству? (заокружите)

ДА НЕ

24. Уколико је Ваш одговор ДА, молимо вас да заокружите које од понуђених вјештина сте унаприједили током похађања обуке за хранитељство

- а) Начини комуникације са одраслим и старијим особама,
- б) Препознавање потреба одраслих и старијих особа,
- в) Превазилажење криза са којим се суочава одрасла/старија особа након напуштања ранијег мјеста живљења,
- г) Рад са одраслим/старијим особама које су занемариване или злостављане,
- д) нешто друго _____

25. За који облик хранитељства сте оспособљени? (заокружите)

- а) стандардно хранитељство
- б) специјализовано хранитељство
- в) ургентно хранитељство
- г) _____

У дијелу упитника који слиједи потребно је да заокружите степен слагања који одражава Ваше мишљење. Поред сваке тврдње наведени су бројеви који означавају:

- 1. ДА
- 2. Нисам сигуран/а
- 3. НЕ

26.	Са центром за социјални рад имам потписан уговор о хранитељству.	1	2	3
27.	У свом свакодневном раду као хранитељ имам подршку стручних радника центра за социјални рад.	1	2	3
28.	Стручни радници центра за социјални рад редовно (једном мјесечно) долазе у посјету мојој породици.	1	2	3
29.	Стручни радници центра за социјални рад помажу у рјешавању проблема са којима се суочава моја породица.	1	2	3
30.	Стручни радници центра за социјални рад помажу у рјешавању проблема са којима се суочава одрасла/старија особа на хранитељству.	1	2	3
31.	Центар за социјални рад редовно организује састанке хранитељских	1	2	3

	породица.			
32.	Исплате накнада за рад хранитеља од стране центра за социјални рад су редовне, једном мјесечно.	1	2	3
33.	Исплате накнаде за издржавање корисника од стране центра за социјални рад су редовне, једном мјесечно.	1	2	3
34.	Центар за социјални рад пружа новчану подршку хранитељским породицама у случају потребе за додатним новчаним средствима.	1	2	3

35. Да ли сте и даље мотивисани да збрињавате одрасле/старије особе у својој породици, након што се заврши потреба за хранитељством за особе које су тренутно смјештене у вашој породици? (заокружите)

ДА

НЕ

36. Уколико је Ваш одговор НЕ, наведите разлоге због којих ћете престати бити хранитељ.

Прилог 4. Упитник APP17-ДЗ-1 – корисници дјеца

Упитник APP17-ДЗ-1

Упутство:

Здраво!

Како си? Како се осјећаш? Како ти је у хранитељској породици? То је оно што бисмо жељели да да чујемо и сазнамо од тебе.

Молимо те да свако питање прочиташ пажљиво. Оно што ти се прво учини као твоје мишљење нека буде твој одговор. Обиљежи одговор који најбоље осликава твоје мишљење. Ово није тест и не постоје погрешни одговори! Важно је да одговориш на сва питања. Никома не требаш показивати своје одговоре, нити писати своје име и презиме. Такође, када попуниш упитник не требаш никоме да га показујеш.

Наш циљ је да откријемо како се осјећају дјеца на хранитељству како бисмо били у прилици да помогнемо да се у будућности сва дјеца на хранитељству осјећају добро или боље.

Хвала ти за сарадњу!

I. Општи подаци

1.Род (заокружи)

1. Мушки

2. Женски

2.Године старости (упиши)

3. Заокружи школу у коју идеш 1) Основна школа 2) Средња школа 3) Факултет
4. Гдје си живио/ла прије него си дошао/ла у хранитељску породицу (заокружи)
- а) Град
б) Приградско насеље
в) Село
5. Да ли си промјенио/ла мјесто живљења након што си дошао/ла у хранитељску породицу (заокружи) ДА НЕ
6. Град/Општина у којој си живио/ла прије него си почео/ла живјети са хранитељима (упиши)
-

II. Карактеристике хранитељства

7. Колико дуго живиш у хранитељској породици? (заокружи или допиши)
- 7) Мање од једне године 2) између једне и двије године 3) три године
5) Између три и четири године 5) пет година 6) _____
8. Да ли је породица у којој сада живиш твоја сродничка породица (фамилија)?
- ДА НЕ
9. Колико чланова има хранитељска породица у којој живиш? _____
10. Да ли у хранитељској породици у којој живиш имаш своју собу? (заокружи)
- ДА НЕ
11. Имаш ли у хранитељској породици свакодневна задужења везана за послове у кући?
- ДА Понекад НЕ
12. Да ли мислиш да се послови (обавезе) у кући дијеле равноправно?
- а) да, сви равноправно радимо
б) не, ја радим више него дјеца хранитеља
в) не, дјеца хранитеља раде више него ја
г) не могу да се одредим за одговор
13. Да ли ти хранитељи помажу да урадиш школске и домаће задатке? ДА НЕ
14. Да ли смијеш да изразиш сопствено мишљење у хранитељској породици? (заокружи)
- ДА Понекад НЕ
15. Да ли те хранитељи питају за мишљење када доносе одлуке које се тичу само тебе?
- а) увијек
б) само у неким случајевима
в) никада
16. С ким највише волиш да подијелиш осјећање среће? (заокружи једну особу)
- а) са хранитељицом

- б) са хранитељем
 в) са братом или сестром
 г) са другом дјецом из хранитељске породице
 д) са другом или другарицом из школе
 ђ) са другом или другарицом који не иде са мном у школу
 е) са наставником/учитељем
 ж) са школским психологом, педагогом или социјалним радником
 и) са стручним радником центра за социјални рад
17. Како би оцјенио/ла односе у хранитељској породици у којој живиш?
 а) добро се слажу
 б) понекад се свађају
 в) често се свађају
 г) било је догађаја физичког ударања између хранитеља
18. Да ли неко од твојих хранитеља има некада проблем због пијења алкохолних пића?
 а) немају проблем због пијења алкохолних пића
 б) има хранитељ
 в) има хранитељица
 г) имају и хранитељ и хранитељица
19. Да ли те посјећује стручни радник из центра за социјални рад? (заокружи)
 ДА НЕ
20. Ако је твој одговор ДА, заокружи колико често те посјећује стручни радник.
 а) једном седмично б) једном мјесечно в) сваких 6 мјесеци
 г) једном годишње

III. Квалитет живота⁵

У дијелу упитника који слиједи молимо те да означиш знаком X одговор који ти највише одговара.

1. Здравље и физичке активности

		одлично	добро	Средње	лоше	јако лоше
1.	Уопште, како би оцјенио/ла своје здравље?					

		ни мало	мало	осредње	веома	изузетно
2.	Да ли си осјећао/ла да си добро и у доброј кондицији?					

⁵У дијелу упитника APP 17-ДЗ-1 „III Квалитет живота“ кориштен је упитник KIDSCREEN-27, верзија за дјецу и адолесцените од 8 до 18 година, уз претходно одобрење, који је креиран од стране The KIDSCREEN Group.

3.	Да ли си био/ла физички активан/а (трчање, пењање, вожња бицикла)					
4.	Да ли си имало/ла довољно снаге да трчиш?					

		никада	ријетк о	понекад	често	стално
5.	Да ли си осјећао/ла да имаш пуно енергије?					

2. Опште расположење и осјећања о себи

Сјети се прошле недјеље...

		ни мало	мало	осредње	веома	изузетн о
1.	Да ли си осјећао/ла да уживаш у животу?					

Сјети се прошле недјеље...

		никада	ријетк о	понека д	често	стално
2.	Да ли си био/ла добро расположен/а?					
3.	Да ли си се забављао/ла?					

Сјети се прошле недјеље...

		никада	ријетк о	понека д	често	стално
4.	Да ли си био/ла тужан/а?					
5.	Да ли си се осјећао/ла тако лоше да ниси желио/ла ништа да радиш?					
6.	Да ли си се осјећао/ла усамљено?					
7.	Да ли си био/ла задовољан/а собом?					

3. Породица и слободно вријеме

Сјети се прошле недјеље...

		никада	ријетк о	понека д	често	стално
1.	Да ли си имао/ла довољно времена за себе?					
2.	Да ли си могао/ла да радиш ствари које си желио/ла у слободно вријеме?					
3.	Да ли су твоји хранитељи имали довољно времена за тебе?					
4.	Да ли су твоји хранитељи били праведни према теби?					
5.	Да ли си могао/ла да причаш са хранитељима кад год си хтио/хтјела?					

6.	Да ли си имао/ла довољно новца за исте ствари као твоји пријатељи?					
7.	Да ли си имао/ла довољно новца за своје трошкове?					

4. Пријатељи

Сјети се прошле недјеље...

		никада	ријетк о	понека д	често	стално
1.	Да ли си проводио/ла вријеме са својим пријатељима?					
2.	Да ли ти је било забавно са твојим пријатељима?					
3.	Да ли сте се ти и твоји ријатељи међусобно помагали?					
4.	Да ли си могао/ла да се ослониш на своје пријатеље?					

5. Школа и учење

Сјети се прошле недјеље...

		ни мало	мало	осредње	веома	доста
1.	Да ли си био/ла срећан/а у школи?					
2.	Да ли ти је ишло добро у школи?					

Сјети се прошле недјеље...

		никада	ријетко	понекад	често	Сталн о
3.	Да ли си могао/ла добро да обратиш пажњу на часовима?					
4.	Да ли си се добро слагао/ла са својим наставницима?					

Прилог 5. Упитник APP17-ДЗ-2 – корисници одрасли и старији

Упитник APP17-ДЗ-2

Упутство:

Пред Вама је Упитник којим се испитују ставови корисника права на збрињавање у хранитељску породицу који се односе на хранитељство, квалитет живота у хранитељству (како Ви лично оцјењујете свој квалитет живота, здравље и друга подручја Вашег живота) и могућности унапређења хранитељства. Молимо Вас да на питања одговарате искрено, те да изнесете своје мишљење са циљем добијања актуелне слике о хранитељству у Републици Српској и могућностима његовог развоја. Упитник је анониман, а добијени резултати ће се користити у научне сврхе, за израду докторске дисертације под називом: „Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској“. Молимо Вас да одговорите на сва питања.
Захваљујемо за сарадњу!

I. Општи подаци

1. Род (заокружите) 1. Мушки 2. Женски
2. Године старости (заокружите) 1) од 45 до 55 2) од 56 до 65 3) више од 65
3. Степен стручне спреме (заокружите) 1) НК 2) CCC 3) BCC 4) BC 5) MP 6) ДР
4. Занимање (упишите)

5. Да ли сте пензионер? (заокружите) ДА НЕ
6. Мјесто живљења прије збрињавања у хранитељску породицу (заокружите)
а) Град
б) Приградско насеље
в) Село
7. Да ли сте промијенили мјесто живљења након збрињавања у хранитељску породицу (заокружите) ДА НЕ
8. Град/Општина пребивалишта (уписати) _____

II. Карактеристике хранитељства

9. Колико дуго сте збринуте у хранитељској породици? (заокружите или допишите) 1) Мање од једне године 2) између једне и двије године 3) три године 4) Између три и четири године 5) пет година 6) _____
10. Да ли је породица у коју сте збринуте Ваша сродничка породица? ДА НЕ
11. Колико чланова има хранитељска породица у којој сте збринуте? _____
12. Да ли сте прије збрињавања у хранитељску породицу били збринуте у установи социјалне заштите (заокружите) ДА НЕ
13. Да ли сте прије ове породице били збринуте у другу хранитељску породицу? (заокружите) ДА НЕ
14. Да ли добијате мјесечну накнаду за личне трошкове, такозвани џепарац? (заокружите) ДА НЕ

15. Да ли вас посјећује социјални радник из центра за социјални рад који је извршио Ваше збрињавање? (заокружите) ДА НЕ

16. Уколико је Ваш одговор ДА, заокружите колико често Вас посјећује социјални радник.

а) једном седмично б) једном мјесечно в) сваких 6 мјесеци
г) једном годишње

III. Квалитет живота⁶

У дијелу упитника који слиједи молимо Вас да заокружите одговор који најбоље одговара вашем тренутном стању.

		Јако лоше	лоше	средње	добро	одлично
17.	Како бисте оцјенили Ваш квалитет живота?	1	2	3	4	5
		Јако незадовољан/а	Незадовољан/а	Нисам сигуран/а	Задовољан/а	Јако задовољан/а
18.	Да ли сте задовољни својим здрављем?	1	2	3	4	5

		уопште не	мало	средње	прилично	веома
19.	Колико често сте због болова били спријечени да урадите основне послове?	1	2	3	4	5
20.	У којој мјери Вам је потребна медицинска помоћ за свакодневни живот?	1	2	3	4	5
21.	Колико знате уживати у свом животу?	1	2	3	4	5
22.	Да ли сматрате да Ваш живот има смисла?	1	2	3	4	5
23.	У којој мјери се можете концентрисати?	1	2	3	4	5
24.	Колико се сигурно осјећате у свом свакодневном животу?	1	2	3	4	5
25.	Да ли околину у којој живите сматрате здравом?	1	2	3	4	5

		уопште не	скоро не	полови чно	претежно	потпуно
--	--	-----------	----------	------------	----------	---------

⁶У дијелу упитника APP 17-ДЗ-2 „III Квалитет живота“ кориштен је упитник WHOQOL-BREF, уз претходно одобрење, који је креирала Свјетска здравствена организација.

26.	Имате ли довољно енергије за Ваш свакодневни живот?	1	2	3	4	5
27.	Да ли можете прихватити свој изглед?	1	2	3	4	5
28.	Да ли имате довољно новца за задовољавање својих потреба?	1	2	3	4	5
29.	Да ли имате приступ информацијама које су Вам потребне за свакодневни живот?	1	2	3	4	5
30.	Да ли имате довољно могућности за Ваше активности у слободном времену?	1	2	3	4	5
31.	У којој мјери и да ли сте покретни/мобилни?	1	2	3	4	5

		Јако незадово љан/а	Незадов ољан/а	Нисам сигуран /а	Задово љан/а	Јако задовољ ан/а
32.	Да ли сте задовољни како спавате?	1	2	3	4	5
33.	Да ли сте задовољни својом способношћу за обављање свакодневних послова?	1	2	3	4	5
34.	Да ли сте задовољни својим личним односима?	1	2	3	4	5
35.	Да ли сте задовољни са собом?	1	2	3	4	5
36.	Да ли сте задовољни са својим личним квалитетима?	1	2	3	4	5
37.	Да ли сте задовољни својим интимним животом?	1	2	3	4	5
38.	Да ли сте задовољни подршком од стране својих пријатеља?	1	2	3	4	5
39.	Да ли сте задовољни стамбеним условима у којима живите?	1	2	3	4	5
40.	Да ли сте задовољни са могућностима медицинских услуга и установа које користите?	1	2	3	4	5
41.	Да ли сте задовољни транспортним средствима која Вам стоје на располагању?	1	2	3	4	5

		никада	не често	поврем ено	често	увијек
42.	Колико често имате негативна осјећања као што су на примјер жалост, туга или страх?	1	2	3	4	5

43. Да ли Вам је неко помогао приликом испуњавања овог упитника?

ДА НЕ

44. Уколико сте жељели нешто да кажете, а ми Вас нисмо питали, можете то учинити овдје.

Прилог 6. Упитник APP17-ДЗ-1.1 – корисници смјештаја у УСЗ – дјеца

Упитник APP17-ДЗ-1.1

Упутство:

Здраво!

Како си? Како се осјећаш? То је оно што бисмо жељели да да чујемо и сазнамо од тебе.

Молимо те да свако питање прочиташ пажљиво. Оно што ти се прво учини као твоје мишљење нека буде твој одговор. Обиљежи одговор који најбоље осликава твоје мишљење. Ово није тест и не постоје погрешни одговори! Важно је да одговориш на сва питања. Никоме не требаш показивати своје одговоре, нити писати своје име и презиме. Такође, када попуниш упитник не требаш никоме да га показујеш.

Наш циљ је да покушамо утврдити квалитет живота дјеце која живе у Дјечијем дому и дјеце на хранитељству, како бисмо били у прилици да помогнемо да у будућности сва дјеца која су смјештена у Дом или која су у хранитељству живе боље и осјећају се добро.

Хвала ти за сарадњу!

I. Општи подаци

1. Род (заокружи)

1. Мушки

2. Женски

2. Године старости (упиши)

3. Заокружи школу у коју идеш 1) Основна школа 2) Средња школа 3) Факултет

4. Гдје си живио/ла прије него си дошао/ла у Дјечији дом (заокружи)

а) Град

б) Приградско насеље

в) Село

5. Да ли си промјенио/ла мјесто живљења након што си дошао/ла у Дјечији дом (заокружи) ДА НЕ

6. Град/Општина у којој си живио/ла прије него си почео/ла живјети у Дјечијем дому. (упиши)

II.

7. Колико дуго живиш у Дјечијем дому? (заокружи или допиши)
1) Мање од једне године 2) између једне и двије године 3) три године
5) Између три и четири године 5) пет година 6) _____
8. Да ли одлазиш у своју породицу на викенд или током школског распуста?
(заокружи) ДА НЕ
9. Да ли смијеш да изразиш сопствено мишљење? (заокружи)
ДА Понекад НЕ
10. Да ли те у Дјечијем дому питају за мишљење када се доносе одлуке које се тичу само тебе?
а) увијек
б) само у неким случајевима
в) никада
11. Колико често те посјећује стручни радник из центра за социјални рад?
(заокружи) а) једном седмично
б) једном мјесечно
в) сваких 6 мјесеци
г) једном годишње
д) не посјећује ме социјални радник центра за социјални рад
12. С ким највише волиш да подијелиш осјећање среће? (заокружи једну особу)
а) са васпитачем
б) са родитељима
в) са братом или сестром
г) са другом дјецом из Дјечијег дома
д) са другом или другарицом из школе
ђ) са другом или другарицом који не иде са мном у школу
е) са наставником/учитељем
ж) са школским психологом, педагогом или социјалним радником
и) са стручним радником центра за социјални рад

II. Квалитет живота⁷

У дијелу упитника који слиједи молимо те да заокружиш број испод одговора који одражава твоје мишљење.

6. Здравље и физичке активности

		одлично	добро	средње	лоше	јако лоше
13.	Уопште, како би оцјенио/ла своје здравље?	1	2	3	4	5

⁷У дијелу упитника APP 17-ДЗ-1 „III Квалитет живота“ кориштен је упитник KIDSCREEN-27, верзија за дјецу и адолесценце од 8 до 18 година, уз претходно одобрење, који је креиран од стране The KIDSCREEN Group.

Сјети се прошле недјеље...

		ни мало	мало	осредње	веома	изузетно
14.	Да ли си осјећао/ла да си добро и у доброј кондицији?	1	2	3	4	5
15.	Да ли си био/ла физички активан/а (трчање, пењање, вожња бицикла)	1	2	3	4	5
16.	Да ли си могао/ла добро да трчиш?	1	2	3	4	5

Сјети се прошле недјеље...

		никада	ријетко	понекад	често	стално
17.	Да ли си осјећао/ла да имаш пуно енергије?	1	2	3	4	5

7. Опште расположење и осјећања о себи

Сјети се прошле недјеље...

		ни мало	мало	осредње	веома	изузетно
18.	Да ли си осјећао/ла да уживаш у животу?	1	2	3	4	5

Сјети се прошле недјеље...

		никада	ријетко	понекад	често	стално
19.	Да ли си био/ла добро расположен/а?	1	2	3	4	5
20.	Да ли си се забављао/ла?	1	2	3	4	5

Сјети се прошле недјеље...

		никада	ријетко	понекад	често	стално
21.	Да ли си био/ла тужан/а?	1	2	3	4	5
22.	Да ли си се осјећао/ла тако лоше да ниси желио/ла ништа да радиш?	1	2	3	4	5
23.	Да ли си се осјећао/ла усамљено?	1	2	3	4	5
24.	Да ли си био/ла задовољан/а собом?	1	2	3	4	5

8. Породица и слободно вријеме

Сјети се прошле недјеље...

		никада	ријетко	понекад	често	стално
25.	Да ли си имао/ла довољно времена за себе?	1	2	3	4	5
26.	Да ли си могао/ла да радиш ствари које си желио/ла у слободно вријеме?	1	2	3	4	5

27.	Да ли су твоји хранитељи имали довољно времена за тебе?	1	2	3	4	5
28.	Да ли су твоји хранитељи били праведни према теби?	1	2	3	4	5
29.	Да ли си могао/ла да причаш са хранитељима кад год си хтио/хтјела?	1	2	3	4	5
30.	Да ли си имао/ла довољно новца за исте ствари као твоји пријатељи?	1	2	3	4	5
31.	Да ли си имао/ла довољно новца за своје трошкове?	1	2	3	4	5

9. Пријатељи

Сјети се прошле недјеље...

		никада	ријетко	понекад	често	стално
32.	Да ли си проводио/ла вријеме са својим пријатељима?	1	2	3	4	5
33.	Да ли ти је било забавно са твојим пријатељима?	1	2	3	4	5
34.	Да ли сте се ти и твоји ријатељи међусобно помагали?	1	2	3	4	5
35.	Да ли си могао/ла да се ослониш на своје пријатеље?	1	2	3	4	5

10. Школа и учење

Сјети се прошле недјеље...

		ни мало	мало	осредње	веома	доста
36.	Да ли си био/ла срећан/а у школи?	1	2	3	4	5
37.	Да ли ти је ишло добро у школи?	1	2	3	4	5

Сјети се прошле недјеље...

		никада	ријетко	понекад	често	стално
38.	Да ли си могао/ла добро да обратиш пажњу на часовима?	1	2	3	4	5
39.	Да ли си се добро слагао/ла са својим наставницима?	1	2	3	4	5

Прилог 7. Упитник APP17-Д3-2.1 – корисници смјештаја у УСЗ – одрасли и старији

Упитник APP17-Д3-2.1

Упутство:

Пред Вама је Упитник којим се испитују ставови корисника права на смјештај у установу социјалне заштите, квалитет живота (како Ви лично оцјењујете свој квалитет живота, здравље и друга подручја Вашег живота) и могућности његовог унапређења. Молимо Вас да на питања одговарате искрено, те да изнесете своје мишљење са циљем добијања актуелне слике о квалитету живота у установама социјалне заштите у Републици Српској. Сличним упитником ће се испитивати и мишљења одраслих и старих који користе право на збрињавање у хранитељску породицу. Упитник је анониман, а добијени резултати ће се користити у научне сврхе, за израду докторске дисертације под називом: „Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској“. Молимо Вас да одговорите на сва питања. Захваљујемо за сарадњу!

I. Општи подаци

1. Род (заокружите) 1. Мушки 2. Женски
2. Године старости (заокружите) 1) од 45 до 55 2) од 56 до 65 3) више од 65
3. Степен стручне спреме (заокружите) 1) НК 2) CCC 3) BCC 4) BC 5) MP 6) ДР
4. Занимање (упишите) _____
5. Да ли сте пензионер? (заокружите) ДА НЕ
6. Мјесто живљења прије смјештаја у установу социјалне заштите (заокружите)
А) Град
Б) Приградско насеље
В) Село
7. Да ли сте промјенили мјесто живљења након смјештаја у установу социјалне заштите (заокружите) ДА НЕ
8. Град/Општина пребивалишта (уписати) _____

II.

9. Колико дуго сте смјештени у установи социјалне заштите? (заокружите или допишите)
1) Мање од једне године 2) између једне и двије године 3) три године 4) Између три и четири године 5) пет година 6) _____
10. Да ли сте прије смјештаја у установи социјалне заштите били збринуте у хранитељској породици? (заокружите) ДА НЕ
11. На који начин сте смјештени у установу социјалне заштите (заокружите)
а) посредством центра за социјални рад
б) потписивањем приватног уговора са установом
в) неки други начин
12. Да ли сте прије ове установе били смјештени у некој другој установи? (заокружите) ДА НЕ
13. Да ли добијате мјесечну накнаду за личне трошкове, такозвани депарац? (заокружите)
ДА НЕ

14. Да ли Вас посјећује социјални радник из центра за социјални рад који је извршио ваше збрињавање? (заокружите) ДА

НЕ

15. Уколико је ваш одговор ДА заокружите колико често вас посјећује социјални радник

а) једном седмично б) једном мјесечно в) сваких 6 мјесеци г) једном годишње

III. Квалитет живота ⁸

У дијелу упитника који слиједи молимо Вас да заокружите одговор који најбоље одговара вашем тренутном стању.

		Јако лоше	лоше	средњ е	добро	одличн о
17.	Како бисте оцијенили Ваш квалитет живота?	1	2	3	4	5
		Јако незадов ољан/а	Незадо вољан/ а	Нисам сигура н/а	Задово љан/а	Јако задово љан/а
18.	Да ли сте задовољни својим здрављем?	1	2	3	4	5

		уопште не	мало	средње	прилично	веома
19.	Колико често сте због болова били спријечени да урадите основне послове?	1	2	3	4	5
20.	У којој мјери Вам је потребна медицинска помоћ за свакодневни живот?	1	2	3	4	5
21.	Колико знате уживати у свом животу?	1	2	3	4	5
22.	Да ли сматрате да Ваш живот има смисла?	1	2	3	4	5
23.	У којој мјери се можете концентрисати?	1	2	3	4	5
24.	Колико се сигурно осјећате у свом свакодневном животу?	1	2	3	4	5
25.	Да ли околину у којој живите сматрате здравом?	1	2	3	4	5

		уопште не	скоро не	полов ично	претежн о	потпу но
--	--	--------------	-------------	---------------	--------------	-------------

⁸ У дијелу упитника APP 17-Д3-2 „III Квалитет живота“ кориштен је упитник WHOQOL-BREF, уз претходно одобрење, који је креирала Свјетска здравствена организација.

26.	Имате ли довољно енергије за Ваш свакодневни живот?	1	2	3	4	5
27.	Да ли можете прихватити свој изглед?	1	2	3	4	5
28.	Да ли имате довољно новца за задовољавање својих потреба?	1	2	3	4	5
29.	Да ли имате приступ информацијама које су Вам потребне за свакодневни живот?	1	2	3	4	5
30.	Да ли имате довољно могућности за Ваше активности у слободном времену?	1	2	3	4	5
31.	У којој мјери и да ли сте покретни/мобилни?	1	2	3	4	5

		Јако незадо вољан/ а	Незадо вољан/ а	Нисам сигура н/а	Задово љан/а	Јако задово љан/а
32.	Да ли сте задовољни како спавате?	1	2	3	4	5
33.	Да ли сте задовољни својом способношћу за обављање свакодневних послова?	1	2	3	4	5
34.	Да ли сте задовољни својим личним односима?	1	2	3	4	5
35.	Да ли сте задовољни са собом?	1	2	3	4	5
36.	Да ли сте задовољни са својим личним квалитетима?	1	2	3	4	5
37.	Да ли сте задовољни својим интимним животом?	1	2	3	4	5
38.	Да ли сте задовољни подршком од стране својих пријатеља?	1	2	3	4	5
39.	Да ли сте задовољни стамбеним условима у којима живите?	1	2	3	4	5
40.	Да ли сте задовољни медицинским услугама које користите у установи?	1	2	3	4	5
41.	Да ли сте задовољни транспортним средствима која Вам стоје на располагању?	1	2	3	4	5

		никада	не често	повре мено	често	увијек
--	--	--------	-------------	---------------	-------	--------

42.	Колико често имате негативна осјећања као што су на примјер жалост, туга или страх?	1	2	3	4	5
-----	---	---	---	---	---	---

43. Да ли Вам је неко помогао приликом испуњавања овог упитника? ДА
НЕ

44. Уколико сте жељели нешто да кажете, а ми Вас нисмо питали, можете то учинити овдје.

Прилог 8. Табеле

Табела 1. Број хранитељских породица (ХП) у локалним заједницама у РС разврстаних према групама корисника у 2019. години

Локална заједница	Број ХП за дјецу	Број ХП за одрасла и старија лица
Бањалука	65	13
Бијељина	12	5
Билећа	0	0
Брод	0	0
Братунац	0	0
Вишеград	0	0
Власеница	0	0
Гацко	0	0
Градишка	16	5
Дервента	2	0
Добој	4	0
Зворник	4	5
Источна Илића	0	0
Источно Ново Сарајево	0	0
Кнежево	0	0
Костајница	1	0
Котор Варош	0	0
Козарска Дубица	3	0
Лакташи	7	7

Лопаре	0	0
Љубиње	0	0
Милићи	0	0
Модрича	7	3
Мркоњић Град	3	0
Невесиње	1	1
Ново Горажде	0	0
Нови Град	6	2
Пале	1	0
Пелагићево	0	0
Петрово	1	0
Приједор	26	8
Прњавор	7	7
Рогатица	0	4
Рудо	4	2
Соколац	0	2
Србац	3	0
Сребреница	0	1
Теслић	8	21
Требиње	5	6
Угљевик	0	0
Фоча	0	0
Чајниче	0	0
Челинац	0	1
Шамац	0	0
Шипово	0	0
Станари	2	1
Вукосавље	0	0
Калиновик	0	1
Рибник	0	0
Доњи Жабари	0	0
Берковићи	0	0
Петровац	0	0
Источни Дрвар	0	0
Ист. Стари Град	0	0
Језеро	0	0
Крупа на Уни	0	0
Купрес	0	0
Осмаци	0	0
Оштра Лука	0	0
Трново	0	0

Хан Пијесак	0	0
Шековићи	0	0
Укупно	188	95

Табела бр.2. Трајање обуке за хранитеље за дјецу који су завршили обуку у складу са Правилником.

	Фреквенција	Проценат
Нису прошли обуку	27	32,5
1 мјесец	8	9,6
10 дана	6	7,2
12 мјесеци	1	1,2
14 дана	3	3,6
15 дана	6	7,2
2 године	1	1,2
2 мјесеца	1	1,2
20 дана	1	1,2
3 мјесеца	15	18,1
5 мјесеци	2	2,4
6 мјесеци	5	6,0
6 сеанси	1	1,2
7 дана	1	1,2
Више састанака	2	2,4
Сваке године	2	2,4
Три сесије	1	1,2
Укупно	83	100,0

Табела бр.3. Оспособљеност хранитељских породица за одрасла и старија лица за нормативно прописане облике хранитељства

Оспособљени сте за облик хранитељства		стандардно хранитељство		специјализовано хранитељство		ургентно хранитељство	
		ДА	НЕ	ДА	НЕ	ДА	НЕ
материјално необезбјеђено и за рад неспособно лице	ДА	29	0	13	16	1	28
	НЕ	5	0	2	3	0	5
лице са инвалидитетом	ДА	20	0	8	12	1	19
	НЕ	14	0	7	7	0	14
старије лице без породичног старања	ДА	18	0	11	7	1	17
	НЕ	16	0	4	12	0	16
лице са друштвено негативним понашањем	ДА	3	0	0	3	0	3
	НЕ	31	0	15	16	1	30
лице које је жртва злоупотребе психоактивних супстанци	ДА	1	0	1	0	0	1
	НЕ	33	0	14	19	1	32
лице које је жртва насиља у породици	ДА	1	0	1	0	1	0
	НЕ	33	0	14	19	0	33
жртве трговине људима	ДА	0	0	0	0	0	0
	НЕ	34	0	15	19	1	33
лице које је затечено у скитњи	ДА	0	0	0	0	0	0
	НЕ	34	0	15	19	1	33

Табела бр.4. Дистрибуција послова хранитељства у центрима за социјални рад у Републици Српској

	Фреквенција	Проценат
Посебни послови	109	61,9
Дјеца без родитељског старања	3	1,7
Одсјек за дјецу и породицу	1	,6
Остваривање права из социјалне заштите	12	6,8
Породична и дјечија заштита	1	,6
Породично-правна заштита дјеце	2	1,1
Послови за дјецу угрожену породичним приликама	3	1,7
Послови за смјештај и збрињава	1	1,2
Послови породично-правне заштите	9	5,1
Послови смјештаја и старатељства	3	1,7
Послови смјештја	1	,6
Послови социјалне заштите	15	8,5
Послови старатељства и заштите	3	1,7
Социјална и дјечија заштита	2	1,1
Старатељство	1	1,7
Тим за услуге за дјецу и младе	2	1,1
У оквиру породичних послова	1	,6
У оквиру послова за старе особе	2	1,1
У оквиру послова смјештаја у Установу	1	,6
У оквиру стручних тимова	1	,6
Укупно	176	100,0

Табела бр.5. Средње вриједности одговора дјеце на хранитељству у оцјени аспекта квалитета живота који се односи на здравље и физичке активности

	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation
Уопште, како би оцјенио/ла своје здравље?	59	1	2	1,31	,464
Да ли си осјећао/ла да си добро и у доброј кондицији?	59	1	5	2,83	,913
Да ли си био/ла физички активан/а (трчање, пењање, вожња бицикла)	59	1	5	2,68	1,370
Да ли си могао/ла добро да трчиш?	59	1	5	1,80	1,047
Да ли си осјећао/ла да имаш пуно енергије?	59	1	5	3,69	1,342

Табела бр.6. Средње вриједности одговора дјеце на хранитељству у оцјени аспекта квалитета живота који се односи на расположење и осјећања о себи

	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation
Да ли си осјећао/ла да уживаш у животу?	86	1	5	3,83	1,043
Да ли си био/ла добро расположен/а?	86	2	5	4,03	,900
Да ли си се забављао/ла?	86	1	5	4,02	,907
Да ли си био/ла тужан/а?	86	1	4	2,44	,862
Да ли си се осјећао/ла тако да ниси желио/ла ништа да радиш?	86	1	4	1,88	,913
Да ли си се осјећао/ла усамљено?	86	1	4	1,92	,936
Да ли си био/ла задовољан/а собом?	86	1	5	4,02	,982

Табела бр. 7. Средње вриједности одговора дјеце на хранитељству у оцјени аспекта квалитета живота који се односи на породицу и слободно вријеме

	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation
Да ли си имао/ла довољно времена за себе?	86	3	5	4,37	,669
Да ли си могао/ла да радиш ствари које си желио/ла у слободно вријеме?	86	2	5	4,23	,762
Да ли су твоји хранитељи имали довољно времена за тебе?	86	3	5	4,55	,645
Да ли су твоји хранитељи били праведни према теби?	86	3	5	4,59	,602
Да ли си могао/ла да причаш са хранитељима кад год си хтио/хтјела?	86	3	5	4,67	,603
Да ли си имао/ла довољно новца за исте ствари као твоји пријатељи?	86	2	5	4,30	,869
Да ли си имао/ла довољно новца за своје трошкове?	86	1	5	4,31	,885

Табела бр.8. Средње вриједности одговора дјеце на хранитељству у оцјени аспекта квалитета живота који се односи на пријатељске односе

	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation
Да ли си проводио/ла вријеме са својим пријатељима?	86	2	5	4,02	,632
Да ли ти је било забавно са твојим пријатељима?	86	3	5	4,42	,694
Да ли сте се ти и твоји ријатељи међусобно помагали?	86	3	5	4,12	,742
Да ли си могао/ла да се ослониш на своје пријатеље?	86	2	5	4,01	,804

Табела бр.9. Средње вриједности одговора дјеце на хранитељству у оцјени аспекта квалитета живота који се односи на школу и учење

	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation
Да ли си био/ла срећан/а у школи?	86	1	5	3,64	,893
Да ли ти је ишло добро у школи?	86	2	5	3,72	,849
Да ли си могао/ла добро да обратиш пажњу на часовима?	86	2	5	4,16	,824
Да ли си се добро слагао/ла са својим наставницима?	86	2	5	4,47	,698

Табела бр.10. Средње вриједности одговора дјеце смјештене у установе социјалне заштите у оцјени аспеката квалитета живота

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Здравље и физичке активности	59	1,00	4,25	2,7500	,60529

Опште расположење и осјећања о себи	59	1,00	5,00	3,5056	,74726
Породица и слободно вријеме	59	1,00	4,57	3,5157	,60027
Пријатељи	59	1,00	5,00	3,7542	,91502
Школа и учење	59	1,00	5,00	4,0805	,82713
Квалитет живота	59	1,00	4,74	3,5212	,54329
Valid N (listwise)	59				

Табела бр.11. Средње вриједности одговора на питања о квалитету живота – одрасла и старија лица збринута у хранитељство

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Како бисте оцјенили Ваш квалитет живота?	64	1	5	2,91	1,094
Да ли сте задовољни својим здрављем?	64	1	5	2,77	1,269
Колико често сте због болова били спријечени да урадите основне послове?	64	1	5	3,73	1,158
У којој мјери Вам је потребна медицинска помоћ за свакодневни живот?	64	1	5	3,33	1,235
Колико знате уживати у свом животу?	64	1	5	2,45	1,284
Да ли сматрате да Ваш живот има смисла?	64	1	5	2,81	1,332
У којој мјери се можете концентрисати?	64	1	5	2,69	1,320
Колико се сигурно осјећате у свом свакодневном животу?	64	1	5	3,47	1,023
Да ли околину у којој живите сматрате здравом?	64	2	5	3,91	,849
Имате ли довољно енергије за Ваш свакодневни живот?	64	1	5	2,67	1,273
Да ли можете прихватити свој изглед?	64	1	5	2,98	1,266
Да ли имате довољно новца за задовољавање својих потреба?	64	1	5	3,23	1,282
Да ли имате приступ информацијама које су Вам потребне за свакодневни живот?	64	1	5	3,23	1,282
Да ли имате довољно могућности за Ваше активности у слободном времену?	64	1	5	2,95	1,327
У којој мјери и да ли сте покретни/мобилни?	64	1	5	2,61	1,093
Да ли сте задовољни како спавате?	64	1	5	3,02	1,148
Да ли сте задовољни својом способношћу за обављање свакодневних послова?	64	1	5	2,88	1,202
Да ли сте задовољни својим личним односима?	64	1	5	3,20	1,101
Да ли сте задовољни са собом?	64	1	5	3,03	1,234
Да ли сте задовољни са својим личним квалитетима?	64	1	5	2,95	1,201
Да ли сте задовољни својим интимним животом?	64	1	5	2,61	1,255
Да ли сте задовољни подршком од стране својих пријатеља?	64	1	5	3,08	1,145

Да ли сте задовољни стамбеним условима у којима живите?	64	1	5	3,97	,872
Да ли сте задовољни социјалним и медицинским услугама које користите?	64	2	5	3,94	,687
Да ли сте задовољни транспортним средствима која Вам стоје на располагању?	64	2	5	3,73	,821
Колико често имате негативна осјећања као што су на примјер жалост, туга или страх?	64	1	5	3,31	,852

Табела бр. 12.

Број корисника основних права из Закона о социјалној заштити у 2020. години

ПРАВО	Укупан број корисника	Мушкарци	Жене
Новчана помоћ	4.076	1.727	2.349
Додатак за помоћ и његу другог лица - Укупно	28.270	12.419	15.851
Додатак за помоћ и његу другог лица –I група	9.660	3.638	6.022
Додатак за помоћ и његу другог лица -II група	18.610	8.781	9.829
Подршка у изједначавању могућности дјеце и омладине са сметњама у развоју	223	112	111
Смјештај у установу социјалне заштите	1.179	544	635
Збрињавање у хранитељску породицу	370	175	195
Помоћ и њега у кући	186	66	120
Дневно збрињавање	335	157	178
Једнократна новчана помоћ	9.735	4.787	4.948
Лична инвалиднина	6.278	3.665	2.613
Савјетовање	0	0	0
УКУПНО	50.652	23.652	27.000

Извор: Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске, 2021.

Прилог 9.

Сагласности за кориштење дијелова инструмената KIDSCREEN 27 и WHOQOL - BREF

Collaboration Form

between the KIDSCREEN Group and

Andrea Rakanović Radonjić, senior teaching assistant, PhD candidate
University of Banjaluka, Faculty of political Science, Department of Social Work

Person, University, Company, referred hereinafter as "User"

Coordinator and Contact Person of the KIDSCREEN Group is

Prof. Dr. phil. Ulrike Ravens-Sieberer, MPH

Contact Address:

Prof. Dr. phil. Ulrike Ravens-Sieberer, MPH

Head of Research - Professor for Child Public Health

University Medical Center Hamburg-Eppendorf

Department of Child and Adolescent Psychiatry, Psychotherapy and Psychosomatics

Building W 29 (Erikahaus)

Martinistraße 52

D-20246 Hamburg

Phone: + 49 - 40 - 74 10 - 5 29 92

Fax: + 49 - 40 - 74 10 - 4 02 34

Email: ravens-sieberer@uke.de

Website: www.kidscreen.org

COLLABORATION between the KIDSCREEN Group and

Name (Title): Andrea Rakanović Radonjić, PhD candidate, senior teaching assistant	
Institution: University of Banjaluka, Faculty of Political Science	Dept.: Social Work
Street: Univerzitetski grad, Bulevar Vojvode Petra Bojovića, 1a	
City: Banjaluka	State: Republic of Srpska Bosnia and Herzegovina
Zip (Postal) Code: 78 000	Country: Bosnia and Herzegovina
Phone No.: () 0038765577423 0038751304001	Fax: () 0038751304032
Email: andrea.rakanovic-radonjic@fpn.unibl.org	

SUMMARY of the STUDY

Title of the study: Characteristics and development of Foster Care in the Republic of Srpska	
Type of research:	The research is qualitative and quantitative and belongs to the scientific field of social work. It is engaged in Social work in the Foster Care of children and adults and elderly people in Republic of Srpska.
Objectives/Design:	Explore the characteristics of fostering and the possibilities for its improvement in the Republic of Srpska, through its various elements including aspects of the quality of life of foster care users
Study population (including the number of cases, age, illnesses/diseases): 120 children in Foster Care, 30-60 adults i Foster Care, 120 Foster families, and 90 90 professionals in the Centers for social work in Republic of Srpska	
Measurement points:	
Other instruments:	A questionnaires designed specifically for testing foster families members and professionals at Centers for Social Work, WHO questionnaire on the quality of adult life
Name of funder: -	
Beginning of study: January 2018	Expected end of study: December 2018

Questionnaire version(s) planned to be included:

☐ KIDSCREEN-52 child & adolescent version	☐ KIDSCREEN-52 parent version
☒ KIDSCREEN-27 child & adolescent version	☒ KIDSCREEN-27 parent version
☐ KIDSCREEN-10 index child & adolescent version	☐ KIDSCREEN-10 index parent version

Language version(s) planned to be included: Serbian

KIDSCREEN USER AGREEMENT

IMPORTANT REMARK: THE KIDSCREEN INSTRUMENTS MAY BE USED IN THE ABOVE MENTIONED INVESTIGATIONS WHEN THE FOLLOWING AGREEMENT IS COMPLETED AND SIGNED BY "USER".

The KIDSCREEN Group distributes the KIDSCREEN instruments and translations which are so far available, for example for Argentina, Austria, Belgium, Brazil, Chile, Croatia, Czech Republic, Denmark, Dholuo, Finland, France, Germany, Greek, Hungary, Iceland, Iran, Ireland, Italy, Korea, Mexico, The Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Romania, Serbia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, Uganda, United Kingdom, USA.

The User (include name) Andrea Rakanović Radonjić

wishes to use the KIDSCREEN instruments. Therefore, the User and the KIDSCREEN Group agree as follows:

1. KIDSCREEN obligations

The KIDSCREEN Group shall deliver the original KIDSCREEN instruments and/or the translations requested by the User subject to the following conditions:

The translations requested are available; the present agreement is duly completed and signed by the User.

2. The User's obligations

2.1 No modification

The User shall not modify, abridge, condense, adapt, recast or transform the KIDSCREEN instruments in any manner or form, including but not limited to any minor or significant change in wordings or organisation in KIDSCREEN, without the prior written agreement of KIDSCREEN Group

2.2 No translation

"User" shall not translate KIDSCREEN, without the prior written agreement of the KIDSCREEN Group.

2.3 No reproduction

The User shall not reproduce the KIDSCREEN instruments except for the limited purpose of generating sufficient copies for use in investigations stated hereunder and shall in no event distribute copies of the KIDSCREEN instruments to third parties by sale, rental, lease, lending, or any others means.

2.4 Publication

In case of publication of study results, the User shall cite in the reference section of the publication:

- (1) Ravens-Sieberer, U., Gosch, A., Rajmil, L., Erhart, M., Bruil, J., Duer, W., Auquier, P., Power, M., Abel, T., Czemy, L., Mazur, J., Czimbalmos, A., Tountas, Y., Hagquist, C., Kilroe, J. and the European KIDSCREEN Group. (2005). KIDSCREEN-52 quality-of-life measure for children and adolescents. Expert Review of Pharmacoeconomics & Outcomes Research, 5 (3), 353-364
- (2) The KIDSCREEN Group Europe. (2006). The KIDSCREEN Questionnaires – Quality of life questionnaires for children and adolescents. Handbook. Lengerich: Pabst Science Publishers

(New publications may be added and older ones deleted).

2.5 Payment

The fees requested by the KIDSCREEN Group for using the KIDSCREEN versions vary according to the study type and financing, as follows:

Distribution fees (KIDSCREEN Group)	Fee for questionnaire use	Costs for translation
Academic research (funded or non-funded)	No	No
Large non-commercial organisation research and evaluation (e. g. States, Nations, Hospitals, Healthcare Systems)	No	No
Commercial studies, not used for academic research (e. g. Pharmaceutical Industry)	Yes	Yes

The licence fee is 500 Euro for each language version and for each questionnaire version of the KIDSCREEN questionnaire in each study (invoice separately).

3. Copyright Infringement

The KIDSCREEN instruments were developed by the KIDSCREEN Group (Project coordination Prof. Dr. phil. Ulrike Ravens-Sieberger, MPH, University Medical Center Hamburg-Eppendorf, Department of Child and Adolescent Psychiatry, Psychotherapy and Psychosomatics, Building W 29 (Erikahaus), Martinistraße 52, D-20246 Hamburg (Germany)). The KIDSCREEN Group holds copyright over the KIDSCREEN instruments and all its present and future translations. Each new translation will be made available to third parties once it is available, through KIDSCREEN Group, under the conditions described in the present document.

If, at any time during the term of this agreement, the User learns of any infringement by a third party of any intellectual property rights in connection with the KIDSCREEN instruments, the User shall promptly notify the KIDSCREEN Group. The KIDSCREEN Group will decide to institute or not proceedings against the infringing party.

4. Confidentiality

All and any information related to the KIDSCREEN instruments including but not limited to the following: information concerning clinical investigations, creations, systems, materials, software, data and know-how, translations, improvements ideas, specifications, documents, records, notebooks, drawings, and any repositories or representation of such information, whether oral or in writing or software stored, are herein referred to as confidential information. In consideration of the disclosure of any such confidential information to the other, each party agrees to hold such confidential information in confidence and not divulge it, in whole or in part, to any third party except for the purpose specified in this agreement.

5. Use of name

It is agreed that the KIDSCREEN Group shall not disclose, whether by the public press or otherwise, the name of "User" or "institution" to any third party to this agreement except to the copyright holder(s) of the KIDSCREEN instruments.

6. Liability

6.1 In case of breach of contract

In the event of total or partial breach by KIDSCREEN Group of any of its obligations hereunder, the KIDSCREEN Group's liability shall be limited to the direct loss or damage (excluding loss of profit and operating losses) suffered by the User as a result of such breach and shall not include any other damages and particular consequential damages.

6.2 In the scope of the use of the "Questionnaire"

Under no circumstances may the KIDSCREEN Group be held liable for direct or consequential damage resulting from the use of the KIDSCREEN.

6.3 In the event of non-renewal of this Agreement

In the event of non-renewal of this Agreement by the KIDSCREEN Group for any cause or failure by the KIDSCREEN Group to conclude a new agreement with the User upon the expiry of this Agreement, the KIDSCREEN Group will have no liability for payment of any damages and/or indemnity to the User.

7. Term and termination

This agreement shall be effective at the date of its signature by the User and shall last at least until the term of the study above mentioned in SUMMARY OF THE STUDY. Either party may terminate this agreement immediately upon providing written notice to the other party in the event of: (a) the other party's unexcused failure to fulfil any of its material obligations under this agreement or (b) upon the insolvency or bankruptcy of, or the filing of a petition in bankruptcy or similar arrangement by the other party. Upon expiration or termination of this agreement the KIDSCREEN Group may retain in its possession confidential information as acquired from the KIDSCREEN instruments while under contract. The obligations which by their terms survive provisions of this agreement, shall survive termination.

8. Assignment

This agreement and any of the rights and obligations of the User are personal to the User and cannot be assigned or transferred by the User to any third party or by operation of law, except with the written consent of the KIDSCREEN Group notified to the User.

9. Separate Agreement

This agreement holds for the above mentioned study only. The use of the KIDSCREEN instruments in any additional study of the User will require a separate agreement without additional fees, unless significant updates have been added to the user manual (new edition, etc.).

10. Entire Agreement, Modification, Enforceability

The entire agreement hereto is contained herein and this agreement cancels and supersedes all prior agreements, oral or written, between the parties hereto with the respect to the subject matter hereto. This agreement or any of its terms may not be changed or amended except by written document and the failure by either party hereto to enforce any or all of the provision(s) of this agreement shall not be deemed a waiver or an amendment of the same and shall not prevent future enforcement thereof. If any one or more of the provisions or clauses of this agreement are adjudged by a court to be invalid or unenforceable, this shall in no way prejudice or affect the binding nature of this agreement as a whole, or the validity or enforceability of each and every other provision of this agreement.

11. Governing Law

This agreement shall be governed by and construed in accordance with the laws of the European Union.

12. The KIDSCREEN Manual

The KIDSCREEN Manual* can be directly ordered at the publishing company "Pabst-Science-Publishers" (here you can search for *KIDSCREEN*). The manual describes all relevant user information necessary for applying the KIDSCREEN questionnaires, e. g. psychometrics, norm data for group and individual comparisons, and instructions on how to score the instrument.

*http://pabst-science-publishers.com/index.php?30&backPID=30&swords=kidscreen&tt_products=100

IN WITNESS WHEREOF, the parties hereto have caused this agreement to be executed by their duly authorized representatives.

User/University/Company:

Name: Andrea Rakanović Radonjić, MSc

Title: Senior teaching assistant PhD candidate

Date: January, 12th 2018

Signature: *Andrea R Radonjic*

If not used for academic research, please complete the following:

BILLING ADDRESS:

Institution:	Dept.:
Street:	
City:	State:
Zip (Postal) Code:	Country:

VAT No.: _____

**User Agreement for "WHOQOL-100" and/or WHOQOL-BREF
and related materials**

This agreement is between the World Health Organization ("WHO") and Andrea Rakanovic Radonjic. WHO hereby grants the User a nonexclusive, royalty-free license to use the World Health Organization Quality of Life Questionnaire and/or related materials (hereafter referred to as "WHOQOL-100" or "WHOQOL-BREF") in User's study outlined below. The term of this User Agreement shall be for a period of 1 year, commencing on (date) January, 12th 2018.

The approved study for this User Agreement is:

Study Title	Characteristics and development of Foster Care in Republic of Srpska (doctoral dissertation)
Principal Investigator	Andrea Rakanovic Radonjic, PhD Candidate
Sample characteristics	Adults and elderly persons in Foster Care and Social Care Institutions
Sample size	100
Treatment Intervention	Examination of the quality of life of adults and elderly persons in Foster Care and Social welfare institutions for the purpose of assessing foster care in the Republic of Srpska
Total number of assessments	100
Assessment time points	
"WHOQOL-100" or WHOQOL-BREF version – <i>Please specify language version(s) you would like to receive.</i>	Serbian
Other measures	

This User Agreement is based upon the following conditions:

1. User shall not modify, abridge, condense, translate, adapt, recast or transform the WHOQOL-100 or BREF in any manner or form, including but not limited to any minor or significant change in wording or organization, or administration procedures, of the WHOQOL-100 or BREF. If User thinks that changes are necessary for its work, or if translation is necessary, User must obtain written approval from WHO in advance of making such changes.

2. User shall not reproduce WHOQOL-100 or BREF, except for the limited purpose of generating sufficient copies for its own uses and shall in no event distribute copies of the WHOQOL-100 or BREF to third parties by sale, rental, lease, lending, or any other means. In addition, User agrees that it will not use the WHOQOL-100 or BREF for any purpose other than conducting studies as specified above, unless agreed in writing by WHO. In any event, the WHOQOL-100 or BREF should not be used for research or clinical purposes without prior written authorization from WHO.

3. User agrees to provide WHO with an annual update regarding activities related to the WHOQOL-100 or BREF.

4. User agrees to provide WHO with a complete copy of User's raw data and data code books, including the WHOQOL-100 or BREF and any other instruments used in the study. This data set must be forwarded to WHO upon the conclusion of User's work. While User remains the owner of the data collected in User's studies, these data may be used in WHO analyses for further examining the psychometric properties of the WHOQOL-100 or BREF. WHO asserts the right to present and publish these results, with due credit to the User as the primary investigator, as part of the overall WHOQOL-100 or BREF development strategy.

5. WHO shall be responsible for preparing and publishing the overall WHOQOL-100 or BREF results under WHO copyright, including:

- a. the overall strategy, administrative set-up and design of the study including the instruments employed;
- b. common methods used by two or more Users;
- c. the data reported from two or more Users ;
- d. the comparisons made between the data reported from the Users;
- e. the overall findings and conclusions.

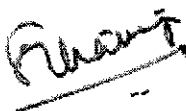
6. User shall be responsible for publications concerning information developed exclusively by User and methods employed only by User. Publications describing results obtained by User will be published in User's name and shall include an acknowledgement of WHO. User agrees to send to WHO a copy of each such paper prior to its submission for publication.

7. WHO may terminate this User Agreement at any time, in any event. Should WHO terminate this User Agreement, User shall immediately cease all use of the WHOQOL100 or BREF and destroy or return all copies of the WHOQOL-100 or BREF. In the event of such termination, all other collateral materials shall be destroyed and no copy thereof shall be retained by User. Notwithstanding the return or destruction of the WHOQOL-100 or BREF and its collateral materials, User will continue to be bound by the terms of this User Agreement.

8. It is understood that this User Agreement does not create any employer/employee relationship. User and its affiliates are not entitled to describe themselves as staff members of WHO. User shall be solely responsible for the manner in which work on the project is carried out and accordingly shall assume full liability for any damage arising therefrom. No liability shall attach to WHO, its advisers, agents or employees.

Please confirm your agreement with the foregoing by signing and returning one copy of this letter to WHO, whereupon this letter agreement shall become a binding agreement between User and WHO.

WHO:

Dr. Somnath Chatterji
Health Statistics and Health Information Systems (HSI)
World Health Organization
Avenue Appia
Geneva 27
CH 1211 Switzerland

Date: January 12th, 2018

USER: *Andrea R Radonjic*

By: Andrea Rakanović Radonjić
Title: PhD, Candidate, Senior teaching assistant
Institution: University of Banjaluka, Faculty of Political Science, Department of Social Work
Address: Univerzitetski grad
Bulevar Vojvode Petra Bojovića 1a, Banjaluka 78 000
Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina
Date: January, 12th 2018

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА	
ПРИМЉЕНО:	12. 08. 2022
	774/22

ИЗВЈЕШТАЈ
о оцјени урађене докторске дисертације

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Наставно-научно вијеће Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци на 144. електронској седници одржаној 10.06.2022. године усвојило је Одлуку бр. 08/3.583-2/22 о именовању комисије за оцјену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње мр Андрее Ракановић Радоњић под називом „**Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској**“ (у даљем тексту докторска дисертација).

Именована је комисија у саставу:

1. др Драгана Шћеповић, ванредни професор, ужа научна област Подручја социјалног рада, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, председник комисије;
2. др Александар Југовић, редовни професор, ужа научна област Социјална патологија (Подручја социјалног рада), Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, члан – ментор;
3. др Андреа Пухалић, ванредни професор, ужа научна област Теорија и методологија социјалног рада, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, члан;
4. др Драшко Гајић, доцент, ужа научна област Социјална политика, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, члан.

1) Навести датум и орган који је именовао комисију;

2) Навести састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, научно-наставног звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање и назива универзитета/факултета/института на којем је члан комисије запослен.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Андреа (Пејо) Ракановић Радоњић, рођена је 18.11.1980. године у Добоју, Босна и Херцеговина. Дипломирала је на Одсеку за социјални рад Филозофског факултета Универзитета у Бањалуци 2005. године.

На Факултету политичких наука Универзитета у Сарајеву на студијском програму социјални рад - Менаџмент у социјалном раду завршила је магистарски студиј и одбранила магистарски рад под називом „Улога менаџмента у остваривању радних задатака социјалних радника у установама здравствене заштите“ у октобру 2009. године и стекла звање магистар науке социјалног рада. Потом, 2016. године,

након десетогодишњег рада у пракси социјалног рада у областима здравства и социјалне заштите, бирања је за сарадника у настави на позицији вишег асистента у ужој научној области Подручја социјалног рада на студијском програму Социјални рад Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци. Од 2016. до 2021. године обављала је послове секретара студијског програма социјалног рада.

Учествовала је на бројним међународним и националним научним и стручним конференцијама као аутор/коаутор научних и стручних радова. Објавила је 12 научних радова самостално или у коауторству. Као коаутор учествовала је у изради два приручника из области заштите деце и породице и насиља у породици.

Члан је Европског удружења истраживања у социјалном раду (European Social Work Research Association - ESWRA) и Удружења социјалних радника Републике Српске у коме, актуелно, обавља функцију председника Управног одбора.

На Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци 2017. године пријавила је докторску дисертацију под називом *Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској* у научној области социјалног рада (ужа научна област – Подручја социјалног рада). Одлуком Сената Универзитета у Бањалуци бр. 02/04-3.1144-60/17 од 27.04.2017. године дата је сагласност на Извештај о оцени подобности теме и кандидата за израду докторске дисертације. Истом Одлуком за ментора је именован проф. др Александар Југовић, редовни професор, ужа научна област Социјална патологија (Подручја социјалног рада), Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду.

Одлуком Сената Универзитета у Бањалуци бр. 02.04-3.1034-50/22 од 26.05.2022. године продужен јој је рок за израду и одбрану докторске дисертације, због оправданих и отежаних околности у прикупљању података које су биле последица пандемије COVID-19, до 30.09.2022. године.

- 1) Име, име једног родитеља, презиме;
- 2) Датум рођења, општина, држава;
- 3) Назив универзитета и факултета и назив студијског програма академских студија II циклуса, односно последиједипломских магистарских студија и стечено стручно/научно звање;
- 4) Факултет, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране магистарског рада;
- 5) Научна област из које је стечено научно звање магистра наука/академско звање мастера;
- 6) Година уписа на докторске студије и назив студијског програма.

III УВОДНИ ДИО ОЦЕНЕ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Одлуком Сената Универзитета у Бањој Луци бр. 02/04-3.1144-60/17 од 27.04.2017. године прихваћена је пријава докторске дисертације и дата је сагласност на Извештај о оцени подобности теме и кандидата за израду докторске дисертације.

Израђена докторска дисертација мр Андрее Ракановић Радоњић под називом **Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској** у потпуности је у сагласности са Правилником о садржају, изгледу и дигиталном репозиторијуму докторских дисертација Универзитета у Бањој Луци. Поред садржаја, сажетка на српском и енглеском језику, пописа литературе и прилога, докторска дисертација садржи уводна разматрања и два дела: теоријске основе и емпиријски приступ проблему. Дисертација има укупно 359 страна текста.

Први део докторске дисертације зове се **Теоријске основе** и састављен је од 7 поглавља:

1. Појам, врсте и облици хранитељства хранитељства (стр. 6)
2. Развој хранитељства и Европи и региону (стр. 17)
3. Теоријски приступи хранитељству (стр. 43)
4. Нормативно-правни оквир хранитељства (стр. 59)
5. Системска решења у заштити деце, одраслих и старијих у Републици

Српској (стр. 77)

6. Збрињавање корисника у хранитељске породице у Републици Српској (стр. 100)

7. Концепт квалитета живота и хранитељство (стр.137)

Други део докторске дисертације под називом **Емпиријски приступ проблему** састоји се од 8 поглавља:

1. Етичка питања (стр.147)

2. Предмет истраживања (стр. 150)

3. Циљеви и задаци истраживања (стр. 151)

4. Хипотетички оквир (стр.156)

5. Методе истраживања (стр. 157)

6. Резултати истраживања (стр.165)

7. Дискусија и провера утемељености постављених хипотеза (стр. 245)

8. Закључна разматрања и препоруке (стр. 275)

Први део докторске дисертације састоји се из седам поглавља. **Прво поглавље** које је названо **Појам и облици хранитељства** посвећено је дефинисању основних појмова и теоријској елаборацији облика хранитељства. Кандидаткиња дефинише основне појмове од значаја за разумевање теме, од којих је издвојено 12 појмова: хранитељство, хранитељска породица, дете, дете без родитељског старања, дете са сметњама у развоју, дете чији је развој ометен породичним приликама, породица, одрасла особа, старија особа, социјална заштитита и појмови карактеристике и развој хранитељства. Посебну пажњу кандидаткиња придаје појму хранитељство, који је детаљно анализиран. Начињена је класификација облика хранитељства који се примењују у земљама где је овај облик заштите развијен, као и облика хранитељства који су нормирани у Републици Српској.

Друго поглавље: Развој хранитељства у Европи и региону доноси преглед историјског развоја хранитељства у Европи и земљама региона. Кандидаткиња у овом поглављу истиче сличности и разлике које се могу уочити у системима хранитељства на старом континенту. Посебна пажња посвећена је облицима хранитељства који се примењују у европским земљама и њиховим специфичностима. У прегледу развоја хранитељства у региону, због заједничког наслеђа, али и различитог нивоа развијености хранитељства, додатна пажња је посвећена хранитељству у Србији и Хрватској, након чега је дата анализа стања у хранитељства у Републици Српској и БиХ. У овом поглављу приказани су и резултати ранијих истраживања у овој области која су релевантна за предмет истраживања ове докторске дисертације. Кандидаткиња је издвојила осам ранијих истраживања чији су налази релевантни за проблем који се обрађује у овој докторској дисертацији.

У **трећем поглављу** под називом **Теоријски приступи хранитељству** кандидаткиња издваја и образлаже три широка теоријска приступа у социјалном раду која су релевантна за објашњење елемената који чине хранитељство и то: хуманистички, системски и психодинамски приступ. Теоријска елаборација хранитељства кроз хуманистички приступ ослања се на хуманистичке идеје које леже у основи социјалног рада и хуманистички групни рад. Кроз системски приступ кандидаткиња издваја теорију социјалних мрежа, животни модел и системску теорију у социјалном раду. У психодинамском приступу кандидаткиња се ослонила на Ериксонову теорију психосоцијалног развоја, теорију осећајног везивања и теорију развојних криза одраслог доба.

Нормативно-правни оквир хранитељства је четврто поглавље првог дела докторске дисертације у коме је извршена анализа релевантних међународних докумената које је Босна и Херцеговина ратификовала и са којима је усклађено

национално законодавство са циљем осигуравања сигурног и стабилног окружења за нормалан раст и развој детета, стабилно породично окружење и живот достојан човека за све кориснике социјалне заштите. У овом делу рада кандидаткиња је у односу за област хранитељства издвојила и објаснила: Универзалну декларацију Уједињених нација о људским правима; Конвенцију Уједињених нација о правима детета; Смернице Уједињених нација за алтернативно збрињавање деце; Препоруке Комитета за права детета; Заједничке европске смернице за прелаз са институционалне заштите на услуге подршке за живот у заједници; Резолуцију Генералне скупштине Уједињених нација о људским правима 46/91; Мадридску декларацију и Мадридски интернационални план активности – МПРАА и Регионалну стратегију за имплементацију Мадридског акционог плана активности о старењу 2002. У делу четвртог поглавља који се односи на анализу националног правног оквира са аспекта хранитељства анализирани су: Устав Републике Српске; Породични закон, Закон о социјалној заштити; Правилник о хранитељству; Правилник о учешћу у трошковима издржавања, смештаја у установи и збрињавања у хранитељску породицу; Стратегија унапређења социјалне заштите деце без родитељског старања 2015.-2020. и Стратегија за унапређење положаја старијих лица у Републици Српској за период 2019. до 2028. године.

Пето поглавље посвећено је свеобухватној анализи системских рјешења у заштити дјеце, одраслих и старијих у Републици Српској. Системска подршка различитим категоријама становништва у Републици Српској обезбеђује се кроз различита права, мере и услуге, које се обезбеђују у односу на потребе становништва. У овом поглављу кандидаткиња је извршила анализу системских мера, услуга и права, одвојено за децу и одрасла и старија лица. Анализирани су облици заштите деце у Републици Српској са акцентом за заштиту деце у породици (старатељство, усвојење и хранитељство) и институционалну заштиту деце. Одвојено је извршена анализа доступних мера, права и услуга које се пружају одраслим и старијим лицима у Републици Српској са циљем останка ове категорије корисника у породичном окружењу и у заједници, те анализа институционалног облика заштите одраслих и старијих. У овом поглављу кандидаткиња посебан простор посвећује хранитељству као значајном фактору концепта деинституционализације при чему, ослањајући се на ранија научна и стручна сазнања, елаборира предности хранитељства и његов значај у глобалном покрету за деинституционализацију.

У **шестом поглављу** првог дела докторске дисертације које је названо **Збрињавање корисника у хранитељске породице у Републици Српској** акценат је стављен на центре за социјални рад који су надлежни за провођење хранитељства у Републици Српској. Кандидаткиња је анализирала делатност и функције центра за социјални рад, те дужну пажњу посветила тимском раду у центрима за социјални рад као важном фактору за развој хранитељства. У овом поглављу детаљно су описана два кључна поступка за хранитељство које проводи надлежни центар за социјални рад: поступак стицања статуса хранитељске породице и поступак збрињавања корисника у хранитељску породицу. У оба случаја израђен је графички приказ поступака у коме су јасно приказани сви кораци у поступку, што представља допринос разумевању ових сложених процеса. Последње, **седмо поглавље** првог дела дисертације посвећено је анализи **Концепта квалитета живота и хранитељству**. Концепт квалитета живота и његова субјективна оцена од стране корисника је значајан фактор за процењивање квалитета хранитељске заштите и испуњености сврхе хранитељства. У наведеном поглављу анализирани су теоријске основе концепта квалитета живота при чему је фокус стављен на одабране теорије које објашњавају концепт квалитета живота и релевантне су за област хранитељства, факторе који одређују квалитет живота

(објективни и субјективни фактори), као и на квалитет живота у хранитељству.

У другом делу докторске дисертације под називом **Емпиријски приступ проблему** који се састоји од девет поглавља дат је методолошки оквир истраживања, резултати истраживања, дискусија о добијеним резултатима и закључна разматрања са препорукама.

Прво поглавље под називом **Етичка питања** кандидаткиња је посветила важним етичким принципима које је неопходно поштовати у истраживањима о деци и уопште истраживањима у социјалном раду. У овом поглављу проблематизована су и етичка питања која су се јавила током припреме и спровођења истраживања (обезбеђивање анонимности, поштовање интегритета и динамике хранитељских породица, могућност изражавања властитог мишљења детета које живи у хранитељској породици, утицај истраживања на живот одраслих и старијих у хранитељству).

Предмет истраживања је друго поглавље у коме је хранитељство као облик социјалне и породично-правне заштите деце без родитељског старања и одраслих и старијих лица којима је потребно збрињавање најшире означено као предмет истраживања. Кандидаткиња је истражила следеће елементе: однос система према хранитељству, карактеристике хранитељских породица, карактеристике корисника права на збрињавање у хранитељску породицу, аспекте квалитета живота корисника права на збрињавање, развој хранитељства у Републици Српској у претходном периоду, могућности, потенцијале и домете хранитељства у постојећем контексту који обухвата: теоријски и нормативни оквир, људске ресурсе (стручне раднике у систему и хранитеље) и материјалне ресурсе, те програме едукације за различите облике хранитељства.

У **трећем поглављу** које носи назив **Циљеви и задаци истраживања** дефинисани су научни (научна дескрипција, класификација и типологизација хранитељства у Републици Српској и научно објашњење деце без родитељског старања, као и одраслих и старијих корисника хранитељства, али и улоге социјалног рада у хранитељству) и друштвени циљ истраживања (који је произашао из апликативне карактеристике социјалног рада, који треба да допринесе унапређењу сазнања и развоју хранитељства у Републици Српској). У трећем поглављу дефинисани су и задаци истраживања у односу на сваки специфично истраживан елемент хранитељства. Елементи хранитељства су се испитивали кроз три групе испитаника: стручне раднике, хранитеље и кориснике права на збрињавање, након чега су дефинисане и специфичне варијабле истраживања.

Хипотетички оквир изнесен је као посебно **четврто поглавље** у другом делу докторске дисертације. Кандидаткиња је формулисала општу хипотезу истраживања и четрнаест посебних хипотеза које су наведене у делу IV овог Извештаја.

Поглавље пет у другом делу дисертације, под називом **Методе истраживања**, посвећено је опису општенаучних и посебних метода које су у складу са врстом и природом предмета истраживања примењиване у изради докторске дисертације о чему је дат детаљан опис у делу V овог Извештаја. У овом делу докторске дисертације описани су и инструменти који су коришћени у сврху прикупљања података, објашњен је ток истраживања који је имао одређене специфичности због пандемије COVID-19, као и карактер популације и узорка који је подељен у више подузорака због специфичности елемената хранитељства који су истраживани. У теоријском делу истраживања, анализирана је доступна релевантна литература за област хранитељства, нормативни прописи који уређују ову област на међународном и националном нивоу, аналитичко-статистички извори, као и стратешко развојни документи који су донесени од стране релевантних

институција Републике Српске. У емпиријском делу истраживане су две популације: хранитељске породице и стручни радници центара за социјални рад у Републици Српској. У четири групе испитаника које су испитиване из популације хранитељских породица у Републици Српској, у истраживању је учествовало укупно 305 испитаника. Из популације хранитељских породица (узорак су чинила 83 хранитеља за малолетне кориснике и 63 хранитеља за пунолетне кориснике). Из групе хранитеља узорак је обухватио 149 хранитеља који су са центрима за социјални рад потписали уговор. Из група корисника узорак је чинило 86 деце (малолетни корисници) и 65 одраслих и старијих лица (пунолетни корисници), укупно 151 корисник. Из популације стручних радника у центрима за социјални рад (427) обухваћен је узорак од 176 стручних радника различитих стручних профила са територије цијеле Републике Српске, што чини 41.45% од укупне популације стручних радника. У узорак истраживања укључени су и корисници смештаја у установе социјалне заштите у Републици Српској, и то 60 деце и 55 одраслих и старијих корисника смештаја у установе социјалне заштите.

Поглавље шест у другом делу докторске дисертације носи назив **Резултати истраживања** у коме су приказани анализирани резултати добијени након спроведеног истраживања. Прикупљени подаци из свих седам подузорака су категорисани и приказани у три групе: социодемографске карактеристике испитаника, карактеристике хранитељства и развој хранитељства. У оквиру социодемографских карактеристика испитаника груписани су и приказани резултати истраживања који се односе на социодемографске карактеристике стручних радника, хранитељских породица, корисника збринутих у хранитељству и корисника смештених у установе социјалне заштите. У делу овог поглавља који се односи на приказ резултата о карактеристикама хранитељства, добијени резултати су систематизовани и приказани у неколико група и то: облици хранитељства који се примењују у Републици Српској; трајање хранитељства; стручни капацитети центара за социјални рад и подршка хранитељским породицама; карактеристике хранитељских породица и њихове компетенције укључујући и мотивацију и задовољство корисника квалитетом живота у хранитељству. Трећа група приказаних резултата односи се на развој хранитељства. У овој групи анализирани су и приказани резултати истраживања који се односе на стручни рад центара за социјални рад и хранитељске породице и њихове капацитете. Поред наведеног, испитивани су и врста и начин подршке коју стручни радници центара за социјални рад пружају корисницима и хранитељским породицама. Прикупљени подаци су анализирани и систематизовани у три групе: Стручни капацитети центара за социјални рад, подршка хранитељским породицама и хранитељство током пандемије COVID-19.

Поглавље седам под називом **Дискусија и провера утемељености постављених хипотеза** посвећено је дискутовању о најважнијим резултатима истраживања и поступцима провере постављених хипотеза истраживања.

Закључна разматрања и препоруке је последње, осмо поглавље у другом делу докторске дисертације. У овом поглављу дефинисано је 25 закључака који су изведени на основу теоријске и емпиријске анализе области хранитељства у Републици Српској. Изведени закључци доприносе спознаји о укупној слици хранитељства у друштву Републике Српске. На основу презентованих резултата истраживања и изведених закључака кандидаткиња је креирала препоруке за развој хранитељства у Републици Српској које су приказане у овом поглављу. Реч је о препорукама за системски развој хранитељства кроз израду стратегије за развој хранитељства и предлоге стратешких циљева развоја који се требају усмерити на све истраживане елементе хранитељства.

Након датог прегледа садржаја докторске дисертације треба напоменути да је

докторска дисертација усклађена са Правилником о садржају, изгледу и дигиталном репозиторијуму докторских дисертација Универзитета у Бањалуци (A4 формат папира, писана фонтом Times New Roman, 12 pt, проред 1,5), садржи 56 табела (без прилога) и 26 графикана. Кандидаткиња је користила 186 јединица литературе из различитих извора (уџбеници, научни и стручни чланци, научне монографије, стручни приручници, законски прописи, званични извештаји и званичне интернет странице).

- 1) Наслов докторске дисертације;
- 2) Вријеме и орган који је прихватио тему докторске дисертације
- 3) Садржај докторске дисертације са страничењем;
- 4) Истаћи основне податке о докторској дисертацији: обим, број табела, слика, шема, графикана, број цитиране литературе и навести поглавља.

IV УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Истраживање које је проведено у сврху израде докторске дисертације *Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској* бирано је са циљем давања доприноса у мапирању стања у пракси хранитељства у Републици Српској и развојних потенцијала хранитељства као пожељног вида збрињавања деце без родитељског старања и одраслих и старијих којима је потребан смештај. На избор истраживања утицали су и професионални афинитети кандидаткиње која је непосредно радила у пракси хранитељства.

Истраживања попут овог дају допринос у укупном корпусу знања о хранитељству у контексту Републике Српске у којој је хранитељство на релативно ниском нивоу развоја, те ово истраживање може послужити као извор смерница за унапређење хранитељства, заснованих на научним чињеницама и доказима.

Предмет истраживања ове докторске дисертације је хранитељство као облик социјалне и породично-правне заштите деце без родитељског старања и одраслих и старијих лица којима је потребно збрињавање. У истраживању су анализирана обележја хранитељства, нормативни, институционални, историјски, теоријско-концептуални и методски аспекти деловања социјалног рада у области хранитељства у Републици Српској, као и могућности будућег развоја хранитељства. Предмет истраживања обухватио је следеће елементе хранитељства: системска анализа хранитељства, карактеристике хранитељских породица, карактеристике корисника права на збрињавање у хранитељску породицу, процена квалитета живота корисника права на збрињавање, развој хранитељства у Републици Српској, могућности и потенцијали хранитељства у постојећем контексту, људски и материјални ресурси, и програми едукације за различите облике хранитељства.

Кандидаткиња је у докторској дисертацији дефинисала општи циљ истраживања који се односи на идентификацију основних карактеристика хранитељства као облика збрињавања корисника у систему социјалне заштите, утврђивање плана и тока развоја хранитељства у Републици Српској и међусобну условљеност карактеристика и правца/праваца развоја хранитељства.

Даље су спецификовани начини и друштвени циљ истраживања. Научни циљ истраживања кандидаткиња дефинише кроз три циља која се односе на:

- научну дескрипцију, схваћену као дескрипцију која има за циљ „довођење“ у узрочно-последичне односе, анализу фактора, функција и обележја и све остало што је битно за целовито, свестрано и објективно сагледавање предмета истраживања. Применом релевантних научних метода учињен је покушај да се дође до научних сазнања о карактеристикама хранитељства и могућностима његовог развоја, што за социјални рад, као научну и

апликативну дисциплину, представља значајан допринос.

- класификација и типологизација хранитељства у Републици Српској. У раду је након описивања и одређења хранитељства у Републици Српској извршена типологизација која представља специјалан облик класификације. Имајући у виду да у Републици Српској законска одређења предвиђају хранитељство за малолетна и пунолетна лица, извршена је типологизација хранитељства у односу на ове критеријуме.
- научно објашњење феномена деце без родитељског старања, као и одраслих и старијих особа збринутих у хранитељству, али и објашњење улоге социјалног рада у хранитељству.

Друштвени циљ истраживања дефинисан је кроз апликативне карактеристике социјалног рада. Ово истраживање треба да допринесе унапређењу сазнања и развоју хранитељства у Републици Српској. Применом резултата истраживања може се унапредити постојећа пракса. То подразумева и квалитетнији живот корисника услуга социјалног рада, а имплицитно и смањење или ублажавање постојећих социјалних проблема у друштву. Резултати истраживања указали су на потребу креативног, иновативног и социјално ангажованог приступа социјалних радника хранитељству као пожељном виду збрињавања корисника права из социјалне заштите који се налазе у стању потребе за збрињавањем.

Хипотетички оквир истраживања постављен је кроз једну општу и четрнаест посебних хипотеза. Општа хипотеза истраживања гласи: *Хранитељство као вид збрињавања у социјалној заштити Републике Српске није развијено. Ниво развоја хранитељства условљен је нормативним одредбама, капацитетима стручних радника у институцијама које су надлежне за спровођење хранитељства и квантитавним и квалитативним карактеристикама хранитељских породица.*

Посебне хипотезе кандидаткиња је дефинисала како следи:

X1. Нормативни оквир који уређује област хранитељства пружа довољно могућности за унапређење и развој хранитељства у Републици Српској.

X2. Систем социјалне заштите у Републици Српској је оријентисан према развоју хранитељства као пожељног вида збрињавања.

X3. Систем социјалне заштите Републике Српске активно ради на промоцији, унапређењу и развоју хранитељства.

X4. Центри за социјални рад у Републици Српској у збрињавању корисника предност дају хранитељству у односу на институционални смјештај.

X5. Стручни радници у Центрима за социјални рад су едуковани за рад у хранитељству у Републици Српској.

X6. Стручни радници који су прошли обуку за хранитељство ангажовани су у раду са хранитељским породицама и директно на збрињавању корисника.

X7. Стручни радници центара за социјални рад имају континуиране обуке и супервизију у области хранитељства.

X8. Хранитељске породице у којима су збринуте корисници права у складу са Законом имају статус хранитељске породице.

X9. Хранитељске породице у Републици Српској су едуковане за рад у свим облицима хранитељства.

X10. Хранитељи су мотивисани за даљи рад у хранитељству.

X11. Хранитељи су имали подршку центара за социјални рад током пандемије COVID-19.

X12. Корисници права на збрињавање су задовољни оствареним нивоом квалитета живота у хранитељској породици.

X13. Корисници права на збрињавање у хранитељску породицу задовољнији су оствареним нивоом квалитета живота од корисника смештених у установе социјалне заштите.

X14. Корисници права на збрињавање у хранитељску породицу имају подршку стручних радника центра за социјални рад.

У докторској дисертацији наведена су ранија истраживања која су вршена у области хранитељства у региону и Европи, али и нека истраживања која су спровођена на територији Републике Српске. За потребе израде овог Извјештаја наводимо три.

У истраживању *Модела хранитељства у Европи* ауторике Маје Лакије (Лакија, 2011) приказана су нека од главних обиљежја хранитељства у земљама западне и источне Европе, као и степен развијености хранитељства у овим земљама. У истраживању је учествовало 12 европских земаља укључујући и Босну и Херцеговину. У Европи је идентификован велики број облика хранитељства (сродничко, традиционално, специјализовано, професионално, кризно, хранитељство-одмор за родитеље, тзв. контакт породице, приватно хранитељство, заједничко збрињавање мајке и дјетета). Хранитељство за одрасле и старије нормативно је уређено у 7 од 12 земаља учесница истраживања, иако је слабо развијено и углавном се односи на млађу пунолетну популацију након навршеног пунолетства, а не на одрасла и старија лица. Професионално хранитељство заступљено је у 10 земаља. Услови за бављење хранитељством разликују се у свим земљама. Најчешће је реч о општим условима (пунолетна, психо-физички здрава, послово способна особа са оптималним условима за живот и становање). Једина земља обухваћена истраживањем која прописује да хранитељ мора бити запослен и остваривати довољне приходе за живот је Аустрија. Ни у једној земљи нису прописани посебни услови за неки од облика хранитељства. Обавезе хранитеља везане за извештавање о процесу хранитељства се разликују, од прописане обавезе за све хранитеље (Холандија, Француска и Босна и Херцеговина, преко обавезе да извештавају само хранитељи који су старатељи деци која су на хранитељству (Мађарска и Србија) и пракса у којој не постоји обавеза извештавања (Шведска, Финска, дио Аустрије). Пракса регрутовања, едуковања, лиценцирања и праћења хранитељства у Европи је различита. У Шкотској, Пољској и неким деловима Аустрије сроднички хранитељи не пролазе регрутацију, едукацију ни лиценцирање, али им је обезбеђено праћење, док је у другим земљама пракса иста за све хранитеље. Подршка хранитељима се осигурава од стране установа/организација које су надлежне за хранитељство. Подршка кроз супервизију хранитељима је обезбеђена у Шкотској, Финској и Аустрији.

Истраживање групе аутора под називом *Место за мене – деца на хранитељству у Србији* групе аутора (Југовић, Пејаковић и Стевановић, 2013) дало је одговоре на питања о стању у области хранитељства у Србији, али и изазовима са којима се сусрећу сви актери у хранитељству. Неки од налаза који су издвојени као релевантни за истраживање спроведено у сврху израде ове докторске дисертације су следећи. Највећа група деце на хранитељству су деца основно-школског узраста (42,9%), док средњошколци у хранитељству имају удио од 40,4%. Преко половина деце на хранитељству у Србији живи у сеоским подручјима (50,3%), док остали живе у градским и приградским срединама. Више од половине деце (53,4%) је након издвајања из биолошке породице збринута у хранитељску породицу. Деца проводе значајан временски период у хранитељству (од две до пет година 40,1%, од 6 до 9 година 33,9%). Око 45% деце на хранитељству сматра да им хранитељска породица пружа љубав и пажњу, 27% издваја разумевање, док 16% деце наводи да у хранитељској породици имају осјећај сигурности, те да у 87% случајева могу да изразе своје мишљење. Образовна структура хранитеља одговара образовној

структури опште популације у Србији. Хранитељи имају дугогодишње искуство у области хранитељства (33% преко 10 година искуства, приближно исти проценат има шест до девет година искуства рада у хранитељству). Хранитељи су оценили да имају адекватну и равномерну подршку у свим областима у којима им је она потребна од стране саветника из центра за породични смјештај и усвојење.

Истраживање које је у ранијем периоду провела кандидаткиња мр Андреа Ракановић Радоњић међу популацијом одраслих и старијих лица која су збринута у хранитељску породицу и установу социјалне заштите у Републици Српској под називом *Хранитељство за одрасла и старија лица – Модел унапређења живота корисника социјалне заштите*, обухватило је две групе корисника код којих је вршена компарација нивоа задовољства животом и задовољавања животних потреба (Ракановић Радоњић, 2017). Основни налаз овог истраживања показао је да су корисници из категорије одраслих и старијих лица на хранитељству у значајном броју задовољнији квалитетом живота и начином функционисања у хранитељској породици (80%) у односу на кориснике смештене у установу социјалне заштите (45%). Посебно се издваја налаз који је добијен анализом одговора корисника који су пре збрињавања у хранитељској породици били смештени у установи социјалне заштите, који наводи на јасне предности хранитељске породице у осигуравању вишег квалитета живота у односу на установу социјалне заштите. Са аспекта задовољавања потреба (свих 4 дефинисане групе потреба) далеко већи проценат корисника на хранитељству је изразио став да су њихове потребе задовољене, што несумњиво позиционира хранитељство као бољи и адекватнији облик збрињавања за одрасла и старија лица у односу на резиденцијални смјештај.

Као допринос ове докторске дисертације у решавању изучаваног предмета истраживања издвајамо следеће:

- целовита анализа феноменологије деце без родитељског старања, као и старих/одраслих којима је потреба посебна брига у Републици Српској;
- дати појмовни и теоријски оквири разумевања хранитељства;
- широко сагледавање нормативних оквира, процеса, ресурса, исхода и изазова хранитељства у Републици Српској;
- укључивање свих релевантних јавности у истраживање, а посебно фокус на корисницима заштите (корисничка перспектива);
- развој сопственог оригиналног методолошког приступа у истраживању;
- стављање хранитељства у актуелни друштвени контекст (реформа система социјалне заштите, пандемија ковида 19).

Очекивани научни и прагматични доприносе ове докторске дисертације су:

- ширење сазнања о особама под хранитељском заштитом у Републици Српској а посебно концепта квалитета живота;
- компаративна анализа нормативних оквира, историјата и релевантних истраживања у региону и свету у погледу хранитељства;
- критичко указивање на ограничења и изазове хранитељства у Републици Српској;
- оригинална примена општих теорија о социјалном раду на хранитељство;
- анализа деловања система социјалне заштите према овој групи корисника;
- указивање на правце политике развоја хранитељства у Републици Српској;
- поглед на хранитељство из хуманистичке перспективе савременог социјалног рада;
- подстицање развоја науке социјалног рада у Републици Српској и региону;
- снажне импликације на општу политику социјалне заштите у Републици

Српској.

- 1) Укратко истаћи разлог због којих су истраживања предузета и представити проблем, предмет, циљеве и хипотезе;
- 2) На основу прегледа литературе сажето приказати резултате претходних истраживања у вези проблема који је истраживан (водити рачуна да обухвата најновија и најзначајнија сазнања из те области код нас и у свијету);
- 3) Навести допринос тезе у рјешавању изучаваног предмета истраживања;
- 4) Навести очекиване научне и прагматичне доприносе дисертације.

V МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Докторска дисертација *Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској* кандидаткиње мр Андрее Ракановић Радоњић спада у категорију теоријско-емпиријских радова са јасним практичним импликацијама.

Рад је у основи заснован на теоријско-аналитичком и емпиријском приступу и кроз операционализацију фактора који усмеравају карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској.

У складу са врстом и природом предмета истраживања у раду је примењивано је више општенаучних метода и то: аналитичко-дедуктивна, хипотетичко-дедуктивна, компаративна и статистичка метода. Од основних научних метода у изради рада кориштене су методе анализе и синтезе, методе индукције и дедукције и метода генерализације.

Посебне методе које су кориштене у изради докторске дисертације су метода анализе садржаја која је коришћена за прикупљање и анализу података у теоријском, али и у емпиријском делу истраживања. У теоријском делу истраживања се користила дескриптивна анализа, функционална анализа и факторска анализа и то у анализи стручне и научне литературе, резултата ранијих истраживања и нормативних прописа којима се регулише област хранитељства. Ова метода кориштена је и у обради и тумачењу података добијених након спроведеног истраживања. Метода анализе садржаја коришћена је у емпиријском делу истраживања у поступку прикупљања података који се односе на социодемографске варијабле. У емпиријском делу истраживања коришћене су метода испитивања и статистичке методе за прикупљање података, обраду и анализу.

Технике које су биране у оквиру методе испитивања у емпиријском делу истраживања су анкетни упитник и фокус групни интервју. За потребе обраде података који су добијени кроз фокус-групни интервју коришћена је метода квалитативне анализе.

У теоријском делу кандидаткиња је анализирала релевантну литературу, међународне и законске прописе који чине нормативни оквир хранитељства и постављају стандарде у овој области у Републици Српској, као и развојне документе, те је на тај начин извршено теоријско и операционално објашњење предмета истраживања.

У емпиријском делу истраживања кандидаткиња је користећи се методом испитивања прикупила опсежан материјал који су чинили анкетни упитници посебно израђени у сврху провођења овог истраживања. Реч је о седам анкетних упитника посебно израђених за сваки од подузорака испитаника. Анкетни упитници који су коришћени за испитивање стручних радника центара за социјални рад и хранитеља су у потпуности ауторски, док су анкетни упитници уз помоћ којих су испитивани корисници, поред ауторског садржаја, садржали сет питања који се односе на процену аспеката квалитета живота, а који су коришћени уз ауторску дозволу (У делу упитника APP 17-Д4-1 и APP 17-Д3-2 „III Квалитет живота“ кориштен је упитник WHOQOL-BREF, уз претходно одобрење, који је креирала

Светска здравствена организација. У делу упитника APP 17-Д3-1 и APP 17-Д4-2 „III Квалитет живота“ коришћен је упитник KIDSCREEN-27, верзија за децу и адолесценте од 8 до 18 година, уз претходно одобрење, који је креиран од стране The KIDSCREEN Group).

Обрада података, добијених након спроведеног емпиријског истраживања, извршена је уз помоћ статистичког програма IBM SPSS Statistics 26.0, за табеларне и графичке приказе резултата кориштени су програмски пакети MS Office Word 2010 и MS Office Excel 2010. У зависности од врста варијабли, коришћени су различити статистички поступци. Статистичка анализа података добијених емпиријским истраживањем започета је нумеричким описом и припремом представљањем расподјеле мера. Обрада података настављена је применом основних (униваријантних) статистичких техника: хи-квадтар тест, Т тест, анализа варијансе (ANOVA) и напредних (мултиваријантних) статистичких тестова: анализа главних компоненти (PCA), експлораторна факторска анализа (EFA), мултиваријантна анализа варијансе (MANOVA) и друге, у складу са захтевима обраде добијених података. За упоређивање средњих вредности различитих карактеристика у групама испитаника које су биле обухваћене истраживањем коришћен је Студентов (*Student*) Т тест. За утврђивање степена повезаности (корелације) карактеристика кориштена је Парсонова (*Pearson*) параметарска или Спирманова (*Spearman*) непараметарска корелација. У обради података који су прикупљени испитивањем ставова стручних радника скалом Ликертовог типа коришћена је факторска анализа. Представљање свих добијених резултата реализовано је табеларним и/или графичким приказима.

У односу на план истраживања који је представљен у Пријави докторске дисертације у истраживање је додато испитивање ставова хранитеља о подршци која им је пружана током пандемије, које је извршено кроз фокус-групни интервју.

Обрада података добијених кроз фокус-групни интервју вршена је у складу са научним принципима извођења и обраде података добијених кроз фокус-групни интервју. Да би се у што већој мјери смањила пристрасност, анализа је рађена систематски, у фазама (Krueger i Casey, 2000), те је започета током самог извођења фокус-групног интервјуа. Анализа је спроведена кроз пет фаза: упознавање, идентификација тематског оквира, индексирање, мапирање и интерпретација (Скоко и Бенковић, 2009). Обрада података прикупљених кроз фокусгрупни интервју вршена је методом отвореног кодирања уз кориштење три поступка: приписивање појмова емпиријској грађи, придруживање сродних појмова у категорије и анализа значења појмова (Mesec 1998; Halmi 2005).

- 1) Објаснити материјал који је обрађиван, критеријуме који су узети у обзир за избор материјала;
- 2) Дати кратак увид у примијењени метод истраживања при чему је важно оцијенити сљедеће:
 1. Да ли су примијењене методе истраживања адекватне, довољно тачне и савремене, имајући у виду достигнућа на том пољу у свјетским нивоима;
 2. Да ли је дошло до промјене у односу на план истраживања који је дат приликом пријаве докторске тезе, ако јесте зашто;
 3. Да ли испитивани параметри дају довољно елемената или је требало испитивати још неке, за поуздано истраживање;
 4. Да ли је статистичка обрада података адекватна.

VI РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

На основу добијених и анализираних резултата након спроведеног истраживања кандидаткиња је провела поступке провере једне опште и четрнаест посебних хипотеза (наведене у IV делу овог Извештаја). Издајамо неке од најважнијих налаза:

Хранитељство је нормирано као једно од права из социјалне заштите, те је у складу са Законом доступно свим корисницима социјалне заштите за које се процени да имају потребу за овим видом збрињавања. На овај начин учињен је нормативни искорак у поимању хранитељства, јер се хранитељство најчешће односи на збрињавање деце, а значајан број система социјалне заштите у региону, Европи и свету не прави дистинкцију између хранитељства за малолетна и пунолетна лица, због чега хранитељство за одрасла и старија лица и није нормативно препознато. Пракса хранитељства је показала да су корисници неких локалних заједница у Републици Српској у повољнијем положају јер имају доступне све облике заштите. Правилником о хранитељству прописани су услови и поступак добијања статуса хранитељске породице, врсте и облици збрињавања у хранитељској породици, обрачун накнада за рад хранитеља, престанак хранитељства и надзор над радом хранитеља. Правилник о хранитељству се са сваким правом може посматрати као реформски документ јер обједињује нормативно уређење хранитељства и успоставља стандарде стручних поступака. Доследна примена Правилника омогућава увођење система квалитета у праксу хранитељства и отвара могућности за његов даљи развој стандардизујући поступак заснивања хранитељства и поступке обуке стручних радника и хранитеља.

Анализом прописа и стратешких докумената који се односе на област хранитељства констатовано је да постоји формална и нормативна оријентисаност система социјалне заштите према развоју хранитељства као пожељног вида збрињавања. Однос система социјалне заштите према хранитељству огледа се и у односу центара за социјални рад у односу према подршци хранитељским породицама. Подршка хранитељским породицама, укључујући и подршку корисницима, може бити различита. Као један од најадекватнијих видова подршке, од самих хранитеља, препознат је групни рад. Стручни радници обухваћени овим истраживањем изнели су став да се групни рад са хранитељским породицама већином спроводи, док су хранитељи изнели супротно мишљење. Преко 36% стручних радника сматра да се ова врста подршке хранитељским породицама не спроводи. Подаци добијени од хранитеља указали су да се групни рад са хранитељима спроводио у малом обиму, те да ова врста подршке већ дуже време изостаје. Материјална подршка је оцењена задовољавајуће, док су други облици стручне подршке оцењени као недовољни или недоступни.

Активности које спровode центри за социјални рад у промоцији хранитељства су скромне. У 9 локалних заједница дошло је до потпуног гашења хранитељства, те губитка 51 хранитељске породице на нивоу Републике, што не би требао бити случај уколико се спровode континуиране активности на промоцији овог вида збрињавања деце и одраслих. Стручни радници који су обучени за рад у хранитељству ове активности су оценили ниском оценом. Будући да су ове активности у надлежности центара за социјални рад може се закључити да се оне не спровode или спровode у веома малом обиму.

У погледу подршке хранитељским породицама у највећој мери осигурано је да хранитељске породице имају материјалну подршку у складу са њиховим потребама, иако се ова подршка искључиво веже за потребе корисника. Развој хранитељства је достигао одређени ниво на коме се задржао неколико година. У последње три године примећује се тренд пада ширења хранитељства. И даље је остало отворено питање недовољног обухвата хранитељских породица обукама за рад у хранитељству, али и питање додатних обука за хранитеље у складу са процењеним потребама корисника. Ове додатне обуке нису пронашле своје место у моделу развоја хранитељства који се примењују у Републици Српској, што се одразило на скроман обим обухвата корисника специјализованим хранитељством и непостојања ургентног хранитељства.

Анализом доступних секундарних података може се закључити да се у збрињавању деце предност даје хранитељству у односу на резиденцијални смешатј. У 2020. години број деце смештене у установе социјалне заштите у Републици Српској износио је 152, док је у хранитељству било збринуто 206 дјеце. У истом периоду, однос одраслих и старијих корисника био је другачији: 1027 корисника смештених у установе социјалне заштите и свега 152 одрасла и старија лица збринута у хранитељске породице. На основу ових података може се закључити да се у збрињавању деце предност даје хранитељству као облику збрињавања, док у случају одраслих и старијих лица то није стучај. Тек се свака седма одрасла и старија особа која има потребу за овим видом заштите, збрињава у хранитељску породицу, што се може тумачити недостатком броја хранитељских породица.

Систем социјалне заштите за развој хранитељства треба да обезбеди специјализоване едукације стручних радника. Према подацима Владе Републике Српске (2021), едукације стручних радника у Републици Српској су започете 2015. године када су едукована 33 стручна радника из 17 центара за социјални рад. У складу са истим документом, у 2018. години стручни радници из свих центара за социјални рад су прошли едукације за рад у хранитељству. У истраживању које је проведено у сврху израде ове докторске дисертације од 176 стручних радника, њих 25% је завршило едукације за рад у хранитељству с тим да обухват стручних радника едукацијом није био заступљен у свим центрима који су учествовали у истраживању. Дакле, добијени подаци нису у сагласности са анализираним секундарним подацима.

Едукације из области хранитељства нису биле континуиране. У 2018. години кроз пројектне активности које је спровело Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске реализована је супервизија за стручне раднике центара за социјални рад који су прошли обуку за рад у хранитељству. Ове активности су спровођене кроз четири регионално распоређене супервизијске групе. Након завршетка пројекта у оквиру кога су организовани супервизијски састанци, ове активности нису настављене. Налаз који је добијен од стручних радника упућује да обуке за стручне раднике нису континуиране, док је супервизија била обезбеђена у одређеном временском року само појединим стручним радницима, што је податак сагласан са раније наведеним тврдњама заснованим на анализи секундарних података.

Анализа резултата спроведеног истраживања показала је да су стручни радници који су прошли обуку за рад у хранитељству у највећој мери запослени на пословима социјалне и породично-правне заштите. Доступни подаци нису дали јасну видљивост да ли су едуковани стручни радници конкретно распоређени на пословима хранитељства. Упоређујући податак о завршеној обуци, са подацима о пословима на којима су стручни радници распоређени, закључено је да је највећи број стручних радника на пословима социјалне и породичне заштите завршио обуку за рад у хранитељству. На основу овог податка може се закључити да центри за социјални рад у којима су запослени едуковани стручни радници адекватно користе људске ресурсе са којима располажу.

Резултати истраживања су показали да су стручни радници сматрају да је потребна додатна обука и стручно оспособљавање радника, те да је стицање статуса хранитељске породице за породице у којима су збринуте и даље у процесу и зависи од расположивости едукованих стручних радника.

Подаци који су добијени од хранитеља показали су да висок проценат хранитеља нема статус хранитељске породице. Нешто повољнији однос се може приметити код хранитељских породица за децу, којих је 67,5% стекло статус хранитељске породице, док је у случају хранитељских породица за одрасла и старија лица статус хранитељске породице стекло свега 42,5% породица.

Резултати истраживања који су се односили на оспособљеност хранитељских породица за спровођење нормираних облика хранитељства показали су да је у Републици Српској доминантно заступљен облик стандардног хранитељства у коме се збрињавају деца за коју је процењено да је овај облик социјалне заштите у њиховом најбољем интересу, као и одрасли и старији којима се пружају услуге у циљу задовољавања свакодневних животних потреба које су усклађене са старосном доби и психофизичким стањем корисника (члан 15. Правилника о хранитељству). Највећи број едукованих хранитеља оспособљен је за пружање стандардне хранитељске заштите.

Специјализовано хранитељство као облик заштите примењује се у малом броју случајева, и видљиво је да хранитељске породице нису обучене за овај облик хранитељства, док се ургентно хранитељство не примењује. Резултати истраживања су показали да је 67,5% хранитељских породица за децу било обухваћено обукама, док је проценат хранитељских породица за одрасла и старија лица које су завршиле обуку за хранитељство значајно нижи и износи 42,9%. Сличан је однос и код обучености за различите облике хранитељства. Хранитељске породице за децу у 66,27% случајева су обучене за стандардно хранитељство, док је за овај облик хранитељства обучено 53,97% хранитељских породица за одрасла и старија лица. Виши проценат хранитељских породица за одрасла и старија лица прошао је обуку за специјализовано хранитељство (23,81%), иако овај проценат није довољан за задовољење потреба одраслих и старијих корисника збрињавања у хранитељству. Ургентно хранитељство као облик заштите у Републици Српској се не примењује, али је за његово спровођење, према властитим исказима обучено 7,23% хранитељских породица за децу, док хранитељске породице за одрасла и старија лица нису пролазили ове обуке.

Анализа секундарних података је показала да је у само једној години број хранитељских породица за децу умањен за 51. Проведено истраживање показало је алармантну ситуацију по питању мотивације хранитеља за даље пружање хранитељске заштите. Више од половине хранитеља за одрасла и старија лица (52,38%) изјаснило да након што престане потреба за збрињавањем корисника неће наставити пружати хранитељску заштиту за друге кориснике. Овакав налаз упућује на високи ризик од гашења хранитељства за одрасла и старија лица, које је ионако на ниском степену развоја. У групи хранитеља за децу је нешто повољнија ситуација. Хранитељи за децу су се у проценту од 65,48% изјаснили да ће наставити да се баве хранитељском заштитом деце, док је проценат од 34,52% хранитеља одговорио да након што престане потреба за збрињавањем детета које је тренутно у породици не планира наставити хранитељску заштиту за другу децу. Наведени проценат чине и хранитељи који нису у сродству са децом.

Анализирани подаци недвосмислено указују на потребу развоја модела подршке хранитељима, како би се хранитељи са искуством задржали у хранитељском систему. Њихова важност се поред збрињавања корисника огледа и поседовању вештина које су база за усвајање специјализованих знања, што је велики ресурс за развој специјализованог хранитељства. Задржавање хранитеља у систему хранитељске заштите је важан и за саму промоцију хранитељства.

Резултати испитивања подршке хранитељским породицама током пандемије показали су да је подршка центара за социјални рад током пандемије најећим делом изостала. Контакти са корисницима нису постојали или су били сведени на минимум. Ретка пракса је била да су се самоорганизованим групама подршке које су функционисале online, прикључили и стручни радници појединих центара за социјални рад.

Ставови корисника хранитељства о појединим аспектима квалитета живота такође су испитивани у истраживању. Код деце је испитивано пет аспеката квалитета

живота и то: здравље и физичке активности чија је оцјењена средња вриједност (3,23); опште расположење и осећања о себи (3,16); породица и слободно време (4,43); пријатељи (4,14) и школа и учење (3,99). Укупна оцењена средња вредност квалитета живота деце на хранитељству износи 3,79 из чега се може закључити да је укупна оцена квалитета живота деце на хранитељству позитивна. Општи квалитет живота одрасли и старији на хранитељству проценили са средњом оценом 2,91, што је нешто ниже од укупног збира појединачних процењиваних аспеката. Процењивани су аспекти: физичко здравље (2,87); психичко здравље (2,85); социјалне везе (3,55). Као и код деце, одрасли старији корисници су у укупном скору квалитет живота проценили позитивно.

Упоредном анализом резултата добијених од корисника на хранитељству и корисника смештених у установама социјалне заштите добијени су налази да је код групе деце на хранитељству укупан квалитет живота оцењен вишом средњом оценом него код групе деце смештене у установу социјалне заштите. У два аспекта квалитета живота, опште расположење/осећања о себи и школа/учење, деца смештена у установе социјалне заштите имала су већи степен задовољства од деце смештене у хранитељске породице. Ове разлике су биле релативно ниске, те нису утицале на укупну оцену квалитета живота. Средња оцена квалитета живота деце у хранитељству виша је за 0,27 од средње оцене деце смештене у установе социјалне заштите, што је ниже од очекиване разлике.

Одрасли и старији у хранитељству укупан квалитет живота проценили су нижом средњом вредношћу од корисника у установама социјалне заштите. За већину испитиваних варијабли у оквиру скале за процену аспеката квалитета живота, одрасли и старији корисници у хранитељству су имали ниже средње вредности у односу на кориснике смештене у установама социјалне заштите.

Центри за социјални рад чешће пружају материјалну подршку деци на хранитељству у односу на одрасле и старије кориснике. Високи проценат деце (96%) оцијенио је да има материјалну подршку од стране центра за социјални рад која одговара њиховим потребама. Нешто више од половине (56,2%) одраслих и старијих корисника на хранитељству изјаснило се да материјална подршка од центра за социјални рад постоји, али да она није довољна за задовољавање њихових потреба. Око 43% одраслих и старијих корисника навело је да нема материјалну подршку центра за социјални рад.

Стручну подршку центара за социјални рад корисници су оценили неповољно. Деца на хранитељству у 81,4% случајева имају посете од стране стручних радника. Посете које врше стручни радници деци у хранитељству су ретке (једном или два пута годишње) и од стране деце оцењене су као недовољне. Оптимална фреквенција посета (једном месечно) забележена је у 9,86% случајева. Више од 45% деце у хранитељству има посете од стране стручних радника једном седмично (најчешће је реч о деци која су на хранитељству краће од једне године). У значајном броју случајева (35,21%) стручни радници децу на хранитељству посећују једном или два пута годишње. Нешто преко четвртине деце оцењује да имају помоћ стручних радника центра за социјални рад у решавању проблема са којима се суочавају у функционисању унутар хранитељске породице, док остала деца немају овај вид подршке. Близу 19% деце се изјаснило да их стручни радници уопште не посећују, што указује на изостанак надзора, али и подршке корисницима.

Одрасли и старији корисници хранитељске заштите подршку стручних радника оценили су различито од деце. У 87,5% случајева имају посете стране стручних радника једном или два пута годишње. Једном годишње посету је имало 57,81% корисника, што су они оценили као недовољно. Нешто већи проценат испитаника у односу на групу деце има посете стручних радника центра једном месечно (21,88%). Занемарљив број испитаника из овог подузорка навело је да их стручни радници

посећују једном седмично (4,69%). Нешто више од 93% корисника мишљења је да нема подршку од стране стручних радника у решавању проблема са којима се суочавају у функционисању унутар хранитељске породице. Материјална подршка је оцењена као недовољна.

Добијени резултати јасно су тумачени, у тексту докторске дисертације су приказани правилно, и поређени су са налазима добијеним у претходним истраживањима из ове области. Резултати истраживања су тумачени у односу на теоријске поставке хранитељства које су приказане у тексту дисертације. Кандидаткиња је у целом тексту докторске дисертације испољила објективан и критички став приликом анализе, доношења судова и закључивања.

Посебно издвајамо два значајна резултата истраживања која је отварају потребу за новим истраживачким задацима:

- Тренд смањења броја хранитељских породица и непостојање мотивације за даље бављење хранитељством (потребно је истражити узроке пада мотивације за бављење хранитељством и креирати моделе подршке хранитељским породицама, на основу истраживања потреба, који би допринели останку хранитељских породица у систему хранитељске заштите);
- Виша оцена укупног квалитета живота од стране одраслих и старијих корисника смештених у установе социјалне заштите у односу на кориснике збринуте у хранитељске породице. За већину испитиваних варијабли у оквиру скале за процену квалитета живота, одрасли и старији корисници у хранитељству су имали ниже средње вредности у односу на кориснике смештене у установама социјалне заштите (истражити разлоге више оцено квалитета живота у институционалним условима).

Научни значај и допринос овог истраживања може се посматрати са два аспекта: сазнајно-теоријског и практично-апликативног. Научни фондус социјалног рада на подручју Републике Српске је оскудан, када је у питању аутохтони допринос домаћих истраживача, те се научни значај овог истраживања огледа и у чињеници да до сада није било свеобухватних истраживања која су у фокусу имала хранитељство у Републици Српској у области социјалног рада и социјалне политике. Практично-апликативни значај огледа се у чињеници да проведено истраживање може послужити као извор смерница за унапређење праксе хранитељства и политику социјалне заштите у Републици Српској које би било засновано на научним чињеницама и доказима који се односе на потребе унапређења хранитељства. Кандидаткиња у препорукама прецизно наводи правце унапређења праксе хранитељства који би несумњиво довели до његовог унапређења. Посебно истичемо завршну SWOT анализу где су сажето и прегледно сублимисани снаге, слабости, прилике и претње хранитељској заштити у Републици Српској.

- 1) Укратко навести резултате до којих је кандидат дошао;
- 2) Оцијенити да ли су добијени резултати јасно приказани, правилно, логично и јасно тумачени, упоређујући са резултатима других аутора и да ли је кандидат при томе испољавао довољно критичности;
- 3) Посебно је важно истаћи до којих нових сазнања се дошло у истраживању, који је њихов теоријски и практични допринос, као и који нови истраживачки задаци се на основу њих могу утврдити или назирати.

VII ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Докторска дисертација под називом **Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској** кандидаткиње **мр Андреа Ракановић Радоњић** је оригинално научно дело које је истраживало недовољно изучен научни и друштвени проблем у Републици Српској и региону. Оно је писано јасним стилом и адекватним категоријалним апаратом. Тема је теоријски утемељена. Закључци су језгровити и разумљиви. Резултати истраживања су одлично тумачени. Кандидаткиња је користила релевантну методологију истраживања, као и савремену литературу и показала висок смисао за научни рад. Дисертација је садржајно добро систематизована и прегледна. Добијени резултати истраживања доприносе продубљивању сазнања о иситиваној појави, пракси социјалног рада и политикама социјалне заштите. Посебно истичемо да је научна вредност дисертације у томе што отвара нова научна питања и практичне проблеме у области социјалне заштите деце и одраслих/старих. Све речено указује да је ова дисертација дала значајан допринос науци и пракси социјалног рада у Републици Српској.

На основу свега написаног у овом извештају, Комисија има задовољство да **предложи** Наставно-научном вијећу Факултета политичких наука и Сенату Универзитета у Бањој Луци да прихвати овај извештај и да кандидаткињи одобри јавну одбрану ове докторске дисертације.

- 1) Навести најзначајније чињенице што тези даје научну вриједност, ако исте постоје дати позитивну вриједност самој тези;
- 2) На основу укупне оцјене дисертације комисија предлаже:
 - да се докторска дисертација прихвати, а кандидату одобри одбрана,
 - да се докторска дисертација враћа кандидату на дораду (да се допуни или измијени) или
 - да се докторска дисертација одбија.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Датум: 28.07.2022. године

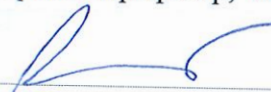
1. **др Драгана Шћеповић,**
ванредни професор, председник

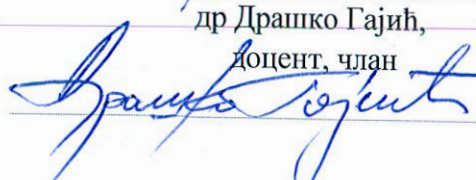
2. **др Александар Југовић,**
редовни професор, члан – ментор

3. **др Андреа Пухалић,**
ванредни професор, члан

4. **др Драшко Гајић,**
доцент, члан

Број: 08/1.746/22

Датум: 28.07.2022.

На основу члана 3. Правилника о поступку провјере оригиналности завршних радова студената на II и III циклусу студија Универзитета у Бањој Луци број 02/04-3.2688-4/17 од 28.09.2017. године издаје се

У В Ј Е Р Е Њ Е

Овим се потврђује да је докторска дисертација кандидаткиње **Андреје Ракановић Радоњић** под називом „**Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској**“ провјерена путем званичног софтвера за откривање плагијата дана 28.07.2022. године.

Шеф библиотеке

Нина Жујак

Продекан за научноистраживачки рад

[Signature]

ДОСТАВЉЕНО:

- Ментору
- А/А

УНИВЕРЗИТЕТУ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ПОДАЦИ О АУТОРУ ОДБРАЊЕНЕ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Име и презиме аутора дисертације: Андреа Ракановић Радоњић;

Датум, мјесто и држава рођења аутора: 18.11.1980. године, Добој, Босна и Херцеговина;

Назив завршеног факултета/Академије аутора и година дипломирања: Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, дана 14.07.2005. године;

Датум одбране мастер/магистарског рада аутора: 08.10.2009. године;

Наслов мастер/магистарског рада аутора: „Улога менаџмента у остваривању радних задатака социјалног радника у установама здравствене заштите“;

Академска титула коју је аутор стекао одбраном мастер/магистарског рада: Магистар наука социјалног рада (Менаџмент у социјалном раду);

Академско титула које је аутор стекао одбраном докторске дисертације: Доктор наука социјалног рада;

Назив факултета/Академије на коме је докторска дисертација одбрањена: Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци;

Назив докторске дисертације и датум одбране: „Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској“, датум одбране: 30.09.2022. године;

Научна област дисертације према CERIF шифрарнику: Друштвене проблеми и социјална помоћ, социјална брига (S 215);

Имена ментора и чланова комисије за одбрану докторске дисертације:

1. Проф. др Драгана Шћеповић, председник Комисије;
2. Проф. др Александар Југовић, члан - ментор;
3. Проф. др Андреа Пухалић, члан;
4. Доц. др Драшко Гајић, члан;

У Бањој Луци, дана 03.10.2022. године;

Продекан

Др Далибор Савић

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

**Изјављујем
да је докторска дисертација**

Наслов рада : Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској

Наслов рада на енглеском језику: Characteristics and development of foster care in Republic of Srpska

- ☒ резултат сопственог истраживачког рада,
- ☒ да докторска дисертација, у цјелини или у дијеловима, није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- ☒ да су резултати коректно наведени и
- ☒ да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци 11.07.2022.

Потпис докторанта

Изјава 2

Изјава којом се овлашћује Универзитет у Бањој Луци да докторску дисертацију учини јавно доступном

Овлашћујем Универзитет у Бањој Луци да моју докторску дисертацију под насловом

Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској

која је моје ауторско дјело, учини јавно доступном.

Докторску дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

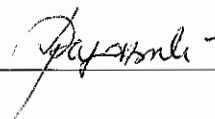
Моју докторску дисертацију похрањену у дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (*Creative Commons*) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
- ☒ 2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – дијелити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – дијелити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Бањој Луци 11.07.2022.

Потпис докторанта

Изјава 3

Изјава о идентичности штампане и електронске верзије докторске дисертације

Име и презиме аутора Андреа Ракановић Радоњић
Наслов рада Карактеристике и развој хранитељства у Републици Српској
Ментор Проф. др Александар Југовић

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације идентична електронској верзији коју сам предао/ла за дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци.

У Бањој Луци 11.07.2022.

Потпис докторанта

